

OKUMA ALIŞKANLIĞI İLE KİTAP YAYIMCILIĞININ
KÜLTÜREL İLETİŞİM VE TEKNOLOJİSİNE BAĞLI SORUNLARI
KARŞISINDA TÜRKİYE KOŞULLARI TEMELİNDE
BİR MODEL ÖNERİSİ
(Doktora Tezi)
Halil İbrahim GÜRCAN

OKUMA ALIŞKANLIĞI İLE KİTAP YAYIMCILIĞININ KÜLTÜREL
İLETİŞİM VE TEKNOLOJİSİNE BAĞLI SORUNLARI KARŞISINDA
TÜRKİYE KOŞULLARI TEMELİNDE BİR MODEL ÖNERİŐİ

(Doktora Tezi)

Halil İbrahim GÜRCAN

DANIŐMAN

Doç.Dr.Nuray SERTER

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ, SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Eskişehir, 1996

ÖZET

Bu araştırma, okuma alışkanlığının geliştirilmesini sağlamak bağlamında, Türk toplumundaki okumaya ve kitaba yönelik yaşanan sorunların nedenleri üzerinde durarak çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla okumanın iletişim, kültürel iletişim, eğitim-öğretim boyutları üzerinde durulmaktadır.

Araştırmanın birinci bölümünde, okuma ve okuma alışkanlığı kavramları, türleri, etkinlik boyutları, kültürel ve toplumsal yönleri incelenmektedir. İkinci bölümde, iletişim süreci ve okuma eylemi üzerinde durularak okuma iletişimi anlatılmaktadır. Üçüncü bölümde, kültürel iletişim ve bu süreçte kitap ile okumanın konumları belirtilmektedir. Dördüncü bölümde, eğitim-öğretim ve okuma öğretimi anlatılarak, okuryazarlık, okuma bilinci oluşturmada ve okuma alışkanlığı kazandırmada eğitim-öğretim kurumlarının etkinlikleri üzerinde durulmaktadır. Beşinci bölümde, kitap yayıncılığı ve yayım sektörünün tarihsel gelişimini ve yeni teknolojiler, bu teknolojilerin okuma alışkanlığı üzerindeki etkinlikleri araştırılmaktadır. Altıncı bölümde Türkiye’de okuryazarlık, okuma alışkanlığı ve kitap yayıncılığının sorunları belirlenmektedir.

Araştırma, alan yazın taramasına dayanmakta; bulgular ışığında sorunların çözümü için yapılması gerekenler ise model olarak önerilmektedir.

ABSTRACT

The scope of this thesis is to investigate reading habits through identifying problems in reading and in books in Turkish society and to suggest a model for solving the problems. For this purpose, reading's relation with communication, cultural communication and education-instruction are investigated .

First chapter of the study is to investigate reading, reading habit concepts, sorts, dimensions of effectiveness, cultural and social aspects. Second chapter is related to process of communication, reading action and reading communication. Third chapter is about the cultural communication, the location of books and reading in cultural communication. In chapter four, education-instruction and reading instruction, literacy, reading conscience and the school effectiveness on the reading habits are explained. Book publishing with historical background, new technologies on the sector and the effectiveness of new technologies on reading habits are investigated in chapter five. Sixth chapter finds out the problems on literacy, reading habit and book publishing in Turkey.

This thesis based on the review of literature. In the light of the findings, it is suggested as a model for dissolving the problems of reading habits and book publishing for Turkey.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
I. OKUMA, ALIŞKANLIK VE OKUMA ALIŞKANLIĞI	6
1. OKUMA	7
A. OKUMA EYLEMİ	7
a. Okumanın Anlamsal Boyutları	10
b. Okuma Eyleminin Etkinlik Boyutları	15
b.a. Zihinsel etkinlik olarak okuma	16
b.b. Düşünsel etkinlik olarak okuma	17
b.c. Kültürel etkinlik olarak okuma	17
B. OKUMA KAVRAMI VE NİTELİĞİ	19
a. Okumanın Bireysel Yönleri	20
a.a. Okumanın fizyolojik yönleri	20
a.b. Okumanın ruhsal yönleri	21
b. Okumanın Toplumsal Yönü	23
C. OKUMA TÜRLERİ	24
a. Sesli Okuma	24
b. Toplu Okuma	27
c. Sessiz Okuma	28
d. Eleştirel Okuma	29
e. Ön Okuma	30
f. Ayrıntılı Okuma	32
g. Hızlı Okuma	33
g.a. Okuma hızının etkenleri	35
h. Okuma Güdülerine Bağlı Okuma Türleri	38
h.a. Bilgi verici okuma	39
h.b. Gerçeklerden kaçış okuması	39
h.c. Edebi okuma	40
h.d. Kavrayıcı okuma	40

1. Yeğlenen (Tercih Edilen) Okuma	40
D. OKUMANIN KOŞULLARI	41
2. ALIŞKANLIK	47
3. KİTAP OKUMA ALIŞKANLIĞI	51
A. OKUMA ALIŞKANLIĞININ ETKENLERİ	53
a. Kişisel Etkenler	54
b. Çevresel Etkenler	56
b.a. Ailenin etkisi	57
b.a.a. Ebeveynin etkisi	57
b.a.b. Evdeki kitaplık	59
b.b. Okulun etkisi	59
b.c. Arkadaş ve arkadaş grubunun etkisi	61
II. İLETİŞİM VE OKUMA	62
A. İLETİŞİM NEDİR?	65
B. İLETİŞİM SÜRECİ VE ÖĞELERİ	68
a. İletişim Süreci	68
b. İletişimin Öğeleri	69
b.a. Kaynak	69
b.b. İleti Demeti	70
b.c. Kodlama-kodaçma	72
b.d. Kanal	73
b.e. Alıcı	75
C. İLETİŞİMİN İŞLEVLERİ	77
D. İLETİŞİMİN ETKİLERİ	80
E. İLETİŞİMİN AMAÇLARI	81
a. İletişimin Bireysel Amaçları	81
b. İletişimin Toplumsal Amaçları	82
4. İLETİŞİM KONUSU OLARAK OKUMA	83
A. İLETİŞİM KANALI VE OKUMA	86
B. ENFORMASYON VE BELİRSİZLİK	89
5. İLETİŞİM MODELLERİ VE OKUMA	93
A. İLETİŞİM MODELLERİ	93
B. İLETİŞİM MODELLERİ KARŞISINDA OKUMA EYLEMİ	98
6. BİR OKUMA İLETİŞİM MODELİ	101

III. KÜLTÜREL İLETİŞİM ARACI OLARAK KİTAP	105
7. KÜLTÜREL İLETİŞİM KAVRAMI VE "KİTAP" İLE İLİŞKİLERİ ...	106
A. KÜLTÜR VE OKUMA KÜLTÜRÜ	106
8. KÜLTÜREL İLETİŞİM SÜRECİNDE "OKUMA" VE "KİTAP" KAVRAMLARININ KONUMU	116
9. KÜLTÜREL İLETİŞİM VE KİTAP OKUMA ALIŞKANLIĞI	119
IV. OKUMA EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ	123
10. ÖĞRENME TEORİLERİ VE OKUMA	127
A. ÖĞRENME TEORİLERİ	127
a. Etki-Tepki Teorileri	127
b. Bilişsel Kuramlar	129
c. Güdülenme-Kişilik Teorileri	132
B. OKUMA ÖĞRETİMİ VE ÖĞRENME TEORİLERİ	133
11. OKUMA ARZUSU İNSANLARDA NASIL YARATILIR?	137
12. OKUL VE AİLEDE OKUMA EĞİTİMİ VERİLMESİ	141
A. OKUMAYA VE KİTABA KARŞI İLGİ DÖNEMLERİ	142
a. Okul Öncesi Dönem	142
b. Kreş ve Anaokulu Dönemi	143
c. İlkokul Dönemi	144
d. Ortaokul Dönemi	148
e. Lise Öğretimi Dönemi	150
B. OKUMA ALIŞKANLIĞI KAZANMADA ÇOCUK VE DERS KİTAPLARI	153
13. TÜRK MİLLİ EĞİTİM SİSTEMİNDE ÖĞRENCİYİ OKUMAYA YÖNLENDİRME	156
A. TÜRK EĞİTİM SİSTEMİ VE KİTAPLAR	165
B. TÜRKİYE'DE DERS KİTAPLARI	167
a. Talim Terbiye Kurulu	167
b. Ders Kitaplarında Korsan Yayımcılık	171
c. Ders Kitaplarında Kalite Sorunu	172
V. KİTAP YAYIMCILIĞI VE TEKNOLOJİSİ	173
14. KİTABIN TARİHSEL GELİŞİMİ	177
a. Kil Tablet Dönemi	177
b. Papirüs Dönemi	178
c. Parşömen Dönemi	179

d. Kağıt Dönemi	180
d.a. İlkçağda kitap	180
d.b. Ortaçağda kitap	182
d.c. Yazı karakterlerindeki gelişmeler	191
d.d. Baskı ve dizgi makinalarının gelişimi	192
15. KİTAP YAYIMCILIĞI VE TEKNOLOJİSİ İLİŞKİLERİ	195
A. İLETİŞİMDE YENİ ARAÇLAR VE KİTABIN KONUMU	203
16. YAYIM TEKNOLOJİSİ VE OKUMA EYLEMİ	207
a. Elyazması Dönemde Okuma Eylemi	208
b. Matbaa Döneminde Okuma Eylemi	209
c. Cep Kitapları Devrimi	211
d. Elektronik Yayımcılık ve Okuma Eylemi	213
17. KİTAP YAYIMCILIĞI TEKNOLOJİSİ KARŞISINDA OKUMA ALİŞKANLIĞININ ENGELLERİ	220
A. OKUMA KÜLTÜRÜ VE ELEKTRONİK MEDYA	222
a. Elektronik Kitap	224
B. BASIMDA YENİ TEKNOLOJİLER –GÜNÜMÜZ UYGULAMALARI	228
a. Yeni Basım ve Üretim Biçimleri	229
b. On-Line Sistemleri	230
C. YENİ TEKNOLOJİDE ROLLER	231
a. Yazar	231
b. Yayımcı	232
c. Kütüphaneci	233
d. Kitapçılar	233
e. Okur	235
D. TELEVİZYON VE OKUMA EYLEMİ KARŞILAŞTIRMASI ...	236
18. YAYIMCILIK TEKNOLOJİSİNİN OKUMA ALİŞKANLIĞINI GELİŞTİRİCİ OLANAKLARI	240
VI. TÜRKİYE'DE OKUMA ALİŞKANLIĞI VE KİTAP YAYIMCILIĞI ...	245
19. TÜRKİYE'DE OKUMA ALİŞKANLIĞI İLE SORUNLARINA TOPLU BAKIŞ	252
A. TÜRKİYE'DE OKURYAZARLIK VE OKUMA ALİŞKANLIĞININ KARŞILAŞTIRILMASI	257
a. Okuryazarlığa İlişkin Sayısal Veriler	259
b. Gençlerde Kitap Okuma Alışkanlığı	262

c. Yetişkinlerde Kitap Okuma Alışkanlığı	264
c.a. Ailede okuma alışkanlığı	264
c.b. Çalışan kesimde okuma alışkanlığı	265
d. Boş Zaman Eylemi Olarak Okuma Alışkanlığı	268
e. Okuma Alışkanlığı Kazanmada Çevresel Faktörlerin Rolü	269
e.a. Arkadaş çevresi	270
e.b. Okul çevresi	270
e.c. Kütüphanelerin rolü	272
e.d. Kitap fuarlarının rolü	275
e.e. Kitap yayımcılarının rolü	279
e.f. Devletin rolü	280
e.f.a. Milli Eğitim Bakanlığı'nun rolü	285
e.f.b. Kültür Bakanlığı'nun rolü	288
e.f.c. Diğer kamu kuruluş yayınlarının etkileri	289
e.f.d. Cezaevlerinde okuma alışkanlığı kazandırma	290
e.g. Tüpk toplumunda kiraathane kültürü	292
e.h. Edebiyat matineleri-şiir dinletileri	293
e.i. Kitap fiyatları	295
20. TÜRKİYE'DE KİTAP YAYIMCILIĞI VE TEKNOLOJİSİ	299
A. TÜRKİYE'DE KİTAP YAYIMCILIĞI	299
a. Ulusal ve Taşra Yayımcılığı	299
b. Korsan Yayımcılık	300
c. Kitaba Yönelik Yasaklamalar	304
B. KİTAP YAYIM TEKNOLOJİSİ	305
a. Eserin Yazılmasında Teknik Aşama	306
b. Dizgide Kullanılan Teknoloji	309
c. Baskıda Kullanılan Teknoloji	311
d. Ciltlemede Kullanılan Teknoloji	312
e. Dağıtımda Kullanılan Teknoloji	313
C. TÜRKİYE'DE KİTAP YAYIMCILIĞININ SORUNLARI	314
21. TÜRKİYE'DE OKUMA ALIŞKANLIĞI VE KİTAP YAYIM TEKNOLOJİSİNİN BİRBİRİNE BAĞLI KÜLTÜREL İLETİŞİM SORUNLARI	317

VII. TÜRKİYE'DE OKUMA ALIŞKANLIĞI VE KİTAP YAYIMCILIĞI	
SORUNLARININ ÇÖZÜMÜ İÇİN BİR MODEL ÖNERİSİ	321
22. MODELİN TEMELLERİ	322
23. MODELE BAĞLI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	326
A. OKUMA ALIŞKANLIĞI KAZANMADA	
BİREYSEL EYLEMLER	326
B. OKUMA ALIŞKANLIĞI KAZANDIRMADA	
AİLEYE DÜŞEN GÖREVLER	327
C. OKUMA ALIŞKANLIĞI KAZANDIRMADA EĞİTİM	
KURUMLARINA DÜŞEN GÖREVLER	333
D. OKUMA ALIŞKANLIĞI KAZANDIRMADA TOPLUMA	
DÜŞEN GÖREVLER	339
E. OKUMA ALIŞKANLIĞI KAZANDIRMADA KİTAP	
YAYIMCILARINA DÜŞEN GÖREVLER	342
F. OKUMA ALIŞKANLIĞI KAZANDIRMADA DEVLETE	
DÜŞEN GÖREVLER	348
G. OKUMA ALIŞKANLIĞI KAZANDIRMADA MEDYANIN	
GÖREVLERİ	356
24. MODEL İÇİN HUKUKİ ÖNLEMLER	358
VIII. SONUÇ	362
IX. EKLER	366
EK 1: Kentlerde nüfus artışı	367
EK 2: Türkiye'de nüfusun okuryazarlık durumu ve cinsiyete göre	
dağılımı	367
EK 3: Okuryazarlık ve eğitim	368
EK 4: Nüfus sayımlarında okuryazarlık ve bitirilen okul	369
EK 5: Türkiye'de nüfusun yaş ve cinsiyet yapısı	369
EK 6: Hanehalkı reisleri ne tür kitaplar okuyorlar?	370
EK 7: Türkiye'de yıllara göre Halk Kütüphanesi,	
okuyucu ve kitap sayıları	371
EK 8: Çeşitli ülke kütüphanelerindeki kitap ve okuyucu sayıları	373
EK 9: MEB. Ders Kitapları Yönetmeliği	375
EK 10: Türkiye'de yıllara göre üretilen kitap sayıları	380
EK 11: Bazı ülkelerde yıllara göre üretilen kitap sayıları	381
EK 12: Türkiye'de Halkevi ve Halkodası Kütüphaneleri sayıları ..	382
X. KAYNAKLAR	383

ŞEKİLLER

Şekil 1 :	Okumada görsel ve görsel olmayan süreçler	9
Şekil 2 :	Okuma süreci	20
Şekil 3 :	Sesli okuma süreci	25
Şekil 4 :	Sessiz okuma süreci	29
Şekil 5 :	Eleştirel okuma süreci	30
Şekil 6 :	Tutum-ortam-alışkanlık-beklenti-davranış ilişkisi	48
Şekil 7 :	Bir kitabın kavranmasında zihinsel süreçler	55
Şekil 8 :	Okuma iletişimi ortamı	63
Şekil 9 :	Yazar-ileti-okuyucu ilişkisi	71
Şekil 10 :	Medya ilişkileri	74
Şekil 11 :	Lasswell modelinde iletişim öğeleri ve ilişkileri	94
Şekil 12 :	Shannon ve Weaver modeli	95
Şekil 13 :	Berlo modeli	96
Şekil 14 :	Gerbner genel iletişim modeli	97
Şekil 15 :	Newcomb modeli	97
Şekil 16 :	Schramm modeli	98
Şekil 17 :	Lasswell modeli ve okuma iletişimi süreci	99
Şekil 18 :	Kitap yayıncılığının iletişim sürecine uyarlanmış modeli. .	100
Şekil 19 :	Kaynak ile alıcı arasındaki etkileşim	101
Şekil 20 :	İletişim ve çevreleyen koşullar	102
Şekil 21 :	İletişim ve toplumsal çevre ilişkisi	103
Şekil 22 :	Kitap yayıncılığında iletişim süreci	104
Şekil 23 :	Yazar-okur bildirişim alanı	114
Şekil 24 :	Elektronik yayıncılık ve dağıtım sistemi	214
Şekil 25 :	Kitap üretim süreci	230
Şekil 26 :	Bireye okuma alışkanlığı kazandırmadaki etkenler	324
Şekil 27 :	Bireylere okuma alışkanlığı kazandırma modeli	325

TABLÖLÄR

Tablo 1 :	Hedef kitle ihtiyaçları	82
Tablo 2 :	Dizgi makinaları ve dizgi hızları	194
Tablo 3 :	Elektronik enformasyon sistemlerinin gelişim	218
Tablo 4 :	Türk gençliğinin okuma eğilimi	263
Tablo 5 :	Din görevlilerinin okuma eğilimleri	266
Tablo 6 :	İstanbul Tüyap Kitap Fuarı ziyaretçi sayıları.....	278
Tablo 7 :	1980-1988 Dönemi fiyat gelişimi	298

GİRİŞ

Okuma alışkanlığı, ülkelerin gelişmişliğine bağlı olan kültürel bir aktivitedir. Kitap yardımıyla, gözle görülmez, elle tutulmaz düşünce, duygu ve bilgiler, yüzyıllardan yüzyıllara, ülkelerden ülkelere, toplumlardan toplumlara taşınmaktadır. "Kitap, insanlığa ait bilginin tükenmez kaynağı, kültürün köşe taşı, uluslar arasında en iyi, en güvenilir bir iletişim aracıdır."¹ Yayımcılık ve kitap ticareti, yazar ile okur arasında, ülkeler ve toplumlar arasında köprü inşa etme eylemidir.²

Kitap, Türk-İslam kültüründe çok önemli bir inanç simgesidir. Türk-İslam kültüründeki en önemli küfürlerden biri "Allahsız-Kitapsız" biçiminde edilendir. Burada, kitap yalnız Kur'an-ı Kerim anlamında değil, herhangi bir inanç simgesi olarak da kullanılmıştır.³

Günümüzde kitaba ve kültüre verilen önem, toplumların uygarlık düzeyi olarak alınmaktadır. Kültürün temelini ise kitap oluşturmaktadır. Ülkemizde sürekli olarak okur azlığından, okuma alışkanlığı bulunmama-

¹ ORHAN ÖCAL, *Kitabın Evrimi*, (Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1971), s. 20.

² SIGFRED TAUBERT, *The Book Trade of The World*, (Hamburg: Verlag für Buchmarkt-Forschung, 1972), s. 9.

³ EMRE KONGAR, "Kitaplar ve İktidarlar", *Hürriyet Gösteri*, S: 59, Ekim 1985, s. 61.

sından yakınılmaktadır. Örneğin, Türk toplumunda kitap, ihtiyaç maddeleri sıralamasında 236. sırada yer alabilmiştir.⁴ Okumama sorununu ekonomik, sosyal ve siyasal bütünlük içinde ele alınarak incelenme gereği vardır.

Ekonominin ana hatları ile kültürde belirleyici bir rol oynayacağı düşünülmekle birlikte, güdülen devlet politikaları ile, ekonomik gelişmişlik ne düzeyde olursa olsun önemli gelişmeler yaratabilmektedir. Nitekim ülkemizde, geçmişte yaşanan gelişmeler bunu göstermektedir. Şöyle ki: 1965 yılında lise ve üniversite mezunlarının sayısı 700 bin, 1975'de 1.5 milyon, 1985'te 4 milyon, 1990 yılında 5 milyon dolayındadır. Diğer deyişle 1965'ten bu yana kitap okuru olması gerekenlerin oranı 6 kat artmıştır. Buna karşılık 1965'te 5700 değişik başlıkta kitap üretilmiştir. 1990'da bu sayı yaklaşık 6200, 1994'te 6000 olmuş ve çok az bir yükselme göstermiştir. 1965'den bu yana potansiyel okur, diğer deyişle eğitim görmüş kişi sayısındaki 6 kat artışa karşılık, yayımlanan kitap sayısında benzer bir artış gerçekleşmemiştir. Öte yandan kitap tirajlarında da bir düşüş söz konusudur. 1965'de kitaplar 5 bin basılırken, günümüzde bu rakam 2-3 binlere kadar inmiştir. Dünya ülkeleri bakımından 25 yıllık bir sürede kitap üretiminde ve kitap okurluğunda böylesi bir gerilemenin yaşandığı başka bir ülke yok gibidir. Diğer birçok ülkede kitap okurluğu ve kitap tirajları yavaş ya da hızlı olarak bir artış sergilerken Türkiye'de ekonomik ve sosyal gelişmelere ve nüfus artışına paralel olarak kitap sektöründe ve toplumun okuma alışkanlığı kazanımında bir gerileme söz konusu olmaktadır.

Toplumun okuma alışkanlığının yeniden kazanımında, kitabın sevdirelmesinde, kitap yayımcılığının ve teknolojisinin daha sağlıklı bir yapıya kazandırılması ve yeni gelişmelerin gerçekleştirilmesinin sağlanabil-

⁴ I. Milli Kitap Fuarı 16-25 Ekim 1987, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987) s. 92.

mesi için bir takım sektörel, idari, yasal ve toplumsal önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmada, Türk toplumunda okumama alışkanlığı ve kitabı sevmeme konusundaki sorunlara ilişkin tespitlerde bulunulacak, okumayı geliştirme olanaklarının nasıl gerçekleştirilebileceği tartışılacak, ulaşılabilen mevcut araştırmalara dayanılarak Türkiye'deki okumaya ve kitaba bakış açıları netleştirilmeye çalışılarak, kitaba ve okuma eylemine yönelik toplumsal ve bireysel temelde yaşanan soğukluğun giderilmesi için yapılması gerekenler bir model biçiminde önerilecektir.

Bu araştırma, mevcut literatürün taranmasıyla, elde edilen bulguların değerlendirilmesi ve yorumlanması bağlamında betimsel yöntem uygulanmıştır. Okuma eylemi, bulunulan yer (kent-köy), yaşanan çevre (gecekondu, apartman yaşamı, kent içi, varoş gibi), öğrenim düzeyi, ailenin ekonomik düzeyi, bireyin ya da aile fertlerinin meslekleri gibi çok değişik faktörlerin etkisine bağımlı olarak büyük farklılıklar gösteren bir yapıdadır. Bu nedenle, toplumun geneli olarak belirli bir okuma düzeyinin tespit edilmesi imkansız görülmektedir. Nitekim, şimdiye kadar gerek Kültür Bakanlığı, gerekse üniversite ve diğer kamu kuruluşlarının yaptığı anket çalışmaları ile ortaya çıkan sonuçlar, benzer ve farklı yönler göstermektedir. Ancak hemen tüm anketlerde ortak olan nokta, Türk toplumu olarak okumaktan ve kitaptan fazla hoşlanmadığımızda birleşmeleridir. Toplumdaki bu hoşnutsuzluğun giderilmesi için Devlet olarak, yayıncılık sektörü olarak, toplum ve birey olarak yapılması gereken eylemler ve alınması gereken önlemler bulunmaktadır. Bu önlem ve eylemlerin belirlenmesi, sorunun çözümünde büyük kolaylıklar sağlayacaktır. Bu araştırma çerçevesinde, bu önlem ve eylemlerin belirlenip bir model biçimine dönüştürülmesinin, sorunun çözümüne katkılarda bulunacağına inanılmaktadır.

Mayıs 1939 yılında düzenlenen I. Türk Neşriyat Kongresi, 1975 yılındaki II. Türk Yayın Kongresi ve 1991 yılındaki III. Yayın Kongresi ve Telif Hakları Kurultayı çerçevesinde, Türk insanının okumayı ve kitabı sevmediği sorunu üzerinde durularak, kitap yayıncılığının sorunlarına değinilmiş, kitap yayıncılığının geliştirilmesi için Devlet'in yapacakları ile diğer bazı unsurlar dile getirilerek raporlaştırılmıştır. Ancak görünen odur ki, kitap yayıncılığına ve okumaya yönelik sorunlar Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri hemen hiç değişmemiştir. Bu konuda 1981 yılında Kültür Bakanlığı tarafından düzenlenen Kitap Sempozyumu'nda Tarık Buğra; "1939'dan günümüze kitap, Türkiye'de önemli bir konu olarak ve meselelerinden hemen hiçbiri çözümlenmemiş olarak geldi"⁵ diyerek kitap yayıncılığının sorunlarının toplantılarda yalnızca tartışma konusu olarak kaldığı, çözümler konusunda birşey yapılmadığını belirtmektedir. Nitekim 1991 yılındaki III. Yayın Kongresi ve Telif Hakları Kurultayı'nda da Türk toplumundaki okumama sorunu ile kitap yayıncılığındaki sorunlar hemen aynen ele alınmıştır. Buna göre Yayın Kongrelerinin, kitaba ve okumaya yönelik sorunları çözmek konusunda hazırladığı raporların hiçbir yansıma bulmadığını göstermektedir. Bunun bir nedeni belki de, bu Kongrelerde hazırlanan raporların da okuma zahmetine katlanılmadığı için değerlendirilmediğinde yatmaktadır.

Herhangi bir sorunun çözümü, o sorunun belirlenip üzerinde uğraşmakla, çözüm ya da çözümler önerip uygulamaya koymakla gerçekleştirilebilecektir. Bu nedenle toplumumuzdaki okumaya ve kitaba karşı ilgisizliğin giderilmesi için sorunların etraflıca ortaya konulması ve üzerinde ciddi olarak düşünülüp çözüm yollarının önerilmesi ile ve bu

⁵ Kitap Sempozyumu 15-17 Haziran 1981, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakan., 1987) s. 17.

çözüm yolları üzerinde çeşitli uğraşlar vererek uygulamaya geçirmekle giderilebilecektir. Eğer toplumdaki okuma ve kitaba yönelik ilgisizlik giderilmezse, buna yönelik daha birçok çalışma, kongre ya da toplantının yapılması, sorunun hemen her platformda dile getirilmesi kaçınılmazdır.

Teknolojik gelişmenin değiştirdiği üretim biçimleri nedeniyle yetişkinlerin kimileri bilgilerini tazeleme, kendilerini yenileme, ortaya çıkan yeni iş olanaklarından yararlanma zorunda kaldıkları için, kimileri de daha iyi yaşam koşullarına ulaşabilmek, yenilikleri yakalayabilmek için öğrenme ve eğitime gereksinimi duymaktadırlar. Alvin Toffler "Future Shock" adlı eserinde, geleceğin toplumlarında artık okuma-yazma bilmeyenlerden değil de "öğrenmesini öğrenmemiş" kişilerden söz edileceğini öne sürmektedir. Sürekli eğitim, yaşam boyu sürecek öğrenme de sonuçta 'bilgi toplumu'nun bir gerekliliği olacaktır.⁶ Sürekli eğitim ve yaşam boyu öğrenim ise kitapla ve okumayla sağlanacaktır. Gelişen yaşam koşullarında, gelişen teknolojilerden azami düzeyde yararlanabilmenin önkoşullarından birisi, araştırmacı olmak ve bunun için de okumak gerekliliğidir. Oysaki Türk toplumunda genel olarak, "okumak" diploma sahibi olmayı, "kitap" ise yaşam için bir gereklilikten çok, boş zaman geçirme aracı olarak ele alınmaktadır.

Enformasyonun kitlelere ulaştırılmasında, basılı, görsel-ışitsel iletişim araçlarından yararlanılmaktadır. Kitap da basılı bir iletişim aracı olarak, toplumun kültürel gelişmişliğinde önemli etkilere sahip olan bir iletişim aracıdır. Bu araştırmada ayrıca, "yayım teknolojisi" kavramı ile kitabın üretim ve kitlelere ulaştırılmasındaki teknolojik gelişmeler ve okuma eyleminin bu gelişmeler karşısındaki durumu incelenecektir.

⁶BÜLENT SANKUR, AYSELI USLUATA, "İletişim Teknolojileri ve Eğitim", Cumhuriyet, 22 Ocak 1991, s. 2.

I. OKUMA, ALIŞKANLIK VE OKUMA ALIŞKANLIĞI

1. OKUMA

A. OKUMA EYLEMİ

İnsanoğlu varoluşundan beri, doğada egemenlik kurmak, karnını doyurmak, yakın çevresiyle anlaşabilmek için kendi sesini bir anlaşma, bir iletişim aracı olarak kullanmayı denemiştir. Kendi çevresiyle iletişimi sağlayan insanoğlu, başka insanlara da seslenebilmek, onlarla da iletişim kurabilmek için yeni araçlar bulmaya yönelmiştir. "Söz"ün uçucu olması nedeniyle, kalıcı mesajlar iletmede birtakım işaretlerin belirli yüzeylere kazınması, çizilmesi yöntemi bulunarak bu yolla mesaj aktarımının gerçekleştirilmesi yoluna gidilmiştir. Bir başka deyişle, sözle başlayan iletişim, insanlar arasındaki mesaj aktarımında kalıcılığı sağlama ihtiyacından dolayı yazıya dönüşmüştür.

Belirli yüzeylere çizilen, kazılan, yazılan işaretlerin iletmek istediği mesajların yazanlar dışındaki insanlar tarafından da anlaşılmasını sağlamak amacıyla, yazılan işaretlerin, imgelerin belli bir standarda kavuşturulması ve belirli bir eğitim sürecinden sonra bu işaret ve imgelerin içerdiği mesajları kavrayabilmek, ayrıca bu işaret ve imgeleri kullanarak insanın kendi düşüncelerini de belirli bir standart içinde diğer insanlarla paylaşımını sağlamak amacıyla "alfabe"ler oluşturulmuştur. Alfabeler,

değişik toplumlarda yaşayan bireylerin, kendi toplumları içindeki iletişimi sağlayan, kendi kültürlerinin oluşumuna yardımcı olan ve bu kültürlerini, sonraki nesillere duyurmak isteyen toplumların yazılı iletileri herkesin anlayacağı bir işaretler bütününe dönüştürülmüş şeklidir.

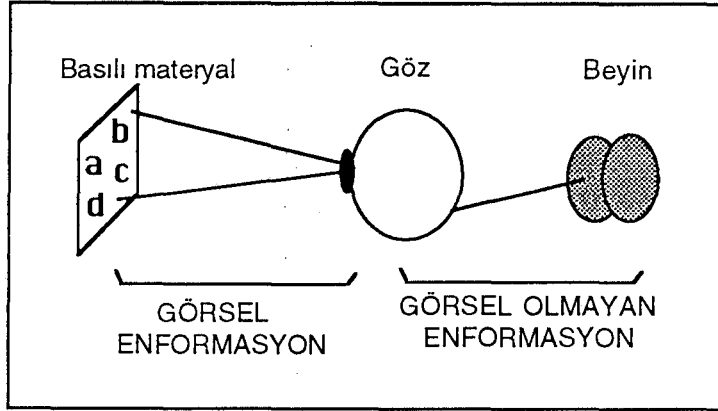
Sözle iletişimde söz ve dinleme eyleminin olması gereklidir. Yazılı iletişimde ise yazı ve okuma eylemi gerekmektedir. Çünkü her yazılı mesaj, anlatım, okunabildiği takdirde anlaşılır. "Dinleme gibi okuma da zihinsel bir etkinliktir. Metnin düşünsel örüntüsünü kavrama, düşünceler arasındaki bağıntı ve ilişkileri bulgulayıp saptama, bunları kendi içinde bir düzene koymaya yönelik bir etkinliktir. Konuşma ve yazma arasında nasıl işlevsel bir benzerlik varsa, bunlar nasıl dilin verici etkinliklerini oluşturuyorsa, dinleme ile okuma arasında da böyle bir işlevsel benzerlik vardır. Bunlar içe dönük ve alıcı etkinliklerdir. Bunların her ikisi de bildirim ya da iletinin kavranması, alımlanması etkinliğidir."⁷

Okuma, yalnızca bir görsel süreç (visual process) değildir. Okumada iki tür enformasyon bulunmaktadır. Birincisi, basılı sayfa ve göz yuvarlağının önünde gelişen enformasyondur ki, buna görsel enformasyon denilebilir. İkincisi ise gözün arkasında, göz ile beyin arasında oluşan enformasyondur ki, buna da görsel olmayan (non-visual) enformasyon denilebilir. Görsel olmayan enformasyon, okuma, dil ve genel yaşam hakkında bildiğimiz şeylerdir.⁸ (Şekil: 1). Bununla birlikte okuma görsel bir eylemdir. Bu bağlamda örneğin ışık olmazsa okuma eylemi gerçekleştirilemez. Fakat bununla birlikte, gözümüzün önündeki cümleleri görmekle de okumuş olmayız, ayrıca görülen cümleleri görsel olmayan enformasyon sürecinden

⁷ EMİN ÖZDEMİR, *Okuma Sanatı*, (İstanbul: Varlık Yayınevi, 1983), s. 11.

⁸ JOHN DOWNING, CHE KAN LEONG, *Psychology of Reading*. (New York: Macmillan Publishing Co., 1982), s. 6.

de geçirmek gerekmektedir. Bunun için öncelikle basılı materyalin dili hakkında, ana konusu hakkında ve en önemlisi okuma hakkında birşeyler bilmek gerekmektedir.

Şekil 1: Okumada görsel ve görsel olmayan süreçler

Okuma, çağdaş uygarlık değerlerini yaymada, yerleştirmede en etkili araçlardan, yollardan biridir. Bunun içindir ki yeryüzündeki tüm medeni toplumlar, bir okuma seferberliği içindedirler. Bireyleri okur-yazar kılma çabası ise bütün ülkelerde uygulanan yoğun yöntemlerle sürdürülmektedir.⁹ Bu amaçla Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 1990 yılını "Uluslararası Okuma-Yazma Yılı" ilan etmiştir. Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasına ve gelişmesine karşın, çağdaş toplumlarda yazının ve okumanın işlevi azalmamakta, aksine artarak devam etmektedir. Çağdaş toplumlarda insanlar, isteseler de istemeseler de, en azından günlük çalışma hayatlarında, resmi işlemlerini yaptırma bir okuma-yazma eylemi içinde bulunmaktadır.

Gelişmiş toplumlarda insanlar, okumanın bir ihtiyaç olduğunu, okumadıkları takdirde bir kültür boşluğu içinde bulunacaklarını düşündüklerinden dolayı, hemen her fırsatta, otobüste, trende, öğle yemeği

⁹ E. ÖZDEMİR, s. 11; Ö.SUAT ÖZÇELEBİ, N.SELER CEBECİOĞLU, Okuma Alışkanlığı ve Türkiye, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1990), s. 34.

arasında, çantasında ya da cebinde taşıdığı bir kitabı, gazeteyi ya da dergiyi okumakta, bu suretle kendisini hiç ilgilendirmeyen bazı konularda (insanları gözleyip onların giyimi, makyajı, mimikleri vb.) düşünmekten ve dedikodu yapmaktan uzaklaştırmaktadır.

Okuma, bir zamanlar yalnızca önemli bir mesaj alma aracı olarak değerlendirilmekteydi. Ancak bugün, okuma faaliyetinin aklın gelişmesine kendi başına büyük katkı yapan çok düzeyli bir zihinsel işlem olduğu üzerinde de durulmaktadır.¹⁰

a. Okumanın Anlamsal Boyutları

Okumanın ne olduğu konusunda değişik tanımlamalar yapılmış ve "okuma" sözcüğüne değişik anlamlar yüklenmiştir. Bamberger'e¹¹ göre: "Okuma, çeşitli gelişme aşamalarından oluşan karmaşık bir süreçtir. Herşeyden önce sembollerin tanındığı bir algılama sürecidir. Bunları zihinsel kavramlara dönüştürme daha sonra ortaya çıkar. Bu zihin işi, fikirler daha da geniş düşünce birimleri ile birleştirildiğinde bir düşünce süreci biçiminde genişler. Düşünce süreci yalnızca algılanan fikirlerin anlaşılmasından değil, aynı zamanda onların yorumlanması ve değerlendirilmesinden de oluşur. Bu süreçler, herhangi bir uygulama amacıyla birbirinden ayrılmazlar. Okuma işlemi içerisinde birleşirler."

Özdemir¹² göre okuma, "basılı sözcükleri duyu organları yoluyla algılayıp bunları anlamlandırma, kavrama ve yorumlamaya dayanan zihinsel bir etkinliktir."

¹⁰ RICHARD BAMBERGER, *Okuma Alışkanlığını Geliştirme*, (Çev. Bengü Çapar), (Ankara: Kültür Bakanlığı, Kütüphanecilik Dizisi: 19, 1990), s. 1.

¹¹ BAMBERGER, s. 10.

¹² E. ÖZDEMİR, s. 12.

William Gephart¹³ okumayı şöyle tanımlamaktadır: “Okuma, bir yazar tarafından görsel uyarıcı şeklinde kodlanan anlamın, okuyucunun aklında da bir anlam ifade etmesi şeklinde gerçekleşen bir etkileşimi anlatan bir terimdir. Bu etkileşim üç temel unsuru içerir: 1) Okunacak malzeme; 2) Okuyucunun sahip olduğu bilgi; 3) Fiziksel ve entellektüel etkinlikler. Bu unsurlarda zamanla görülen çeşitlilikler söz konusu etkileşimde görülen farklılıkları da açıklamaktadır.”

Miles A. Tinker'in¹⁴ ise okumaya ilişkin görüşleri şöyledir: “Okuma, geçmiş deneyimlerle oluşturulmuş anlamların hatırlanması ve okuyucunun halen sahip olduğu kavramları kullanarak yeni anlamlar kurması için uyarıcı görevi yapan basılı ya da yazılı işaretlerin tanınmasını içermektedir. Sonuç olarak ortaya çıkan anlamlar, okuyucu kişinin amaçlarına göre düşünce sürecine sokulmaktadır. Bu tür bir yapılanma kişisel ya da sosyal gelişme sürecinde değişime uğramış düşünce ve/veya davranışa ya da tamamen yeni davranışlara neden olmaktadır.”

Türkçe Sözlük'te¹⁵ de “okumak” kelimesi 9 anlamda açıklanmıştır:

- 1) Yazıya geçirilmiş bir metne bakarak bunu sessizce çözümleyip anlamak veya aynı zamanda seslere çevirmek.
- 2) Bu biçimde yazılmış olan bir metnin iletmek istediği şeyleri öğrenmek.
- 3) Bir konuyu öğrenmek için okulda, bir öğretmenin yanında veya yazılı şeyler üzerinde çalışmak, öğrenim görmek.
- 4) Şarkı, türkü veya şiir vb. sesli olarak veya ezgi ile söylemek.
- 5) Bir şeyin anlamını çözmek (şifre okumak)
- 6) Bazı belirtilerle bir anlamı, gizli bir duyguyu anlamak, kavramak.

¹³RALPH C. STAIGER, *The Teaching of Reading*, (Paris: UNESCO, 1973) s. 15.

¹⁴RALPH C. STAIGER, s. 15.

¹⁵Türkçe Sözlük, (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1992).

7) Hastalığı iyi edeceğini ileri sürerek okuyup üflemek, üfürükçülük etmek.

8) Bir yere çağırmak, davet etmek.

9) (Argo) Sövmek, küfretmek.”

Akşit Göktürk¹⁶ okumayı değişik anlamları ile ele alıp irdelemektedir: “Okuma gündelik Türkçe’de çok değişik anlamlarda karşımıza çıkabilen bir sözcüktür. “Onun okuması yoktur”, “Çok okuyan çok bilir”, “Bizim çocuk iyi okuyor”, “Oku da adam ol!” Bu tümcelerdeki değişik anlamların yanısıra okuma, birşeyi ezberden söylemek, okumak, üflemek gibi edimleri de belirleyebiliyor. “Canına okumak” dizisinden eğretilmeli kullanımlarda ise daha başka doğrultuda anlamlar kazanıyor. Sözcüğün, yazılı, basılı metinlerden anlam çıkarmaya değin gündelik kullanımını birazcık düşünmek, çağdaş yaşamın bu önemli edimi konusundaki tutumumuzun olumlu olumsuz, belirli belirsiz yönlerini bir ölçüde açıklamaya yeter. Sözelimi “Onun okuması yoktur” tümcesinde okuma, okuryazarlık anlamına geliyor. “Çok okuyan çok bilir” tümcesinde bireyin sürekli birşeyler okuma alışkanlığını belirtiyor. “Bizim çocuk iyi okuyor” tümcesinde okuma, öğrenim görmek anlamına geliyor. “Oku da adam ol” ise yerine göre ya da söyleyenin öfkesine göre bu üç anlamdan birini belirtiyor.”¹⁷

Bu tanımlardan hareketle okuma’yı, basılı, yazılı ya da görüntülü sözcükleri, simgeleri göz ile algılayıp zihindeki sözcük anlamıyla bütünleştirerek anlamlandırma, buna bağlı olarak kavrama, düşünme, yorumlayarak eleştirme ve tekrar düşünme faaliyetlerinin hızlı bir şekilde,

¹⁶ Akşit GÖKTÜRK, “Okumasız Okuryazarlar”, Yazko Edebiyat, Mart 1983, Sayı: 29.

¹⁷ Okuma için diğer örneklere Bkz. E. ÖZDEMİR, s. 79; Meydan Larousse’nin “okumak” maddesinde de değişik tanımlar ve örnekler bulunmaktadır.

duyu organları ve beyin arasında gerçekleştirilen iletişimini içeren bir süreç, olarak tanımlamak mümkündür.

Okuma edimi, baştan sona, önümüzdeki metni okuma yaşantımızın geçmişi, şimdisi, geleceği arasında bir etkileşimdir.¹⁸ Okuma yazma bilmeyen kimse kendi gündelik yaşamıyla ilgili en yalın yazılı bilgilerle gözlemlere bile ulaşamaz, varsa kendi bildiklerini de derli toplu anlatamaz. Toplum yaşamındaki en küçük yeniliklere bile, izleyemediği için uyum sağlayamaz. Bir bakıma yazı öncesi, yazın öncesi çağların edilginliğini, kafa tembelliğini kendi bireysel varlığında sürdürür. Dolayısıyla okuryazarlık, yüzyılımızda bir toplumsal çağdaşlaşma olarak kabul edilmektedir.

Okuma yazma becerisini kazanan kişi, kendi dilinin yazısını, imlerden sesler, sesbirimlerinden sözcükler çıkarmayı öğrenmiştir, ama bu temel beceri ancak sürekli işletildiği, geliştirildiği zaman bir değer taşır. Yoksa uygar bir dünyanın gündelik olaylarını, kültürel, politik, ekonomik gelişmelerini izlemeye yetmez. Okuma yazma becerisi üstüne, bir okuma alışkanlığının kurulabilmesi için en önemli koşul ise temeli sağlam bir anadili öğrenimdir. Böyle bir öğrenimden geçmemiş kişi, yaşı ne olursa olsun gerçek bir okur etkinliği kazanamayacaktır. Okuma yazma becerisini edinmiş olsa bile, eninde sonunda 'harf tanımaz' olarak adlandırılacak okumasızlarla aynı duruma düşecektir. Yazılı dilin iletişim olanaklarını, anlambilimsel dokusunu incelikleriyle tanımayan böyle bir kimse, hecelerini söktüğü herhangi bir metnin iletisini kolay kolay ne anlayabilir ne de anlatabilir. Oysa gerçek okuryazarlık yetisi, okuduğunu kendi sözleriyle anlatabilmeyi de kapsar.¹⁹

¹⁸ A. GÖKTÜRK, s. 168.

¹⁹ A. GÖKTÜRK.

Akşit Göktürk'ün de belirttiği gibi, okuryazar olmak, imgeleri, sözcükleri, bir metni okuyabilmek, kişinin okuryazar olduğunu göstermesine karşın, okuma alışkanlığının olabilmesi için okuduğunu anlamalı, anlatabilmeli ve bunu, bu yetiyi sürekli olarak kullanabilmeli, başka bir deyişle sürekli okuma eylemi içinde bulunmalıdır.

Türkiye'deki "yazılı" kültür araçlarının, eşdeyişle kitap, dergi, gazete gibi "yazılı kültür dönemi" ürünlerinin, gelişmiş ülkelere göre zavallı bir durumu vardır. Bu zavallılığın ardında düşük okuma yazma oranı yatar. Fakat yalnızca okuma yazma oranına kabahat bulmak da olanaklı değildir. Gelişmişliğin tüm özellikleri, teknolojik olduğu kadar, kültürel yaşamımıza da egemen bulunmaktadır. Türkiye henüz, feodal özellikler taşıyan "sözlü kültür" döneminden, batının endüstri devriminden sonra tanık olduğu "yazılı kültür" dönemine geçişi gerçekleştirememiştir.²⁰ Türkiye'deki okuma alışkanlığı olmamasına ilişkin şikayetlerin başında belki de Türk milletinin sözlü kültürden televizyon ile başka bir sözlü-görüntülü kültüre geçmesi ve bu arada yazılı kültürü yaşamamış olmasından kaynaklanmaktadır.

Okuryazarlık birçok ülkede değişik derecelendirmeye tabi tutulabilmektedir. "Bazı yerlerde, birkaç satır yazıyı sökebilmek veya bir posteri ya da tabelayı okumak yeterli sayılırken, bazı yerlerde de ilkokulun beşinci yılından sonra okula devam etmeyenler okur yazar sayılmamaktadırlar."²¹ Dolayısıyla okuryazarlıktan algılanan da ülkelerin gelişmişliğine, sosyal-kültürel ve ekonomik yapısına bağlı olarak değişkenlikler göstermektedir. Ülkeler arasındaki bu farklılık, bireyler

²⁰ Emre KONGAR, *Demokrasi ve Kültür*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993), s. 26; benzer görüşler: T.C. Kültür Bakanlığı 1993 (Faaliyet Raporu), s. 51.

²¹ ÖZÇELEBİ, CEBECİOĞLU, s. 24.

üzerinde, okuma eyleminin bir alışkanlığı dönüşüp dönüşmemesini de etkileyen bir olgu olarak varlığını göstermektedir. Okuma alışkanlığının olması, kitap tüketiminin de artmasıyla doğrudan bağlantılı olduğu düşüncesinden hareketle, batı ülkelerindeki yayımcıların ürettikleri kitap sayısı ile Türkiye’de bir yılda üretilen kitap sayısı karşılaştırıldığında (EK 10-11), Türkiyedeki kitap tüketiminin ve buna bağlı olarak da okuma alışkanlığının ne kadar düşük durumda olduğunu görmek olasıdır. Okuma alışkanlığı ölçümünde, net ölçüm imkanları olmadığından, insanların ne kadar okuma eylemi içinde bulduklarını saptamakta ülkede bir yılda üretilen ve satılan kitaplar ile kütüphanelerden yararlanan kişiler baz alınarak, bunun genel nüfusa oranı ile tespit edilmektedir. Ancak, eldeki veriler, ileride değinilecek olan okuma türlerinden hangisi ile okunduğu, ruhsal ve fizyolojik durum ve çevresel faktörler gözönüne alınmadan kişi başına okunan kitap adedi, kütüphanelerden ödünç alınan kitapların kişi başına düşen oranı ve benzeri şekilde bir sınıflama yapılmaktadır. Bunun dışında pekçok kişi, okuma eylemini bir boş zaman faaliyeti olarak değerlendirdiğinden, günde kaç dakika, kaç sayfa kitap okuduğunu belirleyip bunu genellemek oldukça zor bir çalışmayı gerektirmekte ve sonuçlar genel düzeyde ele alındığında, toplum bağlamında yanıltıcı olabilmektedir.

b. Okuma Eyleminin Etkinlik Boyutları

Okuma eylemi, basılı ya da yazılı sözcükleri, duyu organları ile algılama, bunları anlamlandırıp kavrama ve yorumlama sürecinde yapılan faaliyettir. Bu süreçte, zihinsel, düşünsel ve kültürel etkinlik boyutları bulunmaktadır:

b.a. Zihinsel etkinlik olarak okuma

İnsan yaşamı, hemen hemen dünyaya gelişimizle başlayan bir öğrenme sürecidir. Bu öğrenme, bir toplumun çerçevesi içinde olmaktadır; annenin ya da dadının dar sınırlamaları ile başlar, zaman geçtikçe gitgide genişler, topluluğun boyutlarına ulaşır. Başlangıçta bu koşullandırmadan öte olmayan bu öğrenme süreci, aslen zihnin oluşmasıdır. Bu anlamda yeni doğmuş bir bebeğin beyni vardır, ama zihni yoktur denebilir. Zihnin gelişmesi iletişimin gelişmesidir. İlk önce nasıl iletişimde bulunulacağı, daha sonra da zihin geliştirilerek öğrenme süreci içine girilir.²²

TDK'nın²³ sözlüğüne göre zihin; "Canlının duygu ve davranışlar dışındaki ruhsal süreç ve etkinliklerinin bütünlüğü; yaşantıları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, bellek, hafıza; anlayış, kavrayış; bilinç, dimağ" olarak dört biçimde tanımlanmaktadır.

İnsan okuyarak, zihinsel bir gelişme gösterir. Bu gelişme, anlayışın ve kavrayışın gelişmesini sağlar. Zihin, okuduğu her yazıdan bir çıkarsamada bulunarak, bireyin hayatında daha bilinçli kararlar almasına, hayatına daha kolay yön verebilmesine yardımcı olur. "Okumak, zihin kısırlığının başlıca ilacıdır. Zihin okumakla açılır, olgunlaşır, bütün fizik ve moral alem okumakla bir geçit bulur."²⁴

²² Kwasi WIREDU, "İnsan iletişimi kavramına felsefi bir bakış", (Çev. Ioanna Kuçuradi), *İletişim ve Toplum Sorunları, Kuram ve Uygulama*, (Ankara: UNESCO/Türk Sosyal Bilimciler Derneği, 1983) s. 9.

²³ *Türkçe Sözlük*, (Ankara: TDK, 1993).

²⁴ M. N. ÖZÖN, *Yazmak Sanatı ve Kompozisyona Giriş*, (İstanbul: Remzi Kit., 1967), s. 69.

b.b. Düşünsel etkinlik olarak okuma

İnsan düşünen bir canlıdır. İnsan düşüncesinin olgunlaşmasını sağlayan en büyük etken ise okuma eylemidir. Okuyan insan, aynı zamanda düşünen, anlayan, yorumlayan ve eleştiren insandır.

Okuma, yalnızca bilgi edinmede, kafamıza takılan soruların yanıtını bulmada ya da yaşantı ve deneyimleri paylaşmada kullanılan bir araç değildir. Okuma, aynı zamanda davranış ve düşünüş gücümüzü de besler ve geliştirir. Birey okuduğu her yazıyı anlamaya çabalar. Bu yolla, anlama, sezme, kestirme gücü geliştirilir.²⁵ Ayrıca, birey bir düşünce ortamına sürüklenerek yazıda söylenenlerin, ileri sürülen görüş ve düşüncelerin geçerliliğini ya da geçmezliğini düşünmeye sevk edilir. Okur, okuduğu metnin yazarı ile aynı düşünüp düşünmediğini kendi içinde tartışır. Bütün bunlar okuma eylemindeki düşünsel etkinliğin bir eleştirel tutumunu, eleştirel düşüncenin kaynağını oluşturmaktadır.

Okuma, insan kişiliğini geliştiren, düşünce donanımını zenginleştiren etkili bir araçtır. Düşünce donanımını zenginleştirdiği gibi duyarlılığını da yeniden kurup biçimlendirebilir.²⁶

Makale, deneme, köşeyazısı, eleştiri, röportaj gibi yazılar, insan düşüncesini genişletir, bilgi dağarcığına yeni bilgiler katar; roman, öykü, şiir gibi ürünler ise insan yaşamını zenginleştirir, dünya sınırlarını genişletir.

b.c. Kültürel etkinlik olarak okuma

Okuma eyleminde okuyan kişi yalnız değildir. Kendi yazımızı bile okurken yalnız değiliz, yanımızda sanki başkaları vardır: Toplum,

²⁵EMİN ÖZDEMİR, *Türk Dili ve Edebiyatı, Okuma ve Metin İnceleme*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi Yayınları No: 155, 1991), s. 6.

²⁶E. ÖZDEMİR, *Türk Dili...*, s. 8.

toplumun dili, simgeler dizgesi ve kültür vardır. Okunan ile okuyan arasındaki bağ kültürel bir bağdır.²⁷

“Kültür, tarihi ve toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü; bir topluma özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü; muhakeme, zevk ve eleştirme yeteneklerinin öğrenim ve yaşantılar yoluyla geliştirilmiş olan biçim; bireyin kazandığı bilgi”²⁸ olarak genel tanımları bulunmaktadır.

Bunlardan ilk tanıma göre kültür, toplumsal bir gelişme süreci ve bunun sonraki nesillere aktarılması şeklinde ele alınırsa okumanın kültürel etkinlik boyutunun da kuşaklar arasındaki bağları kurmak, onları birbirine bağlamak etkinliği vardır. “Toplumsal yapı bir değişim süreci içindedir. Bu değişim ve gelişme süreci içinde insanların birbirlerine yabancılaşmaması, kuşakların birbirinden kopmaması kimi değer yargılarında birleşmelerine bağlıdır. Bu değer yargılarını kazanmada, bireylerin birbirlerini ve çağlarını tanımada yazılı ve basılı kaynakların önemli bir yeri vardır. İşte, okuma, bireyleri bu kaynaklara götüren, onlardan yararlanmalarını sağlayan bir araçtır.”²⁹

İnsanın kendiliğinden yaptığı davranışların, gösterdiği tepkilerin önemli bir bölümü kültürle çevre tarafından belirlenmektedir. Kültürel kuralların ve toplumsal koşullandırmalar davranışları önemli ölçüde

²⁷ AHMET İNAM, “Oku/ma”, *Gutenberg Gökadasına Gezi*, (Haz.: Enis Batur), (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993), s. 139.

²⁸ *Türkçe Sözlük*, (Ankara: TDK, 1993).

²⁹ E. ÖZDEMİR, s. 10

etkilemektedir.³⁰ Bu bağlamda, kitap okuma alışkanlığı kazandırılmasında toplumsal koşullandırmaların önemli bir rol oynadığı ve bireyin okuma davranışı geliştirmesini etkilediği söylenebilir.

B. OKUMA KAVRAMI VE NİTELİĞİ

Okuma, bireyin çeşitli gelişme aşamalarından oluşan bir süreci kapsamaktadır. Okuma, öncelikle sembollerin tanındığı bir algılama sürecidir. Sembollerin algılanmaya başlaması ile bu sembollerin zihinsel kavramlara dönüştürülme süreci ortaya çıkar. "Bu zihin işi, fikirler daha geniş düşünce birimleri ile birleştirildiğinde bir düşünce süreci biçiminde genişler. Düşünce süreci, yalnızca algılanan fikirlerin anlaşılmasından değil, aynı zamanda onların yorumlanması ve değerlendirilmesinden de oluşur. Bu süreçler, herhangi bir uygulama amacıyla birbirlerinden ayrılmazlar. Okuma işlemi içerisinde birleşirler."³¹

Okuma kavramı, sembollerin algılanması ve bunun zihinsel kavramlara dönüştürülmesi ile gerçekleşir. Zihinsel kavramlara dönüştürülen sembollerin içerdiği anlamlar, mesajlar ise bireyin zihninde "düşünme" olayını başlatır. Böylelikle okuma eylemi ile gerçekleştirilen görsel imgelerin algılanarak zihinde anlamlandırılması ve buna bağlı olarak da düşünme sürecinin başlamasına, bu düşünme ile de, ya okunan eserden etkilenme, davranışlarda değişme veya gelişme gösterme, ya da okunan metni eleştirerek beğenilmeyen noktalarının açıklanması yoluna gidilir.

³⁰ A. SELAMİ SARGUT, *Kültürlerarası Farklılaşma ve Yönetim*, (Ankara: Verso Yayıncılık, 1994), s. 46.

³¹ R. BAMBERGER, s. 10.

OKUMA SÜRECİ

Şekil: 2 Okuma süreci

a. Okumanın Bireysel Yönleri

Okuma eylemi, bireysel bazda düşünüldüğünde, bireyin bazı kişisel özellikleri ile ruhsal durumuna göre bazı değişkenlikler gösterdiği gözlemlenecektir. Bireyin fizyolojik ve ruhsal durumlarına göre okumanın önem ve amacı da değişebilmektedir. Bireysel farklılık olan bu unsurları okumanın fizyolojik ve ruhsal yönleri olarak sınıflandırılabilir.

a.a. Okumanın fizyolojik yönleri

Okur, yazıyı gözle görerek, sözcükleri zihninde kendi biçimiyle ilgili görsel imgesi ile tanır.³² Görsel imge, zihnin daha önce kazandığı anlam imgesini uyandırarak anlamın kavranmasını, algılanmasını sağlar.

Okurken görme, anlama ve seslendirme eylemleri, birbirine bağlı olarak sürdürülmektedir. Bu olay, sessiz okumada da kendini gösterebilir, sessiz okuyan kişi de dudaklarını oynatarak ya da sözcükleri içinden söyleyerek okumasını sesli yapıyormuş gibi gerçekleştirir. Sesli okuma, ses tellerini titreterek ya da dudaklarını kıpırdatarak yapılan okumalar, sessiz okumaya göre okuma hızını yavaşlatmaktadır.³³

³²Burada belirtilen okur tipi, normal insan olup, gözüyle okuyan kişidir; görme özürülü olup eliyle kabartma yazıları okuyan insan tipi değildir. Bu bağlamda, görme özürülü kişiler de gözleri yerine parmakları ile simgeleri algılayarak zihinsel kavrama ve buna bağlı olarak da düşünme eylemi içine girerler.

³³Beşir GÖĞÜŞ, Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi, (Ankara: Gül Yayınevi, 1978), s. 60.

Görme, işitme ve konuşma işlemlerinin okuma ile sıkı bir ilişkisi bulunmaktadır. Kekemelik, kimi harfleri doğru seslendirmeye engel olmakta, göz kusurları, sözcüklerin tanınmasını güçleştirmekte, ağır işitme ise anlamayı engellemektedir. Görme, işitme, konuşma gibi duyu organlarının büyük yardımıyla gerçekleştirilen okuma, bu yönleri ile fizyolojik unsurlar taşımaktadır.³⁴ Duyu organlarındaki bir aksaklık ya da duyu organlarının duyarlılığını etkileyecek bazı olaylar, örneğin ışığın yeterli derecede olmaması ya da yanlış aydınlatma, okunan materyalin kağıdının parlak olması nedeniyle ışığı fazla yansıtması, kitabın göze fazla yakın ya da uzak tutulması, materyalin yazı puntolarının küçük ya da çok büyük olması, satır uzunluğunun fazla geniş olması, çevrenin fazla gürültülü olması, vücudun herhangi bir yerindeki ağrı gibi birçok etken, okumayı doğrudan etkileyen, görme, duyma, işitme gibi duyu organlarına, anlamaya ve düşünmeye etki ederek okumanın etkinliğini bozan olumsuzluklardır. Başka bir deyişle okumanın gerçekleştirilmesinde fizyolojik olaylar büyük bir rol oynamakta ve fizyolojik sorunlar okumanın performansını azaltmaktadır.

a.b. Okumanın ruhsal yönleri

Okuma eylemi, fizyolojik bazı etmenlere bağlı olduğu gibi, bir başka deyişle duyu organlarının simgeleri kavramlara dönüştürdüğü gibi, okuma eyleminde okuyucunun ruhsal pozisyonu da büyük önem taşır. Zihni meşgul olan ve kendini okuduğu metne adapte edemeyen kişi, okuduğu metindeki simgeleri kavramlara dönüştürse dahi, bu kavramlar üzerinde bir

³⁴G.H. PILGRIM, M.K. McALLISTER, *Books, Young People and Reading Guidance*, (New York: Harper and Row Publishers, 1968), s. 2.

düşünce eylemi gerçekleştirilemez ve metin “kuru kuruya okunmuş” olur.

Birey okuma eylemini, yeme, içme, uyuma gibi bir ihtiyaç olarak algılamalıdır. Böyle algılanması için ise, okuma eyleminin alışkanlığa dönüştürülmüş olması gereklidir. Alışkanlık haline dönüşen eylemler birey üzerinde nasıl ki bir ruhsal etkide bulunuyorsa, okuma da birey üzerinde aynı şekilde bir ruhsal etki yaratabilmelidir. Başka deyişle, insanın karnı acıkınca yeme ihtiyacı hissederek karnını doyurursa ve bu ihtiyacı giderilince rahatlırsa, okuma da insanda yeme, içme gibi bir zorunlu ihtiyaç olarak ortaya çıkmalı ve kitap, gazete, dergi okuyarak bu zihinsel açlığını gidermelidir.

Okuma eyleminin başka bir ruhsal yönü de insanın okuyacağı materyal üzerinde etkilerde bulunabilir. Örneğin, bir kıza aşık olan bir delikanlı, okuma eylemi olarak, kendini romantik şiir ya da aşk romanlarına yönlendirebilir. Bu konumda da okumanın yine ruhsal etkinliklere bağlı olarak, bireyi okuyacağı yazın türünü seçmeye yönlendirdiği söylenebilir.

Aynı şekilde, savaş, askeri darbe ve benzeri dönemlerde toplumdaki ruhsal yapıya bağlantılı olarak ulusal birlik ve bütünlüğü işleyen eserlere bir yönelme bulunmaktadır. Bu bağlamda denilebilir ki, sosyal, ekonomik, kültürel yapıya ve belli dönemlerdeki özel koşullara bağlı olarak toplumda okumaya ve okuduğu eserlerin belli konuları içermesine yönelik bir eğilim bulunmaktadır. Savaş dönemlerinde, ulusal bütünlüğü işleyen eserlere, ekonomik sıkıntı dönemlerinde ise bu sıkıntıların kaynağına ve eleştirilerine ilişkin kitaplara yönelmesi gibi örnekler, içinde bulunulan koşul ve toplumsal durumlara göre okumadan beklenen amaçların da

değiştirdiği ve bu toplumsal durumlara göre, bireylerin ruhsal olarak etkilenecek okuyacağı eser türünü belirlediği görülmektedir.

Okurken insan zihni açık bulunmalı ve zihin kendini okuduğunu anlamaya şartlandırılmalıdır. "Okurken zihin, her kavradığını ayrı ayrı, doğru/yanlış diye yargılamaz; tümcenin bitmesini bekler. Hele dilimizde tümcenin yüklemi sona geldiği, anlam da en son öge ile tamamlandığı için, okuyucunun dikkati tümce sonuna dek uyanık bulunur."³⁵

b. Okumanın Toplumsal Yönü

Okuma eylemi, toplumun yapısına, kültürüne bağlı olarak değişmektedir. Hemen her toplum, bireylerin okuma alışkanlığına sahip olması için çaba sarfetmektedir. Bu konuda kütüphaneler ve kütüphanelerden yararlanan insanlar ile ödünç alınan kitaplar, ülkelerin kültürel gelişmişliklerine paralel olarak artmakta, bununla birlikte kütüphanelerdeki mevcut kitap sayısı da gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında büyük uçurumlar ortaya çıkarmaktadır. Her ülke, çocuk ve yetişkinler bakımından değişik değerlerde okuryazarlık oranları göstermekte ve ayrıca ülkelerde üretilen kitap sayıları da büyük farklılıklar sergileyebilmektedir.³⁶

Ülkelerin okuryazarlık oranlarının yüksek olması, okuma alışkanlığının kazanılmasında önemli bir unsurdur, ancak bu oranların yüksek olduğu ülkelerin vatandaşlarının hepsinin okuma alışkanlığına sahip olduğu anlamına gelemez. Çünkü bir afişteki ya da tabeladaki büyük yazıları okuyabilmek, bireyin okuryazar olduğunu gösterebilir, fakat bu

³⁵ B. GÖĞÜŞ, s. 63.

³⁶ S.I.A. KOTEL, *The Book Today in Africa*, (Paris: Unesco, 1981), s.148.

bireyin okuma alışkanlığına sahip olması için daha sistemli ve daha kapsamlı yazıları bir süreklilik içinde okuması gerekmektedir.³⁷ Okuma, toplumsal gelişmeye, endüstrileşmeye, kişi hak ve özgürlüklerinin savunulmasında, demokrasinin yerleşmesinde büyük katkıları vardır. Okuyan birey, dünyaya ve topluma bakış açısındaki geniş düşünme ve değerlendirme olanakları ile ülkenin gelişmesine, demokratikleşmeye yönelimde daha etkin düşünebilme imkanı bulacaktır. Bu da toplumsal gelişme sürecinde önemli unsurlardandır.

C. OKUMA TÜRLERİ

Okuma, yalnız başımıza yapabildiğimiz ve çoğunlukla bir yazarın yetenekleri ile ortaya koyduğu düşünceleri içeren metne dayanan bir eylemdir. Bununla birlikte, okur olarak bizler, okumada kendi yeteneklerimizi kullanırız. Okuma, bizim kendi çabamızla geliştirebileceğimiz bir yetenektir.³⁸

Kitap okuma eylemi, bireyin amacına, içinde bulunduğu ruhsal, toplumsal olaylara, boş zaman etkinliklerine bağlı olarak değişik türlere ayrılmaktadır. Bu türler, okumanın kapsamını ve okumadan beklenen hedefin de farklı olmasına yol açmaktadır.

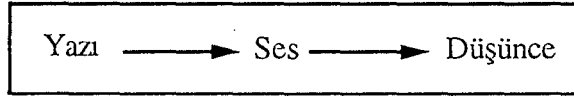
a. Sesli Okuma

Sesli okuma, göz ve zihin çalışmasıyla yazıdan anlaşılanın, başkalarına bildirilmesi ya da okuyanın zevki için söylenmesidir. Bu okuma türü,

³⁷ ÖZÇELEBİ, CEBECİOĞLU, s. 34.

³⁸ DON ROBINSON, RAY POWER, *Spotlight on Communication*, (London: Pitman, 1984), s. 56.

gözün algıladığı sözcüklerin konuşma organlarıyla söylenmesidir. Konuşma organları, sözcükleri gözün kavradığı hızla söyleyemez. Bu nedenle göz ve ses arasında, göz-ses genişliği ayrımı doğar.³⁹

Şekil 3: Sesli okuma süreci

Sesli okuma çoğunlukla ilk ve ortaöğretimde uygulanan bir yöntemdir. Bireysel okumalarda, özellikle de yetişkin yaş gruplarında, sesli okuma yöntemine başvurulmamakta, birey yazıyı içinden, sessiz olarak ya da ses çıkarmadan dudaklarını veya ses tellerini titreterek okumaktadır. Bu durumlarda, diğer deyişle ses tellerini titreterek ya da dudak kıpırdatarak okuma da sesli okuma bağlamında ele alınması gereken okumalardır.

Sesli okuma, hızlı okumayı yavaşlattığı ve insan zihninin okuyup duyarak kavramaya alıştığı gerekçesiyle, başka bir anlatımla, zihin duyduğunu anlamaya yönlendirildiği için bireysel okumalarda sesli okuma yapılmamasının, metnin daha hızlı ve daha anlaşılır şekilde kavramasını sağlayacağı belirtilmektedir.⁴⁰

Bununla birlikte sesli okuma, okullarda öğrencilere gerekli bazı beceriler de kazandırmaktadır. Bu beceriler şunlardır:⁴¹

a) Sesli okuma göz hareketlerine düzenlilik kazandırmaktadır. Öğrenci bir duruşta kavradığı sözcükleri söylerken, göz diğer durağa güvenle atılır. Bu eylem gözde alışkanlık durumuna gelir.

b) Öğrenciler düz yazıları gereğince okumayı öğrenirler, ayrıca koşuk

³⁹ B. GÖĞÜŞ, s. 64.

⁴⁰ MUSTAFA RUŞEN, *Hızlı Okuma*, (İstanbul: Alfa Yayınevi, 1991); *Haberleşme*, (Ankara: Amerikan Büyükelçilği Kültür Yayınları, 1965).

⁴¹ B. GÖĞÜŞ, s. 64.

ve oyun okumaya da alışırlar.

c) Yazınsal yapıtı, sesle de yorumlandığı için, daha iyi anlarlar.

d) Bir yazıyı başkalarına da okuma alışkanlığı kazanarak, topluma uyma ve katılma yeteneklerini geliştirir.

e) Öğrenciye, kendi okumasında sağladığı ilerlemeyi gösterir.

f) Derste yapılan sesli okuma uygulamaları ile öğrencilere dinleme alışkanlığı da kazandırılır.

g) Öğrencinin kelimeleri daha düzgün telaffuz etmesinde ve dili etkin kullanabilmesinde yardımcı olur.

Sesli okuma, iyi bir öyküyü paylaşma yöntemi, hareketli bir şiiri beraber duyumsama, komik olayları beraber yaşama yöntemidir. Birçok zayıf okur ya da hayal gücü geniş olmayan okur, sesli okumadaki duygusal ve düşünsel havayı yalnız başına yaptıkları sessiz okumada hissedemezler. Sesli okumada iki yönlü bir deneyim vardır, okur kendi beğenilerini dinleyici ile paylaşmak ister, dinleyici ise değişik bir atmosferde eseri dinlemek, anlamak, yaşamak ister.⁴²

Sesli okumanın bu yararlarına karşın, çocuklar üzerinde bazı olumsuz etkileri de bulunmaktadır. "Pekçok ülkede sınıfta okuma yüksek sesle yapılmaktadır. Bu, öğrencileri, bilinçsiz olarak düşünce birimlerini kavramak yerine kelime kelime okumaya alıştıırır. Sık sık uygulanan yüksek sesle okuma, gerileme ile sonuçlanır ve bir ömür boyu sürecekle okuma yanlışlıkları başlatabilir. İleriki hayatta sessiz okuma daha yaygındır. O zaman sınıftaki durum da buna uygun olmalıdır. Bununla birlikte, sınıfta öğrencilere bir miktar sesli okuma da yaptırılmalıdır. Çünkü böylece, konuşma eğitimi ve edebi sanat eserleri ile ilgili estetik tecrübesi gelişir."⁴³ Öğrencilere uygulanacak sesli okuma alıştıırmalarında miktarın ne kadar

⁴²G.H.PILGRIM, M.K.McALLISTER, ss. 194-196.

⁴³R. BAMBERGER, s. 12.

olacağı konusunda ise öğretmenin sınıf düzeyine göre bir oran bulması gerekmektedir. Sınıfların ve öğrencilerin kapasiteleri değişkenlik gösterdiğinden, bunu tespit edebilecek en ideal kişi sınıf öğretmenleri olacaklardır. Öğretmenler, sınıflarında sesli ve sessiz okuma alıştırmaları arasında iyi bir denge kurmalı, ne öğrenciye fazla sesli okuma örnekleri okutarak onların ileriki yaşantılarında okuma yavaşlığı ve yanlışlığı yaratmalı, ne de fazla sessiz okuma örnekleri ile öğrencilerin yazınsal, edebi türlerden gerektiğince faydalanmalarına engel olmalıdırlar.

Sesli okumada başlıca amaç, yazının doğru ve konuşma dilinin özelliklerini yansıtacak biçimde seslendirilmesidir. Bu bakımdan, öğrencilere yaptırılacak sesli okuma çalışmalarında, konuşur gibi okumaya önem verilmesi önem taşımaktadır.⁴⁴

b. Toplu Okuma

Bu okuma yöntemi, ilk ve ortaöğretimde uygulanmaktadır. Toplu okumada bir yazı, bir grup öğrenci ya da sınıfça aynı anda okunmaktadır; bir başka deyişle bir "koro okuması" söz konusu olmaktadır. Toplu okuma, çocuklara iyi bir sesli okuma alışkanlığı kazandıran bir uygulamadır.

"Toplu okuma, sözcükleri doğru söylemek, anlama göre vurgulamak, titremlemek, yazıdaki tamlama, tümcemi ve tümcelere göre duraklamak alışkanlıkları kazandırır."⁴⁵ Öğrenci bu okuma yönteminde sesini ve hızını diğer arkadaşlarına uydurabilmek için dikkatli davranmaya ve gruba uyum sağlamaya yönlendirmesi açısından ilk ve ortaöğretimdeki okullarda zaman zaman uygulanması gereken bir yöntemdir.

⁴⁴FERHAN OĞUZKAN, *Özel Öğretim Yöntemleri, Türkçe Öğretimi*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, AÖF Yayın No: 96, Eğitim Önlisans Programı, 1987), s. 39.

⁴⁵B. GÖĞÜŞ, s. 68.

Toplu okuma yapılacak yazılar üzerinde öğretmen önceden hazırlanarak, yazının en doğru okunuş biçimini saptamalıdır. Öğrenciler de yazıyı okumuş, anlamını kavramış olmalıdırlar. Toplu okuma iki yolla yapılır:⁴⁶

a) Tümceyi ya da ses ve anlam birliğini oluşturan bir bölümünü, öğretmen ya da bir öğrenci okur, arkasından öğrenciler bunu yinelerler.

b) Yazı, koro başı olarak öğretmen ve öğrenciler tarafından hep birlikte okunur. En doğru yol budur.

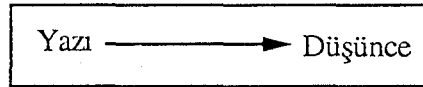
Her yazı üzerinde toplu okuma yapılamaz, şiirler, oyunların halk ağzından söylenen bölümleri toplu okuma alıştırmalarında tercih edilmelidir.

c. Sessiz Okuma

Bireysel bağlamda yapılan, örneğin yatmadan önce yatakta okunan kitaplar, gazete okumaları, ders kitapları okumaları gibi eylemler sessiz okuma yöntemi ile gerçekleştirilir. Sessiz okumada konuşma organları çalışmaz, zihin, anlamı gözlerle kavrayıp geçer. Bu okumaya "göz okuması" da denebilir. Bu okuma yönteminde sadece gözler hareket ederek kelimeleri kavrar, işitsel olaylar gerçekleşmez. Bu bağlamda, okuma eylemi süresince dudak kıpırdatma yapılmaz ya da okur, kelimeleri içinden tekrarlayarak, bir başka deyişle ses tellerini hareket ettirerek okumaz.

Sessiz okuma yönteminde yazı ve düşünce vardır. Göz algıladığı sözcükleri, ses tellerine ya da dudaklara iletmeden doğrudan beyne aktararak okurun "düşünme" eylemine yönelmesini sağlar.

⁴⁶ B. GÖĞÜŞ.

Şekil 4: Sessiz okuma süreci

Sessiz okuma becerisi, sesli okumadan sonra kazanılır. Buna bağlı olarak sesli ve sessiz okumanın birbiriyle ilişkili yönleri bulunmaktadır.⁴⁷

a) İki türlü okuyuşta da göz, yazıyı tanımak için soldan sağa kayar. Satır üzerinde gözün duruş ve sıçrayışları birbirine benzer.

b) Sessiz okumada yalnız algı genişliği (gözün her duruşta algıladığı sözcük sayısı) söz konusudur, bu okumada göz-ses genişliği yoktur.

c) Gözün geri hareketleri, sessiz okumada daha azdır. Çünkü sesli okumadaki yanlış söylemeye bağlı olarak yapılan geri dönüşler yoktur.

d) Sessiz okumada gözün duruşları sayı bakımından daha az, sürece daha kısadır. Bu sessiz okumaya hız kazandıran bir etmendir.

e) Okumayı yeni öğrenenlerde sesli ve sessiz okuma hızı eşittir, çünkü yeni öğrenenler, sessiz okusa da sözcükleri içinden söylerler. Bunlarda algı genişliği çok dardır.

Sessiz okuma, yazıdaki, cümledeki, sözcüklerdeki anlamı çok hızlı kavrama olanağı vermektedir. Yetişkin insan, bütün okuma etkinliğini sessiz okuma yöntemi ile gerçekleştirir.

d. Eleştirel Okuma

Zihin, yalnız okuduğunu anlamakla kalmaz, değerlendirmeye ve ondan yararlanmaya çalışır. Zihin okuma sırasında anlam yönünden bazı değerlendirmeler yapar.⁴⁸

a) Yazının kapsamı, sınırı.

⁴⁷ B. GÖĞÜŞ, s. 69.

⁴⁸ B. GÖĞÜŞ, s. 72.

- b) Verilen bilgilerin güvenilirliği.
- c) Bilgi ve düşüncelerin gerçeklere uygunluğu.
- d) Aynı konuda başka yazarların düşünceleriyle karşılaştırma, eksiklerini, yeni yönlerini belirleme.
- e) Düşünceден çıkarılacak sonuçları kestirmeye çalışma.
- f) Okuyucunun, yazıdan öğrendikleriyle, eksik bilgisini tamamlaması, yanlış kanıları düzeltmesi.

Bu açılardan eleştirel yaklaşımla, değerlendirerek okuma eyleminde, okur kendisini buna alıştırmış olmalıdır. Okuyucu, yazıyı yukarıdaki ya da benzeri açılardan değerlendirdikten sonra edindiği bilgi ve kanıdan, kendi sorunlarını çözmekte yararlanır, davranışlarında bunlara uymaya çalışır. Okuduğu yazıdaki düşüncelere katılmak, kişilerin kanılarına, yönsemelerine, korku ve sevgilerine, meraklarına, tutkularına, alışkanlıklarına, çıkarlarına, yetişme tarzlarına, yaşlarına, yazıyı okudukları andaki ruhsal durumlarına göre değişir. Okuyucu genellikle kendi durumuna ve yönsemelerine uygun bir yargıyı benimser.⁴⁹

Şekil 5: Eleştirel okuma süreci

e. Ön Okuma

Herhangi bir yazı hakkında genel bilgi sahibi olmak, yazının kabaca neden bahsettiğini kavramak için yazı üzerinde gözün dolaşarak, yazının ana temasını belirlemek için yapılan bir okuma türüdür.

⁴⁹B. GÖĞÜŞ, s. 73.

Bu tür okuma, yazıyı normal ya da ayrıntılı okumadan önce yapılan bir eylemdir. Ön okuma, yetişkin insanlarda, sürekli okuyan kişilerde, bilimsel araştırmalar ve çalışmalar yapan kişilerde, çoğunlukla kitap ya da makalenin okumaya değer olup olmadığına önceden karar vermek ya da kişinin ilgilendiği konuyla yazının ilgisinin bulunup bulunmadığını tespit etmek için uygulanır.

Okuma, bizim neyi, niçin okumak istediğimize bağlı bir eylemdir. Örneğin bir zaman çizelgesinden binmek istediğimiz trenin saatine bakıyorsak, sadece bu tren ile ilgili bilgileri bulur okuruz, bunun yanında yer alan diğer birçok bilgiyi atlarız. Burada atlayarak okuma⁵⁰ söz konusudur ve bu tür okumayı da ön okuma bağlamında değerlendirebiliriz.

Ön okuma, yazıyı okuyacak kişiye kolaylık sağlar. Ön okumanın üç değişik yolu vardır:⁵¹

a) Göz atarak okuma. Bu okumada, bir kitabın bölümü ya da makalenin birinci paragrafı okunur. Paragraf, mantık planına göre yazıya girişi oluşturduğundan, bu paragrafı okumakla yazı, konu hakkında az çok bir tanıya varmak olasıdır. Bunu izleyen aşamalarda bölüm başlıklarına, paragrafların ana cümlelerine (bunlar çoğunlukla paragrafların ilk cümleleridir) ve son paragrafına bakılır ve okunur. Bu tür bir okuma, okuru konu hakkında bilgi sahibi yapar ve okur, yazıya ilgi duyarsa derinlemesine okumaya başlar.

b) Göz gezdirerek okuma. Bu yöntem özellikle kısa yazılarda, yazının hızla gözden geçirilmesi ile bazı paragraflarda birkaç satırı okumaya yönelik bir tekniktir. Bu tür okuma ile okur, konu hakkında bir kanaate vararak ya

⁵⁰ROBINSON, POWER, s. 56.

⁵¹BEŞİR GÖĞÜŞ, *Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, AÖF Yayın No: 153, Lisans Tamamlama Programı, 1991), s. 204.

yazıyı derinlemesine okumaya başlar ya da yazıyı okuma gereksinimi duymaz.

c) Atlayarak okuma. Yazının rasgele seçilmiş bazı bölümleri okunarak konu hakkında fikir edinilmeye çalışılır.

Ön okuma, okura eser hakkında genel bir bilgi verir ve konu, okurun ilgi alanına giriyorsa detaylı okumaya geçilir.

f. Ayrıntılı Okuma

Okuyucu, ön okuma yollarından birisi ile genel fikir sahibi olduğu yazıyı, ilk paragrafından başlayarak ayrıntılı bir şekilde, gerektiğinde notlar alarak ya da yazının önemli yerlerini işaretleyerek okumasıdır.

Bu okuma, satırlardaki kelimeleri tanıma ve basitçe bakıştan daha ileri boyutu olan bir okuma türüdür. Her kelime özel anlamdadır ve yazarın anlatmak istediği noktayı tam olarak anlamak ve kavramak için zorlanırız. Burada konu olan, yazarın düşüncelerini açıkça ortaya koyamadığı değildir. Yazar düşüncelerini belki de açıkça anlatıyordu, ama biz anlamak için çaba sarfediyor ve zorlanıyoruzdur. İşte bu noktada, bizim okuma kabiliyetimizi artırmamız, geliştirmemiz gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Okuduğumuz metne konsantre olmalıyız ve anlatımın açık olmasından önce onu anlamaya çaba göstermeliyiz.⁵²

Ayrıntılı okumada okur, okuduğu metinde yer alan terimleri, kavramları, tanımları bilmiyorsa öğrenmeye yönelir. Özel adları, tarihleri, rakamları belirleyerek bunları belleğinde tutmaya çalışır. Metin içinde siyah ya da italik olarak dizilmiş sözcük ya da satırların hangi kavramları

⁵²ROBINSON, POWER, s. 58.

belirtmek için kullanıldığını kavramaya gayret gösterir. Resim, harita, şema, grafik, çizelge varsa, bunların içerdiği mesajlarla yazının vermeye çalıştığı mesajları birleştirir.⁵³

g. Hızlı Okuma

Yeni okuma öğrenmiş bir çocuk ile bir lise öğrencisinin okuma hızı arasında büyük fark bulunmaktadır. Okuma harfleri tanıyarak ve bunu izleyen aşamada da sözcükleri tanıyarak gelişir. Kişinin okuma hızı da sözcükleri algılayıp zihninde anlamlandırma hızına bağlı olarak değişkenlikler göstermektedir.

Hızlı okuma, bir sessiz okuma faaliyeti olmakla birlikte, bireyin okumasındaki hızı artırmaya yönelik olan ve bu amaçla da gözün algılama kapasitesinin artırılmasını hedefleyen, bir başka deyişle gözün her duruşta algıladığı sözcük sayısının artırılmasını sağlayan bir okuma tekniğidir.

Hızlı okuma yönteminde sözcükler tek tek okunmaz, fakat gözün satır üzerinde durduğu her noktada birkaç sözcük birden algılayarak hemen bir sonraki duruş noktasına geçilmesi, geçilen sözcüklere geri dönüşler yapılmaması esastır.⁵⁴ Kelime kelime okuma, fonetiğe fazlaca bağlı olmayı, algılanan sözcük sayısının kısıtladığı ya da anlama zorlukları yaratarak kötü bir okuma alışkanlığı kazanılmasını sağlamaktadır.⁵⁵

Göz bir yazıyı okurken, harf ve sözcükleri teker teker görmez, bu teknikte göz satır üzerinde sıçrama ve duraklamalar yaparak sözcük kümelerini bir bütün olarak görmeye alıştırılır. Zihin de bu sözcük

⁵³B. GÖĞÜŞ, ss. 204-205.

⁵⁴M. RUŞEN, ss. 7-15.

⁵⁵ELDON E. EKWALL, *Locating and Correcting Reading Difficulties*, (Columbus, Ohio: Charles E. Merrill Publishing, 1981), s.6.

kümelerinin algılanması sırasında, anlamı kavramaya çalışır. Gözün sıçrayış ve duraklamaları kişiden kişiye farklılıklar göstermektedir. Yazının güçlüğü, örneğin anlamı bilinmeyen sözcüklerin çokluğu, uzun cümleler olması ya da gerekli noktalamaların bulunmaması ve benzeri nedenlerden kaynaklanan güçlükler, satır uzunluğu, okuyucunun yaş durumu ve olgunluğu ile okuma amacına göre gözün durma ve sıçrama hareketleri farklılıklar göstermektedir. "Göz, yaptığı her sıçrayışta, satırın belli bir bölümünü görür ki, buna görüş genişliği denir. Bu genişlik, iyi bir okuyucuda 15-20 harflik bir yeri kapsar. Yavaş bir okuyucuda ise bu genişlik 6 harfe kadar düşer."⁵⁶

Enformasyonun çok süratli bir şekilde insan hayatını etkilemesi, gelişen teknolojilerle enformasyon akışının ülkeler, kıtalar arasında saniyelerle gerçekleşmesi ve her yeni gün üretilen yeni bilgiler ve teknolojilerin dünü ve dünkü bilgileri eski kıldığı için, günümüz insanı enformatik bombardıman ortamına uyarak çalışma alanı ve yaşamı için (en azından) okumaya mecbur kalmaktadır.

Her hafta yüzlerce, bir yılda binlerce kitabın yayımlandığı düşünülürse, insanın bunca kitabı nasıl okuyacağı, bir yılda yayımlanan kitapların tümünü okumaya kalksa insan ömrünün yetmeyeceği gözönüne getirilirse, insanlara normal okumanın daha ilerisinde belli bir yetenek kazandırmak gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Hızlı okumada, okuma hızı, genel olarak okuma yeteneğine bağlı olan ve bu yeteneğin gelişmesi ile artacak olan bir olaydır. Okuma yeteneğinin gelişmesi için de insanın okuma alışkanlığı kazanmış olması ve okumayı bir fizyolojik ihtiyaç gibi —yeme, içme v.b.— görmesi gerekmektedir.

⁵⁶ AYHAN SEZER ve diğerleri, *Türkçe Öğretimi*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları No: 153, Eğitim Önlisans Programı, 1991), s. 37.

g.a. Okuma hızının etkenleri

Okuma hızının etkenleri, genellikle ileri bir okuma düzeyi oluşturan yeteneklerdir. Hızlı okumak, iyi anlamaya bağlı olmakla birlikte, özel çabalarla kazanılması gereken ayrı bir yetenektir. Okuma hızı, dakikada algılanan sözcük sayısı ile ölçülür ve okurun okuma hızı, dakikada anlayarak okuduğu, algıladığı sözcük sayıları ile belirlenir. Türkçe'de gözlemlenen okuma hızına (sessiz okuma) bir örnek olarak, dakikada 110 sözcük, ortaokul 3.sınıfta 150, lisede 200, yetişkinlerde 250 sözcük olarak gözlenmiştir.⁵⁷

Hızlı okuyabilmenin etkenleri yedi başlıkta toplanabilmektedir.⁵⁸

1) Fizyolojik yetenekler. Bu yeteneklerde en önemli fonksiyon gözlerdedir. Hızlı okuyabilmek için gözler, satır üzerinde geniş bir yer görmeli, başka deyişle çok sayıda sözcüğü görebilmeli, satır üzerinde belli aralıklarla yapılan duruşlar kısa olmalı, bu duruş noktalarında çok sayıda sözcüğü görüp bir sonraki duruş noktasına süratle atlamalı ve geri dönüşler daha az olmalıdır.

Göz hareketleri, anlamaya sıkıca bağlıdır, ancak, hızlı okumak, bir istek ve amaç konusu da yapılabilir. Okuyucu isterse, zihin yeteneklerini de uyanık tutarak, göz hareketlerini çabuklaştırabilir.

Fizyolojik etkenler arasında sözcükleri sesli ya da içten söylemek de vardır. Söylemek, okuma hızını azaltmaktadır. Sessiz okumadaki dudak oynatma veya ses tellerini titretme, okuma hızını azaltmakta ve sözcükleri seslendirme olayı ortaya çıkmakta, göz seslendirme bitinceye kadar beklemekte, bu da zaman kaybına neden olarak okuma hızını azaltmaktadır.

⁵⁷ B.GÖĞÜŞ, *Türkçe ve Yazın Eğitimi*, s.78.

⁵⁸ B.GÖĞÜŞ, *Türkçe ve Yazın Eğitimi*, ss. 78-80.

2) Zihin gelişimi. Bir yazının hızlı okunabilmesi için, sözcüklerin yazım ve anlamca zihin tarafından tanınması, bilinmesi gerekir. Göz, tanıyıp kavradığı sözcük kümeleri üzerinde beklemez ve başka sözcük kümelerine atlar. Okuma hızını artıran en önemli etkenlerden biri anlamaktır, bu da zihinsel performansa bağlıdır. Okumadaki hız, sözcükleri görmekten çok anlamakla ilgilidir. Yazıdaki bir düşünceyi kavrayan zihin hemen diğer düşünceye atlar. Yazıdaki bir düşünceyi kavrayamayan zihin orada takılır ve diğer düşüncelere atlayamaz. Bu da okumanın hızını doğrudan azaltmış olur.

Okumanın hızını arttırmak için zihnin gerekli bilgilerle donanmış olması gerekir. Zihin, yazıda gördüğü özel adları, olayları anımsayamaz ve kavramaya yarayan bilgilerden yoksun olursa, okumadan beklenen hız azalmış olur.

Hız sağlayan zihinsel etmenlerden birisi de zihnin metni dikkatle okuması, düşünce ve olaylar arasındaki ilgileri dikkatini yoğunlaştırarak kavraması gerekir.

3) Yazıdaki başarı. Bir yazının yazılış özellikleri, okumanın hızını etkilemektedir. Sözcüklerin anlamca birbirini açıklar durumda kullanılmış olması, anlamayı kolaylaştıracağı için okuma hızını artırır. Sözcüklerin sesçe birbirine uyumu, sesli okumadaki hızı artırmaktadır.

Okuyana göre yeni ya da eski sözcükler, sözcüklerin alışılmış olan anlamlardan başka biçimlerde kullanılması, anlamlarda görülen belirsizlikler, gereksiz kullanılan sözcükler, alışılmamış deyimler ve atasözleri okumanın hızını keser.

Planı karışık, paragrafları iyi düzenlenmemiş, neden-sonuç ilgileri

zayıf yazılar da okuyucunun dikkati üzerinde olumsuz etkiler yaratarak okumanın hızını yavaşlatır. Aynı şekilde yazım ya da dizgi yanlışları da, sözcüğü tanımak için gözün daha uzun duraklamada bulunacağından dolayı okumanın hızını keser.

4) Yazının konusu. Anlaşılması güç konular, soyut düşünceler üzerine yazılmış yazılar da hızlı okunamaz. Şiirler, duygusal düzyazılar, çoğunlukla sessiz okumada dahi hızlı okunamaz, çünkü yazarın bunlara yüklediği anlamlar, okuyucunun yazıyı süzerek ve kelime kelime detaylı olarak okumasını gerekli kılmakta ve bu da hızı azaltmaktadır. Aynı şekilde bilimsel verilerin analiz edildiği yazılar da yavaş ve detaylı okumayı gerektirmektedir. Roman, deneme, gezi notları gibi eserler ise hızlı okuma yönteminin en verimli uygulandığı türler olmaktadır.

5) Okuma amacı. Hız, bir yazının okunmasındaki amaca göre değişmektedir. İnsan, konusunu merak ettiği öykü kitabını çabucak okuyup bitirebilir. Ancak bu öykünün biçimi, sözcükleri, planı, konusu yönünden özgünlüğü kavranmak isteniyorsa, okuma hızı azalır.

Benzer şekilde, bir öğrenci boş zamanlarında okuduğu romanı kısa sürede bitirebilir. Ancak, bu romanı edebiyet dersi bağlamında eleştirel gözle incelemesine ilişkin bir ödev verildiğinde, romanı boş zaman ya da ödev kapsamında okuduğu hız arasında büyük farklılıklar olacaktır.

6) Yazının dili (dilin yapısı). Türkçe bitişken bir dildir. Yeni sözcükleri yapı eki olarak yapar: Sür, sürdür, sürdürül, sürüngen... Bu gövdeler çekim ekleri de alabilir: süründürdüler, sürüngenlerden gibi. Göz, böyle değişip uzamış sözcükleri her kez yeniden tanımakta güçlük çeker, okumanın hızı da azalır.

Türkçe, İngilizce kadar hızlı okunmaya elverişli değildir, çünkü sözcükleri uzundur. Uzun sözcüklerin anlamını kavrayabilmek için, göz sözcükler üzerinde daha uzun süre kalır ve sıçrayış yapmakta gecikir. Bu ise okumanın hızını azaltır.

Okuma hızının artırılması için herşeyden önce bu hızı belirleyen etmenlerin bilinmesi gerekir. Bu etmenlerden başlıcaları şunlardır: İşitme ve görme gücü gibi fizyolojik özellikler, zihinsel gelişme düzeyi, okunan yazının biçimsel ve içeriksel nitelikleri, okuma hazırlığı, dikkatin yoğunluk derecesi. Okuma yerinin ısıtma, aydınlatma, havalandırma bakımından yeterli olup olmaması bile okuma hızını belirli ölçüde etkileyebilir.⁵⁹

7) Okunaklılık (legibility) ve okunurluluk (readability).⁶⁰ Okunaklılık, yazı karakterinin görsel algılama derecesine bağlıdır (sözcüklerin kolay tanınabilirliği). Okunurluluk metnin sözcüksel anlama derecesidir. Yazı karakteri çok iyi tasarlanmış ise yüksek oranda okunaklı, metin kolay anlaşılır ise yüksek oranda okunurludur.

Okunaklılık araştırmalarının gösterdiğine göre, maksimum metnin okunaklılığı kağıdın beyazlığı ve mürekkebin koyuluğu arasındaki parlaklık kontrastına bağlıdır.

h. Okuma Güdülerine Bağlı Okuma Türleri

Okuyucu türleri, okuma güdüleri ile yakından ilgili bulunmaktadır. Bu da onların seçtikleri okuma türlerine yansımaktadır. Okuyucu, özellikle de genç okuyucu, okumanın önemini kavradığı için değil, daha çok

⁵⁹ A. SEZER ve diğerleri, s.93.

⁶⁰ ROLF F. REHE, *Typography and Design for Newspapers*, (Darmstadt-Germany: Ifra, 1985), s.24.

kişiliğine ve zihinsel gelişme düzeyine uygun güdüler ve ilgiler nedeni ile okur.⁶¹ Egemen olan güdüye ve okuma amacına göre dört grup okuma türü bulunmaktadır:

h.a. Bilgi verici okuma

Bilgi verici okumanın başlıca güdüsü, hayata ve dünyaya uyum sağlama ihtiyacıdır. Yazılı bilgi, sözlü bilgiden daha güvenilirdir, çünkü yazının verdiği mesajın hatırlanması, doğrulanması ve de belge olarak saklanması imkanı vardır. Bilgi verici okumanın önemi, kişisel ve toplumsal hayat için bilginin olağanüstü önem taşıması olgusunda bulunmaktadır.

Bilgi ihtiyacı, insanı suça itici ya da toplumsal huzuru bozucu içerikteki yazıları okumaya dönüştüğünde, olumsuz etkiler de yapabilir. Bu nedenle, bilginin doğru kullanımında, kavramada, yorumlamada ve içerik analizinde bilgi verici okuma önemli olmaktadır.⁶² Bu okuma ile birey, iyi-kötü arasında ayırım yapmayı öğrenebilmektedir.

h.b. Gerçeklerden kaçış okuması

Bu okuma türünde isteklerin gerçekleştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır ve özellikle de çocuklarda yaygındır. Burada kişi, gerçeklerden kaçmak ve sorumluluklar ile sınırlandırmaların bulunmadığı bir dünyada yaşamak ister. Dünyadaki bütün insanların peri masallarına olan sevgisi bunun bir kanıtıdır. İçeriği açısından bakıldığında, kaçış okuması çok olumsuzdur. Bir rüyalar alemine, "atmosfere, hayale, duyguya, gerilime ve erotik uyarıcıya"⁶³

⁶¹R. BAMBERGER, ss. 16-23

⁶²R. BAMBERGER, s. 23.

⁶³R. BAMBERGER, s. 23.

kaçış ön plandadır. Hayatta bulunamayan şeyler (başarı, prestij ve zevk) okuma materyalinde aranır. Resimli dergiler ve ucuz romanlar varlıklarını kaçış okuması alışkanlığına borçludurlar.

h.c. Edebi okuma

Bu tür okuma da gerçeğin ötesinde bir arayış vardır ve bu okuma ile iç anlam ve günlük olaylardaki tipik olguların kabulü aranır. "İyi okuyucu"yu düşündüğümüzde, okumanın kendisi için estetik bir deneyim olma niteliği taşıdığı edebi okuyucu akla gelmelidir.

Bu okuma türü, edebi eserlere yönelik yapılan bir eylemdir ve burada okurdaki edebiyat sevgisinin gelişmiş olması şarttır. Şiir sevmeyen bir okur, şiir kitabı okumayı istemez. Bu durumda okurun, edebiyat ve yazın türlerinden hoşlanması gerekir.

h.d. Kavrayıcı okuma

Felsefe ile aynı güdüye sahiptir. Bu güdü, insanın kendisi, başkaları ve dünya hakkında bilgi edinme ve onları anlama arzusudur. Kavrayıcı okuma, temelde, büyük ölçüde okuyucunun zihinsel faaliyetini, eleştirici açık fikirliliğini ve alma yeteneğini gerektiren soruşturmacı okumadır. Bununla birlikte kavrayıcı okuma sadece felsefe ile sınırlı değildir.⁶⁴

1. Yeğlenen (Tercih Edilen) Okuma

Bir metin birçok sayıda potansiyel okumaya açıktır, ama okur normal olarak birini tercih eder. Okurun, metnin yeğlediği okumayı yapmasına,

⁶⁴R.BAMBERGER, s.24.

eşdeyişle metinlerin kitle tarafından, dönemin geleneksel, toplumsal, siyasal ve kültürel değerlerinde yatan ve egemen hiyerarşinin çıkarlarıncı simgelenen ve pekiştirilen bir yorumuna yöneltilecek şekilde okunmasına yeğlenen (tercih edilen) okuma denir.

Stuart Hall ve arkadaşları, metin okumasında üç tür iletişim olduğunu belirtmektedirler:⁶⁵

1) Hakim-hegemonik okuma. Okur burada metnin yeğlediği okumayı yapmaktadır.

2) Münazaralı okuma. Bu okurla metin arasında uzlaşmaya dayanan bir okumadır. Metindeki hakim kodların meşruiyeti kabul edilir, ama okuma okurun özgül toplumsal durumuna uyarlanır.

3) Karşıt okuma. Okur adına radikal bir açıklamayı dile getiren bu okuma biçiminde, metne yeğlenen anlamın tam tersi bir anlam yüklenir.

D. OKUMANIN KOŞULLARI

Okuma eyleminde okur bir yararlılık amacı gütmektedir. Kollektif hayat, insanı değişik biçimlerde meşgul etmektedir. Yaş, eğitim, mesleki oluşum, bir iş edinme çabası gibi etkenler, gençleri ya da ergenlik yaşındaki çocukları yararlı okumalara, bir başka deyişle, hayata atıldığı zaman işine yararlı olacak eserleri okumaya zorlamaktadır.⁶⁶ Gençlik yaşlarındaki kişiler, kişilik krizlerinin ve toplumla olan çatışmaların bir yansıması olarak da okumaya yönelebilir. Bu kişiler heyecanlı ve doymak bilmeyen

⁶⁵S. Hall ve diğerleri, *Culture, Media, Language*, (London: Hutchinson, 1980); Aktaran: EROL MUTLU, *İletişim Sözlüğü*, (Ankara: Ark Yayınevi, 1994), ss.242-243.

⁶⁶ROBERT ESCARPIT, *Edebiyat Sosyolojisi*, (Çev.: A. Türkay Yazıcı), (İstanbul: Remzi Kitabevi,1968), s.141

okuyuculardır, ama bunlar, dersleri dışında az okuyabilen ve okuma çeşitlerinin fazla olmadığı kişiler de olabilir.

Öğretim dönemi dışında, yetişkinlerde okuma devrinin başlangıcının hayat baskısının azaldığı 35-40 yaşları arasında olduğu tahmin edilebilir. Yazarların, tarih içindeki edebi kişiliklerin de bu yaşlar arasında sabitleştiği görülmektedir.⁶⁷

Her metnin yarattığı “okunabilirlik alanı” vardır. Okumada ön koşullar okumanın tavrını belirler. Bir metni okumadan önce, ona karşı bir beklenti içinde bulunmaktadır. Haber okuma, bilgi edinme, düşünme, denetleme (örneğin sınav kağıtlarını okumada), eleştirme (örneğin eleştirmen okuması), bir işi bitirmek için bir metni okuma, tarife okuma, reçete okuma, haz aramak için, dinlenmek için, oyun için, uyumak için yapılan okumalardaki tavırlar birbirinden farklıdır.⁶⁸ “Bir metni içimizden okursak tavrımız başka olabilir, yüksek sesle okursak başka. Şiir okuma tavrı ile roman okuma tavrı, haber okuma tavrı arasında ayrım vardır.”⁶⁹

Okumadan amaçlanan yararlanabilirliği değiştiren bazı etkenler de bulunmaktadır. Bunlar:

1) Meslek çeşidi. Bireyin işi, okumayı doğrudan etkileyen ya da hiç etkilemeyen bir unsurdur. Örneğin, bir doktor, bir mühendis, alanına yönelik gelişmeleri yakından takip edebilmesi için mesleki dergileri, kitapları okuması, izlemesi gerekir. Bununla birlikte bir bakkalın, bir inşaat işçisinin çalışma alanı ile ilgili okumaya ve kitaba fazla bir gereksinimi olamayabilmektedir. Buna göre, bireyin işi, okumaya yönlendirmekte ya da okumadan uzaklaştırmaktadır.

⁶⁷R. ESCARPIT, s.141.

⁶⁸AHMET İNAM, s. 143.

⁶⁹A. İNAM, s. 144.

2) Oturulan yer. Bireyin oturduğu, yaşadığı yer olarak köy, kent, gecekondu semti, büyük şehir ya da taşra kenti, okuma eylemi üzerinde büyük etkilere sahiptir. Kırsal kesimde yaşayan bir kişinin kitap edinmesi, şehirde yaşayanlara göre daha zor olmasına karşın, köyde yaşayan bir kişinin bir şehirlie göre okumak için daha çok zamanı olabilmektedir. Özellikle kış aylarında, ziraatla uğraşan kişilerin daha bol zamanı vardır.

3) İklim şartları. İklim şartları, bireyin uğraşlarını etkilediği gibi okumayı da etkilemektedir. Örneğin, kış aylarında hava koşullarına bağımlı olarak, özellikle boş zamanlarda ve hafta sonlarında yapılacak faaliyetler daha sınırlıdır. Yaz aylarında ise pikniğe, denize gitme, gezintiye çıkma gibi geniş bir faaliyet alanı olduğundan dolayı birey okumaya, kış aylarına oranla daha az zaman ayırabilmektedir.

4) Aile durumu. Bireyin bekar, evli ve çocuk sahibi olduğu dönemlerde okumaya ayırdığı zamanlarda bir azalma görülebilmektedir. Birey, bekar olduğu zamanlarda okumaya daha fazla ilgi gösterebilirken, evlendiğinde ve çocuk sahibi olduğunda, zamanının bir kısmını onlara da ayırmak zorunda kaldığından, okumaya daha az zaman ayırabilmektedir.

Bununla birlikte, insanın hayatında yararlanabilirlik anlarını üç gruba ayırmak olasıdır.⁷⁰

1) Önüne geçilemeyecek zaman kayıpları (yollarda geçen zaman, yemek v.s.).

2) Düzenli boş zamanlar (çalışma gününün bitiminde).

3) Çalışılmayan devreler (cumartesi, pazar günleri, tatiller, hastalık, emeklilik).

⁷⁰ R. ESCARPIT, s.142.

Önüne geçilemeyen zaman kayıpları süresindeki okumalar daha çok gazeteye ayrılmıştır. Bu zaman kayıplarında sürelerin dengesizliği kişinin zihninin daha çabuk dağılmasına ve okumaların güçleşmesine yol açtığı için gazete okumaları, ayrı ayrı yazılardan oluştuğu için bireyin zihninin her bölünmede başka yazıya kaydırmasına daha kolay imkan vermekte, bir yazıyı uzun-uzadıya okumayı belli ölçülerde engellemektedir. Bu tür gazete okumalarına yemeklerde, özellikle de sabah kahvaltılarında çokca raslamak mümkündür.

Taşıtlar için de özel okumalar vardır. Örneğin, trenlerde, özellikle Avrupa ülkelerinde, hafiye romanları okunmaktadır.⁷¹ Ancak bu romanlar uzun yolculuklar için kalın romanlar olması, başlayıp bitirme amacıyla olan okuru belli ölçülerde rahatsız edebilir. İşte bu sebeptendir ki, Amerika ve İngiltere’de “Digests” olarak tanımlanan değişik roman ve öykü tefrikalarının yer aldığı dergiler okura değişik uzunlukta okuma materyalleri sunabilmektedir.

İş aralarında verilen molalarda, insanlar daha çok çay, sigara vb. içmek, sohbet etmekle meşgul oldukları için, bu zamanlarda insanlarda okumaya fazlaca rağbet görülmemektedir.

Boş zaman okumaları, insanların okumaya en fazla yöneldikleri ve daha fazla süre ile okudukları zamanlardır. Bu tür okumalar, genelde akşam okumaları ve gece okumaları olarak yapılır. Akşam okumaları, yemek öncesi veya sonrasında, gece okumaları ise uyumadan önce yatakta yapılanlardır. “Akşam okumaları daha çok dış eğlencelerden elini eteğini çekmiş olgun yaştakilerin”⁷² yaptıkları bir eylem olmasına karşın “kır hayatı,

⁷¹R. ESCARPIT, s. 142.

⁷²R. ESCARPIT, s.143.

iklimin sertliği, evin konforu, radyo ve televizyonun bulunup bulunmaması⁷³ bu okumaları arttırır ya da azaltır.

Gece okumalarının özel nitelikleri vardır. Genellikle gece okumalarında "başucu kitabı" olarak tanımlanan kitapların büyük önemi bulunmaktadır. "Okuyucunun zevklerini bütün çıplaklığıyla yansıtan bu kitaplardır, çünkü odanın yalnızlığında tabular etkinliklerini kaybeder ve sosyal genişmeler ortadan kalkar."⁷⁴ Bu tür, insanların okumak için daha çok zaman ayırdıkları ve daha sakin bir ortamda, kendileri ile başbaşa kalarak yaptıkları okumaları ifade etmektedir.

Çalışılmayan devrelerdeki okumalar da daha çok vakit öldürmeye yöneliktir. Emeklilik zamanlarında, tatil ya da pazar günlerinde yapılan okumalar gibi. Ancak pazar günleri, okuma açısından pek verimli olamamaktadır. Çünkü, hafta sonu tatili olması nedeniyle insanlar, bu günlerde ya evlerindeki bazı tamirat, çamaşır ve temizlik gibi işlerle geçirebilecekleri gibi, aile üyeleri ile kırlara gitmeyi, piknik yapmayı ya da denize gitmeyi yeğleyebilirler. Bu nedenledir ki hafta sonu tatillerinde insanlar, okumaya fazlaca zaman ayıramamaktadırlar.

Yıllık tatil dönemleri okuma için oldukça verimli zamanlardır. İnsanlar, çalışma ya da okul hayatı ve çeşitli streslerden uzak olarak, kendisiyle başbaşa kaldığı, zihnini dinlendirdiği, streslerinden ve şehirlerin sıkıcı, gürültülü ve de boğucu atmosferinden kurtardığı bu dönemlerde okumaya daha fazla zaman ayırabilmektedirler. Yazlıktaki balkonda, pilajda güneşlenirken, kırlarda bir ağaç gölgesinde v.b. yapılan okumalar, insanın zihnini dinlendirici, streslerinden deşarj edici nitelikler göstermektedir.⁷⁵

⁷³R. ESCARPIT s.143.

⁷⁴R. ESCARPIT.

⁷⁵"Tatilde Ne Okunur?", Milliyet Sanat, S: 27, 1 Temmuz 1981, ss. 4-8.

İnsanın hastalık zamanlarında yaptığı okumalar da (istisna teşkil etse de) etkileri oldukça fazladır. Yatakta geçirilen uzun saatler, bir daha yapmaya imkan bulunmayacak derin okumalara zemin hazırlar. Bu okumalar özellikle, nekahet devrelerinde, hastalığın akışının işe yararlı okumalara elverişli olduğu zamanlarda yapılır. Bir insanın hayatına yön değiştirecek okumalar çok kere hastanelerde yapılır.⁷⁶ Ama ne yazık ki kitaplığı olan ya da okuma odası bulunan, gazete, dergi ve kitapların bulunduğu ve okunabileceği mekanı olan hastane sayısı Türkiye’de oldukça azdır. Hastanelerde hastalar, hastalıkla geçen zamanlarının bir bölümünde okuma eylemine ayırabilmelidirler. Bu da hastanelerde bir okuma odasının açılması ile sağlanabilir ve buralarda hastalar, gazete, dergi, kitap okuyarak zamanlarının bir bölümünde, diğer hastaların dertlerini dinleyerek psikolojik olarak daha da kötüleşmelerine engel olunabilir ve bu insanları okumaya yönelterek, hastanelerin sıkıcı havası da belli ölçülerde ortadan kaldırabilir.

⁷⁶ R. ESCARPIT, s.144.

2. ALIŞKANLIK

Okuma eyleminin bir alışkanlığa dönüşmesi, okuryazar olup, bu okuryazarlığın sürekli eyleme dönüştürülmesi ile sağlanabilir. Burada "alışkanlık" kavramını da açmak ve açıklamak, ileride sıklıkla bahsedilecek "okuma alışkanlığı" kavramının daha net anlaşılmasına olanak sağlayacaktır.

Türkçe Sözlük'te⁷⁷ "alışkanlık" şöyle tanımlanmaktadır: "Birşeye alışmış olma durumu, iç ve dış etkilerle davranışların tekrarlanması, hep aynı biçimde gerçekleşmesi sonucu beliren, şartlanmış davranış". "Alışmak" fiili de, "Bir işi tekrarlayarak kolaylıkla yapabilmek; yadırgamaz duruma gelmek; sürekli ister olmak" biçiminde ifade edilmektedir.

Alışkanlık adı verilebilecek herhangi bir davranış halinde, geniş bir heyecanlar, içgüdüler, fiziki bünye, doğuştan gelen veya sonradan kazanılmış daha birçok etmenlerin karışımı görülmektedir.⁷⁸

Bir kişinin eğer öğrenmek için motivasyonu yoksa, ona bir okuma-yazma izlencesi sunmak boşuna bir davranıştır.⁷⁹ Kişinin okumaya motive edilmesi ile de okuma alışkanlığının kazanılması sözkonusu olacaktır.

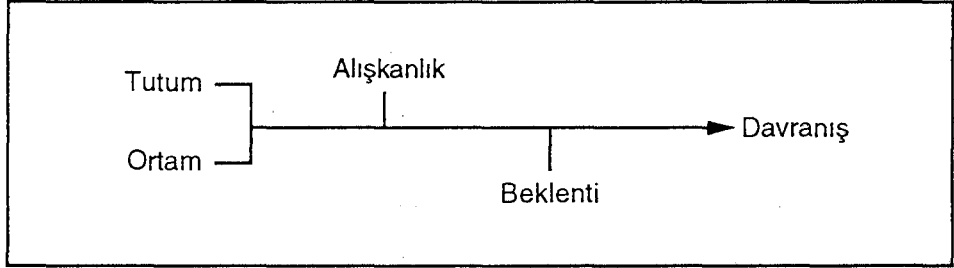
⁷⁷ Türkçe Sözlük, (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1992).

⁷⁸ FLORENCE TEAGARDEN, "Çocuklarda Alışkanlıklar", Okul Aile Birliği, Ekim 1947, (Ankara: Milli Eğitim Basımevi), s.67

⁷⁹ ÖZÇELEBİ, CEBECİOĞLU, s.33.

Alışkanlıklar ve tutumlar, küçük yaşlarda başlayan öğrenme süreci sonucu gelişir. Belirli bir davranışın görülmesi, o davranışın altında yatan tutumun güç derecesiyle ortam engelinin gücü arasındaki etkileşimin bir sonucu olup, aynı zamanda alışkanlık ve beklenti gibi etkenlerin de etkisindedir.⁸⁰

Alışkanlık kazanmak için: a) Davranışın çok tekrar edilmesi, ve b) bireye zevk vermesi gereklidir.⁸¹ Okuma davranışı da, okumanın istenmesi karşısında, ortamda bulunan diğer kitle iletişim araçlarının, özellikle de televizyon gibi görsel araçların, bu okuma eylemini engellemeye çalışması karşısında bir mücadele vermektedir ve bu mücadele okumanın bir alışkanlık sürecine dönüşmesini ya da dönüşmemesini sağlayacak bir unsur olarak görülmektedir. Kağıtçıbaşı, alışkanlığın, tutum ve ortama bağlı olarak ortaya çıktığını ve bunun da davranışa dönüştüğünü belirtmekte ve bunu şöyle göstermektedir:⁸²

Şekil 6: Tutum-ortam-alışkanlık-beklenti-davranış ilişkisi

Tutumu geliştirilen birey, ortamdan da etkilenecek bir alışkanlık kazanmakta ve buna bağlı bir beklenti içine girerek bir davranış sergilemektedir. Okumayı öğrenen birey, bir tutum geliştirir. Okul, aile ve

⁸⁰ ÇİĞDEM KAĞITÇIBAŞI, *İnsan ve İnsanlar*, 4.Basım, (İstanbul: Cem Ofset Matbaacılık 1979), s.123.

⁸¹ F.TEAGARDEN, ss. 83-84

⁸² Ç.KAĞITÇIBAŞI, s.99

arkadaş çevresiyle olan iletişimde, kitap okuma yönelimine girerek tutumunu alışkanlığa dönüştürür ve okuduğu kitaplardan kültürel, zihinsel, kişilik ve bireysel yönden bazı beklentiler içine girer; okuduğu eserlerden bir haz almaya çalışır, dimağının, düşüncesinin gelişmesini ister ve bunun sonucunda da okuma davranışını gerçekleştirir. Birey, bir iletişim kaynağı olan kitabın özellikleri karşısında “uyarılmakta” ve bunun etkilemesi ile bireyde bir tutum değişikliği yaratılmakta, birey böylece bir tepki sergilemektedir.

Öğrenme sonucu, otomatik olarak yapılan davranışlar alışkanlığı doğurur.⁸³ İyi öğrenilmiş şeyler çok tekrar edildiğinde alışkanlık meydana gelmektedir. Alışkanlıklar o kadar iyi belenmiş bilgi ve davranışlardır ki, bunları hiç düşünmeden otomatik olarak tekrarlar ve yaparız.⁸⁴ Sigara içmek nasıl ki bir alışkanlık haline geliyor ve düşünmeden yapılıyorsa, okuma eyleminin de bir alışkanlığa dönüştürülmesi, uygun zamanlarda hiç düşünmeden okuma eyleminin yapılması gerekmektedir. Nasıl ki sigara içiminden bir haz alınıyorsa, okumadan da bir haz alınmasının sağlanması, bunun okuma yazma öğrenimine daha yeni başlayan çocuğa anlatılması ve aşılması gerekmektedir.

Alışkanlıklar kişiliğin önemli bir yanını oluşturur. Onun için bazı alışkanlıkları kazanmak ve bazılarını da kurtulmak için neler yapmak gerektiğini bilmek, herkesi ilgilendiren bir konudur. Belleme ve alışkanlık kazanma öğrenmenin türleridir.⁸⁵ Bir davranışın alışkanlık haline gelebilmesi için, hem doyum sağlayıcı, diğer deyişle bir ihtiyacı giderici olması, hem de çok tekrar edilmiş olması gerekir.

⁸³ FERİHA BAYMUR, Genel Psikoloji, (İstanbul: İnkılap ve Aka, 1983), s.310.

⁸⁴ F.BAYMUR.

⁸⁵ F.BAYMUR.

Alışkanlık, söze dayanmayan devimsel (motor) becerilerle ilgili olarak kullanılır. Yürüme ve yüzme gibi birtakım devimsel beceriler çok tekrarlarla alışkanlık haline girer. Alışkanlıklar bellemenin bir ürünüdür, çok iyi belenmiş fikirler, devimler ve duyuşlardan meydana gelir.⁸⁶ Bilgi ve becerileri düşünmeden otomatik olarak tekrarlayabilmek için bunları çok iyi öğrenmek, eşdeyişle alışkanlık haline getirmek gerekmektedir.

İnsan, tek başına değil, belli bir zaman ve yerde, birtakım sosyal ve kültürel geleneklerin egemen olduğu bir ortamda yaşar. İnsan fiziksel çevresi ile olduğu gibi toplumsal çevresi ile de sürekli bir etkileşim, karşılıklı bilgi alışverişi içindedir. Bunun sonucu olarak bireyin davranışları üzerinde ilişkide bulunduğu insanların, içinde yaşadığı toplumun ve bu toplumdaki gelenek ve göreneklerin etkisi olur. Toplumsallaşma sürecinde, okuma alışkanlığı kazanılması ile birey, toplumsal çevresi ile bir etkileşime girer, diğer bireylerin görüş ve düşüncelerinden haberdar olur, istediği fikirleri kabul eder, istemediklerini ise reddeder.

⁸⁶ F.BAYMUR, s.177.

3. KİTAP OKUMA ALIŞKANLIĞI

Her okuma belli bir amaca yönelik olarak gerçekleştirilir. Gazeteyi elimize alıp haberlere ve diğer yazılara göz atarken, bize ilginç gelen yazıları okuyarak ülkemiz ve dünyada olup bitenlerden haberdar olmak isteriz. İş ve uğraş alanımızla ilgili bir kitabı okur, gelişmeleri, değişimleri izler, bu konudaki bilgilerimizi yenileyip tazeleriz. İş dönüşü bir roman ya da hikayeyi okuyarak günlük yorgunluklarımızdan sıyrılmaya, gerginliklerimizi atıp ferahlamak isteriz.⁸⁷ Her ne suretle olursa olsun okumak, bir amaç için yapılır; eğlenmek, boş vakit geçirmek, günlük yorgunluğu atmak, gelişen olaylardan haberdar olmak, sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik gelişmeleri takip etmek, bilinmeyen şeyleri öğrenmek gibi. Amacın, okunacak metin ve okuma yöntemini belirlemede önemli bir payı vardır. Eğlenme, oyalanma, hoşça vakit geçirmek amacıyla okunacak bir metin için özel bir okuma çabası gerekmez. Bunun gibi öğretici boyutlu bir yazıyla bir roman ya da bir öykü aynı yöntemle okunmaz. Bunu da belirleyen okuma edimi içinde güdülen amaçtır.⁸⁸

İnsanı hayvandan ayıran en önemli ölçütlerden biri de kitaptır. Bu

⁸⁷ E.ÖZDEMİR , s. 50.

⁸⁸ E.ÖZDEMİR , s. 51.

açından bakıldığında iki tür yargıda bulunulabilir: “İnsan bilgi biriktiren ya da insan okuyan hayvandır. Başka deyişle, gerek bilgi üretmek ve üretilen bilgiyi saklamak, gerekse, bilgi olsun olmasın, kitap okumak, bireyleri aşan, insanların birlikte yaşamalarından kaynaklanan etkinliklerdir.”⁸⁹

İnsanoğlu iki varlıkla sürekli ilişki ve etkileşim halindedir: Doğa ve diğer insanlar. İnsanoğlunun doğa ile etkileşiminde, çevreye uyum sağlamak amacıyla araç-gereç üretiminde bulunur. İnsan, doğa ile etkileşiminden elde ettiği bilgiyi diğer insanlarla paylaşmak arzusuyla ilk önce sözü, sonra da yazıyı kullanmıştır. Söz uçucuydu, yazı ise kalıcı, yazının bu kalıcılığı basım teknolojisindeki gelişmelerle daha çok sayıdaki insana seslenebilme imkanını doğurmuştur. Bununla birlikte kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, okuma gibi, yavaş ve zahmetli bir işin yerine görüntü yoluyla göze ve kulağa aynı anda ulaşan çok daha kolay ve etkileyici bir yöntemin benimsenmesine yol açmıştır. Böylece kitap, hem daha az bilginin içinde saklanabildiği, hem de bu bilginin daha yavaş aktarılabilirdiği bir araç durumuna düşmüştür.⁹⁰

Alışkanlıklar ancak düzenli faaliyetle oluşabilir. Okuma eyleminin kendisi, kitaplara dayalı bütün faaliyetlerden, tartışma ortamlarından daha önemlidir. Hergün onbeş dakika okumanın gün aşırı yarım saat okumaktan daha iyi olduğu, birey tarafından bir kural olarak algılanmalıdır. Benzer şekilde, gün aşırı yarım saat okumak, haftada bir kez bir saat okumaktan daha iyidir. Birey yaşamında düzenli uygulama olanakları, alışkanlık oluşturmada önşarttır. Birey, okuma eylemini yaşamının sürekli uygulama olanakları içinde duyumsayarak bunu alışkanlığa dönüştürmelidir.

⁸⁹ EMRE KONGAR, *Demokrasi ve Kültür*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1973) s.87.

⁹⁰ E. KONGAR, s. 89.

Alışkanlıklar birey yaşamında çevreden, ebeveynlerden, öğretmenlerden ve özellikle de bireyin hareket ettiği grubun verdiği "ideallerden" davranış modelleri biçiminde elde edilir. Bu nedenle alışkanlıklar, toplumsallaşmanın en önemli sonuçlarından biridir.⁹¹

Düzenli faaliyet olan alışkanlık, ancak bireyin, onun zahmete değer olduğunu hissettiğinde gerçekleşecektir. Okuma alışkanlığı da okuma eyleminin kişisel, mesleki ve sosyal ilgileri yönünden birey için ne tür yararları olduğu görüldüğünde kazanılmış olacaktır. Bu doğuştan varolan ilgi ve ihtiyaçların karşılanması ile başlar, arkadan okumanın getirdiği kazancın ne olduğunun kavranması gelir ve son olarak, kitapla düzenli bir arkadaşlığa dönüşür. Okuma ve kitaplar ancak bu şekilde alışkanlık olarak sağlam ve sürekli bir konuma ulaşabilir.⁹²

A. OKUMA ALIŞKANLIĞININ ETKENLERİ

Okuma alışkanlığı, çocuğun temel okuma becerisini izleyen bir süreç olarak, bireyin okuma eylemine şartlandırılması ve güdülenmesine bağlı olarak bu eyleminin alışkanlığa dönüştürülmesidir. Bu bağlamda okuma alışkanlığı, bireyin okumayı sökmesine bağlı olarak, onun okumasının hızını artırarak ve aynı zamanda okumayı sevdirecek, okumanın bireyin yaşamının her döneminde, gerek yaşam düzeni, gerek mesleki gelişimi ve gerekse de toplumsal statüsü olarak bir gereksinim olduğu doğrultusunda güdülenmesine ve okuma alışkanlığı kazandırılmasına yönelik okuma çalışmaları yaptırılması gerekmektedir.

Okumayı öğrenmeye başlayan çocuk henüz okuma alışkanlığı

⁹¹ R. BAMBERGER, s. 44.

⁹² R. BAMBERGER.

kazanmamıştır. Bu çocuk belki de okuma alışkanlığı yönünde ilk basamakta bulunmaktadır, fakat bu aşamada çocuğun gelip geçici okur mu yoksa çok istekli bir okur mu olacağı sorusu yanıtlanamayacak bir sorudur. Ancak her durumda, çocuk bu iki uç arasında bir yerde yeralacaktır.

Bir eylem içindeki kabiliyet, ondan hoşlanmakla mümkündür. Futboldan hoşlanmayan ya da fiziksel özürü bulunan çocuk bir futbol takımında yer almaktan hoşlanmayacak ve futbol oyununa her çağrılışında, bir mazeret ileri sürecektir. Benzer olarak okuma da, kitaptan ve okumaktan hoşlanmakla bir eyleme, bir alışkanlığa dönüşecektir. Okumaktan ve kitaptan hoşlanmayan, görme rahatsızlığı bulunan kişiler, okumama için her zaman bir bahane ileri sürecektir.

Bununla birlikte istek ve kabiliyet, bir alışkanlığın kazandırılmasında tek faktör değildir. Zaman da önemli bir faktördür, alışkanlığın geliştirilmesinde günler, haftalar ve yıllar gerekebilir. Bir alışkanlığın otomatik yanıtı, uzun uygulamalarla alınabilir.⁹³ Okuma alışkanlığının gelişimini ilerletmek ya da ortadan kaldırmak için de bazı etkenler bulunmaktadır. Okuma alışkanlığı kazandırılmasında bireyin kendi benliğinden hareketle okumaya yönelmesi olabilir ki, bunları “kişisel etkenler” diye tanımlamak olasıdır.

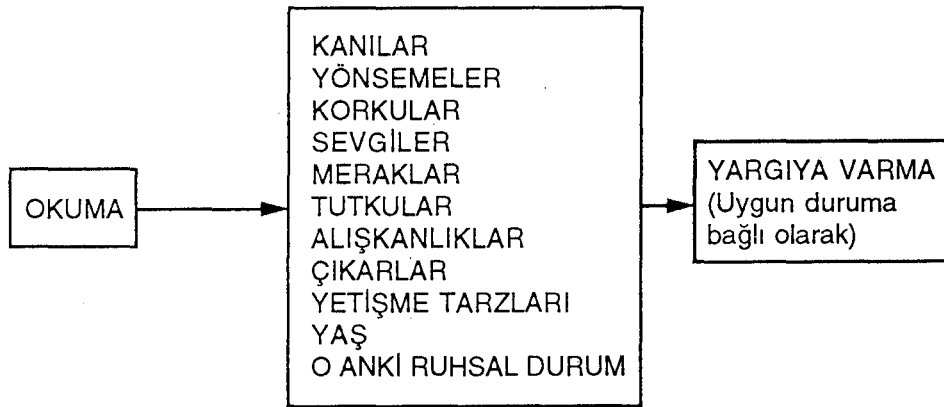
a. Kişisel Etkenler

Birey, bir grup içinde bilgi, kültür, düşünce sahibi tek örnek kişinin kendisi olmasına yönelik olarak, benliğini ve kişiliğini baskı altına alarak, gereksinim duyduğu konularda kendini yetiştirmek amacıyla okumaya şartlandırabilir. Ancak bu şartlandırma gereksinimin giderilmesi ile ortadan

⁹³RALPH C. STAIGER, *Roads to Reading*, (Paris: UNESCO, 1979), ss. 13-14

kalkmış ve yapılan eylem okuma alışkanlığına dönüştürülemediği olabilir.

Kişisel etkenlerin devreye girmesiyle, bazı insanların kendi çabalarıyla arzuladıkları şeyi (örneğin bir yabancı dili) öğrendiklerine ilişkin örneklere yakın çevremizden rastlamak mümkündür. Kişisel etkenlerde önemli olan nokta, bireyin çevresinde ya da toplumda daha çok söz sahibi olmak, başka bir deyişle entellektüel imajı yaratmak için okuma alışkanlığı kazanabileceği gibi, kendi kişiliğini, davranışlarını, düşüncelerini, bir bakıma duygularını değiştirmek, geliştirmek ya da pekiştirmek için de bu alışkanlığı kazanmış olabilir. Bireyin okumasında çeşitli kişisel etkenlerin rolünü aşağıda Şekil: 7'deki gibi şemalaştırmak olasıdır.

Şekil 7: Bir kitabın kavranmasında zihinsel süreçler

Kişisel etkenler, bireyin yaş dönemlerine göre de okuma alışkanlığı kazanılmasında etken olabilir. Okuma alışkanlığı kazanılması, çocuğun okul öncesi dönemlerinden başlayarak okul ve öğrenim dönemlerinde okumaya yönlendirilmesi, okumanın sevdirmesi ile gerçekleşebilir. Bu bağlamda kişisel etkenlerdeki yaş dönemlerini şöyle sınıflandırmak olasıdır:

- Okul öncesi dönem
- İlkokul dönemi

- Orta-lise dönemi
- Üniversite dönemi
- Üniversite sonrası mesleki yaşam dönemi
- Yaşlılık-emeklilik dönemi.

Doğan⁹⁴ kitap okurunun bazı kişisel eksiklikleri bulunduğu üzerinde durarak, bu eksiklikleri şöyle sıralamaktadır:

— Çoğu okur cahildir. Şiirle romanı, romanla hikayeyi, hikayeyle gazete haberlerini birbirine karıştırır. Şiiri hikaye gibi, gazete haberini roman gibi okumaya kalkışır.

— Okurların birçoğu dayanıksızdır. Eseri özümseme, sevme çabasında gücü çabucak tükenir.

— İlkel okuyucu romanın ya da hikayenin hep kaba iskeleti üzerinde dolaşır. Roman ya da hikayenin dıştan görülen kalın çizgisini izler. Örneğin, kız oğlanı sever. Oğlan yoksul, kız zengindir. Kıza zengin bir adam da aşık olur.. Okur olay örgüsünün görünen yüzüyle meşgul olur, olayın gerisine, detayına bakmaz.

— Okuyucu ben merkezlidir. Kendine çok güvenir. Yargılarına sınımsız bağlıdır ve bunları kolay kolay değiştirmez.

— Okur için tek ölçü kendisidir. Onun için, içinde olayların kendi istediği gibi geçmediği bir romanın değeri yoktur. Okuduklarını el yordamıyla o güne kadar edindiği kaba tecrübeyle değerlendirir.

b. Çevresel Etkenler

Okuma alışkanlığı kazanılmasında ve geliştirilmesinde çevresel

⁹⁴ MEHMET H. DOĞAN, "Kötü Okuyucu ve Edebiyat", Gutenberg Gökadasına Gezi, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993), ss. 128-130.

etkenlerin de büyük etkisi bulunmaktadır. Çevresel etkenlerden amaç, bireyin yakınında bulunan kişilerin, yakın çevresinin bireyin üzerindeki olumlu ya da olumsuz etkileridir.

Okuma alışkanlığı kazanılmasında öncelikle aile ortamı ve bunu izleyen süreçte de okul ve arkadaş grubu çevresel etkenler olarak ele alınabilir.

b.a. Ailenin etkisi

Pekçok çocuk, okula başlamadan önce ya kitaplarla hiç karşılaşmamış ya da çok az kitap görmüştür. Kalabalık ailelerde ya da gelirleri yetersiz olan ailelerde ya da kitapları ve okumayı seven kişilerin bulunmadığı ailelerde, okul öncesi çocuk, kitapları tanıma ve okumaya özenme konularında ya hiç ya da çok az istek duyabilmektedir, fakat bu konumdaki bazı çocuklar televizyonun okumayı teşvik edici programlarından etkilenebilmektedirler.⁹⁵

b.a.a. Ebeveynin etkisi

Okuma alışkanlığı en iyi ve en kalıcı olarak çocukluk dönemlerinde kazanılır. "Çocuğun ya da gencin bu alışkanlığı kazanmasında, özellikle aile içinden okuma alışkanlığına sahip bir örneğe gereksinim vardır."⁹⁶ Bu da öncelikle kitap okuyan anne ve babadır. Ebeveynin kitap okuması çocuğu okumaya özendirebilir. Ayrıca anne baba, çocuğu resimli kitaplara bakmaya teşvik ederek ona yüksek sesle masallar ve öyküler okumaları⁹⁷ çocuğun bu

⁹⁵ G.H.PILGRIM, M.C.MCALLISTER, s. 57.

⁹⁶ BÜLENT YILMAZ, *Okuma Alışkanlığı ve Halk Kütüphanelerinin Rolü*, (Ankara: Kültür Bakanlığı, Kütüphaneler Genel Müdürlüğü Yayınları, 1993), s.33.

⁹⁷ B.YILMAZ.

alışkanlığı kazanmasında motive edici unsur olacaktır.

Ebeveynin, kitap, gazete veya dergi okuması, çocukta bir özeni yaratabilir. Yaratılan bu özeni ise, ebeveynin desteği ile alışkanlığa dönüşebilir. Ebeveynin çocuğu, ders çalışmanın dışında da okuma eylemine yöneltmesi gereklidir. Ne yazık ki birçok Türk ailesinde, çocuğun yalnızca dersini çalıştığı takdirde "okumuş iyi bir Türk vatandaşı" olacağı saplantısı bulunduğundan dolayı, çocuğun ders kitabı dışındaki kitaplarla ilgilenmesi, onları okuması durumunda ailesinden umulmadık sert tepkiler alabilmektedir. Böyle aileler, "Okuyacaksan ders kitaplarını oku! Diğer kitaplar kafanı bulandırır" zihniyetiyle olaya yaklaştığından, bu ailelerin çocuklarında okuma eylemi yalnızca "ders çalışma" bağlamında kalmakta ve bu eylem gerçek bir okuma alışkanlığına dönüştürülememektedir.

Ebeveynler, çocuklarını okumaya yöneltmek için belli bir takım davranışlar göstermelidirler. Bu davranışlar şunlardır:

1) Ebeveynler çocuklarına olabildiğince sık hikayeler anlatmalı ve yüksek sesle okumalıdır.

2) Ebeveynler çocukları için yaşına, isteklerine, ihtiyaçlarına ve gelişim aşamalarına uygun kişisel bir kütüphane kurmalıdırlar.

3) Ebeveynler çocuklarını cep harçlıklarından bir kısmını kitaplara harcamak için eğitmelidirler.

4) Ebeveynler, çocuklarının okudukları kitapları arada sırada okumaları, çocukları okumaya teşvik eder ve ayrıca çocukla ebeveyn arasında kitap üzerinde tartışma ortamları yaratılarak çocuğun hem okuması, hem konuşması, hem tartışarak düşüncelerini anlatıp savunabilmesi ortamı yaratılır.

5) Ebeveynler, akşamları belli bir sürenin okumaya ayrılmasını sağlamalıdır, bu sürede ailenin her üyesi kendi kitabını okumalıdır. Ancak televizyon kanallarının çoğalması ve değişik program seçenekleri olması nedeniyle ailede böyle bir sürenin ayrılması oldukça zor olabilmektedir.

6) Ebeveynler çocuklarına, okudukları şeyleri uygulayabileceklerini ve kullanabileceklerini, kitapların onların hayatlarını kurtardığını, aydınlatıldığını ve güzelleştirdiğini anlamalarına yardımcı olmalıdırlar.⁹⁸

b.a.b. Evdeki kitaplık

Okuma alışkanlığının evde ebeveynin etkisiyle kazandırılmasında ebeveynin, çocuğun ilgi duyduğu kitapları almasına olanak sağlayarak ya da hediye ederek çocuğun kendi kitaplığını kurmasını sağlamak ve aynı zamanda evde, ebeveynin kullandığı kitaplığı çocuğun da hizmetine sunmakla, onun kitapla daha yakın dost olması ve bunun sonucunda okuma alışkanlığı kazanması sağlanabilir. Ancak, evdeki kitaplığın yanısıra, çocuğun küçük de olsa kendi kitaplığına sahip olması, çocuğun okuma eyleminin bir alışkanlığa dönüşmesine daha çok katkıda bulunacaktır.

b.b. Okulun etkisi

Sistemli bir eğitim-öğretim okulla başlar. Çocuk üzerinde okulun, öğretmenlerin ve okul arkadaşlarının büyük etkisi bulunmaktadır. Türkiye koşullarında, İstanbul'daki bir ilkokul ile Van'daki bir ilkokul, ya da Anadolu Lisesi ile normal bir lise arasında öğretim kalitesi, eğitim-öğretim imkanları, teknik teçizat yönünden büyük fark bulunduğu yadsınamaz bir

⁹⁸ R.BAMBERGER, Okuma Alışkanlıklarını Geliştirme, ss. 45.46.

gerçek olarak ortadadır. Durum böyle olunca, okulun kalitesinin (eğitim-öğretim imkanları, kütüphanesi, laboratuvar ya da spor tesisleri gibi) çocuklar üzerinde, okuma alışkanlığı yaratılmasında büyük etkileri olduğu ortaya çıkmaktadır.

Kütüphanesi zengin olan bir okul, öğretmenlerin de öğrencileri yönlendirmeleri ile (bu öğrencilere değişik okuma-eleştirme-değerlendirme ödevleri verilerek, öğrencileri okumaya teşvik ederek derslerde okuma alıştırmaları yaparak, öğrencilerin belli kitapları sınıfta özetlemeleri, anlatmaları istenerek vb.) öğrenciler üzerinde büyük bir motivasyon gücü oluşturarak onların okumaya bir alışkanlık olarak yönelmeleri sağlanabilir. Okuma alışkanlığı kazandırılmasında Türkçe ve Edebiyat dersleri öğretmenlerinin, çocuklar üzerinde büyük etkileme ve motive etme gücü bulunduğu, edebiyatla okuma eyleminin koştur bir eylem olarak görülebileceğine ilişkin değişik görüşler bulunmaktadır.⁹⁹

Çocuğun öğretmenleri, okuma alışkanlığı kazandırmada en fonksiyonel konumda olan kişilerdir. Çocuk, ilkokula başladığında, ana-babasından apayrı bir kimse (öğretmen) ile tanışmakta, bu birçok çocuk için ebeveynin dışında tanıştığı, yakından tanımak istediği bir kimse olmaktadır. Çocuk, bir çamurun heykeltraş elinde çok değişik şekiller alabilmesi gibi öğretmeninden etkilenerek bir kişilik geliştirmektedir. Çocuğun bu kişilik geliştirmesinde öğretmen bir heykeltraş gibidir. İyi bir heykeltraşın çok güzel sanat eserleri ortaya çıkarması mümkün olduğu gibi, öğretmenin kültürü, bilgisi ve etkileme kabiliyeti çocuklar üzerinde kişilik geliştirmede çok aktif rol oynamaktadır. İşte bu noktada da öğretmenlerin çocuklara okuma alışkanlığı kazandırılmasında bir örnek oluşturması ve öğrencileri

⁹⁹ AYHAN SEZER ve diğer., Türk Dili ve Edebiyat Öğretimi, (Eskişehir: A.Ö.F. Yayınları No:153, 1991).

etkileyerek onların da okumaya yönelmelerinin sağlanması bakımından büyük önem taşımaktadır.

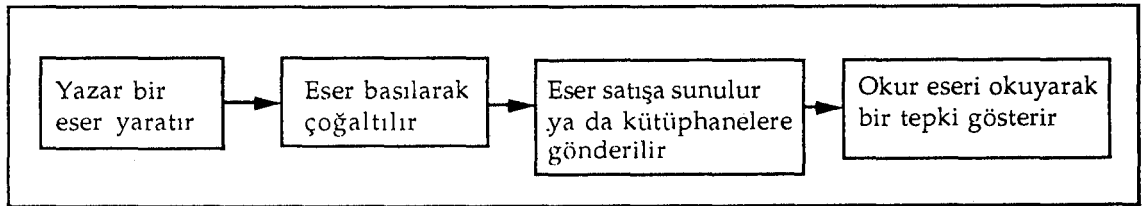
b.c. Arkadaş ve arkadaş grubunun etkisi

İnsanın çevreyle olan ilişkisinde arkadaş grubunun etkisi büyüktür. Arkadaş grubunun etkisi çocuk üzerinde daha etkilidir ve çocuğun kişilik geliştirme sürecinde büyük etkileri bulunmaktadır. Okuma alışkanlığı kazandırma sürecinde de çocuk, arkadaşlarından etkilenmektedir. Çocuk, arkadaşları ile olan iletişimde, arkadaşlarının okuduğu kitapları kendisinin de okuması gerektiği, aksi takdirde arkadaşları tarafından yanlış değerlendirileceği kaygısıyla kendisini arkadaşlarının okuduğu kitaplarla birlikte başka kitapları da okumaya zorunlu hissedebilir ve buna bağlı olarak çocuk sürekli okumaya, arkadaşlarına yetişmeye ve onları geçmeye yönelik bir rekabete, bir yarışa dayanarak okuma yarışının alışkanlığa dönüşmesini sağlayabilir. Gerçekten de kitap okuyup kendi aralarında değerlendirip eleştiren bir grup içinde, kitap okumayan bir kişiye olumlu bakılmaz ve zamanla bu kişi, gruptan dışlanır.

II. İLETİŞİM VE OKUMA

Okuma eylemi, bir iletişim sürecidir. Bu süreçte okur, yazarın fikirleriyle etkileşime girerek, eseri beğenerek ya da beğenmeyerek bir tepki gösterir. Olumlu- olumsuz ya da eleştirel düzeydeki tepkiyle okur, yazarın düşüncelerine bir yansımada (feedback) bulunur.

İletişim ve okuma, basılı bir materyalin oluşması ve bu materyali satın ya da ödünç alan kişi ile ortaya çıkan bir eylemler bütünüdür. Bu eylemler bütünü dört aşamada ele alınabilir: 1) Bir yazarın bir eseri yaratması; 2) yazılı eserin bir baskı yöntemiyle çok sayıda çoğaltılması; 3) çoğaltılan eserin satışa sunulması ya da kütüphaneler yoluyla hedefe, bir başka deyişle okur kitlesine ulaşmasının sağlanması; 4) okurun aldığı bu eseri okuyarak bir tepki göstermesi eylemleridir.

Şekil 8: Okuma iletişimi ortamı

Kitle iletişiminde kaynak, tek bir alıcı veya yüzyüze ilişkilere dayanan küçük gruplarla uğraşmak yerine, hiçbirinden anında tek bir yanıt bile alamayacağı geniş bir kitleye seslenir. Bu nedenle de yansıma gecikmeli ve

zayıftır. Yazar da kitabıyla çok geniş bir kitleye ulaşabilir, ancak onlardan kitap ve yazarın düşünceleri ile ilgili eleştirilerini almak çoğu kez mümkün değildir. Okurların değişik yapılarından dolayı, kitle iletişiminde iletilerin içeriğinin doğru olarak seçilebilmesi yüzyüze iletişimden çok daha zordur. Çünkü yüzyüze iletişim dolaysız bir ilişkileşme ve anında alınabilen bir yansıma söz konusudur.¹ Kitap yayıncılığında yazar ile okurun yüzyüze buluştukları, konuştukları ortamlarda —ki bu ortamlar, yazarların imza ve söyleşi günleri ile sınırlı olmakta—, yazar, okurların kitabı ve düşünceleri hakkındaki eleştiri ve yorumlarını, iletişim gecikmesi olmadan, anında alabilmektedir. Ancak yazarın okurla buluştuğu ortamlar çok sınırlıdır ve yazar, tüm okur kitlesi ile şüphesiz ki buluşamaz. Ayrıca yazar-okur buluşması, her yazar için de gerçekleşmemektedir.

Modern iletişimi, yazılı basının gelişmesi ve okumanın bireyselleşmesi ile başlatabiliriz. Okumanın bireyselleşmesi, bilgi, haber ve kültürün, üretim, yayım ve dağıtımının birliktelik gerektiren (kollektif) bir çaba ile gerçekleşmesinin de başlangıcı olmaktadır.²

Kitle iletişim olgusuna kavuşmak için belirli ön koşulların oluşmuş olması gereklidir: 1) Yazılı iletileri geniş kitlelere sunabilmek için yeterli kağıt üretiminin olması ve bunları işleyebilecek tekniklerin (basım teknikleri) ortaya çıkmasıdır. Bir başka deyişle, toplumun belirli bir teknoloji ve üretim gücü düzeyine ulaşması gereklidir. 2) Kitle olarak üretilen basılı metinleri tüketecek bir kitlenin oluşmuş olması gereklidir. Böyle bir tüketici kitlenin varolma koşullarından birisi, ürünü satın alabilecek belirli bir gelir düzeyinde bireylerin sayısının yeterli olmasıdır.

¹ A. HALUK YÜKSEL, Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları, (Eskişehir: A.Ü. AÖF Yayınları No:123, 1987), s.111.

² A. RAŞIT KAYA, Kitle İletişim Sistemleri, (Ankara: Teori Yayınları, 1985), s. 2.

Başka bir koşul ise, bu kitle hem okumayı olanaklı kılacak, okuma merakını artıracak, gereksinim haline getirecek bir eğitim düzeyinde bulunmalıdır, hem de okumayı sürekli kılacak toplumsal nedenler bulunmalıdır.³

A. İLETİŞİM NEDİR?

Doğadaki tüm canlı varlıklar, hemcinsleri ile bir konuşma, anlaşma ve etkileşim içindedir. Bu çerçevede, hayvan olsun, insan olsun, sürekli biçimde yakın çevresindeki hemcinsleri ile bir iletişim gerçekleştirmektedir. Ancak iletişim biliminin temel olarak üzerinde durduğu, incelediği alan, insanın yakın ve uzak çevresiyle gerçekleştirdiği iletişim ve etkileşim sürecidir. Etkileşim, iletişimin gerçekleşmesinden sonra ortaya çıkan bir tepki eylemidir. Bu nedenle, sözlü, sözsüz (işaret, mimik vb.) ya da görsel bir ileti alış-verişi olmaksızın, bireyler arasında ya da kitle bazında bir etkileşim, bir yansıma (olumlu-olumsuz) alınması sözkonusu olmayacaktır.

Günümüz toplumlarında uyku dışında kalan zamanımızın çoğunu başkalarıyla gelip-geçici/sürekli, içten/mesafeli, anlamlı/yüzeysel, yüzyüze/dolaylı ilişkiler içinde geçirdiğimiz, yalnız olduğumuz zaman da radyo, televizyon, gazete, kitap gibi araçlardan yararlandığımız gözönüne alınacak olursa, iletişimin yaşamımızın yaklaşık dörtte üçünü kaplayan bir olgu olduğu açıktır. Yapılan araştırmalar ortalama bir Amerikalının etkin olduğu saatlerin yüzde 70'ini konuşarak, dinleyerek, okuyarak ve yazarak geçirdiğini ortaya koymuştur. Kuşkusuz, okumanın ve yazmanın yaygın bir

³R. KAYA, s.2.

etkinlik olmadığı ya da bu becerilerin bulunmadığı toplumlarda konuşma ve dinleme ağır basar.⁴

İletişimin ne olduğu konusunda pekçok tanım yapılmasına karşın, bu tanımların birçoğunun anlam ve öz itibariyle aynı olduğu ve fakat bireysel ifade farklılıkları nedeniyle, farklı biçimlerde açıklandığı gözlenmektedir.

İletişim, insanlar arasındaki bir ilişkidir, "insanlar arasında bir ortaklık yaratma"dır.⁵ İnsanlar arasındaki bir ortaklığın yaratılması ise, insanlar arasında ileti/iletilerin alış-verişi ile mümkün olabilir. Bu bağlamda iletişim, en genel biçimiyle, insanlar arasında ileti transferidir.

Bununla birlikte, "malların üretimi ve dağıtımı, paranın dolaşımı, pazar ilişkileri, düşüncenin ve deneyimin üretimi, dağıtımı ve alışverişine de iletişim denilmektedir."⁶ İletişimde, belirli kişiler –ki bunlar, iletişim süreci içinde 'kaynak' olarak tanımlanırlar–, belirli kişilerin ya da belirli bir kitlenin (hedef kitle), belirli bilgi, düşünce ve tutumlara sahip olabilmesi için eldeki bilgilerin, haberlerin ya da daha genel söylemle kültürün aktarılması, dağıtılması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, iletişimde, iletiyi yaratan tarafın, iletiyi gönderdiği kişi/kitlenin davranışları üzerinde "istendik yönde bir etkileme ve değiştirme"⁷ yapacaktır. Gerçekleşen bu iletişimden beklenen etki ortaya çıkmazsa ya da farklı biçimlerde ortaya çıkarsa, bunu iletişimin başarısızlığında aramak gerekecektir.⁸

Kişiliğimizi, iletişim alışkanlıklarımızla, iletişim çabamızla ortaya koyarız. Bildiklerimiz, duyduklarımız, yapabileceklerimiz, iletişim

⁴ MERİH ZILLIOĞLU, *İletişim Nedir?*, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1993), ss. 7-8.

⁵ R. KAYA, s. 1.

⁶ İRFAN ERDOĞAN, Korkmaz ALEMDAR, *İletişim ve Toplum*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1990), s. 170.

⁷ ERDOĞAN, ALEMDAR, s. 51.

⁸ ERDOĞAN, ALEMDAR, s. 51.

tavrımızla belirlenir. Kişilerarası ilişkilerin aracı da iletişimdir; anlamak, öğrenmek, anlatmak, başkalarına ulaşmak için iletişimi kullanırız. Kendimizle, bir başkasıyla ya da başkalarıyla sürekli iletişim içinde olmanın dışında, dinleyici, okuyucu ya da izleyici olarak da iletişim ağının kapsamındayız.⁹

İletişim günlük yaşamda (okuma, yazma, günlük konuşmalar türünde) doğal bir etkinlik iken, belli bir amaç için özenle çalışılıp düzenlenen, gerçekleştirilen (bildiri hazırlayıp sunma, bir gazete ya da televizyon için haber hazırlama türünde) bir etkinlik de olabilmektedir.¹⁰

İletişimin amaçları, karşılığı hemen beklendiğinde 'tüketime' yönelik, diğer deyişle, "gecikmeden ödüllendirilme" olabileceği gibi, daha sonraki ödüllendirilmeler hedeflendiğinde "araçsal", başka deyişle 'sonradan ödellendirme' olarak ayırt edilebilir.¹¹ Örneğin, şairin şiir yazarken aldığı keyif ve bunun hedef alınan kişilerce de paylaşılacağı beklentisi, gecikmeden ödüllendirilme beklentisidir. Buna karşılık, şairin ya da yayınevi yetkililerinin şiirlerin beğenilip satışı arttıracığı beklentisi ise iletişimde geleceği yönelik bir yatırım olarak sonradan ödüllendirilmeyi ifade eder.

İletişim kavramı;

- İnsanlar arasında duygu ve fikirlerin akışıdır.
- Bir kimsenin düşüncelerini ve duygularını diğerlerine açık-seçik olarak belirtmesi sürecidir.
- Bireyler arasında anlamları ortak kılma sürecidir.
- Bir kaynağın bir iletiyi bir kanal üzerinden bir alıcıya iletmesi sürecidir.

⁹ AYSELİ USLUATA, *İletişim*, (İstanbul: İletişim Yayın., Cep Üni. Serisi: 142, 1991), s. 7.

¹⁰ A. USLUATA, s. 12.

¹¹ M. ZILLIOĞLU, s. 10.

- Seçilmiş bir haberin, bir haber kaynağından belli bir mesafeye iletilmesi sürecidir.

Özetle iletişim kavramı, süreç, etki, düşünce, haber, duygu, ifade, anlam, mesafe, temel eğitim becerileri gibi birçok kavramı içeren karmaşık ve çok boyutlu bir süreci kapsamaktadır.¹²

B. İLETİŞİM SÜRECİ VE ÖĞELERİ

a. İletişim Süreci

İletişim, mesajı gönderen ile alan arasındaki iştirakten ortaya çıkan bir eylemdir. Süreç ise, "aralarında birlik olan veya belli bir düzen içinde tekrarlanan, ilerleyen, gelişen olay veya hareketler dizisi"dir.¹³ Diğer deyişle, süreç, "zaman içinde sürekli değişen bir olgu; süregelen herhangi bir durum"dur.¹⁴

"Süreç, birbirini izleyen üç temel öğeden oluşur: 1) Katkı veya verilen şey: Örneğin, enformasyon, bilgi, para, enerji, düşünce. 2) Etkinlik: Katkıyı sağlamak için yapılan girişim. 3) Sonuç: Verim, kâr, yarar. Süreçte etkinlik ile herhangi bir katkı belli bir sonuca dönüştürülür."¹⁵ İletişim, okuyucu ya da izleyicide, istenen sonuçları üreten iletileri oluşturma ve birbirine bağlama sürecidir.

McQuail'e göre iletişim süreci, iletileri aktarma çalışmalarının tümünü, insanları bağlayan kanalları, iletileri aktarmak için kullanılan simgesel şifreleri (kodları) ve dilleri, iletilerin alındığı ve yığıldığı araçları,

¹²CEVAT ALKAN, *Eğitim Teknolojisi (Kavramlar, Yöntemler)*, (Ankara: 1977), s. 113; Aktaran: A.H. YÜKSEL, s. 73.

¹³Türkçe Sözlük, (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1993).

¹⁴ROGER E. WILLIAMS, "Genel İletişim Kavram ve Modelleri", (Çev.: Akın Ergüden), *Kurgu Dergisi*, Sayı: 2, Ekim 1979, s. 282.

¹⁵ERDOĞAN, KORKMAZ, s. 52.

iletişim olay ve ilişkilerini düzenleyen ve tanımlayan yasaları, adet ve kuralları içerir. Bu öğelerin herbiri, toplumun kültürü ve yapısı ile bağıntılıdır.¹⁶

b. İletişimin Öğeleri

İletişim süreci, bu süreci oluşturan bazı öğelerin varlığına bağlıdır. İletişim sürecini oluşturan öğeler ise şunlardır: Kaynak, ileti, kodlama-kodaçma, kanal ve alıcıdır. Etkileme ve yansımaya da iletişim öğeleri arasında belirtenler¹⁷ olmasına karşın, etkileme ve yansıma, iletişimden amaçlanan unsurlar olduğu düşüncesiyle "öğeler çerçevesi" dışında tutmanın gerektiği düşünülmektedir. Usluata'ya göre¹⁸ "iletişim her zaman için en azından üç öğe gerektirir: Kaynak, ileti ve alıcı; ancak iletişim süreci, kanallar ile etki ya da işlevin de katılımıyla, beş etkenin tamamlanmasıyla gerçekleşmektedir." Bunlar, kaynak, ileti, kodlama-kodaçma, kanal ve alıcıdır.

b.a. Kaynak

İletişim süreci, bir kaynağın varlığı ile başlar. Kaynak, çevresinden algıladığı bir olayı, bir veriyi kodlayarak iletiye dönüştüren kişi/kişilerdir. İletiyi hazırlayanlar birden fazla kişi de olabilir. Bu çalışmada üzerinde durulan konu olan okuma alışkanlığı ve kitap yayıncılığındaki gibi, herhangi bir kitap tek bir yazarlı ya da birden çok yazarlı, diğer deyişle kaynak tek kişi ya da bir grup olabilir.

¹⁶D. McQuail, *Communication*, (N.Y.: Longman, 1975), ss. 5-6; Aktaran: ERDOĞAN, KORKMAZ, s. 52.

¹⁷Örneğin A. H. YÜKSEL, s. 75, dipnot.

¹⁸A. USLUATA, ss. 15-16.

Kaynak, çevresindeki çeşitli olay ve verilerden algıladığı bazı unsurlardan yola çıkarak ya da hayal âleminde yarattığı bazı olaylardan (bu daha çok öykü, roman türü kitap yazmada ortaya çıkmaktadır) esinlenerek bir ileti demeti hazırlar. Burada bahsedilen 'ileti demeti', bir kitapla okuyucuya yalnız bir ileti gönderilmediği, fakat bir romanda olduğu gibi bir kişinin tüm hayatına ilişkin değişik iletilerin bulunduğu ya da bir öykü kitabında birden fazla olayın hikaye edilmesi gibi, yazar ile okuyucu arasındaki iletişimde, tek bir kanal (kitap) kullanarak bir ileti demetinin sunulması sözkonusu olmaktadır.

b.b. İleti Demeti

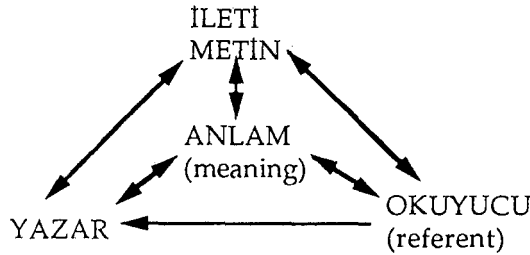
İletişim sürecinin en önemli ögesi iletidir. İleti, "söz ya da yazı ile verilen, gönderilen ve belli bir anlamı olan bildiri"dir.¹⁹ İleti, bir işaret ya da işaretler topluluğudur. İletişim süreci içinde ileti, kaynaktan alıcıya gönderilen bir uyarı, bir düşünce, duygu, kanı ya da bilginin kaynak tarafından kodlanmış şeklidir.²⁰ İleti, kaynağın, içine anlamlar koyduğu bir unsurdur. Dilbilimciler için ileti, alıcılarla etkileşimi sağlayabilmek için işaretlerin yapılandırılması ve anlam üretimidir. Önemli olan metnin uydurulması ve onun nasıl "okunur" olacağıdır. Okuma, metinle buluşan ya da okuyucu olduğu zaman ortaya çıkan, anlamları keşfetme sürecidir. Bu buluşma, metindeki işaretler ve kodların, okurun kültürel deneyimlerindeki unsurlarla biraraya gelmesiyle gerçekleşir. Bu arada metni değişik biçimde anlamalar da ortaya çıkabilir. Aynı konuda yazılmış değişik raporlarda bu anlayış farklılığını gözlemek olasıdır. Ayrıca anlayış

¹⁹ A. USLUATA, s. 17.

²⁰ A.H. YÜKSEL, s. 77.

farklılığında okurun farklı kültürler ya da farklı toplumsal yaşama sahip olmaları da etkindir.²¹

İleti, yalnızca A'dan B'ye gönderilen birşey değildir, fakat yazar/okuyucu ile dış gerçekleri kapsayan başka unsurların da ilişkide bulunduğu bir yapıdır. Metin üretimi ve okuması birbirine paralel olarak görülebilir, işlemler bu yapısal ilişkide aynı yerde bulunabilir. Bu ise bir üçgen şeklinde modelleştirilebilir.²²

Şekil 9: Yazar-ileti-okuyucu ilişkisi

İletiler, ne söyledikleri ve nasıl söylendikleriyle tanımlanabilirler. İletinin biçimini, belirli kurallara göre düzenlenen işaretler dizisi olan "kod"lar oluşturmakta, iletiler de kodlar aracılığıyla bir dizi işaretten başka işaretler dizisine dönüştürülebilmektedir.²³ İletinin biçimini oluşturan sözel (konuşulan, yazılan) kodlar ile sözsüz (mimikler, bakış, resim, karikatür vb.) kodlar iletişim sürecinde kimi kez birbirleriyle yakından ilişkili sessiz ve sesli kanallar aracılığıyla birlikte gönderilebilir. Böylece alıcı, birbiriyle ilintili çok sayıdaki iletiyi aynı anda alabilir. Ancak alıcının bu iletileri açımamada ve anlam çıkarmada, iletinin algılanan anlamında, alıcının deneyim ve önyargıları etken olacaktır.²⁴

²¹ JOHN FISKE, *Introduction to Communication Studies*, (London: Methuen, 1985), s. 3.

²² FISKE, s. 4.

²³ A. USLUATA, s. 17.

²⁴ A. USLUATA, ss. 17-18.

b.c. Kodlama–Kodaçma

Kodlama, bir bilginin, düşüncenin, duygunun veya kanının iletme uygun ve hazır bir ileti biçimine dönüştürülmesidir. Kodaçma ise, alıcıya ulaşan bir iletinin, yorumlanarak anlamlı bir biçime dönüştürülme işlemidir.²⁵ Bir yazar göndermek istediği iletileri işaretler sistemi olan sözcüklere döker, bir başka anlatımla, iletilerini yazılı olarak kodlar. Bu kodlanmış iletiler, okur tarafından kodaçma yoluyla, kağıt üzerindeki 'anlamsız' işaretler olmaktan çıkarak okurun zihninde bir anlam oluşturur. Okuryazar olmayan bir kişi için kağıt üzerindeki kodlanmış iletiler, anlamsız işaretler olmaktan öteye gitmez ve kodaçma oluşmadığından dolayı iletiden anlam çıkarma gerçekleşemez. İletişimin gerçekleşmesi için kaynak ile alıcı arasında bir iştirakin, bir paylaşımın olması gerekir, okuryazar olmayan bir kişinin bir kitabı eline alıp bakması ile iletişimin gerçekleşemeyeceği bir gerçektir. İletişimin gerçekleşmesi için kişinin baktığı kitaptaki kelime ve cümlelerdeki kodları çözümleyerek olumlu/olumsuz bir anlam elde etmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, kitap yayıncılığındaki iletişim süreci, alıcının kağıt üzerindeki simgesel ifadeleri kavraması, bir başka deyişle, okuyup anlaması ile ortaya çıkabilecek bir süreci tanımlamaktadır. Bununla birlikte, kaynak ya da alıcı iletileri, kendisi kodlayamaz ya da açımlayamazsa bir başkasının yardımıyla da bu işi yapabilir. Örneğin, okuryazar olmayan bir kişi, duygu ve düşüncelerini –iletilerini–, okuryazar bir başka kişinin yardımıyla kodlayabilir, kağıt üzerinde simgesel ifadelere dönüştürebilir. Benzer şekilde, okuryazar olmayan bir alıcı kişi, yazılı ya da basılı bir metindeki simgesel ifadeleri, okuryazar bir başka kişiye çözdürerek, kodaçımı yaptırarak, sese dönüşen

²⁵ A.H. YÜKSEL, ss. 78-79.

simgesel ifadelerdeki anlamı kavrayıp yazarın iletilerini anlamlandırabilir.

İletişim sürecinde kaynak ile hedefin kodlama ve kodaçmalarını şu faktörler etkilemektedir:

- a) Bilgi, düşünce ve deneyimleri,
- b) Tutum, inanç ve değer ölçütleri,
- c) İlgileri,
- d) Gereksinim, istek ve hedefleri,
- e) Topluluk içindeki rolleri ve konumları,
- f) İletişim kurma ve dil yetenekleri,
- g) Öteki öğeleri algılayışları.²⁶

b.d. Kanal

Kanal, iletişim sürecinde, kodlanan iletilerin alıcıya aktarılmasını sağlayan fiziksel araçlardır. Bunlar, kitap, gazete, radyo, televizyon ve benzeridir. Bu araçlar, iletiyi kaynaktan alıcıya ulaştırırlar. Bu araçlar, iletinin kitlesel boyutta dağılımını gerçekleştirdikleri için "kitle iletişim araçları", "medya" olarak da adlandırılmaktadırlar.

Kaynağın iletisini ve bu iletilere alıcının vereceği geribildirimini (yansıma) taşıyan kanallar fiziksel (ses, hava vb.), teknik (telefon, telgraf vb.) ya da sosyal (okul, televizyon vb.) araçlar olabilirler.

Fiske²⁷ kanalı, yansıtılan sinyal olarak fiziksel anlamda kullanılmaktadır. Temel kanallar ise ışık dalgaları, ses, radyo dalgaları, telefon kabloları, sinir sistemi ve benzeridir. Araç ise, kanal boyunca iletiyi kaynaktan alıcıya aktaracak fiziksel ve teknik imkanlardır. Araçların

²⁶ A. USLUATA, s. 20.

²⁷ A. USLUATA, ss. 17-18.

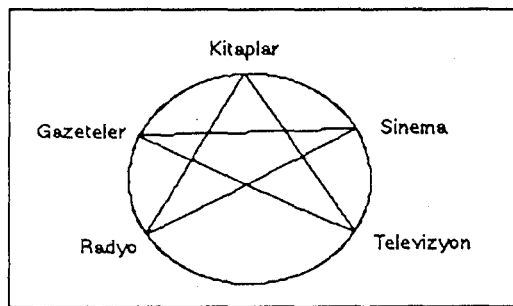
teknolojik ve fiziksel özellikleri, onların kullandıkları kanal ya da kanalların doğası olarak tanımlanır. Araçlar (medya) üç ana kategoriye ayrılır:²⁸

1) Sunan iletişim araçları: İletişim kuranın etkinliklerini ileten ses, yüz, beden, sözcükler, ifadeler, mimikler vb. Burada iletişim için eylem, hareket üretilir.

2) Betimsel iletişim araçları: Kitaplar, tablolar, fotoğraflar, yazmalar, mimari ve iç dekorasyon, bahçe düzenleme vb. Kültürel ve estetik ileti yaratmanın birçok aracı vardır. Bu araçların temsil etme ve yaratıcılığa dayanan özellikleri vardır. Burada iletişim için işler, eserler üretilir.

3) Mekanik iletişim araçları: Telefon, radyo, televizyon vb. Bu araçlar 1. ve 2. kategorideki iletilerin aktarıldığı araçlardır. Bu kategoride kullanılan kanallar teknolojik bir yapıda olup bir mühendislik ürünüdürler.

Fiske,²⁹ medya ilişkilerini de aşağıdaki gibi modelleştirmektedir:

Şekil 10: Medya ilişkileri

Fiske'e hedef kitlenin, şekildeki beş araçtan herbiri ile yanındaki komşu araçla benzeşik yanlarının olduğunu düşünmekte ve ayrıca, eğer

²⁸J. FISKE, s. 18.

²⁹J. FISKE, s. 19.

bunlardan bir araç mevcut değilse, bunun fonksiyonunu en iyi, her iki yanında bulunan araçlardan birinin yerine getirebileceğini belirtmektedir. İnsanlar gazete, radyo ve televizyon kullanımına yönelmişse, kendilerini topluma bağlamakta, fakat kitap ve filme yönelmişse, bir süre gerçeklerden kaçmaktadırlar. Daha iyi eğitilmiş bir kitle, basılı iletişim araçları kullanmaya yönelmekte, daha az eğitilmiş olan kitle ise elektronik ve görsel iletişim araçlarına daha fazla rağbet etmektedirler. Bununla birlikte kitaplar, bireyin kendini anlamasını geliştiren en kullanışlı bir iletişim aracıdır.³⁰

b.e. Alıcı

İletişim sürecinde alıcı, kaynağın iletilerine muhatap olan bir kişi grup ya da kitledir. Alıcı, kaynağın iletilerini, görsel, işitsel olarak alan, zihninde yorumlayıp ya bir tepki gösteren ya da tepkisiz kalan kişi ya da kişilerdir. Kitap yayıncılığı sürecinde alıcı, okuyucudur. Bu bağlamda, kitabı yalnızca kitapçı vitrininde ya da bir başkasının elinde gören kişi bir okuyucu değildir ve dolayısıyla da iletişim süreci açısından alıcı değildir. Okuyucu, kitabı satın alan, birisinden ya da kütüphane gibi bir kurumdan ödünç alarak okuyan ya da ileride okumak için kitaplığında bulunduran kişidir.

Blumler ve Wright'e göre³¹ alıcı kitlesi şu özelliklere sahiptir:

- a) Farklı sınıf, pozisyon, kültür ve servete sahiptirler ve toplumun her düzeyindedirler.
- b) Bilinmeyen kişilerden oluşurlar.
- c) Okuyucular, izleyiciler arasında çok az kişi arasında ilişki ve deney

³⁰J. FISKE.

³¹J.G. BLUMLER, *The Political Effect of Mass Communication*, (London: The Open University, Unit 8, 1977); C.R. WRIGHT, *Mass Communication: A Sociological Perspective*, (N.Y.: Random House, 1959); Aktaran: ERDOĞAN, ALEMDAR, s. 54.

alışverişi vardır, yerel ve fiziksel bakımdan birbirinden ayrılmışlardır.

d) Çok gevşek bir şekilde örgütlenmişlerdir. Kalabalık gibi birleşerek veya toplu şekilde hareket etme gücüne sahip değildirlir.

McQuail'e göre³² alıcı, iletiyi yorumlama ve karşılık verme anlamında pasif değildir. Bu süreçte, alıcı iletiyi 'kullanır', ileti üzerinde 'etkinlik' gösterir. Ayrıca, alıcı her iletiye ilgi göstermez, çevrede olanlar arasından seçme yapar. Bir başka deyişle okur, çevresindeki olayların etkisiyle, okuyacağı kitabın seçiminde bireysel kanaatlerini ve çevresel faktörleri göz önünde bulundurarak 'seçici' davranır. Çünkü yazılı iletişimde alıcı, normalde iletiyi para vererek satın almakta, bir başka anlatımla iletiye para karşılığı sahip olmaktadır. Görsel-işitsel iletişimde (radyo, televizyon) ise alıcılar, iletileri, alıcı cihaza sahip ise ücretsiz alabilmektedir, alıcılar edinecekleri her ileti için ayrıca bir ödemede bulunmamaktadırlar. Yazılı ile görsel-işitsel iletişim arasındaki temel fark, belki de bu olsa gerektir. Okur, okuyacağı kitabı, bir başka deyişle edinmeyi düşündüğü iletileri bir ücret ödeyerek almakta ve ayrıca edindiği iletileri, tekrarlayabilmekte, saklayabilmekte ya da bir başkasına kitabı vererek, iletilerden başkalarının da yararlanmasını sağlayabilmektedir.

Ayrıca yazılı iletişimde, sürekli el altında bulunan, elden ele dolaşabilen fiziksel bir ürün vardır. Ancak görsel-işitsel iletişimde, ileti bir araç yardımıyla görünmez biçime getirilir ve alıcı da görünmez şifreli iletileri, kendine ya da bir başkasına ait başka bir araçla açılmayarak iletiyi anlaşılabilir şekilde algılar. Yazılı iletişimde ise iletileri görünmez hale getirecek ve sonradan onu açılmayacak aletlere gereksinim duyulmadığı

³²DENIS MCQUAIL, *Communication*, (N.Y.: Longman, 1975), s. 18; Aktaran: ERDOĞAN, ALEMDAR, s. 54.

için kullanım açısından alıcıya, diğer deyişle okura daha bir rahatlık ve kolaylık sağlamakta, okur hemen her ortamda kitabını okuyabilmektedir.

C. İLETİŞİMİN İŞLEVLERİ

İletişim, toplumsal bir gereksinim, siyasal bir araç işlevleri görmenin yanında, ekonomide bir güç, eğitimde gizil bir güç, kültürde bir gözdağı, teknolojide ise yeni düşlerin kaynağı sayılmaktadır.³³

İletişim, haber, mesaj, düşünce, olgu ve veri iletim ve değişimi bağlamında bireysel ve toplu etkinlikleri de kapsayacak şekilde ele alınırsa, iletişimin toplumsal sistemlerde şu işlevleri yerine getirdiği görülecektir.³⁴

a) Haber ve bilgi sağlama. Bireysel, toplumsal, ulusal ve uluslararası durumları akılcı bir biçimde kavramak ve gerekli kararları alabilmek için zorunlu olan haber, veri, olgu, görüş ve yorumların toplanması, depolanması, işlenmesi ve dağıtılması.

b) Toplumsallaştırma. Her bireye içinde yaşadığı toplumla bütünleşme olanağı sağlayacak, toplumsal birleşmeyi ve kamusal yaşama etkin bir şekilde katılma için zorunlu olan bilinçlenmeyi kolaylaştıracak ortak bir bilgi ve düşünce oluşturmak.

c) Motivasyon. Her toplumun o andaki amaçları ve ulaşacağı son hedefi izlemek, kişisel tercih ve özlemleri yüceltmek, bireysel ve toplu etkinlikleri ortak amaçların gerçekleştirilmesi yönünde uyarmak.

d) Tartışma ve diyalog. Uzlaşmayı kolaylaştırmak ve kamusal çıkar konusunda varolan sorunları aydınlığa kavuşturmak için gerekli olan

³³ A. USLUATA, s. 25.

³⁴ SEAN MACBRIDE ve diğer., *Bir Çok Ses, Tek Bir Dünya*, (Ankara: Unesco Türkiye Milli Komisyonu Yayını, 1993), s. 15.

enformasyon ögelerini sunmak ve değiş-tokuşunu sağlamak; bütün yerel, ulusal ve uluslararası sorunlarda kamu çıkarı ve katılımını güçlendirmek için gerekli ögeleri sağlamak.

e) Eğitim. Düşüncenin gelişmesine, kişiliğin oluşmasına, yaşamın bütün aşamalarında yetenek ve becerilerin elde edilmesine yardımcı olacak bilgileri iletmek.

f) Kültürel geliştirme. Geçmişin mirasını korumak için sanatsal ve kültürel yapıtları yaymak; düş gücünü harekete geçirerek, estetik gereksinimleri ve yaratıcılığı uyararak kültürel ufukların genişlemesini sağlamak.

g) Eğlence. İşaret, simge, ses ve imgeler aracılığıyla tiyatro, dans, sanat, edebiyat, müzik, spor ve oyun gibi bireysel ve toplu nitelikli yaratıcı etkinlikleri yaymak.

h) Bütünleştirme. Bütün kişi, grup ve ulusların karşılıklı olarak birbirlerini tanımaları, anlamaları, ötekilerin koşullarını, görüşlerini ve özelemlerini kavramaları için gerekli olan ileti çoğulculuğuna ulaşmayı kolaylaştırmak.

Burton³⁵ ise kitle iletişim araçlarının işlevlerini beş grupta ele almaktadır:

a) Toplumsal değişikliklerin getirdiği gerilimlerden uzaklaşmak için düş dünyası yaratırlar.

b) Çevrede olanlar üzerine bilgilendirirler ve dünyanın coğrafya, politika ve toplumlar açısından görüntüsünün oluşmasına yardım ederler.

c) Toplumsal gerçekleri yeniden kurarak, grup kimliğini oluşturur;

³⁵ GRAEME BURTON, *More Than Meets the Eye*, (London: Edward Arnold, 1990); Aktaran: A. USLUATA, s. 76.

kültürel sürekliliği sağlar, ayrıca toplumu değişikliğe de hazırlayabilirler.

d) Toplumdan, toplumsal gruplar arasındaki etkileşimlerden örnekler vererek toplumsallaşmayı sağlar, değişen çevre içinde anlama düzeyini ve uyarlanma becerilerini yükseltirler.

e) Siyasal olayları, konuları ve etkinlikleri sergileyerek kamuoyu oluştururlar.

Gerek yazılı, gerekse sözlü ve görsel iletişim araçları, yukarıda sayılan işlevlerden hemen tümünü yerine getirmektedir. Bu işlevleri yerine getirmek iletişim araçlarının bir görevidir. Buna bağlı olarak kitle iletişim araçlarının başlıca ve ortak görevleri şöyle sıralanabilir:³⁶

- a) Bilgi vermek.
- b) Eğitmek.
- c) Milli kültürü yaşatmak, sevdirmek, millete ve insanlığa maletmek.
- d) Milli kültürü bütün unsurları ile geliştirmek.
- e) Milli kültürü bütün unsurları ile en etkili yoldan yaymak ve tanıtmak.
- f) Milli kültürü gelecek nesillere ve çağlara bozulmadan ve gelişmiş olarak aktarmak.
- g) Yabancı kültürlerin yozlaştırıcı ve yok edici etkilerine karşı milli kültürü korumak.
- h) Boş zamanları değerlendirmek.
- i) Çalışma barışının sürdürülmesi konusunda katkıda bulunmak, bu barışın bozulması halinde yeniden kurulmasına yardımcı ve destek olmak.
- j) Eğlendirmek ve dinlendirmek.

³⁶MÜJGAN CUNBUR, "Basın-Yayın ve Kitap", Milli Kültür Unsurlarımız Üzerine Düşünceler, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını No: 46, 1990), s. 360.

D. İLETİŞİMİN ETKİLERİ

İletişimde, kaynak tarafından gönderilen iletilerin, alıcı üzerinde etki yapması beklenir. İletilerin yaratacağı bu etkiler, süreçte “yansıma” olarak kaynağa bildirilir. Böylece, kaynak, gönderdiği iletilerin ne tür etkilerde bulunduğunu öğrenme fırsatı elde edebilir. İletişimde temel amaç, alıcılar üzerinde, onların davranışlarında değişme oluşturmaktır. Kaynak tarafından, alıcıda ortaya çıkması amaçlanan davranışın iletişim sonucunda alıcıda görülmesi, iletişimin etkinliğini gösterir. İletişimin üç ana etkisi bulunmaktadır:³⁷

- a) Alıcının bilgi düzeyinde ortaya çıkan değişme.
- b) Alıcının tutumunda görülen değişme.
- c) Alıcının açık davranışlarında ortaya çıkan değişme.

Kitap yayıncılığında, eserin okur üzerinde ne tür etkilerde bulunduğunu öğrenebilmek doğrudan mümkün değildir. Ancak, yazarla yapılan imza ve sohbet günlerinde okurun esere karşı tepkisini öğrenebilme imkanı bulunmaktadır. Bunun dışında okur, kitabı tüketir, bir başka deyişle eseri beğense de beğenmese de esere para ödeyerek sahip olmuştur, eseri beğenirse ya kitaplığında muhafaza eder ya da bir başkasına tavsiye ederek okuması için verir, eseri beğenmezse de yine ya kitabı muhafaza eder ya da kitabı atar. Okurun bir eserle ilişkili olarak göstereceği tepki normal koşullarda bu şekilde gerçekleşir.

Bir eseri satın alıp okuyarak olumlu ya da olumsuz tepkilerini dile

³⁷ R. E. WILLIAMS, s. 286.

getirmek amacıyla yazarı arayıp bulan ya da telefon ederek tepkilerini bildiren, yazarla iletişim kuramazsa, yayınevini arayarak bu tepkilerini yayınevi aracılığıyla yazara iletilmesini isteyen kişilerin sayısı oldukça az olması nedeniyle, normal koşullarda kitap yayıncılığının yansımaları, kısıtlı imkanlar çerçevesinde gerçekleşmekte ya da hiç vuku bulamamaktadır.

E. İLETİŞİMİN AMAÇLARI

İletişim, bireysel ya da toplumsal ihtiyaçlar için belli amaçlar dahilinde gerçekleştirilmektedir. Bu amaçları şöyle gruplandırmak olasıdır:³⁸

a. İletişimin Bireysel Amaçları

İletişim sürecinde bireysel amaçlar şunlardır:

a) Gerçeğin görüntüsünün kontrolü veya yaygınlaştırılması, fırsatların ve tehlikelerin öğrenilmesi.

b) Toplumda rahat yaşamayı sağlayacak bilgi ve becerilerin elde edilmesi.

c) Eğlence, dinlenme, bazen gerçek sorunlardan kaçış, bazı sorunlara işine geldiği açıdan bakma.

d) Seçme şansının var olduğu yerlerde kararlara varılması, bilgi edindikten sonra o alanda eylemde bulunma, toplumsal bakımdan istenirliği yüksek olan yönde davranma.

³⁸ WILBUR SCHRAMM, "The Nature of Communication Between Humans", *The Process and Effects of Mass Communication*, (Urbana: University of Illinois Press, 1977), s. 20; Aktaran: A.H. YÜKSEL, "İletişimin Toplumsal Boyutu Olarak Kitle İletişimi", *Kurgu Dergisi*, Sayı: 7, (Eskişehir: Anadolu Üni., AÖF Dergisi, 1990), ss. 12-13.

b. İletişimin Toplumsal Amaçları

İletişimin toplumsal amaçları ise:

- a) Ortam hakkında ortak bilgilerin paylaşımı.
- b) Toplumun yeni üyelerinin toplumsallaşması yoluyla, oynayacakları rolleri öğretmek, normların ve geleneklerin korunması.
- c) Üyelerin eğlendirilmesi, tatminsizlik ve dertlerden uzak tutulması, sanatsal biçimlerin yaratılması.
- d) İzlenecek yol konusunda kamusal onay elde edilmesi, takipçi veya destekçi kazanılması, davranışların kontrolü ve kaynakların istenilen yönde kullanımının sağlanması.

İletişimin amaçları kapsamında kitlenin ihtiyaçlarının tatmin edilmesi de bulunmaktadır. İhtiyaçların tatmininde ise iletişim araçları değişik oranlarda tercih edilmektedir. İnsanların iletişim araçlarını kullanmaktaki temel ihtiyaçlarını ele alırsak, ihtiyaçlara göre seçilen araçların derecelendirilmesi şöyle olacaktır:³⁹

Hedef Kitle İhtiyaçları	İhtiyaçların tatmininde tercih edilen araçların dereceleri				
	1	2	3.	4.	5.
A. KİŞİSEL İHTİYAÇLAR					
1. Kendini anlama	Kitap	Gazete	Radyo	TV	Sinema
2. Haz-zevk	Sinema	TV	Kitap	Radyo	Gazete
3. Kaçış	Kitap	Sinema	TV	Radyo	Gazete
B. SOSYAL İHTİYAÇLAR					
1. Dünya hakkında bilgi	Gazete	Radyo	TV	Kitap	Sinema
2. Kendine güvenme, kendini beğenme, kararlılık	Gazete	Radyo	TV	Kitap	Sinema
3. Aile bağlarını kuvvetlendirme	TV	Sinema	Radyo	Gazete	Kitap
4. Arkadaş bağlarını kuvvetlen.	Sinema	TV	Gazete	Radyo	Kitap

Tablo 1: Hedef kitle ihtiyaçları

³⁹JOHN FISKE, *Introduction to Communication Studies*, 2nd Edition, (London: Routledge, 1990), s. 20.

4. İLETİŞİM KONUSU OLARAK OKUMA

Okuma bir iletişim eylemidir ki, bilgi –enformasyon– gönderici olan yazardan alıcı olan okura aktarılır. Okuryazar bir kişinin bir metindeki simgeleri çözmesi, bir başka söylemle, kelimeleri okuması ya da bir çocuğun tahtadaki harfi/harfleri tanımaya başlaması okuma iletişimi eylemidir. Simgeleri, harfleri, kelimeleri tanımak okumanın temel doğasıdır. Eğer bir yazı, okuyucusu yoksa ya da bir konuşmanın dinleyicisi bulunmuyorsa, iletişim açısından bir değeri bulunmaz. Mesajı alan okur ya da dinleyici, eğer iletişim gerçekleşirse mesajı gönderen ile bir paylaşım ortamına girer. Gerçekte, alıcının aldığı enformasyon, kağıt üzerinde görülebilir işaretler ya da havadan iletilen dalgalarla bilginin fiziksel sunumunda daha çok önem taşımaktadır.

“Biz, yazımsız yol işaretlerini de okuyabiliriz. El falına bakan falcı, elimizdeki çizgileri okuyabilir. Çiftçi, hava tahminini gökyüzüne bakarak, bulutların ve güneşin hareketinden okuyabilir. Sağır bir kişi, dudak hareketlerini okuyabilir. Avcı, av hayvanlarının izini okuyabilir. Okuma bazen, görsel işaretlerin dışında bir yorumlama da olsa, okuma her zaman değişik işaretlerin ve sembollerin anlaşılması, kavranması,

açıklanması ve yorumlanmasına yönelik bir iletişim sürecidir."⁴⁰

Bazı durumlarda, alıcının işi göndericiden daha zordur. Alıcının, göndericinin iletilerindeki dili anlayabilecek düzeyde bir yeteneğe sahip olması gerekmektedir, ayrıca kendi deneyimlerine oldukça yabancı olan içerik, yapı veya elementlerin bulunduğu iletileri yorumlamaya gereksinimi de bulunmaktadır. Yazar, kendi kelime ve sözdiziminin (sentaks) arkasından gitmemeli ve sürekli olarak hangi konuda konuştuğunu bilmelidir. Gönderici, iletilerinin gideceği noktaları bilmelidir. Gönderici, alıcının herşeyi kendisi gibi çözmüş olması gerektiği kabul ederse bu okuma sürecinde iletilerin anlamlandırılması ve yorumlanmasında sorunlar çıkaracaktır.

Okuma eylemini ileşitimciler ile edebiyatçıların değerlendirmeleri arasında farklar bulunmaktadır. "Ortalama okur"⁴¹ olumlayanların ortak niteliği, yazını iletişim aracı olarak görmeleridir. Her yapıt kitleye iletilmesi gereken bir bildiri, bir ileti barındırır. Kitleye seslenebilmek özlemini gizliden gizliye başka görüşlerdeki kişiler de paylaşmaktadır. Nedir ki, anılan konuya iletişim açısından bakan yazarlar, yazınsal yapıtın çoğu zaman her ne pahasına olursa olsun hemen iletilmesini önemsediklerinden, yapıtın anında tüketilmesini, etkisinin hemen yürürlüğe girmesini isterler. Onlara göre kalıcılığın temeli güncel başarıdır ve iletişim bağlamında eserin başarısının yarına ertelenmesi kaygı vericidir. Edebiyatçılar ise, eserin hemen tüketilmek için değil uzun bir sürede ve özüksenerek, beğenilerek tüketilmesi gerektiğini savunurlar. Bunlara göre

⁴⁰JOHN DOWNING, CHE KAN LEONG, *Psychology of Reading*, (New York: Macmillan Publishing, 1982), s. 3.

⁴¹Ortalama okur: Salt okumakla yetinen, okumayı ve yazını yaşamının temel uğraşı yapmamış, dolayısıyla yazınla amatörce ilgilenen kişidir.

eserler okunmak beklentisiyle yazılmaz. Yapıt toplumsal işlevini günü geldiğinde yerine getirmelidir.⁴²

Okuma pasif (durağan) bir eylem değildir, okur, eğer eserde varolan enformasyonu elde etmek isterse kendisi de bazı katkılarda bulunmalıdır, okumaya kendini motive etmesi, okuduğunu anlamlandırması ve yorumlaması gerekmektedir. Okumadan edinilen, ilgili pasajları anlamak için kelimeleri ve sözcükleri tanımaktan geçmektedir. Bu da okumada belirsizliğin (uncertainty) azaltılması olarak tanımlanabilir. Okumada ustalık, çeşitli kaynaklardaki enformasyonun artıklığına (redundancy) yarayacaktır, böylece, örneğin sözcüğü ya da dili bilme, basılı sayfadan sağlanacak görsel enformasyon ihtiyacını azaltacaktır.⁴³

Okuru, iletişim sisteminin bir parçası olarak ele aldığımızda, iletişim teorisi ve ilgili diğer disiplinlerin, örneğin enformasyon teorisi ve sinyal bulma teorisi (signal detection theory) gibi, kavramlarını kullanmamız gerekmektedir. Aslında bu alanda teori ve uygulamaya yönelik çalışan birçok araştırmacı ve mühendis, algılamanın bütün alanlarında çalışan psikologlarla ilgili konular üzerinde de durmaktadır. Sonuçta ise, iletişim sistemleri ile ilgili olan bilimsel eserler, çoğunlukla bilgisayar ve switchboard gibi elektronik aletleri, entellektüel insanları, psikolojik ve nöropsikolojik araştırmalarda entellektüel insan davranışları, enformasyon işleme makinaları gibi konular üzerinde durmaktadır.⁴⁴

İletişim teorisi ve bilişsel psikolojide yoğunlukla kullanılan gönderici, alıcı, iletişim kanalı, gürültü, enformasyon, belirsizlik (uncertainty) ve

⁴² OĞUZ DEMİRALP, "Okur Yazmazlar Sorunsalı", *Gutenberg Gökadasına Gezi*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1994), s. 152.

⁴³ FRANK SMITH, *Understanding Reading*, (New York: Holt, Rinehart and Winston, 1971), s. 12.

⁴⁴ F. SMITH, s.14.

artıklık (redundancy) gibi kavramları kullanmak, 'okuma'yı anlamak için gerekmektedir.

A. İLETİŞİM KANALI VE GÜRÜLTÜ

Gönderici ve alıcı, enformasyonun değişik kanallardan gönderildiği iletişim kanalının iki ucundaki öğelerdir. Örneğin, bir telefon sisteminde, konuşan ile dinleyen arasındaki iletişim kanalı, konuşanın sesli aygıtları kullanması, mikrofon, telefon, telefon bağlantısı, dinleyenin dinleme aygıtlarını kullanmasıdır. Bu kanaldan geçen mesaj değişik şekil alır, konuşanın ses uzuvlarından çıkan ses, kompleks bir sıra izleyerek bu ses boyları ile havadan ya da elektriksel içtepi (itme) ile, telefon kablolarıyla dinleyicinin kulağına ulaşır. İletiler kulak zarında sinirsel içtepillerle beyine ulaşır. Bu kanaldaki her aşamada enformasyon, olayların zamanlarındaki yapılandırılmasındaki yerine iyice oturur. Bu konumda alıcının iletileri işitsel ve görsel sinir sistemi boyunca sinirsel içtepinin beyine ulaşarak iletiyi açması gerekmektedir.⁴⁵

İletişim sürecinin her parçasında, iletinin bazı yönlerde değişme imkanı bulunmaktadır. İletinin bazı parçaları, kanalın bütün enformasyonu aktaramamasından dolayı kaybolabilir. Kanal, iletinin bazı yönlerini alamayacak yapıda olabilir, örneğin bir hopperlör, müzikte en yüksek ve en alçak düzeydeki ses tonlarını üretebilecek duyarlıkta olamayabilir. İletinin bazı parçaları, kanalın, enformasyonu alıp iletmesinin yeteri hızlilikta olamamasından kaynaklanan bir sorunla kaybolabilir. Herhangi bir iletişim kanalı boyunca geçen herhangi bir enformasyonun miktarı ya da tipindeki

⁴⁵F. SMITH, s. 14.

sınırlılık, “kanal kapasitesi” (channel capacity) olarak tanımlanır. Kanal kapasitesi, alıcı kabiliyetine bağlıdır, ayrıca sınırlılık, alıcının içinde bulunduğu iletişim kanalının parçası olabilir, örneğin, bir saniyedeki işaret ya da seslerin belli bir sayısından daha fazla ayırlama güçlüğü olan bir kişi gibi.

Buna ek olarak, “gürültü” olarak tanımlanan konu dışı yabancı sinyaller, iletinin anlam derecesini azaltır ya da anlam karışıklığına neden olur. Gürültü kavramı, yalnızca işitsel olaylarla sınırlı değildir, iletişimi daha az açık ya da etkili yapacak her durum için geçerlidir, örneğin basılı materyaldeki zor okunabilir yazı karakteri, zayıf ışıklandırma ya da okuyucunun dikkatini başka tarafa çevirmede olduğu gibi.

Daha biçimsel olarak, gürültü, enformasyon taşımayan sinyal olarak (gerçek enformasyon taşıyan sinyale karşıt olarak) ele alınabilir. Alıcı, gürültüyü enformative sinyalden ayırmalıdır ve eğer alıcı bunu yapamaz ise iletinin bazı parçaları kaybolacaktır. Alıcıda anlama bilgisi ya da kabiliyeti bulunmadığında bir iletinin herhangi bir parçası kesinlikle gürültü haline dönüşür. Yabancı dilde konuşan bir kişi, bu dili anlayacak kişilere enformasyon verebilir, fakat bu dili anlamayan kişiler için bu konuşma bir gürültü olacaktır. Gürültü, kolaylıkla gözardı edilemez, bu yalnızca enformasyonun yokluğu değil, fakat enformasyonun olumsuz oluşu ve iletişim öğelerinin enformasyonu azaltmasından da kaynaklanmaktadır. Çünkü iletişim kanalları, sınırlı kapasitelere sahiptir, gürültü fazla yüklü sistemi oldukça kullanışsız kılmaktadır ve enformative sinyallerin aktarımını engellemektedir. Anlamayı bilmenin ya da kabiliyetin yoksunluğu durumunda gürültü oluşur, okuma, deneyimli okura göre acemi bir kişi için daha zordur. Yeni okumayı öğrenen kişi için herşey daha gürültülüdür.

Sınırlı kanal kapasitesi ve gürültü kavramlarının diğer yönleri de bulunmaktadır ki bunlar, acemi ve deneyimli okurların her ikisi için de bizim ilgilerimizle ilintilidir. Örneğin bir metindeki pasaj üzerinde gezen gözün, enformasyon toplamadaki tespitinin ve tespit edilen enformasyonun miktarının bir sınırı vardır. Her ikisinin de, okurun iletişim sistemindeki kanal kapasitesinin sınırlılıkları ile ilişkisi bulunmaktadır. Okumayı yeni öğrenen kişi için bir problem daha vardır: Harflerin ya da kelimeleri bir diğerinden ayırabilmek için görsel konfigürasyonlarını bulma güçlüğüdür, bir diğer deyişle harflerin, kelimelerin 'ayırıcı özellikleri' farklılaştırmaya neden olabilir, örneğin, bazı harflerin zarif şekilde süslenmeleri gürültüye yol açabilir.⁴⁶

Özkişisel, toplum ya da çevreyle kurulan iletişimde bazı parazitlenmeler ortaya çıkabilir. Bunlar çevresel, fizyolojik ve psikolojik parazitlerdir.⁴⁷ Çevresel parazitler, çevre koşullarından kaynaklanan iletişim bozulmalarıdır. Okuma iletişimi bağlamında çevresel parazitler, gürültü, kalabalık mekanların sesli ya da sessiz biçimde okuma dikkatini başka taraflara çekmesi, kitap okunan mekanın soğuk ya da sıcaklığı gibi etkenler olabilmektedir.

Fizyolojik parazitler ise duyu organlarında oluşan fizyolojik bozukluklardır. Okuma iletişiminde bu, gözlerin okumaya bağlı olarak sulanması, gözlerin aşırı yorulması, uzun süre sandalyede oturmakla el ya da ayaklarda uyuşma, karıncalanma, sesli okumalarda ağız kuruması gibi etkenler görülebilmektedir.

Psikolojik parazitler, bireyin algılama ve iletişim sürecini yaşadığı

⁴⁶ F. SMITH, s. 15.

⁴⁷ MURAT BARKAN, "Birey ve İletişim", *Kurgu Dergisi*, S: 5, Ocak 1989, (Eskişehir: A.Ü.AÖF Dergisi), s. 61.

andaki psikolojik durumu ile ilgilidir. Okuma iletişimde birey, okuduğu eserle psikolojik bir bağ kurar. Eğer böyle psikolojik bir bağ kuramıyorsa, bunun çeşitli parazitlerden kaynaklandığı, bireyin kendini esere veremediği, zihnini meşgul eden başka sorunlar olduğu söylenebilir.

B. ENFORMASYON VE BELİRSİZLİK

Enformasyon, bir iletişim kanalının değişik unsurları arasından geçişinde farklı bir tarzda gerçekleşir, fakat bütün bu farklılıklarda neyin sabit kalacağı hakkında bir ipucu bulunmamaktadır. Enformasyonun belirsizliğini (uncertainty) azaltma durumu, belirsizliği alıcının arasından seçmek zorunda olduğu alternatiflerin sayısı ile ele alınabilir. Bu alternatiflere yönelik sorulara cevap olması için basılı enformasyonun hangi konu hakkında olmadığı önemlidir. Bunun yanında, alıcının kararı, olayları ya da nesnelere sınıflandırma, bir olayı tanımlama ya da değişik yolları veya imkanları seçme ile de ilgisi bulunmaktadır. Enformasyon ve belirsizlik, alternatiflerin ne olduğu dışında, alternatif kararlarının sayısını belirlemekle tanımlanır. Bununla birlikte, eğer örnek olarak özel durumlar alınırsa, belirsizlik kavramını anlamak daha kolay olacaktır.⁴⁸

Örnek olarak, alfabedeki bir harfle iletilen bir ileti var. Gönderici, alıcı için bu harfin, alfabenin 29 harfinden birisi olması nedeniyle 29 alternatifi bulunmaktadır. Alıcının belirsizliği, 29 değişik seçenektan birisi hakkında karar vermekte bulunmaktadır. Bir yazı-tura oyununda iki alternatif bulunmaktadır. Bazen de alternatiflerin tam sayısı bilinemez, örneğin, iletilen bir sözcüğün ya da ismin alternatifleri bilinemez. Fakat belirsizliğin

⁴⁸ F. SMITH, s. 16.

sınırsız oranını azaltmak suretiyle bu sözcük ya da ismi tanımlamak mümkün olabilir. Örnek olarak, belirli harflerle, belirli uzunlukta ya da alternatif oluşturabilecek sayının azaltılmasıyla, sözcük ya da ismi alıcı öğrenebilir.

Enformasyon iletiminde belirsizliğin azaltılması hedeflenir. Belirsizliğin ölçülmesi, seçmek zorunda olan alıcı için alternatiflerin sayısı ile ilgilidir, enformasyon ise, ileti alımının bir sonucu olarak elenen alternatiflerin sayısı ile ilgilenir. Eğer alıcı, bütün alternatiflerden biri dışında diğerlerini eleyebiliyorsa ve uygun bir karar verebiliyorsa, iletilen enformasyonun oranı, varolan belirsizliğin oranına eşit olacaktır. Örneğin enformasyon alan bir kağıt oyuncusu, oyundaki eşinin kırmızıda en iyi durumda olduğunu bilirse, onun eşi hakkındaki belirsizliği yarı yarıya azalmıştır. Eğer bu oyuncu, aldığı enformasyonda, eşinin elinin 'kupa'da en iyi durumda olduğunu bilmesi ile oyuncunun eşinin eli hakkındaki belirsizliği tamamen ortadan kalkacaktır. Benzer olarak, tahtada yazılı harfin sesli bir harf olduğunu bilen bir çocuk, 29 alternatifi 8'e indirmiş olacaktır. Eğer çocuk harfi doğru tanımlarsa, o taktirde bu harfdeki enformasyon, onun orijinal belirsizliğine eşit olacaktır.⁴⁹

Eğer okuma, enformasyon elde etmedeki diğer süreçler gibi ele alınırsa, belirsizliğin azaltılması, harf tanıma, kelime tanıma ve anlayarak okuma (reading for comprehension) alanlarına ayrılmaktadır. Okumanın bu üç alanının herbirinde enformasyon, alternatiflerin sayılarının azaltılması ile görsel olarak edinilir. Harfler için belirlenebilecek alternatiflerin yaklaşık sayısı, kelimelerin sayılarına ey olabilir, fakat kavrayışın alternatif sayısı, okunan pasajla ve okuyan kişinin bireysel

⁴⁹ F. SMITH, ss. 17-18.

özelliği ile yakın ilişkilidir. Bununla birlikte, bir iletinin enformatik olmamasını tartışmak yerine, belirsizliğin kesin sayısını belirlemek mümkün değildir.⁵⁰

Enformasyon kavramı, 'anlam' kavramının aksine, tek tek iletilere değil, bütüne uygulanır. Enformasyon olası iletiler arasında seçme özgürlüğüdür. İletilerin sayısı arttıkça seçim özgürlüğünde 'olasılık' önemli bir rol oynamaya başlar. İletişim sürecinde her olasılık, bir önce seçilene bağlıdır ve her seçimden sonra bilinirlik olasılığı artar. Örneğin, bir tümce ele alırsa: İlk sözcükten sonra gelen sözcüğün bilinmesindeki olasılık ilk sözcükten daha fazladır, bunu izleyen üçüncü sözcüğün nesne mi, özne mi, sıfat mı, yüklem mi olacağını bilme olasılığı daha da artar ve belli bir noktaya gelindiğinde, sonraki sözcüğün ne olduğu ya da özelliği daha kolay bilinir. Özellikle herhangi bir sözcüğü oluşturan harflerin sonuna gelmeden belli durumlarda bu sözcüğün ne olduğu hemen bilinir. Bu geleceği bilinen sözcüklerin ya da harflerin olmasına iletişimde 'artıklık' (redundancy), bunun aksine ise "yoksunluk" (entropy) denir. "Artıklık", iletide geleneksel ve tahmin edilebilir olandır. Artıklık, yüksek derecede tahmin edilebilirliğin, yoksunluk ise az derecede tahmin edilebilirliğin sonucudur. Bir ileti, az tahmin edilebilirlikte, bir başka deyişle yoksunlukta fazla enformasyon taşımaktadır. Bunun tersi olarak yüksek tahmin edilebilirlik, artıklık'ta ise az enformasyon taşımaktadır. Artıklık ve 'yoksunluk' iletişimde yalnızca yararlı değil, aynı zamanda çok önemlidir.⁵¹

İletişimde iletinin "anlaşılabilirliği", iletinin basit şekilde kodlanmasına bağlıdır. İleti ne kadar basit kodlanmış ise, bu iletinin

⁵⁰ F. SMITH, s. 19.

⁵¹ JOHN FISKE, *Introduction to Communication Studies*, (London: Methuen, 1985), s. 11.

kodaçımı ve anlaşılabilirliği o derece kolay olacaktır. İleti karmaşıklaştığı oranda, anlaşılabilirliği de azalacaktır.

Bir iletinin basitliği ya da karmaşıklığı ise iki ayrı öğeye bağlıdır. Öğelerden biri niceliksel, diğer bir deyişle sayısaldır. Diğeri ise niteliksel, diğer bir anlatımla iletinin taşıdığı kavramın özelliğine ilişkindir. Niceliksel açıdan basitlik ya da karmaşıklık, iletinin kaç öge içerdiğine bağlıdır. Tek bir kavrama dayalı ileti daha basit, birden çok kavram üzerine kurulu bir ileti ise daha karmaşıktır.⁵²

Niteliksel açıdan basitlik ya da karmaşıklık ise, kavramın somut ya da soyut oluşuna göre değişmektedir. Somut kavramlar daha basit, soyut kavramlar ise daha karmaşık iletiler oluşturmaktadırlar. Örneğin 'taş' ile ilgili bir ileti daha basit, 'nefret' ile ilgili bir ileti ise daha karmaşıktır. Soyut kavramlar açısından duygular, ilişkiler, düşünceler, iletiyi karmaşıklaştırmaktadır.⁵³

⁵² EMRE KONGAR, *Kültür ve İletişim*, (İstanbul: Say Yayınevi, 1986), s. 71.

⁵³ E. KONGAR, s. 72.

5. İLETİŞİM MODELLERİ VE OKUMA

A. İLETİŞİM MODELLERİ

İletişim kuram ve sürecine bakış ve inceleme tarzlarındaki değişiklikler, iletişim sürecinin farklı şekillerde formüle edilmesine, farklı iletişim modellerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Model, "eldeki yapı veya süreçte, ilgili noktaları birbirine uydurması gereken işleyiş kuralları ile bir simgeler yapısı"⁵⁴ olarak tanımlanabilir. Bir model, herhangi bir yapının ya da sürecin temel öğelerini ve bu öğeler arasındaki ilişkileri göstermeye ve açıklamaya çalışır.⁵⁵

Modeller, karmaşık olayların yapılarını açıklığa kavuşturmaya, örneğin bir iletişim sürecinin öğeleri arasındaki ilişkinin belirlenmesine yardımcı olurlar. Model oluşturmada ve bu modeli çözümlenmede iki önemli ölçüt vardır: a) Bir modelin yararlı ya da elverişli olma derecesini tanımlayan 'yararlılık'tır. b) Bir modelin simgelemeyi amaçladığı gerçek dünyadaki olguyu düzgün biçimde simgeleyebilme derecesini anlatan 'düzgünlük'tür.⁵⁶

⁵⁴ İNAL CEM AŞKUN, "Örgütsel İletişim ve Küçük Grup Boyutları, *Kurgu Dergisi*, Sayı: 4, (Esk.: A.Ü., AÖF Dergisi, Ekim 1981), s. 7.

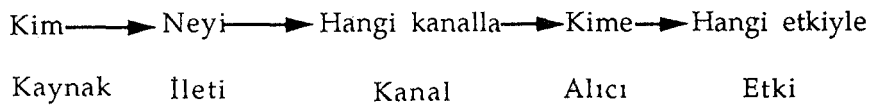
⁵⁵ DENIS MCQUAIL, SVEN WINDAHL, *Kitle İletişim Çalışmaları için İletişim Modelleri*, (Çev.: Banu Dağtaş, Uğur Demiray), (Eskişehir: A. Ü. ESBAY No: 92, 1994), s.4.

⁵⁶ R. E. WILLIAMS, s. 294.

İletişim modelleri, kitle iletişim araştırmalarına bağlı olarak geliştirilmiş modellerdir. Kitle iletişim araştırmaları ise bu yüzyılın başından bu yana, önceleri kitlesel basının politik etkilerini inceleyen araştırmalarla başlamış, daha sonra gelişen ve yaygınlaşan radyo, film, televizyonu da içeren toplumsal uzlaşma ve etik konularını, siyasi propaganda, reklam ve etkileri ile halkla ilişkiler alanlarını da içine almaya başlamıştır.⁵⁷

İletişim modellerinin başlıcaları: Lasswell Modeli(1948), Shannon ve Weaver Matematiksel Modeli (1949), Gerbner Genel Amaçlı İletişim Modeli (1956), Newcomb Modeli (1953), Westley ve Maclean Modeli (1957), Jakobson Modeli (1958) ve diğerleri.

1) Lasswell Modeli (1948). Harold D. Lasswell, "tek yönlü iletişim süreci"nden bahsederek, iletişim eylemini tanımlamak için "Kim? Neyi? Hangi Kanalla? Kime? Hangi etkiyle?" sorularına yanıt aramak gerektiği üzerinde durmuştur.

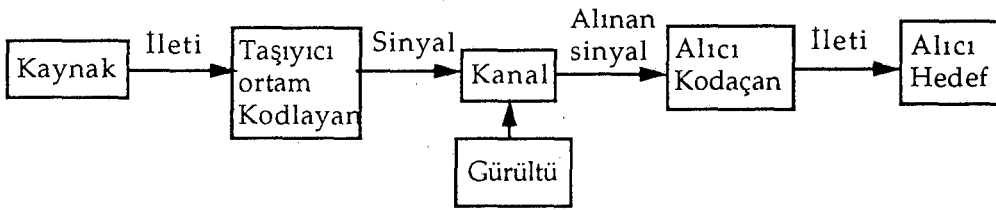
Şekil 11: Lasswell modelinde iletişim öğeleri ve ilişkileri

2) Shannon ve Weaver Modeli (1949). Bu model, ileti gönderimiyle, başka deyişe, bir iletinin kaynak tarafından alıcıya iletiminde ortaya çıkan sorunlarla ilgilidir.⁵⁸ Shannon ve Weaver, modellerini, ABD'de Bell Telefon Şirketi laboratuvarlarında yaptıkları araştırmalar sonucunda

⁵⁷MCQUAIL, WINDAHL, s. 9.

⁵⁸WILLIAMS, s. 295.

geliştirmişlerdir. Model şu soruları kapsar: “Hangi kanal, maksimum sinyal iletir? İletilen bu sinyallerin ne kadarı gürültü tarafından zarar görür?”⁵⁹ Bu modeldeki yapı içerisinde düzgün ve mümkün olduğu kadar bozulmadan ve aslına uygun bir biçimde meydana gelmesi gereken iletişimin en önemli engeli, iletilerin alıcıya ulaşması sürecinde bozulmasına ve değişikliğe uğramasına yol açan “gürültü”dür.⁶⁰

Şekil 12: Shannon ve Weaver modeli

Shannon ve Weaver modeli, kitap yayıncılığı sürecine uygun gelmemektedir. Bu model, daha çok elektronik iletişim araçları için uyarlanabilecek bir model görünümündedir. Çünkü modelde yer alan taşıyıcı ortam ile alıcı “kodaçan”, yayıncılık sürecinde yer almamaktadır. Ayrıca yayıncılıkta sinyal gönderme ve sinyal çözme işlemi olmayıp, bunların yerine iletilerin harflerle kodlanması söz konusu olmaktadır.

3) Berlo modeli, “bir iletişim olayındaki temel öğeler” kavramına dayanmaktadır. Bu öğeler: Kaynak, ileti, kanal ve alıcıdır. Burada öğelerin birbiriyle karşılıklı ilişkileri üzerinde durulmamaktadır ve bu nedenle sürece yönelik değildir. Model yalnızca iletişim süreci için gerekli temel öğeleri belirgin biçimde ortaya koymaktadır.⁶¹

⁵⁹ MCQUAIL, WINDAHL, s. 22.

⁶⁰ A.H. YÜKSEL, s. 117.

⁶¹ WILLIAMS, s. 299.

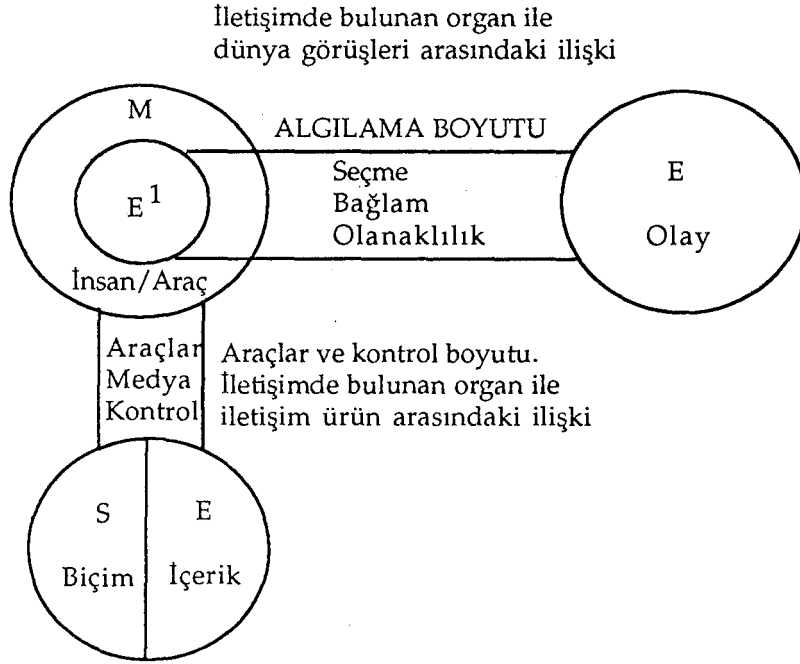
Kaynak	İleti	Kanal	Alıcı
İletişim becerileri tavır bilgi toplumsal düzen kültür	Öğeler içerik yapı işlem	Görme duyma dokunma koklama tat alma	İletişim becerileri tavır bilgi toplumsal düzen kültür

Şekil 13: Berlo modeli

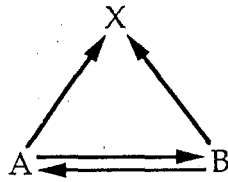
4) Westley ve Maclean modeli (1957). Bu modelin temel öğeleri X'ler ve kişilerdir (A,B,...'ler). Bu modelde iletişim, kaynağın bir iletiyi kodlamaya başlamasından önce başlar. Modelde çevredeki uyaranlardan bazılarının 'seçici' bir şekilde alınması ve kaynağın yöneldiği nesnelere yansıma, iletişim sisteminin doğası içinde yer almaktadır. Ayrıca modelde kaynak ile hedef arasında 'aracı' rolünde bulunan kişi/kurum bulunmaktadır. Bu kişi yada kurum, yayıncılık süreci açısından bakıldığı zaman yayıncı ve editör olmaktadır.

5) Gerbner genel amaçlı iletişim modeli. Model, tanımlanan iletişim ortamına göre değişik biçimler alabilmektedir. Karmaşık iletişim süreçlerinin kavram ve öğeleri, sıralanmış bloklar olarak iletiyi ve sözkonusu iletinin algılanmasını basit olarak tanımlar. Karmaşık olan iletişim sürecinde iletinin üretilmesi ve algılanmasını içeren iletişim yapıları basit olarak açıklanmaktadır.⁶²

⁶²MCQUAIL, WINDAHL, s. 30.

6) Newcomb modeli. Bu model, iki kişi arasındaki iletişim ilişkilerini, dinamiğini basit bir şekilde sunan ve tutum değiştirme, düşünce oluşturma ve propagandanın özünü oluşturmaktadır.⁶³

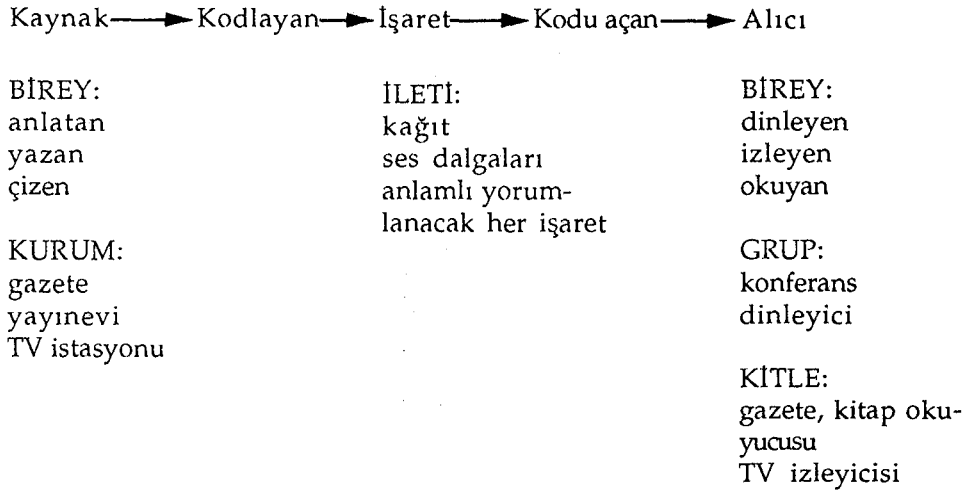
Şekil 15: Newcomb modeli

A ile B, iletişim sunan kişilerdir. X ise içinde iletişimin yer aldığı toplumsal durumdur. İletişim süreci ise dengiyi sağlayan etkidir. Kişilerarası iletişimde, kişilerin birbirlerine ve dış nesnelere uyumları sözkonusu edilmektedir.⁶⁴

⁶³MCQUAIL, WINDAHL, S. 35.

⁶⁴A. USLUATA, s. 30.

7) Schramm modeli. Schramm için iletişim süreci, belirli işaretlere ortak yönelim çevresinde örgütlenen bilgileri içerir, iletişimi ise kaynak ile alıcı arasında ortaklık kurmak üzere anlamlı bir çaba olarak tanımlamaktadır. Bu ortaklıkta kaynak, ileti demetini kodlar, yazar eserini yaratır.

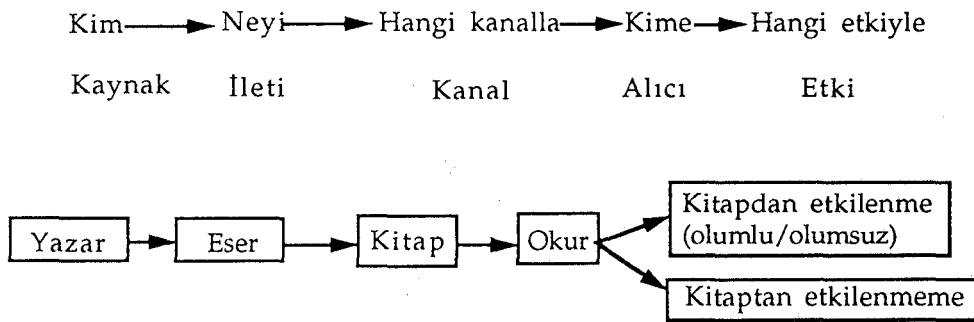

Şekil 16: Schramm modeli

B. İLETİŞİM MODELLERİ KARŞISINDA OKUMA EYLEMİ

İletişim sürecine ilişkin birçok model bulunmaktadır. Bir model bir haritaya benzer ve her model kendi alanı ile ilgili seçilen özellikleri tanımlar. Geniş kapsamlı model ya da harita yoktur. Nasıl ki bir yol haritası bir ülkenin iklim ya da coğrafi haritasından farklı özelliklere sahipse, iletişim modelleri de benzer şekilde, değişik durum ve olaylar karşısında, bir ülkenin durumu gözönüne alınarak oluşmuş modellerdir. Bir haritaya niçin gereksinim duyulur ve ne tür beklentiler olursa, iletişim modelleri de belirli amaçlar için hazırlanmış ve belirli unsurları işleyen özelliklere

sahiptir.⁶⁵ Bu bağlamda, iletişim modellerini tek tek incelemek, bu çalışmanın dışında olduğundan, okuma ve kitap yayıncılığa uygun olabilecek en iyi model Lasswell Modeli olarak görülmektedir. Birçok iletişim modeli görsel ve işitsel iletişim araçları ile ilintili olduğundan, kitap yayıncılığına uygun olarak ve iletişim modellerinin hepsinin içerdiği 'kaynak, ileti, kanal, alıcı' öğelerini ilk uygulayan model olarak Lasswell Modeli ele alınabilir.

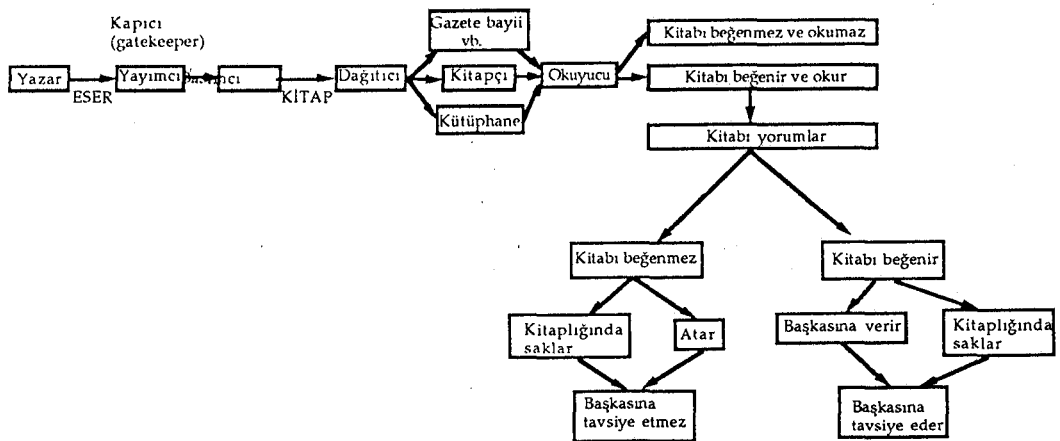
Şekil 17: Lasswell modeli ve okuma iletişimi süreci

Yayıncılık süreci, iletişim süreci açısından ele alınırsa, 'kapıcılar'ın (gatekeeper) önemli işlevleri olmaktadır. Kapıcılar, kişilerarası iletişim sistemlerini 'dışarıdaki birşeye' bağlayan kişilerdir. Kapıcılığın anlamı bir kanalın stratejik bir kısmını kontrol etmektir. Bu kanal, bilgi ya da mal akımı için olabilir. Kitap yayıncılığında bu kanal, bilgi akımı gerçekleştirir. Denetim yoluyla bu kanaldan akacak iletinin, hedefe ulaşip ulaşmayacağına 'kapıcı' (yayımcı) karar verir. Bir yazı işleri sorumlusu, bir yayımcı belli bir konu hakkında eserin basılmasına karar verip diğer tür eserleri basmamaya kararlaştırabilir, fakat yayımcının ya da editörün bunu yapması okuyucuyu ne okumaya, ne de inanmaya zorlayamaz. Dolayısıyla kapıcı etkili ya da etkisiz olabilir.⁶⁶

⁶⁵ JOHN FISKE, *Introduction to Communication Studies*, (London: Routledge, 1990), s. 37.

⁶⁶ ERDOĞAN, ALEMDAR, s. 75.

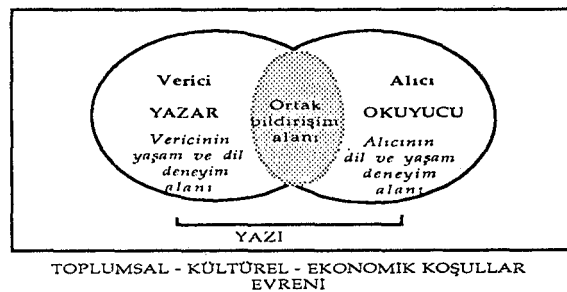
Kitap yayıncılığında “kapıcılar” olarak, yayımcı ve editör, aktif bir eylem gösterirler. Bunların kararları yayıncılık sürecinin bir iletişim ve okuma iletişimi sürecine dönüşmesine yol açar. Aksi takdirde, yayımcı ya da editörün, bir eserin yayımlanamayacağı yönündeki kararı ile, yazarın eserini yaratması ile başlayan yayıncılık, iletişim ve okuma iletişimi süreci, ‘kapıcılar’ın müdahalesiyle iletişim kanalına sokulmamış ve dolayısıyla da alıcıya ulaşmamış olacak ve başlayan süreç, tamamlanamadan kesilmiş olacaktır. Buna göre, yayıncılık süreci, iletişim ve okuma iletişimi olarak ele alınıp formüle edilirse, Şekil: 18’deki model oluşacaktır. Bu modelde, ‘kapıcı’ olarak yayımcı ya da editöre ve bunun yanında da dağıtıcı ile kitapçıya da yer verilerek genişletilmiştir, dağıtıcı ve kitapçıyı süreçte, ‘ikinci derecede kapıcılar’ olarak düşünmek olasıdır. Çünkü bu kişiler de, basılan eserin alıcıya ulaşmasında ya da ulaşmamasında etkin rol oynayan, dolayısıyla sürecin tamamlanmasını sağlayan ya da engel olan kişiler olarak önemli etkiye sahiptirler.

Şekil 18: Kitap yayıncılığının iletişim sürecine uyarlanmış modeli

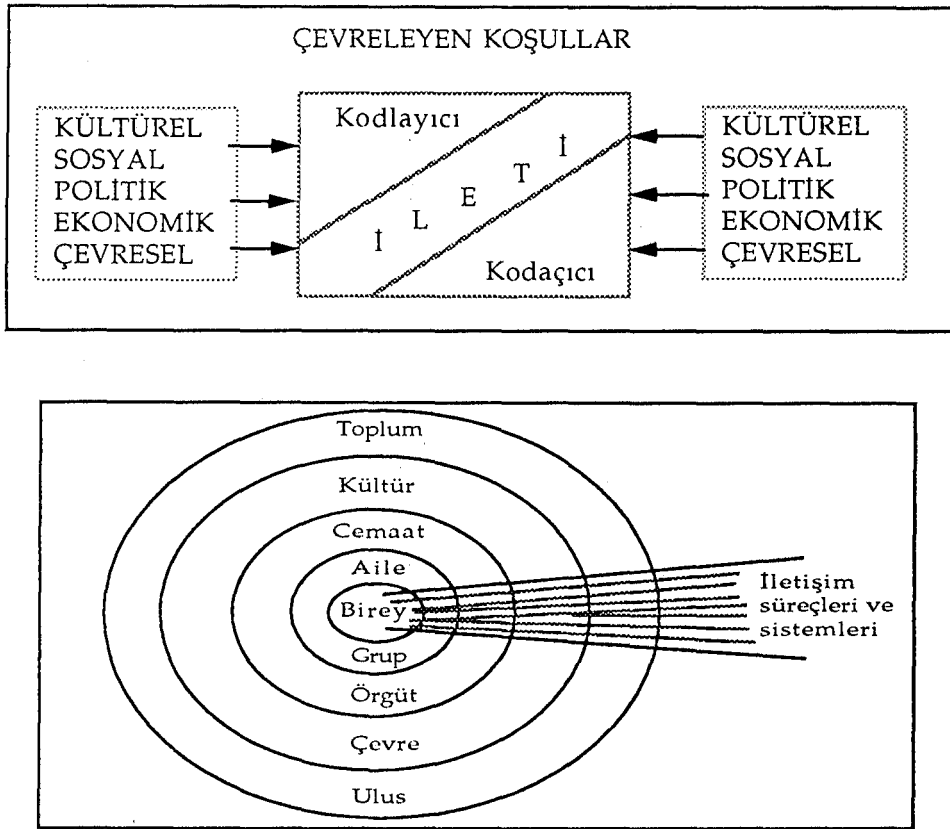
6. BİR OKUMA İLETİŞİMİ MODELİ

Okuma, kaynak ile alıcının yazı ile ortak bir bildirişim alanında buluşmalarını sağlayan bir eylemdir. Yazar, kendi yaşam ve dil deneyimleri içinde yarattığı eserini okurları ile paylaşmaktadır. Okuyucu ise kendi yaşam ve dil deneyimlerine göre eseri okuyarak değerlendirmekte ve yorumlamaktadır. Yazar ile okuyucu arasında benzer yaşam ve dil alanları varsa da, birçok açıdan bu alanlar birbirinden farklı özelliktedir. Bunda, bireysel düşünme farklılıkları, eğitim, yazarın eserini kaleme aldığı zamanki düşünceleri ve ruh hali, okurun eseri okurken içinde bulunacağı ruh hali, düşünce ortamı gibi birçok etken, yazar ile okurun, yaşam ve dil alanlarının tamamen örtüşmesini engellemekte ve "asgari müştereklerde buluşma" gibi bir durum ortaya çıkmaktadır (Şekil: 19-20).

Şekil 19: Kaynak ile alıcı arasındaki etkileşim⁶⁷

⁶⁷EMİN ÖZDEMİR, *Türk Dili ve Edebiyatı*, (Eskişehir: A.Ü. AÖF Yayını, 1990) s.16; A. USLUATA, s. 33.

Şekil 20: İletişim ve çevreleyen koşullar⁶⁸

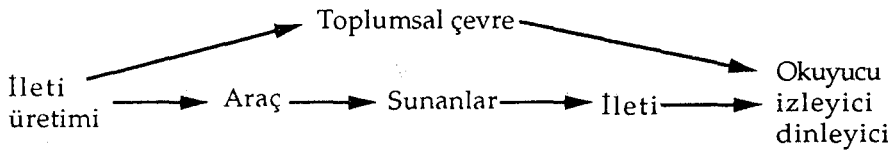
Okuma eylemi, genel olarak tek yönlü bir iletişim süreci yapısındadır. Okur, okuduğu yazının türüne göre değişik iletişim konumları gösterir. İletişim konumları, okunan metnin türüne göre de değişmektedir. Bir öykü ile bir makale, bir denemeyle bir şiir aynı iletişim konumuna göre okunmaz. Okunan yazının türüne göre, değişik psikolojide ve değişik yaklaşımda yazıyı okumak gereklidir. Okumaya yeni başlayan bir kişi ile deneyimli okur arasında, okunan yazının türüne göre gösterilecek iletişim konumu ve okuma psikolojisi oldukça değişmektedir. Okumaya yeni başlayan kişi, yazı türleri arasındaki farklı yapıyı ve okumanın gerektireceği

⁶⁸JAMES WATSON, What is Communication Studies, (London: Edward Arnold, 1985), s. 7.

farklı psikolojiyi ayırt edemez, zamanla bu yetiye kavuşurlar.⁶⁹

Bir kitle iletişim aracı olarak kitap, yazar tarafından yaratılması yanında, eserin kitap olarak hazırlanmasını sağlayan biçimsel bir örgüt (yayınevleri) vardır ve bu örgütlerde çalışan profesyonel kitle iletişimcileri (yayınevi çalışanları) bulunmaktadır. "Profesyonel kitle iletişimcileri olan yayımcı, editörler, muhabirler, aynı zamanda hedef kitle içinde, okuyucu ve izleyici olarak da alıcı durumundadırlar. Bu örgütler, bir yandan toplumdaki olaylara ve görüşlere yanıt verirken, öte yandan da iletişim oluşturucuları, başlatıcılarıdır."⁷⁰

Hedef kitle, içinde yaşadığı toplumsal çevre ile dolaysız etkidedir, ancak bu toplumsal çevreye ilişkin iletileri dolaylı bir biçimde, kitle iletişim araçları sunucuları aracılığı ile alır.⁷¹

Şekil 21: İletişim ve toplumsal çevre ilişkisi

Kitle iletişim araçları, okuyucu ya da izleyici kitlesi ile iletişim kurduğunda bir süreç başlatılır. Kitle iletişim sürecinde kaynak tek bir kişi değil, biçimsel bir örgüt ya da profesyonel iletişimcilerdir, ileti oluşturmak ise büyük ölçüde yatırımı gerektirir.⁷² İletiler standartlaşmış ve çoğaltılmış

⁶⁹ E. ÖZDEMİR, s. 17.

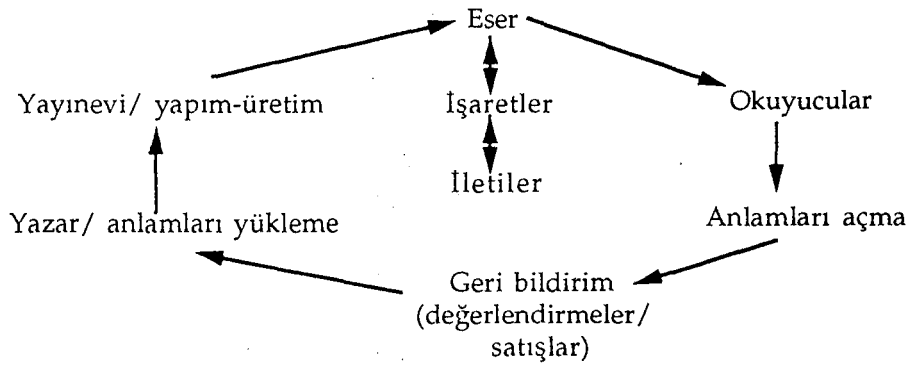
⁷⁰ A. USLUATA, s. 78.

⁷¹ A. USLUATA, s. 80.

⁷² Bu, gazete, dergi, radyo ve televizyon için geçerlidir. Kitap yayıncılığında kaynak kişi, kitabı yazan ya da yazarlardır. Profesyonel iletişimciler ise 'kapıcı'(gatekeeper)-lardır. Kitap yayıncılığı, diğer iletişim araçlarının gereksinim duyduğu kadar büyük bir yatırım gerektirmez; birkaç masa, sandalye, bir bilgisayar ile bir yayınevi kurup kitap yayımlamak olasıdır.

bir çalışma ürünü, değiş-tokuş değeri olan bir maldır. Kaynak ile hedef kitle arasındaki ilişki çoğunluk tek yönlüdür, etkileşim hemen hiç olmaz, aradaki fiziksel ve toplumsal uzaklığın yanısıra kamu iletişimi olarak yansızlık özelliği taşıması da kişilik-dışı ilişkiyi sağlar. Kaynağın hedef kitle üzerinde biçimsel bir gücü bulunmasa da, kaynağın prestiji, uzmanlığı ve yetkesi vardır, hedef kitle ise büyük bir kitlenin parçasıdır, deneyimlerini başkalarıyla paylaşır ve belirli bir tepki gösterir. Kitle iletişimi bir kişi ile çok sayıda alıcının birden ve yaygın etkilenişini içerir.⁷³ Kitle iletişimde iletişim fiziksel ya da toplumsal bir bağlamda sürdürülür, bu da iletişimin oluşmasında, anlaşılmasında etkilidir.

Basılı materyallerde, özellikle de kitap yayıncılığında iletişim süreci öz olarak yazar-yayımcı-eser-okuyucu arasında oluşan bir süreçtir. Bunu Şekil: 22'deki gibi modelleştirmek olasıdır.

Şekil 22: Kitap yayıncılığında iletişim süreci

⁷³ A. USLUATA, ss. 74-75.

III. KÜLTÜREL İLETİŞİM ARACI OLARAK KİTAP

7. KÜLTÜREL İLETİŞİM KAVRAMI VE "KİTAP" İLE İLİŞKİLERİ

İletişim, en temel anlamda, bir kaynaktan iletinin belli bir kanal ya da birden çok kanal ile, özel işaretler kullanılarak bir alıcı ya da bir alıcı grubuna ulaştırılmasıdır. En ilkel dönemlerden beri, iletişimin kalıcı olan ve olmayan türleri vardır. Örneğin, bir tam-tam sesi ya da bir duman işareti kalıcı değildir. Buna karşılık bir mağara duvarına çizilmiş bir resim ya da kemik üzerine yapılmış bir işaret kalıcı iletleri oluşturmuştur.

Bu açıdan bakıldığında, iletişim tarihi açısından en önemli devrimler, yazının icadı, matbaanın icadı ve elektroteknik araçların (radyo ve televizyon gibi) iletişimde kullanılmasıdır. "Kitap, dergi ve gazete matbaanın bulunuşunun sonunda, ses ve görüntü bantları ise elektroteknik araçların kullanılması ile kültürümüze mal olmuşlardır. Tüm bu araçlar, insanlığın gelişmesine koşut olarak önce siyasal ve ekonomik, daha sonra da kültürel amaçla kullanılır olmuşlardır."¹

A. KÜLTÜR VE OKUMA KÜLTÜRÜ

Toplumların kendine özgü özellikleri, dil, tarih, gelenekler, güzel sanatlar, toplumsal, siyasal normlar ve değerler, kültürü oluşturmakta ve

¹ EMRE KONGAR, *Demokrasi ve Kültür*, (İstanbul: Remzi Yayınevi, 1993), s. 24.

kültürel etkenler çerçevesinde iletişim kurmaya, iletileri kodlayıp, toplumun kültürel ve entellektüel olarak enforme edilmesi, kültürel iletişimi oluşturmaktadır. Kültürel iletişimde, iletişim kültürel temellere, diğer deyişle toplumun geçmişten beri edimlerini, kazanımları olan özellikleri üzerine oturmaktadır.

Kitap yayıncılığı sürecinde, yazar ve okur kitlesi, yaşadıkları toplumun ya da farklı toplumların üyesi buldukları için, yazar-okur arasında bir kültürel iletişim gerçekleşir. Yazar ve okur, toplumsal değerler içinde iletişim kurarlar. Benzer şekilde, farklı kültürde, yabancı bir ülkede yaşayan bir yazarın yazdığı eser, farklı toplumsal değerlere sahip olan bir toplumda yaşayan okur ile bir kültürel iletişim ortamı oluşturabilmesine karşın, kültürel farklılıktan dolayı, bazı iletiler, farklı anlamlar ya da yanlış anlamlar yaratabileceği gibi, farklı kültürdeki okur için bazı iletiler hiçbir anlam ifade etmeyebilir, ancak yine de kültürel farklılık olsa da yazar-okur arasında bir kültürel iletişim gerçekleşir.

Kitap yayıncılığı genel olarak bir kültürel iletişim sürecidir. Yazar kendinin ve toplumunun kültürünü, değişik ve çok sayıdaki okuyucuyla paylaşmakta, okuyuculara kendi ve toplum kültürünü yansıtarak onları bilgilendirme, etkileme, tutum ve davranış değişikliği yaratabilmektedir.

Matbaa öncesi 'sözlü kültür' dönemi, daha çok efsaneler, halk hikayeleri, 'kulak gazetesi', dinsel kitaplar ve din adamlarının vaazları ile varlığını sürdürmüştür. Bu kültür genellikle değişken, daha çok yerel, siyasal otorite tarafından kullanılması güç ve çoğunlukla insanların toplumdaki statülerine bağlı bir nitelik taşımıştır.

İnsanlık, gerçek kültürünü ancak 'yazılı' döneminde 'biriktirme'

aşamasına gelmiş kişiler, gruplar ve devletler arası ilişkileri du dönemde daha etkin bir 'iletişim ağı' ile düzenleme gücüne kavuşmuştur.²

Kültür, bireyin kendini gerçekleştirmesine ve bizzat gelişmeye katkıda buldukları ölçüde, tüm alanlarda ve her bakımdan, insan ve insanlığın ortaya koyduğu ilerlemelerin bütünüdür. Kültür, kısmen eğitim yoluyla, kısmen de içinde bulunmaktan dolayı, sosyal çevreden kaynaklanmaktadır ve bu, insan çevresi ile birey arasında temel bağı kuran kitle iletişim araçları sayesinde gerçekleşir.³

Ozankaya⁴ kültürü; "Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, kullanmada, sonraki kuşaklara iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların tümüdür." biçiminde tanımlamaktadır.

Güvenç⁵ ise kültürü dört anlam grubuna ayırmaktadır: "a) Bilimsel anlamda kültür, uygarlıktır; b) Toplumsal anlamda kültür; eğitim sürecinin ürünüdür; c) Estetik anlamda kültür, güzel sanatlardır; d) Teknolojik ve bilimsel alanda kültür ise, üretme, tarım, çoğalma ve yetişmedir."

Kültür, bir uçta işlevsel, diğer uçta yapısal olmak üzere içiçe gelişen, değişen ve bütünleşen sistemlerden oluşmaktadır. Objektif ve sosyo-kültürel değerlerin, sosyal davranışların ve yapısal birimlerin (sosyal gruplar ve kurumların) bütünü olan kültür, tarihi gelişimine sahip olan bir

² E. KONGAR, s. 25.

³ ABRAHAM A. MOLES, *Kültürün Toplumsal Dinamiği*, (Çev.: Nuri Bilgin), (İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 211, 1983), s. 17.

⁴ ÖZER OZANKAYA, *Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*, (Ankara: T.D.K., 1980), s. 43.

⁵ BOZKURT GÜVENÇ, *İnsan ve Kültür*, (İstanbul: Remzi Yayınevi, 1979), ss. 98-99.

bilinç ile donatılmış bulunan milletin öz benliğini oluşturur.⁶

Kültür, bir milletin ya da bir toplumun sahip olduğu maddi ve manevi değerlerden oluşur. "Toplumda varolan bilgileri, sanatı, alışkanlıkları ve davranışları ile zihniyet şekillerini içine alan kültür, özel nitelikte sosyal, ekonomik, dini, ahlaki, hukuki, bilimsel ve diğer kurumlara ait bütün hayat tarzlarını belirler. Kültür, bir milletin duygu, düşünce ve davranış kalıplarını, belirli dönemlerde bilgi, sanat ve beceri birikimlerini, kendi varlığı hakkındaki tarih bilincini ve milletin belirgenleşen objektif sosyal yapısına sahip olan sistemler bütünü, din, ahlak, hukuk, dil, bilim, sanat ve edebiyat gibi öğelere ait ekonomik ve teknolojik kurumların biçim ve içeriklerini kapsayan hayat tarzıdır."⁷

UNESCO kültür kavramını şöyle tanımlamaktadır: "Bir insan topluluğunun kendi tarihsel gelişimi konusunda sahip olduğu bilinç."⁸

Kültür kavramına antropolojik bir yaklaşımda: "Kültür, insanın bir toplum üyesi olarak edindiği bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk ve törelerle her türlü beceri ve alışkanlıklarını içeren karmaşık bir bütündür."⁹ Bu tanıma göre kişinin toplumsal yaşamda edindiği okuma beceri ve alışkanlığı bir 'okuma kültürü' oluşturabilir. Okuma kültürü, toplumdaki yapıya, kişinin toplumsal davranışlarına, bireysel ve toplumsal gelişmeye paralel olarak şekillenebilecek bir yapıdadır. Okuma kültürünün az ya da çok olmasını, nesnel olarak tam bir şekilde ortaya koymak oldukça zordur. Ancak, başka ülke ya da ülkelerle karşılaştırarak Türkiye'deki okuma

⁶ AYDIN SAYGILI, "Önsöz", *Milli Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler*, (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayın No: 46, 1990), s. VIII.

⁷ A. SAYGILI, s. VIII.

⁸ A. SAYGILI, s. VIII.

⁹ Muzaffer SENCER, "Kültüre İlişkin Temel Kavramlar", *Ulusal Kültür*, Sayı: 5, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1979), s. 3; Aktaran: A.H. YÜKSEL, s. 26.

alışkanlığının ve buna bağlı olarak da okuma kültürünün az ya da çok olduğu ifade edilebilir.

Bir ülkede, insanların çoğu ayda bir kitap okuyorsa ve başka bir ülkede de 15 günde bir kitap okuyorlarsa, bu iki ülke karşılaştırmasında, birinci ülkenin okuma kültürünün daha az olduğu yargısına sayısal olarak varılabilir; ancak bu yargı yanlış olur. Çünkü her ülkenin toplumsal ve kültürel yapısı, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi, yaşam standardı gibi nedenler, okuma kültürünü belirleyen öğelerdir. Bir ülke içinde farklı kentler arasında dahi farklı bir kültürel, sosyo-ekonomik ve sosyo-politik yapı mevcuttur. Örneğin, İstanbul ile Van'ın, Trabzon'un, Mersin'in toplumsal yapılarında farklılıklar vardır. İstanbul'daki okuma kültürü ile Van'daki okuma kültürü arasında büyük farklar olabilir.

"Kültürel norm ve değerler, kültürel iletişim bağlamında önemli yer tutmaktadır. Her kültürde toplumsal düzeni sağlayan, bireylere nasıl davranacağı konusunda yol gösteren, toplum açısından doğru ve yanlış, olumlu ya da olumsuz olguları belirleyen kurallar, standartlar ve fikirler, kültürel norm öğeleridir. Bu kurallar, fikirler, yaptırım gücü olan bir kurallar sistemini tanımladığından norm olarak adlandırılır."¹⁰ Her toplumda bireylerin tutum ve davranışlarını belirleyen, nasıl giyinileceği, nasıl yemek yenileceği, belirli yerlerde nasıl oturulacağı gibi unsurlar, birer kültürel norm niteliğindedir ve bu kültürel normların yayılımını iletişim ve iletişim araçlarından yararlanarak gerçekleştirilebileceğinden dolayı, bütün kültürel normlar, kültürel iletişimin içinde oluşmakta, yayılmakta ve topluma malolmaktadır.

Kültürel normlar, bireylerin toplumsallaşma sürecinde öğrenilerek

¹⁰ ENVER ÖZKALP, *Sosyolojiye Giriş*, (Eskişehir: A.Ü. ESBAY Yayın No: 87, 1990), s. 75.

birer alışkanlık halini alır. Birey çoğunlukla bir kültürel norma uyduğunun farkına dahi varmadan, otomatik olarak onu uygulamaya başlar. Bu bağlamda kitap okuma alışkanlığını da toplum genelinde bir kültürel norm olarak ele alıp, bireyin toplumsallaşma süreci içerisinde, özellikle çocukluk yıllarında, okumanın öğretilerek, sevdirilerek ve bir gereksinim olduğu vurgulanarak birey ölçeğinde ve toplum bazında okuma ediminin bir alışkanlık haline dönüşümü sağlanabilir.

Kültürel değerler, kültürel normları etkilemesi açısından önemlidir. Kültürel değerler, hangi toplumsal davranışların iyi, doğru ve arzulanan olduğunu belirten, toplum olarak paylaşılan ölçüt ve fikirlerdir. Kültürel norm ve değer arasındaki temel farklılık, değerlerin soyut ve genel kavramlardan meydana gelmesi yanında, normların daha belirgin ve yol gösterici olmasıdır.¹¹ Örneğin eğitime değer veren bir toplum, eğitimi daha yaygınlaştırmak ve eğitim kalitesini yükseltmek için kültürel normlara ağırlık vermesi gerekmektedir.

Bir toplumsal varlık olarak insanlar, birer kültür varlığı olarak da kabul edilebilir. İnsan kendine kültür yaratır. Bu kendi yarattığı kültür de insanın gelişmesini sağlar. Toplumsal yaşam içindeki insanları diğer canlı varlıklardan ayıran temel özellik, düşünme yetenekleri sonucunda meydana getirdikleri kültür ve kültürel ortamlardır.¹² Kültür, içgüdüsel ve kalıtımsal değil, her bireyin doğduktan sonraki yaşantısı içinde kazandığı alışkanlıklardır (davranış ve tepki eğilimleri).¹³ Bu nedenle, kitap okuma kültürü de, insanın yaşamı boyunca elde edebileceği, kazanacağı alışkanlıklarla ortaya çıkabilecektir. Alışkanlığın, özellikle de okuma alışkanlığının

¹¹ E. ÖZKALP, s. 76.

¹² A.H. YÜKSEL, s. 27.

¹³ A.H. YÜKSEL, s. 44.

kazanılması küçük yaşlarda daha iyi gerçekleşebilmektedir. Okuma alışkanlığının kazanımı, bireyin çocukluk yaşlarında kitaba ısındırılması, kitabı sevmesi ve buna bağlı olarak da okumayı severek yaşamın bir ögesi gibi algılaması ile olur. Bu bağlamda okuma kültürünün kişiye kazandırılması da çocukluk yaşlarında olmalıdır.

Bir grubun ya da toplumun üyeleri tarafından paylaşılan alışkanlıklar, kabul edilen davranış, tutum ve değerler, o grubun ya da toplumun kültürünü oluşturmaktadır.¹⁴ Okumayı bir alışkanlık olarak algılamak ve bunu toplum olarak benimsemek okuma kültürünün oluşumunu sağlayacaktır. Böylelikle grupta ya da toplumda bir okuma kültüründen bahsetmek mümkün olacaktır. Ancak, okuma kültürünün oluşumunda bir paylaşım olması, bir başka deyişle, okumanın toplum genelinde kabul edilen bir eylem haline dönüşmesi gerekmektedir.

İnsanın yaşadığı her yer ve zamanda kültür, toplumsal konumu ne olursa olsun, kişilik mekanizmaları aracılığıyla çevreye yansır. Başka deyişle kişiliğin iletişim gücüyle kültür, bireyden bireye, kurumlara, topluma, onların kişilik ve iletişim bağlamında da kurumlardan kurumlara, toplumlardan toplumlara aktarılır.¹⁵ Okuma kültürü de toplumda okuyan bireylerin toplumdaki diğer bireyleri etkilemesi ile toplum genelinde bir alışkanlığa dönüşmesi sağlanabilir. Toplumda okuyan bireylerin sayısının artması ise kültürel iletişim bağlamında bireysel ve toplumsal kişiliğin gelişimine katkıda bulunacak, toplumsal sevgi ve hoşgörüyü artıracaktır. Okuma alışkanlığına bağlı değişen ve gelişen bu kültür yapısı ise diğer toplumlar üzerinde, iletişimin etkisiyle değişim etkisinde bulunabilecektir.

¹⁴ B. GÜVENÇ, s. 104.

¹⁵ İNAL CEM AŞKUN, "Kültürel İletişim Politikası", *Kurgu Dergisi*, Sayı: 7, Ocak 1990, (Eskişehir:AÖF, İletişim Bilimleri Dergisi), ss. 2-3.

Kültüre devingenliğini (dinamizmini) kazandıran iletişim olgusudur. İletişim olmadığı takdirde, kültür durağan bir yapı kazanacak ve yaratıcılığı kaybolacaktır. Hangi toplumsal ortamda oluşursa oluşsun, üretilen kültürün aynı zamanda iletilmesi gerekir¹⁶ ki, bu kültür iletiminde en etkili kitle iletişim araçlarının başında kitap gelmektedir. Bir toplumun kültürü kitap sayesinde diğer toplumlar üzerinde olumlu ya da olumsuz etkilerde bulunabilir. Toplumsal kültür bir paylaşımı gerektirmektedir, bu paylaşım ise iletişimle, özellikle de okuma alışkanlığı ile, kitap okuyarak daha etkin olarak işlevsel bir nitelik kazanabilir. Kitap ile toplum kültürü kalıcılık kazanır, sözlü iletişimdeki unutulma, yanlış anlama gibi olumsuzlukları gidermede yazılı ya da basılı araçlardan yararlanma gereksinimi duyulmaktadır. Basılı sözcüklerle kültür paylaşımı ve aktarımı, yanlış anlamaları belli ölçülerde ortadan kaldırarak, iletişimin kültürel boyutlarında bir netlik, anlamada kolaylık sağlayabilmektedir.

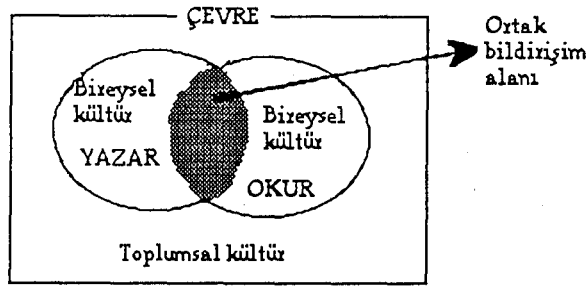
Bireyler, içinde yaşadıkları ortamda, kalıtımla ya da yaşamlarında edindikleri, kullandıkları birikmiş bilgiler, başka bir deyişle geçmişte ya da içinde yaşanan zamandaki herhangi bir 'an'ın örgütlenmesi kültür, bunun geleceğe aktarılması süreci ise iletişim olmaktadır. Diğer anlatımla, iletişim, kültürün, bilginin aktarılması sürecidir. "Geçmiş bugüne getiren, bugünü de geleceğe götürecek süreç iletişimdir. Kültür de durağan değildir, kültürü sürdürecektir ya da değiştirecek gizilgüç ise iletişimdir."¹⁷

Yazar ile okur, yaşadıkları kültür ortamında, belli değerlerde birliktelik göstermelerine karşın, bireysel ve toplumsal yaşam ve kültür bağlamında farklı özelliklerle birbirlerinden ayrılabilirler. Yazarın gönderdiği

¹⁶ İ.C. AŞKUN, s. 3.

¹⁷ A. USLUATA, s. 63.

iletiler, okuyucu ile yazarın ortak bildirişim alanına uygunsa, okur, bu iletileri kabul ederek olumlu bir tepki gösterebilmekte, buna karşın iletiler yazarın, okur ile uyuşmadığı değerler içeriyorsa, okur bu iletileri ya reddedebilmekte, ya tepkisiz kalmakta ya da eğer iletiler ikna edici özellik içeriyorsa, okurun kültüründe değişimler göstererek, yazar ile ortak bildirişim alanını genişletmektedir (Şekil: 23).

Şekil 23: Yazar-okur bildirişim alanı

İletişim açısından kültür, belirli bir zaman içinde, belirli bir topluluğa bağlayıcı bir özdeşlik kazandıran ortak simgelerin, bilginin, geleneğin, dilin, bilgi işleme yöntemlerinin, kuralların, alışkanlıkların, dinsel törenlerin, yaşam biçimlerinin ve tutumların karmaşık bir bileşimidir.¹⁸ İletişim ile kültür içiçedir, çünkü simgesel dilin yaratılması sonucunda bilgi, anlamlar, değerler, kurallar gelişmiş ve yine iletişimle kültür kuşaktan kuşağa, bir yerden bir yere iletilmiş ve iletilmektedir. Kültür, iletişim sayesinde öğrenilmekte, iletilmekte, biçimlendirilmekte ve tanımlanmakta, bunun yanında iletişim kuralları ve modelleri de kültür sayesinde biçimlenmektedir.¹⁹ Bu bağlamda, kültürel değerlerin aktarımı, gerek diğer toplumlara ve gerekse sonraki kuşaklara, iletişim sayesinde olacaktır.

¹⁸ A. USLUATA, s. 63.

¹⁹ A. USLUATA, s. 64.

Kültür, iletişim ve araçları yardımıyla daha geniş yelpazede yayılım imkanı bulmaktadır.

Bireylerin iletişim etkinliği aracılığında kültür yaratılıp sürdürülür. İletişim ağları geliştikçe, aile ve toplumsal kurumlarda, iş örgütleri ve eğitim kurumlarında ortak düzenlemeler ve modeller yaratılır, bu kurum ve örgütlerde iletişim sonucunda zamanla belirli sözcükler, tavırlar, alışkanlıklar ortaya çıkar.²⁰ Ortak davranışların gelişmesiyle birlikte ortak bir kültür oluşmaya başlar ve kişiler arasındaki ortak bildirişim alanı genişler.

²⁰ A. USLUATA, s .64.

8. KÜLTÜREL İLETİŞİM SÜRECİNDE “OKUMA” VE “KİTAP” KAVRAMLARININ KONUMU

Kitap, toplumun kültüründe, bunun gelişmesinde ve sonraki nesillere aktarımında en etkili iletişim aracıdır. Bu nedenle kitap ile kültürel iletişim olgusu birbirine doğrudan bağlantılıdır. Kitap, geçmiş, bugün ve gelecek arasında kültürel bağlantıyı sağlayan en önemli araçtır. Kitap sayesinde yüzyıllar öncesine giderek toplumların kültürlerini, yaşam biçimlerini öğrenebilme imkanı vardır. Bu nedendir ki, kültürel iletişim sürecinde kitabın önemi tartışma götürmez bir gerçek olarak görülmektedir.

Okuma, özellikle de kitap okuma olgusu, toplumun kültürel yapısının gelişmesinde ve kuvvetlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Kitap okuma ve buna bağlı olarak da toplumun okuma alışkanlığı kazanması, toplumsal değerlere daha kuvvetli bağlanmayı sağladığı gibi, değişik kültürel yapılardan da haberdar olmayı temin etmektedir. Bu bağlamda kitap okuma alışkanlığının toplum bazında kazanılmasına yönelik çalışmalar yapılması önem taşımaktadır.

Bir toplumdaki tüm bireylerin okuma alışkanlığı kazanması ideal olarak arzulansa da, bireysel, toplumsal, ekonomik ve benzeri nedenlerden

dolayı tüm bireylerin çok iyi bir okuyucu olması imkansız olmaktadır. Bunun yanında bir toplumdaki tüm bireylerin az ya da çok okuması, kitap okumaktan korkmaması, okumayı yaşamın bir gerekliliği olarak algılaması ve bu amaçla da yılda birkaç kitap dahi olsa, bir 'okur' olması, toplumsal ve kültürel açıdan bir gereklilik göstermektedir.

Okuma alışkanlığı fazla gelişmemiş toplumlarda, toplumun kültürel yapısında kısırdöngülerin oluşacağı söylenebilir. Örneğin, yere tükürmek ya da çevreyi kirletmek olgusu bir toplumun kültüründe hoş karşılanıyorsa, fakat toplum genel olarak bundan rahatsız oluyorsa, toplumun bilinçlendirilmesi ve çevre bilinci kazanmasında okuma olgusunun çok önemli işlevleri olacağı kuşkusuzdur ve toplumun kültürel yapısında hoş olmayan, ama müsamaha gösterilen olguların yıkılarak, toplum yaşamına daha uygun bir modelin gelmesi sağlanabilir.

Kültür, toplumda yaşayan insanların bütün öğrendikleri ve paylaştıklarını kapsayan bir kavramdır. Dünyaya gelen bir çocuk, dilini, dinini, yiyip-içmesini, çevresini, sosyal yaşantısını, çocuk yetiştirmesini, bilgi kurallarını, manevi değerlerini ve ölümden sonraki yaşantısını belirli bir kültür kalıbı içinde öğrenir.²¹ Bu kültürel yapı, toplum yaşantısını gözlemleyerek, kitap gibi yazılı kaynakları okuyarak ya da görsel iletişim araçlarından izleyerek edinilmektedir.

Kültür, bir toplumda ilerlemenin, üretimin, eğitimin, bilimin, güzel sanatların, insan ve toplum anlayışının gelişim düzeyini gösterir. İnsan doğumundan ölümüne kadar bir kültürel ortam içinde yaşantısını sürdürür ve bu nedenle de kültür toplumsal bir üründür, insanlararası

²¹ E. ÖZKALP, s. 71.

etkileşimin sonucu doğar ve gelişir.²² Kùltürün insanlar arasında doğup gelişmesini sağlayan unsur ise iletişimdir ve insanlar arasındaki kùltür oluşumunu, gelişimini sağlayan böyle bir ortamda da kùltürel iletişim sözkonusudur.

²² E. ÖZKALAP, s. 72.

9. KÜLTÜREL İLETİŞİM VE KİTAP OKUMA ALIŞKANLIĞI

Kültür, okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden anlam çıkarabilmek, izlenim edinebilmek, düşünmek ve zekayı eğitmektir.²³ Tüm bu eylemler ise iletişim olgusuyla gerçekleşebilecektir. Bu bağlamda da kitle iletişim araçlarının, kültürün gelişimi ve yayılımında büyük görevleri bulunmaktadır. Kitap, gazete, televizyon, radyo ve benzeri araçlar, kültürün iletişim boyutunda, yazılı ve görsel-işitsel yöntemlerle, toplumsal yaşamda ve kültürde büyük ağırlığa sahip olmuşlardır.

İletişim bağlamında yazının ortaya çıkışı ve yaygınlaşmasıyla iletilerin kalıcı olması sağlanmıştır. Bu nedenle kültürel değerler ve normlar da yazı ile kalıcılaştırmıştır. Yazı, ilk önceki şekillerde, papirüs yapraklarına, parşömen deri tabakalarına, kil tabletlere yazılarak kültürün belli ölçülerde de olsa yayılımı²⁴ ve ayrıca sonraki kuşaklara aktarımında en etkili araç olmuştur. Matbaanın bulunuşu ise, kültürel iletişimde yeni bir çığır açarak, toplumun kültürünü yansıtan iletilerin daha geniş çerçevede yayılımı

²³ AFET İNAN, M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları No: 399, 1981), s. 43.

²⁴ Elle yazımın baskı imkanına göre çok daha zaman alıcı, emek isteyen ve üretimi pahalı olan bir yöntem olması, yazılı ürünlerin kitlesel boyutta üretimi ve dağıtımını matbaanın yaygınlaşması ve kağıtın ucuzlaması dönemlerine kadar (bu 17. yüzyıllardadır) belli sınırlarda, ya kütüphanelerle ya da zengin kişilerin kitaplıkları ile sınırlı kalmıştır.

gerçekleştirilmiştir. Yazı ve bunu izleyen matbaanın bulunuşu, kağıdın bulunuşu, yaygınlaşması ve ucuzlaması, basılı ürünlerin ilk örneği olan kitapların, toplumların kültürel yaşamlarında önemli bir yer almasını sağladığı gibi, zamanla gelişen tekniklerin, ucuz kağıt ve basım imkanlarının yaratılmasıyla kültürel unsurlar, el yazması kitapların hitap ettiği kitleye göre çok daha geniş çerçevede yayım yapılmasına imkan tanımıştır.

Kitap, insan ve toplum yaşamında geçmişi öğrenme, kültürel değerlere sahip çıkma, koruma ya da bu değerlerin gelişimini, çağa uyumunu sağlamada yüzyıllardır en önemli iletişim aracı olmuştur.

Yazı, Sümerlerde din adamlarının kutsal yerlerin gelir-gider, kâr-zarar cetvelleri gibi ekonomik yapıyı kalıcı hale getirmek ve gelecek nesillerdeki din adamlarına borçlu-alacaklı durumunu bildirmek üzere ortaya çıkmış olsa da,²⁵ zamanla hesap cetvelleri tutmanın yanında değişik kültürel iletilerin de yazıya dönüşebilmesi, insanlar arasında kalıcı iletişim kurulabilmesinin en etkili aracı olmuştur. Yazı, İ.Ö. 15. yüzyılda Fenikeliler tarafından alfabeleşerek, iletilerin simgesel işaretlerle anlatılmaya başlanmasında bir sistem oluşturulmuştur.

Yazının simgesel olarak, iletilerin bu simgelerle ifade edilmesi, toplumsal kültür bağlamında bu simgeleri okuyup yazabilecek bir eğitim verilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmış ve toplumdaki bireylerin, okuryazar olan ve olmayan olarak sınıflaması sözkonusu olmuştur. Ayrıca toplumlar, yazı yazma ve okuma eğitimini vermek için toplumsal bir eğitim uygulamaya başlamışlardı. Okuryazar olan ve olmayan ayrımı, matbaanın

²⁵ ALAEDDİN ŞENEL, *İlkel Topluluktan Uygur Topluma*, (Ankara: A.Ü.SBF Yayın.No: 504, 1982), ss.300-310; ALBERT LABARRE, *Kitabın Tarihi*, (Çev.: Galip Üstün), (İstanbul: İletişim Yayınevi, 1993), s. 7.

icadı, kitabın toplum yaşamının ayrılmaz bir ögesi olarak görülmeye başlamasıyla daha da keskinleşmiş ve toplumlar, hemen tüm bireylerinin okuma-yazma kültürü edinmeleri, diğer bir deyişle okuryazar olmaları doğrultusunda eğitim sistemlerinde köklü değişiklikler yapmak durumunda kalmışlardır. Artık günümüzde değişik toplumlarda okuryazar olmayan bireyler 'yok' denecek kadar azalmasına karşın, okuma alışkanlığının toplum genelinde yaygınlaşması bir sorun oluşturmaktadır.

Kitap, okunduğu taktirde iletileri yansıtan ve bu bağlamda da yazar ile okur arasında bir kültürel iletişim süreci başlatan araç olarak okuma eylemine gereksinim duyulmaktadır. Okunmayan kitap, iletişim açısından ve kültürel olarak bir paylaşım, etkileşme gerçekleştiremeyeceği için, herhangi bir maddi cismin kütleli varlığı gibi bir maddi varlık olarak kalacaktır. Ancak bu kütleli varlığın içinde bulunan iletiler, okunduğu ve buna bağlı olarak da anlaşılıp yorumlandığı taktirde bir iletişimden bahsetmek mümkün olacaktır.

Belli bir teknolojik ve kültürel değişimin, mutlaka belli bir kültürel ve teknolojik gelişmeyi doğuracağı görüşlerinde tartışmalar bulunmaktadır.²⁶ Ancak bazı teknolojik değişimlerin kültürel değişimi, kültürel değişim de teknolojik değişimi yaratmayabilir. Teknoloji ve bunun sağladığı iletişim yapısı, kültürün gelişmesinde büyük imkanlar sağlamaktadır. Teknolojinin arttırdığı üretim gücüyle insanlar, zamanlarının daha büyük bir bölümünü, kültürel faaliyetlere ayırabilmektedirler.²⁷ Bu bağlamda, insan yaşamını derinden etkileyen teknolojik gelişmelerle, gerek iş gerekse de ev yaşamında makinalaşmanın sağladığı imkanlarla

²⁶ A.H. YÜKSEL, s. 193.

²⁷ A.H. YÜKSEL, s. 163.

insan, iş ve ev yaşamındaki çalışma dışı kalan zamanının fazlalaşması sonucu, kitap, gazete, dergi okumaya daha fazla zaman ayırabilme imkanına sahip olmasına karşın, bu durumun gerçekleşemediği görülmektedir. Türk toplumunda da teknolojik gelişmeler ve makinalaşmanın kişilere daha fazla boş zaman bırakmasına karşın, tüketilen kitap, gazete sayısı, bir başka deyişle kitap ve gazetelerin tirajlarında 1960 sonrasında fazla bir gelişme olmadığı, ancak nüfusun hızlı artışı yanında, kişi başına düşen kitap sayısında zamanla azalma olduğu gözlenmektedir.

IV. OKUMA EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ

Okuma, bireyin sonradan edindiği bir olgudur, eylemdir. Bunun için de bireyin, yazılı ya da basılı sözcüklerdeki simgelerin anlamlarını çözebilmesi için bir eğitim süzgecinden geçmesi, bir başka deyişle, yazılı sözcüklerdeki herbir simgenin ve bu simgelerin birleşerek oluşturdukları sözcüklerin anlamlarını kavrayabilmek, bu simgelerin herbirinin ne anlama geldiğini öğrenerek oluşan sözcükler hakkında bir fikir sahibi olabilmek için, öncelikle okuma-yazma eğitimini almak gerekmektedir.

Okuma eğitimi ve öğretimi, hemen tüm dünya ülkelerindeki çocuklar için ulusal Eğitim Sistemi bağlamında zorunlu bir süreçtir. Çocuklar, Eğitim Sistemi içinde, öncelikle okuma-yazma eğitimi almakta, kendi dillerindeki yazılı simgelerin anlamını çözümlmeyi öğrenmekte ve bu simgeleri yazma eğitimi almakta ve sonra sosyal, kültürel, fen, matematik derslerine devam etmektedirler. Bir başka söylemle, okuma-yazma eğitimi ulusların Milli Eğitim sistemlerinin temelini ve en önemli ayağını oluşturmaktadır.

Çocuğun okuma-yazma eğitiminin ilk zamanlarındaki tutum, gerek öğretmen, gerek okul ve gerekse Eğitim Sistemi bağlamında, çocuğun ileriki yıllarda okuma alışkanlığı kazanmasındaki en önemli faktörlerden biri olmaktadır.

Okuma eyleminin ve buna bağlı olarak da kitabın eğitim ve kültür bakımından önemi, matbaanın icadından çok öncesine dayanmaktadır.

Yeryüzünde tek tanrılı dinlerin kitaba dayandığı düşünülürse, ideolojik bütünlüğün sağlanması bakımından yazılı yapıtların işlevi ortaya çıkmaktadır. Her dünya görüşü, kendi bütünlüğü içinde, gerekli eğitimin yapılmasını yazılı yapıtlara bağlamıştır. Kendi ideolojisi başka ideolojilere karşı korumak isteyenler de, başka ideolojilerin ürettiği yapıtları yoketme eğilimi göstermişlerdir.¹

Okuma eğitimi ve öğretimi kavramları birbirinin içinde, birbirinden farksız olarak algılanabilmesi bazı anlam yanlışları doğurabilecektir. Bu nedenle, bu iki kavrama değinmeden önce eğitim ve öğretim kavramlarının anlamları üzerinde durmak yararlı olacaktır. Genel görünümü ile Türkçe'de 'eğitim' terimi, öğretim sözünden daha geniş ve daha kapsamlı olarak kullanılmaktadır.

Eğitim; "önceden saptanmış amaçlara göre insanların davranışlarında belli gelişmeler sağlamaya yarayan planlı etkiler dizgesi"²; "bireyin davranışında, kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme süreci"³; "belli bir konuda, bir bilgi ve bilim dalında yetiştirme ve geliştirme işi; çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine yardım etme"⁴ olarak değişik tanımları bulunmaktadır. Bu çerçevede eğitimi "bireyin yaşamında istendik yönde davranışlar oluşturma süreci" ya da "kişileri yetiştirme, geliştirme ve biçimleme süreci"⁵ olarak tanımlamak olasıdır.

¹ EMRE KONGAR, *Kültür Üzerine*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994), s. 89.

² FERHAN OĞUZKAN, *Eğitim Terimleri Sözlüğü*, (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1974) s. 61.

³ SELAHATTİN ERTÜRK, *Eğitimde Program Geliştirme*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi, 1972), s. 12.

⁴ *Türkçe Sözlük*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını, 1993).

⁵ CEMAL YILDIRIM, *Eğitim Felsefesi*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, AÖF Yayın No: 85, 1989), s. 9.

Öğretim ise; "belli bir amaca göre gereken bilgileri verme işi, öğrenmeyi kolaylaştıracak etkinlikleri düzenleme gereçleri sağlama ve kılavuzluk etme işi"⁶; "bireyde ya bir davranış değişikliğinin ya da yeni bir davranışın oluşması"⁷ şeklinde tanımlamalar yapılmaktadır. Buna göre öğrenmeyi, insanın yaşantısına bağlı olarak davranışında oluşan değişimler olarak tanımlamak olasıdır.

Öğretim, öğrenmenin gerçekleşmesi ve bireyde istenen davranışların gelişmesi için uygulanan örgün süreçlerin tümüdür. Bireyin yaşamı boyunca süren eğitiminin, okulda, planlı ve programlı olarak yürütülen kısmı bireyin öğretimini oluşturur.⁸

Öğretim, yoğunlaştırıcı okutma ile derinliğine çözümleyici bileştirmeyi amaçlar.⁹ Öğrenme, insan davranışlarında kalıcı izli değişiklikler oluşturma sürecidir. Öğrenme, insanın içinde (beyin, sinir ve kas sisteminde) oluşur. Öğrenme doğrudan gözlenemez, davranışlara bakarak oluşup oluşmadığı anlaşılmaya çalışılır.¹⁰

Eğitimin niteliği, eğitilen kişide istenilen davranışı oluşma işi, eğitilende oluşturulacak davranış önceden saptanan eğitim amaçlarına uygun olmalı, insanda davranışın oluşturulabilmesi, planlanmış bir eğitim sürecinden geçmesine bağlıdır.¹¹ İnsan eğitimi öğrenmesine dayanır. İnsan öğrenemezse eğitilemez.

⁶ Türkçe Sözlük, (TDK).

⁷ KAMURAN ÇİLENTİ, Eğitim Teknolojisi ve Öğretim, (Ankara: Kadioğlu Matbaası, 1988) s. 13.

⁸ FATMA VARİŞ, Eğitim Bilimine Giriş, (Eskişehir: A.Ü.AÖF Yayın. No: 84, 1987), ss. 8-9

⁹ JULIA MARSHALL, Anadili ve Yazın Öğretimi, (Çev.: Cahit Külebi), (İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1994), s. 97.

¹⁰ NURETTİN FIDAN, Birleştirilmiş Sınıflarda Öğretim, (Eskişehir: A.Ü.AÖF Yayın. No: 100, 1987), s. 22.

¹¹ İ. ETHEM BAŞARAN, Eğitime Giriş, (Ankara: Kadioğlu Matbaası, 1983), s. 17.

10. ÖĞRENME TEORİLERİ VE OKUMA

A. ÖĞRENME TEORİLERİ

Öğrenmeye ilişkin bulgular değişik görüşler yarattığı için değişik öğretim teorileri oluşturulmuştur. Öğretimden sorumlu olanlar, öğrenmenin nasıl oluştuğu ya da öğrenmenin nörofizyolojik yönlerinden çok, öğrencilerin farklı düzeylerde öğrenmeleri, onların davranış sorunları gibi konularla ilgilenmektedirler.

Öğrenme teorileri, etki-tepki teorileri, bilişsel teoriler, güdülenme ve kişilik teorileri olarak üç ana gruba ayrılabilir.¹²

a. Etki-Tepki Teorileri (uyaran-karşılık teorileri)

Edward Thorndike, Ivan Petrovich Pavlov, Edwin R. Guthrie ve B.F. Skinner'in üzerinde durduğu ve bu gruba giren kuramlar, insanın çevresinden gelen uyaranlara verdiği karşılığı öğrendiği, başka bir kez aynı uyaranlarla ya da benzeri uyaranlarla karşılaştığında daha önce öğrendiği karşılığı yinelediği görüşüne dayanmaktadır.¹³

¹² Öğrenme teorilerini geniş kapsamlı ve değişik sınıflandırmalar biçiminde görmek için bkz.: ERNEST R. HILGARD, GORDON H. BOWER, *Theories of Learning*, (New Jersey: Prentice Hall Inc., 1975).

¹³ İ.E. BAŞARAN, s. 128.

Etki-tepki teorilerinde etki, insanın gerek iç ve gerekse de dış çevresinden gelen ve insanda fizyolojik etkinliklerin başlamasını sağlayan fiziksel güçlerdir. Tepki ise, bu etkilerin insanı etkilediği zaman, insanın bu etkiye verdiği karşılık, eşdeyişle tepkidir.

Bu gruba giren öğrenme teorilerinin birbirinden ayrılan bazı yönleri bulunmakla birlikte temelde aynı görüşü savunmaktadırlar. Bu kuramlar, insanların öğrenmesinde bireysel ayrılıklar üzerinde durmuşlardır. Zeki insanın öğrenmesinin, daha az zeki insanın öğrenmesinden farklı olduğu ve bu farklılığın daha çok nicelik yönünden olduğu, zeki insanın etkilere verdiği karşılıkların bağlantı sayısı, geri zekalı insanın bağlantı sayısından daha fazla olduğu vurgulanmaktadır. Zeki insan etkileri ayırmada ve görmede, az zeki insana göre daha hızlı davranmaktadır. Öğrenilecek konunun yinelenmesi, alıştırmaların yapılması öğrenme için daha yararlı olmaktadır.

İnsan, gereksinmelerini doyumak amacıyla öğrenmeye güdülendiğinde, daha iyi öğrenebilir. Gereksinmelerin doyurulması öğrenilenleri pekiştirmektedir. İnsanın gereksinmeleri, öğrenilenlerin pekiştirilmesi için gereklidir. Gereksinme alışkanlıkları güçlendirmekte, davranışı yöneltten iç etkilerin, uyarıcıların doğmasına neden olmaktadır.

Öğrenme öncesi, öğrenme sırasında ve sonrasında, bireyin ödüllendirilmesi, cezalandırılması, öğrenmesine etkide bulunmaktadır. Öğrenmede ödül, öğrenmeye etkisi bakımından daha üstündür. İnsanın bir davranışı yapması karşısında alacağı cezayı bilmesi, cezadan kurtulmak için doğru davranışı öğrenmeye yöneltmektedir. Böylelikle cezadan kurtulma, öğrenende bir haz yaratarak ödül yerine geçmektedir. Ödül öğrenmeyi

pekiştirmekte, buna karşılık hafif cezanın öğrenmeyi pekiştirebildiği, orta ayarda cezanın öğrenmenin kesilmesine yol açabildiği, fazla cezanın ise bir süre etkili olduğu fakat daha sonra öğrenmenin durmasına yol açtığı, ayrıca sürekli cezanın da öğrenciyi gerilime ve bunalıma ittiğini açıklamışlardır etki tepki teorilerini ileri sürenler.¹⁴

Etki-tepki teorilerinde anlama ve kavramının önemli olmadığı, öğrenmede bunların yeri bulunmadığı savunulmaktadır. Ancak öğrenenin etkiye, uyarana karşılık verirken durumu sezmesinin yeri olduğu, buna karşılık asıl uyaranlara verilen karşılıkların pekiştirilmesi ile öğrenmenin oluşacağı kabul edilmektedir. Bu kuramlarda sına-yanılmalar yapılarak sorunlara çözüm bulunmakta ve bu çözüm öğrenilmektedir. Benzer sorunlarla karşılaşıldığında, öğrenilen çözüm bu sorunlara da uygulanmaktadır. Yeni sorunlar, yeni sına-yanılma çabaları gerektirmektedir.

Bir konuda öğrenilenlerin, öğrenilecek bir konuya geçiş yapabilmesi için iki konu arasında benzeyen öğelerin olması, ilk öğrenilen konuda genellemelere ulaşılması gerekmektedir. Eğer yeni uyaran eskiden karşılaşılan uyaranlara verilen karşılıklara benzeyen ya da özdeş ise, önceki öğrenilenler yeni öğrenileceklere geçiş yapabilmektedir. Öğrenilenlerin kullanılmaması, önceki öğrenilenlerin sonraki öğrenilenlere engel olması, eski öğrenilenlerin yerine yenilerinin öğrenilmesi unutmayı artırmaktadır.

b. Bilişsel Kuramlar

Bu gruba giren kuramlar alan ya da bütünlük teorileri olarak da tanımlanmaktadır ve Edward C. Tolman, Max Wertheimer, Wolfgang Köhler ve Kurt Koffka'nın teorileri bu grupta yer almaktadır.

¹⁴I.E. BAŞARAN, s. 129.

Bilişsel kuramlar, öğrenmenin algılamaya dayandığını, bilişsel (zihinsel) bir süreç olduğunu savunmaktadırlar. Bu kuramlara göre öğrenmede anlama, kavrama, içgörü önem taşımaktadır. Öğrenen, öğreneceği konuyu bütünüyle görür, algılar ve kavrar. Bütünün parçaları öğrenilince sonradan algılanır. Öğrenmede bütünleştirme, biçimlendirme önem taşımaktadır. Öğrenciye konunun bütün olarak sunulması gerekmektedir.¹⁵

Bu teorilerin birbirinden ayrılan yönleri oldukça azdır. Bu kuramlara göre, zeki insan ile az zeki insanın, bütünü kavraması bir değildir. İnsan yetenekleri oranında karşılaştığı sorunu, öğreneceği alanı bütünü ile görebilir, parçalarına ayırabilir, yeniden kurabilir. Bu yüzden öğrenme, insanın zekasına göre değişmektedir. Öğrencinin durumu görememesinden, algılayamamasından öğretim yöntemleri sorumludur. Öğretim yöntemleri uygun olduğunda her öğrenci durumu algılayabilir. Öğrencilerde görülen öğrenme farklılıkları onların yetenekleri ile ilgilidir.

Öğrenilen bir konunun yinelenmesi, konuyu algılamak için öğelerin yakalanmasını kolaylaştırmaktadır. Ancak bir konunun yinelenmesi doğru tepkiyi yapmak için gerekli değildir. Yalnız başlarına yinelemeler, öğrenilenlerin yerleşmelerini sağlayamamaktadırlar. Öğrenenin, konunun tümünü algılaması, amacı görmesi önem taşımaktadır. Bir konunun öğrenilmesinde gereğinden çok yineleme yapıldığında öğrenenin tepkilerinde saplantılar görülmektedir. Öğrenenin tepkilerinin saplantı haline gelmesi, değişmelere körükörüne direnmesine yol açmaktadır. Öğrenilen konu için değişik türde alıştırmaların yapılması yararlıdır. Davranışın değişmesi alıştırmaların sonucunda olmaz, alıştırmaların için-

¹⁵ I.E. BAŞARAN, s. 129.

de oluşur. Alıştırmalar öğrenenin bilgiyi yeniden kurma yeteneğini artırır.¹⁶

Bu gruptaki kuramlarda amaç, insanı öğrenmeye güdüleyen tek etmendir. Amaca ulaşmak, aynı zamanda gereksinmelerin doyurulması demektir. Başarı, başarısızlık öğrenmeye güdülemede önemlidir. Başarı insanda haz yarattığından ödül yerine geçmektedir. Başarısızlık ise, insanda üzüntü yarattığından ceza yerine geçmektedir.

Algılama, anlama, kavrama gibi bilişsel süreçler, aralarında temelde birlik bulunan kapsamlı davranışların ve öğrenmenin temelini oluşturur. Bütün ile parçaların ilişkilerini algılama, ayrıştırma, yeniden kurma ile öğrenme daha güçlü olmaktadır. Yaratıcı, araştırmacı öğrenme, sorunları çözme, bu tür öğrenme ile olmaktadır. Sınama-yanılmada görülen mekanik sınama ile önceki alışkanlıkların etkisi, sorun çözmeye daha az elverişlidir. Algılamaya, anlamaya, kavramaya dayanan iç-görüşsel bir öğrenme, dar sınırlı değildir, geniş bir alana yayılmaya elverişlidir. Bu tür öğrenme, insanın uyumu için daha uygundur. Yine bu tür öğrenmede öğrenilecekler, insanın yeterlik düzeyine uygun olarak etkili yöntemlerle sunulmalıdır. Bunun tersi olduğunda öğrenme oluşmaz.

Genel nitelikteki bilişsel giriş davranışlarından bir kısmının eğitimle ilgili yönleriyle dil yeteneğini ve özellikle de okuduğunu anlama gücünü içermektedir. Daha ilkökul yıllarında iken kazanılan okuduğunu anlama gücü, daha sonraki yıllarda gerçekleşen öğrenmelerin çoğunu etkilemektedir. Okullarda kullanılan öğrenme araçlarının büyük bir kısmının dile dayalı olarak okuma kaynakları olması bunun bir nedenidir.¹⁷

¹⁶ İ.E. BAŞARAN, s. 130.

¹⁷ B.BLOOM, *İnsan Nitelikleri ve Okulda Öğrenme*, (Çev.: D. Ali Özçelik), (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1979), s. 48.

c. Güdülenme-Kişilik Teorileri

Bu gruba giren kuramlar öğrenmeyi, güdülere ve kişiliğe dayandırmaktadır ve Sigmund Freud ve Woodworth'un öğrenme teorileri bu grup kuramlardandır. Bu kuramlarda yaşamanın amacı, güdüleri doyumaktır. İnsanın güdülerini, akla ve toplum kurallarına uygun bir biçimde doymasını öğrenmesi, kişiliğini kazanması ile olanaklıdır. Böylece bu kuramlar, insanın işlevlerini, kişiliğini, öğrenmenin amacını, insanın işlevlerini iyi yapmasına ve kişiliğini geliştirmesine bağlamaktadır.

Bu gruptaki kuramların birbirinden ayrı yönleri olmakla birlikte, birleştikleri noktalar Őyledir: İnsanların ğrenme yönünden bireysel ayrılıkları bulunmaktadır. Bir insanın öğrenmesi hem başkalarından ayrı özellik göstermekte hem de insanın yaşamı boyunca değişik çağlarda değişik görünümler göstermektedir. İnsanın özellikle ilk yaşları öğrenme yönünden önem taşımaktadır. Kişiliğin kazanılmasında çocukluk yılları temel oluşturmaktadır. Öğrenmede bireysel ayrılıkların bulunması yanında öğrenilenlerin işleve dönüştürülmesinde, uygulanmasında da bireysel ayrılıklar bulunmaktadır. İnsanın bedence olgunlaşması, psikolojik ortamın elverişli olması öğrenme için temel öğelerdir.

ğrenilenlerin yinelenmesi, öğrenmenin güçlendirilmesini sağlar. Ancak aynı nitelikteki yinelemeler aşırılaştığı oranda öğrenmeyi güçsüzleştirmektedir. ğrenene haz vermeyen yinelemeler, öğrenmeyi engellemektedir. Alıştırmalar uygulamaya dayandığında, öğrenmeyi artırmakta ve pekiştirmektedir. Alıştırmalar öğrenene haz verdiğinden, öğrenme daha da güçlü olmaktadır.

ğrenmeye başlarken ve öğrenme süresince sürekli güdülenme,

insanı uyanık tutarak öğrenmeyi güçlendirmektedir. Bunun yanında aşırı güdüleme, insanın öğrenmesini engellemektedir.¹⁸ Öğrenmede algılama, anlama, kavrama önemlidir. İnsan bir sorunu çözerken geçmiş yaşantılarını, geçmiş deneyimlerini kullanır. Geçmiş yaşantılar sorunu anlamaya, sınamaya yardım etmektedir. Sorun çözmeye sınamaya-yanılma ve çağrışım, içgörü kadar önemlidir.

B. OKUMA ÖĞRETİMİ VE ÖĞRENME TEORİLERİ

Okuma, bir öğrenme süreci ile oluşan, gelişen ve alışkanlığa dönüşen bir eylemdir. Okumayı öğrenme, Eğitim Sisteminde yalnız başına bir olgu olarak değil de, yazma ile birlikte ele alınmakta ve ilköğretimin ilk basamağında çocuğa öncelikle okuma-yazma eğitimi verilmekte, çocuk alfabelediği harfleri öğrenerek kelime birleşimlerine ve buradan da cümle yapılarına geçmektedir. İlkokulun ilk sınıfındaki çocuk, simgesel ifadeleri öğrenmekte ve bunun sözcük olarak anlamlandırılmasını kavramakta ve buna bağlı olarak da okuma-yazma eğitimi almaktadır. Okuma öğretiminde, oldukça küçük sınıflar, geniş bir oda, her çocuğun çalışması için bol ve çok çeşitli okuma materyalleri ve çok iyi eğitilmiş, yetenekli öğretmen oldukça önem taşımaktadır.¹⁹

Alışkanlığa dönüşen okuma eylemi, bireye bir haz verir, enformasyon ihtiyacını tatmin eder. Bu nedenle öğrenme teorileri içinde Güdüleme-Kişilik Teorilerine göre okuma öğretimi uygulanması ile, çocuğun okumaya güdülenmesi sağlanacak, ayrıca, okumanın yaşamın bir ögesi

¹⁸ İ.E. BAŞARAN, s. 130.

¹⁹ DINA FEITELSON, "Learning to Read", *The Teaching of Reading*, (Ed.: Ralph C. Staiger), (Paris: UNESCO, 1973), s. 33.

olarak algılanmasına bağlı olarak çocuğun kişisel gelişimine ve toplum için yararlı bir kişilik kazanmasına neden olacaktır. Bu teorilere göre, çocuk okuma-yazma öğrenimi süresince, sürekli olarak okumaya güdülenmelidir. Bu çocuğun okumaya yönelik ilgi ve istek duygularının uyanık tutulmasına yardımcı olacaktır. Ancak bu güdüleme aşırı boyutta yapılırsa, çocuğun okuma ve yazmadan uzaklaşmasına ya da nefret etmesine yol açabilecektir.

Çeşitli öğrenme teorileri olmasına karşın, öğrenmenin gerçekleştirilmesi için öğretimde bazı noktalara dikkat etmek gerekmektedir ve bu noktalar hemen her teoride bulunmaktadır:²⁰

- Öğretim sürecinde, öğrencinin kavrama gücü göz önünde bulundurulmalıdır. Bazı insanlar, diğerlerine göre daha kolay, bazıları da daha güç öğrenir. Sınıf ortamında öğretici, kolay ve zor öğrenenleri sürekli izlemeli ve öğretimin herkes üzerinde benzer biçimde gerçekleşmesini sağlamalıdır.

- Uyarılan insan, uyarılmayana göre daha kolay öğrenir. Genel olarak, öğrenme ve başarılı olma isteği, öğrenmeye ve okuma alışkanlığının kazanılmasına katkıda bulunur.

- Öğrenmede uyarımın ölçülü olmasına dikkat etmek gerekmektedir. Aşırı uyarı ve güdüleme, birey üzerinde "ızdırap, korku ve endişe yaratarak" öğrenmeden uzaklaştırabilir.

- Ödüllendirme ile kontrol edilen öğrenme, genellikle, ceza ile kontrol edilen öğrenmeye oranla daha etkindir.

- Bireyin içinden gelen uyarım, dışarıdan gelen ya da empoze edilen uyarıma oranla daha etkili öğretim sağlar.

²⁰ F. VARİŞ, s. 11.

Bu noktalara bağlı olarak, okuma öğretiminde güdüleme, bireyi okumaya yönlendirme ve bireyin bunu içinden gelen bir hisle algılaması, okumanın öğretim boyutundan alışkanlık boyutuna ilerlemesinde etkin olacaktır.

Okuma öğretimi, üç temel faktörün başarılı etkileşimine bağlıdır:²¹

- 1) Dil. Her olayda düşünölen özel yazım sistemi.
- 2) Öğrenci. Konuyu elde eden, öğrenen kişi ya da grup.
- 3) Öğrenilecek konuya yönelik çocuklara öğrenim kolaylığı sağlamada uygulanacak yöntemler.

Külebi,²² okuma ve yazma öğretimi konusunda üzerinde durulması gereken konuları şöyle belirtiyor:

1) Yazın derslerinin amaçları, öğrenciye düşünme, konuşma ve yazma eğitimi vermektir. Bu amaçları gerçekleştirebilmek için diğer öğretmenlerle işbirliği içinde çalışılmalıdır.

2) Söylem ve yazım yanlışları üzerinde ısrarla durarak, bu yanlışların düzeltilmesi ve doğru biçimlerinin öğretilmesi için çalışılmalıdır. Bu yanlışların düzeltilmesinde yöntemli davranılmalıdır.

3) Edebiyat ve Türkçe dersi öğretmenlerinin, gerek ders konularında, gerekse toplantılarda ve kitaplık çalışmalarında, kendi aralarında ve diğer öğretmenlerle işbirliği yapmaları gerekmektedir.

4) Okul ve sınıf kitaplıklarının verimli olması öncelikle anadili ve yazın öğretmenlerinin çalışmalarına bağlıdır. Öğrencilerde kitap okuma sevgisinin, iyi ve güzel kitap seçip değerlendirilmesi yeteneğinin

²¹ D. FEITELSON, s. 36.

²² J. MARSHALL, (kitabı tercüme eden Cahit Külebi Ek Bölümü'nde, okuma-yazma öğretimi konusundaki kendi önerilerini anlatmıştır), ss. 133-134.

geliştirilmesi, öğretmenlerin ilgilerine bağlı bulunmaktadır.

5) Sözlü ve yazılı sınavlarında öğrencileri ezberlemeye yönlendirmekten kaçınılmalı, belirsiz (öğrenciyi kararsızlık içinde bırakan), verimsiz (yanıltıcı, belirsiz olan, öğrenciyi gereksiz yinelemelere ve konu dışına sürükleyen), metinden uzaklaştıran soru tiplerinden kaçınılmalıdır.

11. OKUMA ARZUSU İNSANLARDA NASIL YARATILIR?

Arzu, istek, alışkanlık kazanmada en önemli olgudur. Birey, okuma arzusu duyarak kitaba ve okumaya kendini yönlendirir ve bu yönlendirmeler de sürekli yapılan bir davranış biçimine dönüşerek okuma alışkanlığı kazanılır.

İnsanlarda okuma arzusu, okumanın insan yaşamının bir parçası olduğu gösterilerek, okumaya ve kitaba yönelik güdüleme, eğitim ve öğretim programlarını okuma arzusu uyandıracak biçimde düzenleyerek ve ders içeriklerini öğrencilerde okuma arzusu yaratacak şekilde biçimlendirerek, anne, baba, kardeş, öğretmen, arkadaş çevresinin ve buna bağlı olarak da toplumun yönlendirmesiyle ortaya çıkacaktır. Bu çalışmanın Birinci Bölümü'nde belirtildiği gibi okuma arzusunun oluşumunda bireysel, çevresel, toplumsal etkenler önemli rol oynamaktadır.

İnsanlarda okuma arzusu, genellikle ilkokul döneminde başlamaktadır. Okuma öğretiminin başlangıç dönemi olan bu yıllarda, okuma öğretiminin özellikleri dile, alfabe türüne, ses ve sembol arasındaki uyum ilişkisinin kurulmasına göre değişmektedir. Başlangıç aşamasındaki kişi, bir kelimeyi söylemenin yeterli olmadığını, kelimenin anlamını da

kavraması gerektiğinin farkına varır.²³ Çocuk bu dönemde okuma arzusu içinde olmakta ve özellikle de okumaya yeni başlayan çocuk, okumadan, simgesel işaretleri çözümleyerek birşeyler öğrenmekten büyük zevk almaktadır. Çocuğun bu okuma arzusu ve keyfi, ileriki öğretim basamaklarında da sürdürebilmesinde, öğretmenler ile sınıf ortamı büyük etkinliğe sahiptir.²⁴ Çocuk, ilkokul çağında kazandığı okuma arzusunu, ortaöğretim yaşamında da sürdüremezse, okuma alışkanlığı kazanamamakta, hatta okul sonrası yaşamında eline herhangi bir kitap dahi almamaktadır.

Çocuğun okuma arzusu kazanmasında, evindeki kitaplık, aile bireylerinin kitap okuması ve okudukları kitaplar, gazeteler, dergiler hakkında konuşmaları, tartışmaları çocuk üzerinde olumlu tesirler bırakmaktadır. Çocuklara aile bireyleri resimli kitaplar alıp hediye etmeleri ve onların kitaplarla ilk tanışıklıklarını bu yoldan sağlamaları, okuma arzusu yaratılmasında ve bunun alışkanlığa dönüşümünde önemli olmaktadır.

Okuma eğitimi sürecinde, bunun ilk basamağını oluşturan aile ortamında çocukların dokunacağı, göreceği ilk şeylerden biri resimli kitaplar olmalıdır. Çocuk metni anlamasa dahi, aile bireyleri çocuk ile resimlere bakarak resimlerdeki nesnelere adlandırmak suretiyle çocuğa metni okumalı ve çocukla kitap hakkında karşılıklı konuşmalıdır.

Çocukta ilk okuma arzusu bu suretle aile ortamında, resimli kitaplara bakarak, aile bireylerinin okuma eylemlerini izleyerek, aile bireylerinin yardımıyla resimli kitaplardaki nesnelere adlandırıp kelime dağarcığının gelişimini sağlayarak başlatılabilir.

²³MARION D. JENKINSON, "Ways of Teaching", *The Teaching of Reading*, (Paris: UNESCO, 1973), s. 39.

²⁴MUSTAFA NİHAT ÖZÖN, *Yazmak Sanatı ve Kompozisyona Giriş*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1967), s. 85.

Çocuklar bizzat yaşayarak öğrenirler. Çocuğun da okumaya merak duyması ve okumayı arzulaması için öncelikle aile ortamında okuma olayını görmesi ve bunu yaşaması, okul aşamasında da yine gerek öğretmeninden gerekse arkadaş çevresinden okumaya yönelik davranışlar görmesi gerekir ki, çocuk da okumaya arzu hissedebilsin.

Çocuğun davranışlarının gelişmesine başlıca iki faktör etki etmektedir. Bunlar öğrenme ve gelişmedir. Öğrenme davranışların değişmesidir. Gelişme ise organizmanın olgunlaşması ile ilgili bir süreçtir. Çocuk hem büyür hem de olgunlaşır. Büyüme ve gelişme sırasında çocuğun zihninde, duygusal ve sosyal yönlerden farklı ölçüde değişimler oluşmaktadır.²⁵ Çocuk, çevresinde gördüğü şeylerden etkilenerek yeni şeyler öğrenirken bir taraftan da büyümekte, öğrendiği şeylerden etkilenerek zihinsel gelişimini sağlamaktadır. Çocuk büyüme aşamasında gördüğü şeylerden büyük oranda etkilenmekte ve bu etkilenme çocuğun kişiliğinin oluşmasını sağlamaktadır. Bu nedenle çocuğa gerek aile ortamında ve gerekse de okul yaşamında iyi şeyler öğretme, ona iyi örnek olma, çocuğun iyi bir kişilik kazanmasına yol açacaktır.

Okuma öğretiminde, çocuğun gelişim düzeyine göre dört aşama bulunmaktadır.²⁶

1) Okumaya hazır ve istekli olma. Bu aşama çocuğun doğumundan 6-7 yaşlarına kadarki aşamadır. Bu aşamada okuma öğretimi için değişik türden hazırlık yapılması gerekmektedir: Fiziksel hazırlık, iyi görme ve duymayı kapsamaktadır. Entellektüel hazırlık, çocuğun kısa bir görsel algılama

²⁵ FATMA VARİŞ, *Eğitimde Program Geliştirme*, (Ankara: A.Ü., Eğitim Fakültesi Yayınları No: 75, 1978), s. 73.

²⁶ MORTIMER J. ADLER, CHARLES VAN DOREN, *How to Read a Book*, (New York: Siman and Schuster, 1972), ss. 24-25.

sürecinde, birleşik kelimeleri ve sözcükleri tam hatırlamasıdır. Dil hazırlığı, açık ve net konuşma yeteneği ile cümleleri doğru biçimde kullanabilmedir. Kişisel hazırlık, diğer çocuklarla çalışma yeteneği, dikkati sürdürmek, işaretleri izlemek gibi yeteneklerin çocuğa kazandırılması için çalışmalar yapılmasını gerektirir.

2) Çocuk, ikinci aşamada (ilkokulun ilk yılı), basit sözcükleri okumayı öğrenir. Çocuklar, ilk yılın sonuna kadar 300-400 sözcük öğrenir. Burada aynı zamanda, kavramın kullanılışı, işaretlerin anlamları ve sözcüklerin sesle ifadesi gibi temel yetenekler de öğrenilir. Bu aşamanın sonunda çocuk, basit bir kitabı bağımsız olarak zevkle okuyabilir hale gelir.

3) Kavramlar aşamasında, yabancı sözcüklerin anlamında kilitlenmeme yeteneğini ilerleterek sözcük geliştirmeyi hızlı bir süreçte gerçekleştirir. Buna ek olarak çocuk, bilim, sosyal bilimler, dil sanatı gibi farklı içerikli konularda farklı amaçlarda okumayı öğrenir. Ayrıca çocuk, okulun dışında da kendi kendine, eğlenmek, merak gidermek ve düşünce ufkunu genişletmek için okumasını ilerletmeye çalışır.

4) Çocuk bu aşamada, daha önce edindiği yetenekleri geliştirmekte ve arıtmaktadır. Öğrenci, daha önceki deneyimlerini özümsemeye başlamaktadır. Bu, olgun okuma (mature reading) aşamasıdır ve genç bireyin bu aşamaya 13 yaşlarında ulaşması gerekmektedir.

12. OKUL VE AİLEDE OKUMA EĞİTİMİ VERİLMESİ

Okuma eğitimi öncelikle ailede başlar, bunu kreş veya anaokulu, ilköğretim ve ortaöğretim izler. Bu aşamalardan birinde birey, okuma arzusu içinde bulunarak bunu sürekli yapılan bir eylem, eşdeyişle alışkanlık haline getirir ya da bu aşamalardan birinde karşılaşacağı olumsuz bir davranış ya da güdüleme eksikliği veya yokluğu, bireyin okumadan uzaklaşmasına yol açar. Bu bağlamda bireyin, özellikle de çocuğun ilk yaşlarından itibaren aile ortamında, kreş ve anaokulu dönemlerde, gerek aile bireyleri ve gerekse de kreş ya da anaokulu eğitimcileri tarafından okuma eğitiminin verilmesi ve çocuğun okumaya yönlendirilmesi gerekmektedir.

Okuma-yazma öğrenme, normal koşullarda ilkokulun ilk yılında olmasına karşın, okumayı öğrenmenin sistematik bir biçimde anaokulunda mı yoksa ebeveynlerin yardımıyla mı başlatılması gerektiği tartışmalı bir konudur.²⁷ İngiltere, Japonya, İsrail ve diğer bazı ülkelerde, eğer doğru yöntem uygulanırsa, çocuklara üç yaşından itibaren başarılı bir biçimde okuma öğretilbileceği saptanmıştır. Bamberger'de²⁸ bu görüşten hareketle,

²⁷R.BAMBERGER, s. 47.

²⁸R.BAMBERGER, s. 47.

okumanın okula başlamadan önce, dikkatli ve eğlenceli bir biçimde öğretilbileceğini savunmaktadır.

Kimi ülkelerde, öğrencilere iyi okuma alışkanlıklarının kazandırılması bakımından, okuma raporları yazmaları ve arasına, günü gününe okudukları eserlerin listelerini tutmaları istenmektedir.²⁹ Fransız Eğitim Sistemi, okul kitaplığının iyi okuma alışkanlığının oluşmasında önemli payı bulunduğunu savunmaktadır ve okuma salonunun, öğrencinin her istediğinde, yararlanmasına hazır bulunmasını öngörür. Kitapların öğrencinin edebiyat zevkini geliştirecek, çağdaş sorunlara karşı ilgisini uyandıracak ve ona okumanın boş zamanları yararlı kılıcı bir etkinlik olduğunu keşfettirecek biçimde seçilmiş olmaları gerekmektedir.³⁰

A. OKUMAYA VE KİTABA KARŞI İLĞİ DÖNEMLERİ

a. Okul Öncesi Dönem

İnsanda kitaba karşı ilgi ve merak okuma öncesi dönemde, bir başka deyişle okuma-yazma öğretimi öncesi dönemde başlamaktadır. Çocuğun eline verilen renkli resimli kitaplar, çocuğa kitaptan okunan ya da anlatılan hikaye ve masallar, oyun oynama güdüsüne seslenen dizeler, tekerlemeler, bu dönem çağındaki çocukların kitaba ısındırılması, kitabın sevdirmesi ve ileride okuma alışkanlığı kazanmasında önemli rol oynamaktadır.³¹

Okul öncesi dönemde, ebeveynler ve anaokulu öğretmenleri, çocukları resimli kitaplara bakmaya teşvik etmelidirler ki bu teşvik, çocuk

²⁹J. MARSHALL, s. 72.

³⁰J. MARSHALL, s. 82.

³¹ZEHRA İPŞİROĞLU, "Okumayı Öğretme", *Yaratıcı Toplum Yolunda Çağdaş Eğitim*, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1990) s. 52.

üzerinde daha ilk yıllarda okuma arzusu uyandırarak 'kitap deneyimi' kazandırır. Buna ek olarak kitaplardan masal ve hikayeler okumalıdır. Bu tür eylemler çocuğa okuma arzusu kazandırarak ileride okuma alışkanlığı edinmesini sağlayabilir.

Radyo, televizyon ve çeşitli öğretici oyunlar da çocuğun okuma isteğini arttırabilir. Ancak özellikle televizyonun, çocuğu okumaktan uzaklaştırdığına ilişkin bulgular da bulunmaktadır.³² Televizyonun çocuğun okuma alışkanlığı kazanma sürecinde, bazı programlarda üzerinde durulması halinde etkin olabileceği, fakat gereğinden fazla televizyon seyretmesi durumunda da okumaktan uzaklaşabileceği bir gerçektir.

Okul öncesi dönemdeki temel görevlerden biri, çocuğun okumayı öğrenme beklentisini teşvik etmektir.

b. Kreş ve Anaokulu Dönemi

Kreş ve anaokulu, çocuğun ebeveyninden ve aile ortamından çıkarak değişik bir sosyal çevreye girdiği, kendi yaşıtı birçok çocukla tanıştığı bir ortam olarak çocuğun okul dönemlerinde kazanacağı düzenli faaliyetler, eşdeyişle alışkanlıklar kazanma sürecinin, aileden sonraki ikinci önemli aşamasını oluşturmaktadır. Kreş ve anaokulundaki eğitimciler, ebeveynle hemen aynı görevlere sahiptirler ki, çocuklara yardım ederek okuma isteğinin geliştirilmesi, resim kitaplarına bakmaya ve okunan kitapları dinlemeye, kelime dağarcığını genişleterek kitaplara ilgi uyandırmaya alıştırmaya biçiminde eğitim uygularlar.³³

Kreşin ya da anaokulunun fiziki görünümü, örneğin duvarlarda

³²KATE MOODY, *Growing up on Television*,(New York: Times Books, 1980), ss. 59-65.

³³R. BAMBERGER, s. 46.

bulunan resimler, resimli kitap örnekleri, derslerde çok sayıda hikaye anlatma, resimli kitaplara bakma ve çocuklarla bu resimler üzerinde konuşma, çocukların okuma ilgilerinin doğmasına yol açacaktır.

Çocuğun resimli bir kitabı eline alarak okuyormuş gibi yapması, tanımadığı, anlamını bilmediği gizemli işaretlere, simgelere anlam yüklemeye çalışması, çocuğun daha ilk yaşlarında okuma arzusuna yönelik bir davranış kalıbı içine girdiğini gösterir.

Çocuğun kitabı sevmesinde, okumaya ilgi duymasında, kütüphanelerden yararlanmak istemesindeki ilk aşama okul öncesi eğitim dönemidir. Bu eğitimle aile ve anaokulları baş rol oynamaktadır. Özellikle bu devrede görülen çocuktaki, kesmeğe, yırtmağa karşı eğilim, başka yönlere sevkedilmek suretiyle önlenmeli ve kitabın korunmasına yönelik bir davranış geliştirilmelidir.³⁴

c. İlkokul Dönemi

Okuma çağı dönemi olan ilkokul yıllarında çocuğun dünyasında düş ile gerçek içiçedir. Bu yıllarda çocuk, öncelikle, zamanın büyük bir bölümünü hayal dünyasında geçiren bir oyun çocuğudur.³⁵

Bu dönem, çocuğun okuma alışkanlığı kazanma sürecinde önemli bir dönemdir. "Eğer öğretmen okumada gösterilen her başarıyı gözlemleyebilir, övebilir ve geliştirebilirse, çocuk okumaya karşı olumlu ve iyimser bir yaklaşım gösterecektir. Fakat çocuk okumada başarısız olur ve dahası bu nedenle cezalandırılır veya azarlanırsa, çocuk bu deneyimin sonucu olarak okumayı reddedecek ve okumaya güvensizlik duyacaktır."³⁶

³⁴ ÖZLEM GÜRSEL, "Kütüphane Okuyucusunun Eğitilmesi", TKDB, S: 1, C: XX, 1971, s. 39.

³⁵ R. BAMBERGER, s. 40.

³⁶ R. BAMBERGER.

Kitap okuyucusunun eğitilmesindeki en önemli aşama ilkökul dönemidir. Kitap dostluğu, kitap sevgisi ve kitap değerinin çocukta yeşerebilmesi, ilkökul eğitimcilerinin en büyük görevi olmalıdır.³⁷

İlkokul dönemindeki çocuğa, onu irkiltecek, tiksindirecek, korkutacak masal ve hikaye kitaplarını okumasını öğütlemek, çocuğun gelişimine ve özellikle de çocuğun okuma alışkanlığı kazanamamasında önemli etkilere sahiptir.³⁸ Bunun yerine, çocuğun hoşlanabileceği, zevkle yeni kitaplar okumaya yönlendirebilecek kitapları tavsiye etmek gerekmektedir.

İlkokulların birinci sınıfından başlayarak çocuğa sesli okumanın yanında sessiz okuma eğitiminin de verilmesi gerekmektedir. Bu aşamada, okumayı öğrenmiş olan çocuk, kendi kendine okurken, sözcükleri seslendirmeksizin okur, ancak bu tam bir sessiz okuma olmayıp, çocuk sözcükleri içinden söylemeye devam etmektedir.

Bu dönemdeki çocuklara kendine güvenme ve okumadan zevk alma sık sık övülmeli ve çocuklar okumaya yönlendirilmelidir. İlkokul çağındaki çocuklar için aşağıdaki noktalara önem vermek, okuma öğretimi ve alışkanlığı kazandırmada yardımcı olacaktır: ³⁹

1) Okul öncesi dönemdeki hikaye anlatma ve onunla birlikte okuma eğitiminin en önemli temeli olan 'kelime toplama', diğer deyişle sözcük bilgisinin genişletilmesi gibi faaliyetler sürdürülmelidir.

2) Okumayı öğrenmenin ilk adımı olarak teknik alıştırmaları bulunan oyunlar çoğu zaman çocuklara daha çekici gelmektedir. Yeni teknik becerilerden hoşlanma, kısa zamanda okunan şeylerin içeriğine ilgi duyma

³⁷ Ö. GÜRSEL, s. 40.

³⁸ Z. İPŞİROĞLU, s. 52.

³⁹ R. BAMBERGER, s. 40.

ile birleştirilmelidir. Bu nedenle okuma materyali, çocuğun ihtiyaçlarına ve genel ilgilerine uygun olmalıdır.

3) Okulun ilk yıllarında öğretmenin çocuklar üzerinde örnek ve imaj olarak çok büyük etkisi vardır. Eğer, çocuk kendisini öğretmeni ile bir tutarken, okumayı seven bir kişi ile özdeşleşirse, okuma gelişimi olumlu bir biçimde etkilenecektir.

4) Okuma materyalinin seçimi sırasında çocukların gelişme aşamaları ve egemen olan ilgileri gözönünde tutulmalıdır.

5) Okuyucuları kazanmak söz konusu olduğunda, okuma materyali ile belirli ders programı üniteleri arasında uyum sağlanması şart değildir.

6) Okulun ilk yıllarından itibaren sınıfta kitap sergileri düzenlenmeli, kitaplar hakkında resimler yapma ve kompozisyon yazma denemelerine ders ve ödev bağlamında yer verilmeli, derslerde sesli okuma, kontrol etme olarak değil, daha çok metni diğer kişilerle birlikte incelemek ve onlarla paylaşmak şeklinde yapılmalıdır.

İlkokuldan başlayarak çocuğun sürekli ve planlı bir okuma alışkanlığı kazanmasında, öğretmenler şu noktalar üzerinde öğrencilerini motive etmelidirler:⁴⁰

– Öğretmenler öğrencilere boş zamanlarında okuyabilecekleri kitap listeleri vermelidirler.

– Hafta sonlarında, yarıyıl ya da yaz tatillerinde okuyacakları kitapların listelerini yapmalıdırlar.

– Öğrenciler, ayda en az bir kitap okumaya şartlandırılmalıdır.

– Öğrencilerin, öğretmen tarafından okunması istenen kitapları nasıl

⁴⁰HALİL TEKİN, *Okullarımızdaki Türkçe Öğretimi*, (Ank.: Mors Matbaası, 1980), s. 87.

temin edebilecekleri (satın alma, kütüphaneden ödünç alma gibi) konusunda yardımcı olunmalıdır.

– Öğrencilerin okudukları kitapları arkadaşları ile konuşabilmeleri, tartışabilmeleri için ortam hazırlanmalıdır.

– Çocukların, yeni yayınları izleyebilmeleri için sık sık kitapçılara gitmelerini sağlama, ayrıca gazete ve dergilerdeki kitap eleştiri sayfalarını okuyarak, bunları sınıfta anlatmaları için destek olmalıdırlar.

Bunun dışında öğretmenler, ilkokul çağlarındaki çocukların kitaba karşı ilgi ve sevgilerini sık sık kontrol etmeleri, kitaba ve okumaya karşı çocuğun yönlendirilmesinde önemli rol oynayacaktır. Bu amaçla çocukların kitap sevgisini ölçmede bazı kıstaslardan yararlanılabilir:⁴¹

- Kitap kapağıyla sayfalarını, gereksiz yazılar ve işaretlerle karalamama.
- Kitapları büküp katlamama.
- Kitap yapraklarını yırtmamaya özen gösterme.
- Okurken kaldığı sayfayı belirtmek için yaprağı kıvırmama, bunun için sayfa aralarına kağıt ya da karton belirteç koyma.
- Sınıf ya da okul kitaplığından aldığı kitabı, işi bitince, düzenli ve temiz biçimde ve zamanında teslim etme.
- Kitaplarını kağıt ya da naylonla kaplama.

Çocuğun ilkokul yıllarının sonlarına doğru, ilkokul dördüncü ve beşinci sınıflarında, çocuk 'peri masalları' döneminden 'macera çağı'na geçiş yapmakta ve okuma alışkanlığının kazanımında bu çağlar özellikle önemli yılları oluşturmaktadır. Şayet çocuk ilkokul beşinci sınıfta hevesli bir okuyucu değilse, bu çocuğun okumaya yönelik durumu ileriki yıllarda fazla

⁴¹H. TEKİN, s. 86.

değişmeyecek ve bu çocuğun okuma alışkanlığı edinmesi zor olacaktır.⁴²

d. Ortaokul Dönemi

Çocuğun ergenlik yıllarının başı olan ortaokul yıllarında, ergenlik döneminin çeşitli bunalımları, gençleri kararsız kıldığından, diğer gelişim aşamalarında olduğundan daha fazla yardıma gereksinim duyarlar. Bu konumda genç bir kişinin kendi kitabını kendi seçmesi mümkün olduğu gibi, çocukların kendilerine yapılan yardımın mümkün olduğu kadar az farkında olmaları önem taşımaktadır.⁴³

Bu dönemdeki çocuklara, kendilerini kitaplara yönlendirmeleri öğütlenerek, kitapların onların sorularına ve sorunlarına yanıt aramada onlara yardımcı olabilecek en iyi dost olduğu öğretilmelidir.

Ortaöğretime gelen öğrenciler, okumanın mekanik yönünü (harfleri, sözcükleri, yazı imlerini, seslendirmeyi) öğrenmiş, zevk için okuma becerilerini kazanmış olması gerekmektedir. Bu çağlarda çocuklar, gelişim yönünden, ergenlik öncesi çağdadırlar. Bu çağın güçlü ve çok yönlü yeteneklerine karşılık vererek, okumada anlama ve hız kazanma becerisi geliştirilmelidir.⁴⁴

Ortaokul dönemindeki çocuklar, tesadüfi okuma, diğer deyişle gelişigüzel olarak "ne bulursa onu okuma" yerine, "güdüleyici okuma"ya⁴⁵ yönelerek, okumanın anlamını ve önemini artık kavramış olmalı, okumayı, yemek, içmek gibi bir gereksinim olarak algılamaya başlamalı,

⁴²R. BAMBERGER, s. 41.

⁴³R. BAMBERGER, s. 42.

⁴⁴ BEŞİR GÖĞÜŞ, *Ortaokullarda Türkçe ve Yazın Eğitimi*, (Ankara: Gül Yayınevi, 1978), s. 63.

⁴⁵R. BAMBERGER, s. 42.

okuduğu kitapları yorumlayarak ve eleştirerek kişiliğini geliştirmeye çalışmalıdır. Bu yıllar, çocuğun ergenleşme dönemi olması nedeniyle fiziksel bünyenin süratle geliştiği, karşı cinse karşı değişik duygular hissetmeye başladığı bir dönem olarak, çocuğun bir bunalım içinde olduğu yıllardır.⁴⁶ Çocuk bu yıllarda, ilgi duyduğu konular yanında romantik yaşamı betimleyen romanlara yönelmeye başlamakta, okuduklarını kendi yaşamı ile özdeşleştirmeye çabalayarak, bilinçli ya da bilinçsiz olarak, okuduğu kitaplardan etkilenerek kendi kişiliğinin gelişimine yön vermeye başlamaktadır.

Ortaokul dönemindeki çocukların okuma öğretimi uygulamalarında sessiz okumaya ağırlık vermek gerekmektedir. Örneğın ilkokulun 5. sınıfında, sesli okumaya ancak 1/3 oranında zaman ayrılırken, ortaokulun 1. sınıfında da bu oran uygulanmalı, ancak 2. ve 3. sınıflarda sesli okuma yerine, çocuğun tamamen sessiz okumaya yönlendirilmesi çalışmaları yapılmalıdır.⁴⁷

Bu dönemde çocukların okumaya karşı ilgilerini geliştirmek ve güçlendirmek için, okulda, öğretmenlerin önderliğinde kitapların kısa özetlerinin yeraldığı okuma listeleri hazırlamak yararlı olacaktır. Bu listeler ile okul kütüphanesine alınacak kitaplar hakkında okul yönetimine fikir verme yanında, öğrenciler istedikleri kitapların kütüphaneye alınarak birçok kişi tarafından okunmalarının sağlanması yönünden de bir bakıma baskı yapabileceklerdir. Ayrıca okuma listeleri, ebeveynlere de ulaştırılarak, ebeveynlerin çocuklarına kitap almada güdüleyici, ebeveynleri ve çocukları okumaya yönlendirici ve ebeveynlerin çocukları için kitap seçiminde

⁴⁶ İ.E. BAŞARAN, ss. 126-127.

⁴⁷ B. GÖÇÜŞ, s. 69.

yardımcı olmaları açısından önemli bir yer alacaktır.

Ortaokul çağlarındaki çocuklar, sınıflarında haftalık ya da aylık olarak, sınıfta belirleyecekleri ya da öğrencinin kendisinin seçeceği kitapları okuyarak, sınıfta kitabı özetleyerek anlatmaları, öğrencilerin hem okuma alışkanlığı kazanmalarında, hem dil becerilerini geliştirmede, hem de bir düşünceyi anlatabilme becerisi kazanmada yardımcı olacaktır.

e. Lise Öğretim Dönemi

Lise yıllarında gençler, hemen tamamen çocukluk psikolojisinden kurtularak kendilerini genç bir insan olarak görmeye başlarlar. Bu dönemde, karşı cinse karşı duyulan istek çok fazlaşmış, sevgi ve aşk duyguları ile "duygusal arkadaşlık" ilişkilerine daha fazla önem verilmektedir. Bunun yanında gençler, toplumsal olaylar ile de ilgilenmeye, siyasi eğilimler hakkında düşünmeye de başlarlar. Bunların sonucu olarak birey, ilgilendiği konu hakkında daha fazla kitap okumaya, okuduğu eserleri arkadaşları ile tartışmaya yönelir. Gençler, bu dönemde soyut düşünme basamağına geçtiği için, artık soyut kavramları rahatlıkla anlayabilmektedir. Arkadaşları ile iyi ilişkiler içine girerek kendine daha fazla güven duymaya başlar. Cinsel konulardaki sorunlarının büyük bir kısmını henüz çözemedikleri için zaman zaman bunalıma düşmektedirler.⁴⁸

Lise yıllarındaki gençlerin hayatın daha sonraki kısmını etkileyecek ilgi ve alışkanlıklarını geliştirmek özel önem taşımaktadır. Bunun için, öncelikle varolan ilgileri geliştirmek gerekmektedir.

Bu dönemdeki birey için kitap, kendisinin üzerinde durduğu fikirler

⁴⁸ I.E. BAŞARAN, s. 126.

ve değerler, diğer bir anlatımla, kendini bulma, dünyayı tanıma, bir hayat felsefesi geliştirmeye yönelik sorunlar üzerinde duruyorsa, ilgi odağı olacaktır. Toplumsal sorunlar ve bireyin kendi sorumluluklarını görmeye başlaması gençlerin toplumsal konuları işleyen kitaplara yönelmelerinde etkin rol oynamaktadır.⁴⁹ Ancak bu dönem gençlerinden bazıları, özellikle de fazla kitap okumayanlar, ilgilerini ve görüş ufuklarını geliştiremediklerinden dolayı hâlâ "macera kitaplarını"⁵⁰ okumakta ve buna gereksinim duymaktadır. Bu gençler, macera kitaplarını kütüphanelerde bulamazlarsa ilkel suç ve dedektif hikayelerine yönelmekte ve bu bütün hayatları boyunca da devam edebilmektedir.⁵¹

Lise öğrenimindeki gençleri okumada daha etkin kılmak için, derslerde öğrencilerin aktif rol almalarının sağlanması, diğer deyişle, öğrencilerin okudukları kitap ya da kitapları (ders kitabı dışında sınıfta belirlenen ya da öğrencinin kendi seçtiği kitapları) sınıfta sunmaları, sınıfın eleştiri ve sorularını yanıtlamaları, lise öğrenimindeki gençlerin büyük çoğunluğunun daha aktif okuyucu olmalarına ve okuma alışkanlığı kazanarak bunu ileriki yaşamlarında da sürdürmelerinde önemli rol oynayacaktır.

Özellikle orta ve lise öğretiminde öğretmen, öğrenci nazarında bir öğretici veya bir kontrolör olmanın yanında, kitaplara önem veren bir kişi de olmalıdır.⁵² Öğretmen, öğrencileri ile olan okuma iletişimi bağlamında, yalnızca kitap okuma üzerine yoğunlaşmakla kalmamalı, zaman zaman bir kitabın öğrencinin kendisine ne kazandırdığından da söz ettirmelidir.

⁴⁹G.H. PILGRIM, M.K.MCALLISTER, *Books, Young People and Reading Guidance*, (New York: Harper and Row Publishers, 1968), s. 71.

⁵⁰R. BAMBERGER, s. 43.

⁵¹R. BAMBERGER, s. 43.

⁵²R. BAMBERGER, s. 44.

Lise öğrenimi çağlarındaki gençlerin istekleri ile ilgili kitapların seçiminde bazı ihtiyaçlar ve bunların tatmini ön plandadır. Bunların belirlenerek gence kitap seçiminde öneri bağlamında yardımcı olunabilir ve bu ihtiyaçların okuma ile giderilmesi sağlanabilir. Bu ihtiyaçlar şöyledir:⁵³

- 1) Gençler, fiziksel, zihinsel, coşkusal ve sosyal olarak güvene gereksinim duyarlar.
- 2) Gençler, yetişkinlerden, bağımsız heyecan geliştirme fırsatları elde etmek isterler.
- 3) Genç insanlar, aile ilişkilerindeki problemlerini çözmeye yardıma ihtiyaç duyarlar.
- 4) Gençler, yetişkinler gibi kendi rollerine sahip olabilmeleri için yardıma gereksinimleri vardır, özellikle de bir yaşam tarzı kazanma, aile ve ev kurma konularında olduğu gibi.
- 5) Gençler, her iki cinsiyetten, farklı gençlerle memnunluk verici ilişkilere gereksinim duyarlar.
- 6) Genç insanların, fiziksel dünyayı nasıl kontrol edeceklerini öğrenmeye ve anlamaya gereksinimleri vardır.
- 7) Gençler, doğrudan ya da dolaylı, ancak kendileri tarafından başarıya ulaşmayı denemeye gereksinim duyarlar.
- 8) Gençler, sosyal duygusal davranışları geliştirmeye ve sosyal sorumluluk almaya ihtiyaçları vardır.
- 9) Gençler, yaşamın uygun bir bireysel felsefesini oluşturmada yardıma gereksinim duyarlar.
- 10) Gençler, estetik beğeniyi geliştirmede yardım isterler.

⁵³ G.H.PILGRIM, M.K. MCALLISTER, ss. 71-72.

11) Gençler, sıhhatli eğlence ve dinlenme için fırsatlara ihtiyaçları vardır.

İnsanların okuma ilgilerini cinsiyet, yaş, zeka ve sosyo-ekonomik durum olarak dört etken etkilemektedir. Gençler için de bu durum ayrıdır.

Erkek ile kızların okuma ilgileri arasındaki keskin fark, geç-çocukluk ve gençlik çağı arasında görülmektedir. Erkek çocuklar, erkek karakterleri taşıyan, sağlam eylemlere dayanan ve aşırı duyarlı olmayan kitaplar isterler, gençlik çağındaki kızlar ise romantik kitapları daha çok tercih etmektedirler. Bununla birlikte gençlik çağlarındaki kızlar, erkeklerin beğendikleri kitapları da okumalarına karşın, bu yaşlardaki erkeklerin pek azı, kızların beğendikleri kitapları okumaktadırlar. Orta gençlik çağındaki kızların büyük çoğunluğu hayali (kurgusal) kitaplara yönelirken, erkeklerin pekçoğu daha gerçekçi kitaplara yönelmektedirler. 13 yaşındaki bir kız ya da erkek ile 18 yaşındaki kız ya da erkeğin okuma istekleri ve ilgileri çok farklıdır.⁵⁴

B. OKUMA ALIŞKANLIĞI KAZANMADA ÇOCUK VE DERS KİTAPLARI

Çocuğun kitapla tanışmasında ve kitapları sevmesinde renkli resimlerden oluşan ve büyük puntolu basılmış çocuk masal kitapları önemli etkiye sahiptir.

Tarihsel açıdan bakıldığında çocuk kitapları üç ana türe ayrılmaktadır:

1) Dini-ahlaki-sosyal risaleler. Bunlar, çocukların bireysel kullanımlarında ve kitap tarihinin ilk dönemlerindeki türleridir. Bu kitap ve risaleler, ebeveynler, öğretmenler, dini liderler ve ahlaki akıl hocaları

⁵⁴G.H. PILGRIM, M.K. MCALLISTER, s. 55.

tarafından çocuklara önerilmektedir. Bu kitaplar, çoğunlukla sınıf gruplarında kullanım için hazırlanmamıştır, fakat bireysel kullanımlar içindir. Bu türe giren kitap ve risaleler, günümüzde, dini ve ahlaki eğitimin ev ortamında gerçekleştirildiği toplumlarda halihazırda yaygındır.⁵⁵

2) Ders kitapları, yardımcı ders kitapları. Bu kitaplar, sınıf ortamlarında kullanım için öğretmenin belirlediği koşullarda olan kitaplardır. Bu türe giren kitaplar, bazı ülkelerde, yetişkin yazınından, diğer ülkelerde çocuklar için üretilen yazın eserlerinden, bazı ülkelerde ise ikisinden de seçilebilmektedir. ABD'de, değişik sınıflardaki çocuklara okuma alıştırmaları yaptıran öğretmenlerin uyguladıkları değişikliklere bağlı olarak, bu tür kitaplardaki sözcüklerin kontrol edilerek birliktelik sağlanmaya çalışılmaktadır. Mevcut kitaplardaki sözcüklerin, cümlelerin ve paragrafların uzun ya da zor olması, aktif ya da pasif cümleler, doğrudan ya da diyalog ifadelerin kullanımı yönünden yeni belirlemeler yapılmaktadır. Yazarların siparişe bağlı olarak metin oluşturmaları yerine, ders kitabı editörleri halihazırda yazılmış olan kitaplarda belirli konu ve sınıfa uygun olabilecek olanları seçmeye başlamışlardır.

3) Eğlendirici ve bilgilendirici kitaplar. Bu türe giren kitaplar, ticari yayınevleri tarafından yayımlanarak kitapçılarda satışa sunulur. Bunlar bütün konuları içerir ve ayrıca resimli öykü kitapları, biyografiler, romanlar, öyküler, drama ve serüven kitapları da olabilmektedirler. Ayrıca bu türe giren başka bir kitap türü de çok satan kitlesel kitaplardır. Bunlar gazete büfelerinde, süpermarketlerde ve çeşitli mağaza zincirlerinde satılmaktadır. Bu kitapların daha kolay satılabilmesini sağlamak açısından kitaplar diziler

⁵⁵ ANNE PELLOWSKI, *Made to Measure: Children's Books in Developing Countries*, (Paris: UNESCO, 1980), s. 15.

halinde ve aynı fiziksel boyutlarda üretilmektedir.⁵⁶

Çocukların okuma alışkanlığı kazanmasında çocuk kitaplarından sonra en etkili araç ders kitaplarıdır. Hatta pekçok çocuğun kitapla ilk tanışıklığı ders kitapları ile okulda gerçekleşmektedir. Bu bağlamda ders kitaplarının çocukların ilgilerini çekecek ve kitabı sevdirecek biçimde ve kalitede üretilmesi önemlidir. Ders kitabı, bir eğitim-öğretim aracı olmanın yanında, çocuğun okuma alışkanlığı kazanmasında, estetik beğenilerinin gelişiminde, kişilik oluşumunda yardımcı olmaktadır. Bu nedenledir ki, gelişmiş ülkelerdeki ders kitaplarında bir kalite standardı uygulanmakta, ders kitaplarında gerek kullanılan kağıt kalitesi, gerek basımdaki titizlik ve gerekse de hazırlık aşamasındaki tasarım uygulamaları ile kitapların, çocukların gözünde sevimli bir biçime sokulma amacı güdülmektedir. Buna yönelik olarak Türk Milli Eğitim Sisteminde de ders kitaplarına yönelik olarak bir standart getirme çalışmaları başlamış olup, bu konuda bir yönetmelik yayımlanmıştır (EK 9).

⁵⁶ G.H. PILGRIM, M.K. MCALLISTER, s. 16.

13. TÜRK MİLLİ EĞİTİM SİSTEMİNDE ÖĞRENCİYİ

OKUMAYA YÖNLERDİRME

Türk Eğitim Sistemi, Milli Eğitim Temel Kanunu (14.6.1973 tarih ve 1739 sayılı) ile düzenlenerek genel ve özel amaçları belirlenmiştir. Türk Milli Eğitimi'nin genel amaçları Kanun'a göre şöyledir:

1) Atatürk İnkılap ve İlkelerine ve Anayasa'da ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk Milletinin millî, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek;

2) Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı; kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek;

3) İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hazırlamak ve onların kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak;

Böylece, bir yandan Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu artırmak, öte yandan milli birlik ve bütünlük içinde iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak ve nihayet Türk Milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı seçkin bir ortağı yapmaktır.

Türk Milli Eğitim Sisteminin Kanun'la düzenlenen bu genel amaçlarının dışında bir de özel amaçları bulunmaktadır:

Türk Eğitim Sistemi, bu genel amaçları gerçekleştirecek biçimde düzenlenir. Çeşitli derece ve türdeki eğitim kurumları bu genel amaçları dikkate alarak kendi okul ve kurumlarının amaçlarını belirler.

Türk Eğitim Sistemi, üstlenmiş bulunduğu amaçlarını yerine getirebilmek için uygulamada dikkate alınması gerekli olan ondört ilke belirleyerek bunlara Kanun'da yer vermiştir. Türk Eğitim Sisteminin ilkeleri:

- Eğitimde genellik ve eşitlik. Eğitim, ırk, dil, din, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin herkese açıktır.
- Eğitimin ferdin ve toplumun ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi.
- Yöneltilme. Fertlerin eğitimleri süresince, ilgi istidat ve kabiliyetlerine göre yöneltilmesi.
- Eğitim hakkı. Temel eğitim (ilköğretimin) her Türk vatandaşının hakkıdır.

- Fırsat ve imkan eşitliği. Eğitimde kadın, erkek herkes fırsat ve imkan bakımından eşittir.
- Süreklilik. Fertlerin, genel ve mesleki eğitimlerinin hayat boyunca devam etmesi esastır.
- Atatürk İnkılap ve İlkeleri ve Atatürk Milliyetçiliği. Eğitim Sisteminin her derece ve türü ile ilgili ders programlarının hazırlanıp uygulanmasında ve her türlü eğitim faaliyetlerinde Atatürk İnkılap ve İlkeleri ve Anayasa'da ifadesini bulmuş olan Atatürk Milliyetçiliği temel olarak alınır.
- Demokrasi eğitimi. Güçlü ve istikrarlı, hür ve demokratik bir toplum düzeninin gerçekleşmesi ve devamı için yurttaşların sahip olmaları gereken demokrasi bilincinin, yurt yönetimine ait bilgi, anlayış ve davranışlarla sorumluluk duygusunun ve manevi değerlere saygının, her türlü eğitim çalışmalarında öğrencilere kazandırılması ve geliştirilmesi.
- Laiklik. Türk Milli Eğitiminde laiklik esastır. Din kültürü ve ahlak öğretimi, ilkokul, ortaokul, lise ve dengi okullarda okutulan zorunlu derslerdendir.
- Bilimsellik. Eğitimde verimliliğin artırılması ve sürekli gelişme ve yenileşmenin sağlanması bilimsel araştırma ve değerlendirmelere dayalı olarak yapılır.
- Planlılık. Milli Eğitimin gelişmesi iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma hedeflerine uygun olarak eğitim-insangücü-istihdam ilişkileri dikkate alınmak suretiyle, sanayileşme ve tarımda modernleşmede gerekli teknolojik gelişmeyi sağlayacak mesleki ve teknik eğitime ağırlık verecek biçimde planlanır ve gerçekleştirilir.

- Okullarda kız ve erkek karma eğitim yapılması esastır.
- Okul ile ailenin işbirliği. Eğitim kurumlarının amaçlarını gerçekleştirmesinde okul ile ailelerin işbirliği kurarak Okul-Aile Birlikleri kurulmalıdır.
- Her yerde eğitim. Milli Eğitimin amaçları, yalnız resmi ve özel eğitim kurumları ile sınırlı olmayıp, aynı zamanda evde, işyerlerinde, her yerde ve her fırsatta gerçekleştirilmeye çalışılır.

Türk Eğitim Sistemi, örgün ve yaygın eğitim olmak üzere iki eğitim türünden oluşmaktadır. Örgün eğitim, okullarda, belirli bir düzen içinde, planlı ve yöntemli olarak yürütülen eğitimidir. Bu eğitim okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim düzeylerini kapsamaktadır. Yaygın eğitim ise, örgün eğitimin yanında yer alan, örgün eğitim programlarına katılamamış, tamamlayamamış ya da herhangi bir örgün eğitim programını tamamlamış tüm yurttaşlara açık olan bir eğitim türüdür.⁵⁷

Türk Eğitim Sisteminde okul öncesi eğitim isteğe bağlıdır ve bu eğitimin amacı, 0-6 yaş grubu çocukların beden, zihin ve duygu gelişmesini ve iyi alışkanlıklar kazanmasını sağlayarak temel eğitime hazırlamak, onları Türkçeyi doğru ve güzel konuşmaya yöneltmektir. İlköğretim, 6-14 yaşlarındaki çocukların eğitim ve öğretimini kapsar. Bu öğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunlu ve Devlet okullarında parasız olan bir eğitimidir. Milli Eğitim Temel Kanunu'nda ilköğretimin amacı: "Her Türk çocuğuna iyi bir vatandaş olmak için gerekli temel bilgi, beceri, davranış ve alışkanlıkları kazandırmak, onu milli ahlak anlayışına uygun olarak

⁵⁷ YAHYA ÖZSOY, Türk Eğitim Sistemi ve Yönetimi, (Eskişehir: A.Ü., AÖF. Yayınları No: 91, 1987), s. 17.

yetiştirmek, çocuğun ilgi, istidat ve kabiliyetleri yönünden yetiştirerek hayata ve üst öğretime hazırlamaktır." İlköğretim kurumları beş yıllık ilkokullar ile üç yıllık ortaokullardan oluşur.

Ortaöğretim, ilköğretime dayalı, en az üç yıllık öğretim veren genel, mesleki ve teknik öğretim kurumlarıdır. Milli Eğitim Temel Kanunu'na göre, ortaokullar ilköğretim kademesinde yer almakta, ortaöğretim kapsamına ise en az üç yıl süreli her tür liseler girmektedir. Ortaöğretimin amaçları, Kanun'da şöyle belirlenmiştir: "Bütün öğrencilere ortaöğretim seviyesinde asgari ortak bir genel kültür vermek suretiyle onlara kişi ve toplum sorunlarını tanımak, çözüm yolları aramak ve yurdun iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunmak bilincini ve gücünü kazandırmak, öğrencilere, çeşitli program ve okullarla ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde ve doğrultusunda yükseköğretime veya hem mesleğe hem de yükseköğretime veya hayata ve iş alanlarına hazırlamaktır."

Türk Milli Eğitim Sistemi, okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim de bireylerin "iyi bir vatandaş olmak için gerekli bilgi, beceri ve alışkanlıklarla" donatılmasını öngörmektedir. Bu bağlamda, Milli Eğitim Sistemimizde, çocukları, öğrencileri, kitap okumaya yönlendirme, onların okuma alışkanlığı kazanmalarının sağlanması amaçlandığı söylenebilir. Ancak, öğretmenlerin birçoğunun çocukları okumaya yeterli oranda güdüleyememeleri, öğretmenlerin birçoğunun okuma alışkanlığı olmadığı ya da ders kitapları dışında birşey okumadıkları ve okutmadıkları, okul ortamı ve okul-halk kütüphanelerinin öğrencileri yeterli düzeyde okumaya yönlendiremediği, toplumda ve aile ortamında "kitap okuma yerine ders çalışma" zihniyetinin çocuğa aşıldığı, görsel iletişim araçlarının çocuğa daha cazip

gelmesi gibi faktörler, çocuğun ilköğretim ve bunu izleyen ortaöğretim yıllarında okumadan ve kitaptan kopmasına, kaçmasına yol açmaktadır.

Eğitim Sistemi, çoğunlukla ezbere dayanmakta, ağırlıkla bilgi yüklemesi yapılmaktadır. Türkiye’de yürürlükte olan eğitim, **öğrenci-eğitici-öğretilen konu** üçlüsü açısından değerlendirildiğinde, öğretilen konu odaklı bir Eğitim Sistemi olarak nitelenebilir. Öğretilen konuya ağırlık verilen Eğitim Sisteminde öğrenciyi bilgili bir kişi durumuna getirmek amaçlanmakta, öğrenciye hemen her konuda çeşitli bilgiler verilmektedir. Bu durumda öğrenci edindiği fazla bilgi ile kendi yaşamı arasında giderek bir ilişki kuramamaya, böylelikle birçok konuyu, yalnızca sınıf geçmek için öğrenmeye ve ezberlemeye başlamaktadır. Öğrenciyi aşan, onu doğrudan ilgilendirmeyen bilgiler yalnızca sınıf geçme, sınavları kazanma gibi amaçlara hizmet ettiğinden, öğrenci kendisini ilgilendirmeyen, onu kişilik açısından daha ileri düzeye götürmeyen bu bilgiler nedeniyle zamanla okula, derse, bilgiye ve kitap okumaya karşı tüm ilgisini yitirmektedir.⁵⁸ Türk Eğitim Sistemi, uyguladığı programlarla, öğrenciyi çok değişik konularda aşırı bilgi öğrenmeye yönlendirmekte ve öğrenci bundan bir süre sonra sıkılarak okumaktan ve bilgiden uzaklaşmaktadır. Özellikle ilköğretimde, daha oyun çağındaki çocuk, kendi dünyasına yabancı olan bir yığın bilgiden sorumlu tutulmaktadır. Ayrıca günümüzde ortaokul ve üniversiteye girecek çocuklara uygulanan test yöntemi, bilgiyi kalıplara dökmekte, düşünmeyi önlemekte, çocuklara yüklenen sınav korkusu ile stresli bir yaşama itilmektedir.⁵⁹

⁵⁸ŞEYDA OZİL, “Eğitimde Öğrenci Boyutu”, *Yaratıcı Toplum Yolunda Çağdaş Eğitim*, ss. 38-39.

⁵⁹NAZAN İPŞİROĞLU, “Çağdaş Eğitimden Ne Anlıyoruz?”, *Yaratıcı Toplum Yolunda Çağdaş Eğitim*, ss. 19-20.

Öğretilen konu odaklı Eğitim Sisteminde bilgi, yalnızca eğitici tarafından aktarıldığından, öğrenci, eğiticinin aktardığı bilgileri mutlak doğrular olarak benimseyerek kendi düşünme gücünü kaybetmeye başlayacaktır. Çocuk böyle bir eğitim sonucunda, kendisine aktarılan tüm bilgilerin 'doğru' olduğu yanılgısına kapılacak ve bunu tüm yaşamı boyunca sürdürebilecektir.

Özgür ve bilimsel düşünce, öğrenciyi, yalnız bilgiyle donatan, ona bilgi yükleyen değil, bigilenme sürecinde öğrenciyi, öğretmenin otoritesinden bağımsız olarak, kendi başına düşünmeye, eleştirmeye, yorumlamaya, diğer deyişle okuduğunu, söyleneni anlamaya yönlendiren bir eğitimle gerçekleştirebilecektir. 'Anlamak', söyleneni, okunan bir metni, görülen bir filmi olduğu gibi aktarmak değil, görülen, okunan ya da işitilen sözcükler, tümceler ve bilgi birimleri arasında bağlantılar kurabilmektir.⁶⁰ Çağdaş eğitim bilgiyi değil, öğrenciyi odak noktası yapar. Çağdaş eğitimde öğrenci bilgi yüklenen bir obje değildir. Bilgi öğrenci içindir, öğrenci bilgi için değil. Amaç, öğrenciye bilgi yığmak değil, öğrencinin bilgiyi anlayabilmesi, kavrayabilmesi, gerektiğinde kendi başına bağlantılar kurarak bilgi üretebilmesidir.⁶¹

Çağdaş eğitim ve öğretim yöntemleri bir yandan çocuğun ve gencin kişiliğine değer verip saygı duyarken, öte yandan bu kişiliği kendi becerileri, yeti ve yetenekleri doğrultusunda geliştirmek için ona gerekli ortamı hazırlamaya yardımcı olmayı, yol göstermeyi de ilke edinmiştir. "Oysa Türkiye'de çocuğun ve gencin içinde bulunduğu aile ve okulu da kapsayan çevrelerde yetkeci eğitim ve öğretim yöntemleri geçerli olup, ezbere

⁶⁰ŞARA SAYIN, "Eğitimde Amaç ve Yöntem", *Yaratıcı Toplum Yolunda Çağdaş Eğitim*, s. 28.

⁶¹Ş. SAYIN, s. 32.

dayanan bilgi aktarılması yeğ tutulmaktadır. Bu tür eğitim ve öğretimin bireyin gelişmesinde ve kişilik kazanmasında önemli bir katkısı olmadığı gibi toplumun gelişmesine de katkısı olmadığı açıktır.”⁶² Türk Eğitim Sistemi de çağdaş eğitim ve öğretime yönelmesi için, öğrenciye bilgi yüklü bir kişilik kazandırmak yerine, onların kendi becerilerini ve yeteneklerini geliştirerek gerekli bilgiyi kendilerinin kazanabilmesine olanak sağlayacak şekilde uygulamalar yapılması gerekmektedir. Aslında Milli Eğitim Temel Kanunu da öğrencinin ilgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirecek şekilde bir eğitim, öğretim öngörmekte ve bu nedenle yasal olarak da bu teyit edilmiş olmaktadır. Ancak, uygulamada bu yaklaşımdan oldukça uzak bir yol izlenmektedir.

Türk Eğitim Sisteminde ele alınan konular, öğrencinin ilgi alanları ve çevresine ilişkin bilgiler olduğu görülmektedir. Örneğin fen bilgisi derslerinde doğa, hava, su gibi çevre olguları ya da sosyal bilgiler derslerinde, yaşadığımız kent, ülke, ailemiz gibi öğrencinin yakın çevresine ilişkin konulardır. Ancak öğrenci kendi ilgi alanlarına girmesine karşın bu bilgilerle bir bağ kuramamaktadır. Bunun nedenleri ise: ⁶³

- Çok hızlı bir gelişim içinde bulunan günümüz koşulları giderek değişmektedir. Ders kitaplarındaki bilgiler ise bu gelişim doğrultusunda yinelenmemektedir.

- Türkiye’de öğrencinin çevresi, yaşadığı koşullar yöresel ve toplumsal açılardan büyük farklar taşımaktadır. Bu farklar ise ders kitaplarına yansıyamamaktadır. Ders kitapları daha çok ideal toplum, ideal aile, ideal çevre gibi ‘ideal’ olanı vermektedir.

⁶² ÖZCAN KÖKNEL, *İnsanı Anlamak*, (İstanbul: Altın Kitaplar, 1986), s. 444.

⁶³ Ş. OZIL, s. 41.

- Ders kitaplarında birçok konuda fazla ayrıntıya yer verilir ve öğrencilerden çoğu zaman bunları ezberlemesi istenir.

Bu nedenler de öğrenciyi, okumanın kendisine lüzumsuz bilgi yüklemekten başka birşey kazandırmadığı düşüncesine iterek okumaktan ve kitaptan uzaklaşmasına, okumayı ve kitabı sevememesine neden olmaktadır. Çünkü uygulanan eğitim sisteminde öğrenci, yalnızca ders kitabını okuduğu, hatta ezberlediği taktirde sınıfını geçebilmekte, ders kitabı dışında hiçbir kitap okuma gereksinimi duymayabilmektedir. Öğrencileri bu duruma iten sebepler arasında, yalnızca ders kitabı ile yetinip başka kitap tavsiye etmeyen öğretmenler ve öğretmenleri bu duruma iten müfredat programları, Talim ve Terbiye Kurulu'nun ders kitaplarını belirlemesi gibi eğitim sisteminden kaynaklanan sorunlardır.⁶⁴

Bunların dışında, Milli Eğitim'in bugünkü düzeninde ilkokul 3. sınıfından (8-9 yaşlarından) başlayarak çocuk adeta bir "test çözme karantinası"na alınmakta, birçok aile çocuğun herşeyine karışmakta, oyun oynaması için dahi zaman vermeden en ufak boş zamanlarında bile test çözmeye yönlendirilmektedir. Ailelerin yanısıra bu "test karantinası yaşamına" öğretmenler de test kitapları önererek, hatta almaları için zorlayarak katılmaktadır. Öğretmenin bu uğraşı, kendi öğrencilerinden ne kadarının kolej sınavlarını kazandığı ile ölçülmekte ve koleji kazananların sayısı öğretmenin kariyerinin (en azından öğretmenler arasında)

⁶⁴ Birçok ülkede ders kitaplarının yazım, düzenleme, basım ve dağıtımını devlet tarafından ya da onun desteği ile yapılmaktadır. Özel yayınevleri tarafından ders kitabı yayımlanan ülkelerin birçoğunda da, hükümetin ilgili biriminden ders kitabı olarak "uygun" olduğuna dair bir yazı alınması zorunludur. Türkiye'de de Talim ve Terbiye Kurulu ders kitaplarına "uygun"luk belgesi veren bir kuruluştur. Bazı ülkelerde de (çoğunlukla bir zamanlar sömürge iken şimdi bağımsız olanlarda) dünyanın gelişmiş ülkelerinde yayımlanan (örneğin, İngiltere, ABD, Fransa, İspanya gibi) ders kitaplarından seçilen eserler, bu ülkelerin ihtiyaçlarına ve toplumsal yapılarına göre yeniden uyarlanarak o ülkelerin kullanımı için izin alınarak yeniden basımı yapılmaktadır. Bu ülkeler çoğunlukla Afrika ve Latin Amerika ülkeleridir. (ANNE PELLOWSKI, s. 17)

yükselmeye ya da düşmesine neden olmaktadır.

Kişinin tam kitap okuma çağında, kitap okuma alışkanlığı edineceği çağda, onu bu uğraşından uzaklaştırmak için Milli Eğitim politikası ve bunun doğrultusunda öğretmenler ve veliler, çocukların ve gençlerin kitap okumaması için ellerinden geleni yapmakta, bunun yerine "test çözme pratiği" kazanmaya motive edilmektedir. Bu durumda test kitapları dışında başka tür kitaplar okuma alışkanlığı hemen hemen ortadan kalkmaktadır. Bunlara bağlı olarak kitap satışları azalmakta, fakat test, kolejlere ve üniversiteye hazırlık kitaplarının satışlarında büyük bir artış olmaktadır.⁶⁵ Bu sorunlara çözüm olarak test yöntemine ve özel dersanelere bir denetleme ve çekidüzen verilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

A. TÜRK EĞİTİM SİSTEMİ VE KİTAPLAR

Türk Eğitim Sistemi, öğrenciyi okumaya, araştırma yapmaya yönlendirmekten çok ezberciliğe yönlendirmektedir. Bunda ders ya da yardımcı kitaplarının da büyük etkisi bulunmaktadır. Türkiye'deki ortaöğretim kurumlarındaki, özellikle edebiyat dersleri öğrencilere okuma zevki ve dil beğenisi kazandırmaktan uzaktır. Gerek müfredat programları, gerekse bu programlara göre hazırlanan kitaplar öğrenciyi genel olarak edebiyattan ve dolayısıyla okumaktan soğutucu niteliktedir. "Türk Edebiyatı'nı en yetkin örnekleriyle tanıtmak adına sözcük ezberleterek, ölü bilgileri körpe kafalara yığarak yıllardır Türk Edebiyatı'na kıyılmakta"⁶⁶ ve dolayısıyla çocuğun okuma zevki ve alışkanlığı kazanmasına engel olunmaktadır.

⁶⁵ III. Yayın Kongresi ve Telif Hakları Kurultayı, (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1992), s. 86.

⁶⁶ ATILA ÖZKIRIMLI, "Araçlar Değil, Amaçlar Değişmeli", *Hürriyet Gösteri*, S: 59, Ekim 1985, s. 68.

Türkiye’de ders kitaplarının yazdırılması, çoğu zaman siyasi otoritenin yönlendirmelerine göre yapıldığından dolayı büyük tartışmalara yol açmıştır. “İlk ve ortaöğretim ders kitapları sorunu, her siyasi ideolojik değişme döneminde gündeme gelmiştir. İlk değişme, tek partili dönemden çok partili döneme geçişte görülmüştür. İkinci değişme, Milliyetçi Cephe hükümetleri zamanında, özellikle 1976 yılında çok sert tartışmalara konu olmuştur. Üçüncü büyük değişim ve buna bağlı olarak da tartışmalar 1985’lerde olmuştur.”⁶⁷

Türkiye’de 1933 yılına kadar, Eğitim Sistemindeki kitap uygulaması, idari tasarruflara bağlı olarak yürütülmüştür. Ancak 1933 yılında çıkarılan bir yasada, ders kitaplarının yarışma yoluyla belirleneceği, yarışmada birinci gelen kitapların ders kitabı olarak okutulacağı, ikinciden beşinciye kadar olanların da Milli Eğitim Bakanlığı tarafından bastırılarak yardımcı kitap olarak kullanılacağı kararı alınmıştır. 1949 yılına kadar bu uygulama “tek kitap uygulaması” olarak sürmüştür. 1949 yılında çıkarılan bir yasa ile, ders kitaplarının üç yıl süre ile kabul edilmesi esası getirilmiştir.

1973 yılında çıkarılan başka bir yasa, Milli Eğitim Bakanlığı’nı kitap seçimi ve okutulması konusunda tümüyle serbest bırakmıştır. Tek ya da çok veya yarışma ya da ısmarlama ders kitabı yazdırılmasını Bakanlık belirleyecektir.⁶⁸ Milliyetçi Cephe olarak tanımlanan sağ partiler koalisyonu zamanında (1976 yılında), ders kitaplarının “ısmarlama” olarak, bu partiye yakınlığı ile bilinen üniversite öğretim üyelerine yazdırılması, o dönem kamuoyunu oldukça rahatsız etmiş ve çeşitli tartışmalara yol açmıştır.⁶⁹

⁶⁷ EMRE KONGAR, “Kitaplar ve İktidarlar”, Hürriyet Gösteri, S: 59, Ekim 1985, s. 61.

⁶⁸ E. KONGAR, s. 62.

⁶⁹ Cumhuriyet, Eylül ve Ekim 1976’da yayımlanan gazetelerde bunlara ilişkin değişik örnekler bulunmakta ve “ısmarlama” kitap yazdırılmasının Eğitim Sistemimizi olumsuz yönde etkileyeceği, öğrencilerin zihinlerini bulandıracağı geniş olarak anlatılmaktadır.

1985’de ise müfredat programı değiştirilmeden ders kitapları değiştirilerek, mevcut programa göre yeni ders kitapları yazdırılmıştır. Kongar⁷⁰ bu konuda, ders kitaplarının yeniden yazılması yerine, “ayıklanması” gerektiğini belirtmektedir. Özkırımlı⁷¹ o dönemde Milli Eğitim Bakanlığı’na başlatılan kitap yazma seferberliğinin, “ehil” olmayan kişilerce, varolan kitaplar üzerinde oynama, sözcük ve cümle değiştirme çalışmalarından öteye geçmediğini, o güne kadar okutulan ders kitaplarının bir operasyonla Bakanın gözünde tehlikesiz ve zararsız hale getirildiğini söylemektedir.

B. TÜRKİYE’DE DERS KİTAPLARI

a. Talim ve Terbiye Kurulu

Türkiye’de ders kitapları, Milli Eğitim Bakanlığı ve bu Bakanlığa bağlı çalışan Talim ve Terbiye Kurulu’nun⁷² izniyle ticari yayımcılar tarafından yayımlanmaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Kitapları İnceleme Komisyonu, tüm ders kitaplarını, yardımcı kitap ve okullarda okutulacak ya da öğrenciye okuması için tavsiye edilecek kültür kitaplarını inceleyerek, “Eğitim ve öğretim açısından uygun bulunmuştur ya da bulunmamıştır” raporunu hazırlayarak, uygun bulunan ders ya da yardımcı kitapların

⁷⁰ Hürriyet Gösteri, S: 59, Ekim 1985, s. 62.

⁷¹ A. ÖZKIRIMLI, s. 59.

⁷² M.E.G.S.B. Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (No: 179)’de Talim ve Terbiye Kurulu’nun görevleri arasında şunlar bulunmaktadır: a) Eğitim Sistemini, eğitim plan ve programlarını, bütün ders araç ve gereçlerini araştırmak, geliştirmek ve uygulama kararlarını onaylatmak üzere çalışmaların sonuçlarını Eğitim ve Öğretim Yüksek Kuruluna sunmak; b) Yurtiçi ve yurtdışı eğitim hareketlerini takip etmek ve değerlendirmek; c) Programlara göre ders veya yardımcı ders kitaplarını hazırlatmak; d) Satın alınması veya imal edilmesi öngörülen eğitim araç ve gereçlerini, eğitime katkıları ve ekonomik yönden incelemek, uygun görülenleri ilgililere bildirmek....

adlarını Tebliğler Dergisi kanalıyla, Milli Eğitim Müdürlüklerine, okullara ve diğer ilgili kişi ve kuruluşlara duyurmaktadır. Ders kitapları üzerindeki bu denetim, 1739 Sayılı Milli Eğitim Kanunu'nun 55. maddesine⁷³ göre yapılmaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nun ders ve yardımcı kitapların belirlenmesindeki kararları, ticari yayınevlerinin tepkilerini almaktadır. Bu tepkilerini 1995 yılında dile getiren yayıncılar,⁷⁴ örnek olarak, Talim ve Terbiye Kurulu'nun daha önceden kabul ettiği ve okullarda iki yıldır okutulan bir ders kitabında, önce üç noktalama hatası ile kabul verilmişken, iki yıl sonra yapılan yeniden incelemede 70 çeşit değişiklik önerildiğini belirterek Kurul'un hangi ve ne koşullar içinde onay verdiğinin ve çalıştığının belli olmadığından yakınmışlardır. Yayıncılara göre, "Amaç, düzeltmekten çok tasfiye etmektir." Talim ve Terbiye Kurulu'nun bu tutumunun ardındaki olası nedenler de yayıncılara göre şunlardır:

- İçinde yüzlerce hata bulunan devlet kitaplarına avantaj sağlanarak özel sektörün kitap yayıncılığından çekilmesini sağlamak.
- Rakipler azaltılarak bazı yayıncılara vurgun yolu açmak.
- Talim ve Terbiye Kurulu'nda iyi niyetli gibi görünen düzenlemeler, sıkışık zamanlı ve şeffaf olmayan bir uygulama ile menfaat temini ortamı yaratmaktadır.⁷⁵

⁷³ Bu maddeye göre: "İlk ve ortaöğretim kurumlarında okutulacak kitaplar, Milli Eğitim Bakanlığı'nca tespit edilir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenmeyen hiçbir kitap ve eğitim aracı okullarda kullanılamaz. Resmi kurum ve kuruluşların dışındaki kişi veya kuruluşlarca hazırlanan kitap ve eğitim araçlarından, Milli Eğitim Bakanlığı'nca tavsiye edilmeyenler öğrencilere aldırılmaz."

⁷⁴ "Yayıncı Talim Terbiyeyi Suçladı", Yeni Yüzyıl, 25 Mayıs 1995.

⁷⁵ Yeni Yüzyıl, 25 Mayıs 1995.

Ders kitabı yayımcılarının Talim ve Terbiye Kurulu'na yönelik sert eleştirileri karşısında, Türk Eğitim Sistemi açısından ders ve yardımcı kitapların denetlenmesi ve bir standarda kavuşturulması amacıyla bir denetleme mekanizmasının olması bir zorunluluktur. Nitekim birçok ülkede de ders kitaplarını denetleyen ve onay veren denetleme kurulları mevcuttur.⁷⁶ Ancak, Talim ve Terbiye Kurulu'nun eğitim tarihimizdeki gibi, siyasi iktidara göre kitap seçimi ve denetlemesi yapmaması ve eğitimde kaliteyi yükseltecek hedeflere yönelmesi gerekmektedir.

Yayımcıların Talim ve Terbiye Kurulu kararlarını eleştirmelerinin altında yatan başka bir gerçek olduğu da görülmektedir. Bir yılda 60 milyona yakın ders kitabının satıldığı Türkiye'deki birkaç trilyon liralık ders kitabı pazarında, ders kitabı yayımcıları arasında kıyasıya bir rekabet bulunmaktadır. Hatta, özel yayınevleri, kendi kitaplarını okutacak okullar bulabilmek için, bu okullara kitap bedellerinin bir kısmını bağışladıkları ve okul yöneticilerine rüşvet verdiklerine yönelik çeşitli iddialar da kamuoyuna yansımıştır.⁷⁷

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan ders kitaplarının, özel yayınevlerinin ders kitaplarına göre daha ucuz olmasına ve daha az satılmasına karşın,⁷⁸ Türk Yayıncılar Birliği, "Milli Eğitim Bakanlığı, okul kitaplarını ciddi olarak ele alarak kitap yayım faaliyetini tümüyle durdurmalıdır. Yayım bütçesini kitap alımı için kullanılmalıdır." şeklinde tepki göstererek 60 milyon ders kitabının satıldığı pazardan Devletin elini çekmesini, pazara özel yayınevlerinin hakim olarak Devletin de kendilerinden kitap

⁷⁶ ANNE PELLOWSKI, *Made to Measure: Children's Books in Developing Countries*, (Paris: UNESCO, 1980).

⁷⁷ "Ders Kitaplarında Rüşvet Kokusu", *Milliyet*, 25 Ağustos 1995, s. 11; "Okul Müdürü 500 Milyon Rüşvet Aldı", *Milliyet*, 12 Ekim 1995, s. 6.

⁷⁸ *Milliyet*, 25 Ağustos 1995.

satın almasını istemektedirler. Kitap yayıncılığı alanlarından⁷⁹ en kârlı ve satış riski en az olan alan ders kitapları yayıncılığıdır. Bu nedenle birçok ticari kitap yayıncısı, ders kitapları yayımına daha fazla ilgi duymaktadır ve pazar paylarını daha fazla artırmak için diğer yayıncılarla kıyasıya bir rekabet içinde oldukları gibi, Devlet'in de yayıncılık işinden uzaklaşarak kendilerine daha fazla kazanç imkanı doğmasını istemektedirler.

Milli Eğitim Bakanlığı, 1995 yılından başlayarak öğrencilerin kitap giderlerini azaltmak ve israfı önlemek amacıyla "kitap kiralama" uygulamasına geçmiştir.⁸⁰ Bu uygulamaya göre öğrenci, öğretim yılı başında kullanacağı kitabın fiyatının tamamını ödeyecek, yıl sonunda ise kitabın yıpranma payı düşüldükten sonra parasını geri alabilecektir. T.C. Anayasası'nın 42. maddesine ve 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 8. maddesine dayanılarak 1991-1992 öğretim yılından itibaren şehir ve kasabalarda ilkokullardaki yoksul öğrencilere, köylerdeki tüm öğrencilere ders kitapları parasız verilmeye başlanmıştır.⁸¹ İlköğretim kurumlarında 1991 yılından itibaren uygulanan "ödünç kitap" uygulaması "kitap kiralamaya" dönüştürülerek bir kitaptan daha çok sayıda öğrencinin yararlanması, kağıt ve kitap israfının önlenmesi hedeflenmiştir. Ancak 'kiralık kitap'ta, kitapların 5 yıl kullanılması hedeflenmişken, okutulacak ders kitaplarının her yıl değiştirilmesi nedeniyle, daha işin başlangıç aşamasında projenin nasıl uygulanacağı sorgulanmaya başlamıştır.⁸²

⁷⁹ Kitap yayıncılığında yayım alanları şunlardır: Genel tür yayıncılık, ders kitapları yayıncılığı, dini kitap yayıncılığı, çocuk kitapları yayıncılığı, başvuru kitapları yayıncılığı, bilimsel-teknik-tıp kitapları yayıncılığı (GILES N. CLARK, *Inside Book Publishing*, (London: Blueprint, 1990), ss. 15-29).

⁸⁰ "Kiralık Kitap Uygulaması", *Milliyet*, 5 Ağustos 1995.

⁸¹ ORHAN ŞENEL, "Cumhuriyet Döneminde Ders Kitaplarına Genel Bakış", *Milli Eğitim*, S: 125, Aralık 1993, s. 111.

⁸² "Kiralık Kitap Sorunlu Başladı", *Milliyet*, 6 Eylül, 1995, s. 20.

b. Ders Kitaplarında Korsan Yayımcılık

Bir ders kitabının (yukarıda belirtildiği gibi) okul yönetimleri tarafından ders kitabı olarak seçilebilmesi ve o kitabın okutulabilmesi için Talim ve Terbiye Kurulu'nun onayı ve Tebliğler Dergisi'nde her yıl yayımlanan "Ders Kitapları Listesi"nde yer alması gerekmektedir.

Ancak bilinen bu kural, her yıl bazı yayımcılar tarafından çiğnenerek 'korsan ders kitapları' yayımlanmaktadır.⁸³ Bazı yayınevleri, baskısı itinasız ve kağıdı kalitesiz ürettikleri kitapların baş sayfasına "Talim ve Terbiye Kurulu'nun tarih, sayılı kararıyla Tebliğler Dergisi'nde yayımlanan müfredat programına göre yazılmıştır." ifadesini koyarak yayımlamakta ve bu kitapların bazı okullarda okutulması için çaba göstermektedirler. Oysaki bir kitabın müfredat programına uygun hazırlanması, okullarda okutulması için yeterli olmayıp, bu kitabın Talim ve Terbiye Kurulu tarafından ders kitabı ya da yardımcı kitap olarak kabul edilmesi ve kabul edildiğine dair ibarenin de kitabın baş sayfasında bulunması, aynı zamanda bu kitabın adının Tebliğler Dergisi'nde yayımlanması gerekmektedir.

Bazı özel yayınevleri, bu şartları taşımayan ve bu yasal süreçten geçirmeden ürettikleri kitapları, bazı okul müdürlerinin göz yumması sayesinde öğrencilere satmaktadırlar. Her iki tarafın (yayımcı ve okul idaresi) da işlediği bu suç, ancak bir ihbar ya da denetim sonucu ortaya çıkabilmektedir; "Ama bu arada binlerce öğrenci, yetersiz bilgilerle dolu, estetikten uzak kitapları okumak zorunda kalabilmektedir. Ayrıca bu kitaplar, piyasadaki pekçok kaliteli üretilmiş kitapla aynı fiyata satılmaktadır."⁸⁴

⁸³ "Ders Kitaplarına Düzenleme", Yeni Yüzyıl, 5 Mayıs 1995.

⁸⁴ Yeni Yüzyıl, 5 Mayıs 1995.

c. Ders Kitaplarında Kalite Sorunu

Ders kitaplarının üretiminin kalitesiz olduğuna yönelik birçok eleştiriler bulunmasına karşın⁸⁵ son yıllara kadar bu konuda fazla bir girişimde bulunulmamıştır. Ancak 29 Mayıs 1995'de Resmi Gazete'de yayımlanan bir yönetmelikle, ders kitaplarının taşınması gereken esaslar belirlenmiştir (EK 9).

Ders kitaplarının kalitesini artırmayı amaçlayan düzenleme ile, öğrencinin seviyesine göre dil kullanılması, kaliteli kağıda basılması, konuların düşünmeye ve araştırmaya sevkedecek şekilde işlenmesi, aynen yazılması gereken yabancı kelimelerin Türkçe okunuşlarının parantez içinde gösterilmesi koşulları getirilmiştir. Ayrıca ders kitaplarında kullanılacak resim, fotoğraf, grafik, şema, plan, harita ve benzeri unsurların yerleştirilmesinde estetiğe önem verilmesi gereği şart koşulmuştur.

⁸⁵ NİHAT AKSOY, "Eğitim Hakkı ve Temel Eğitim Ders Kitapları", *Bilim ve Sanat*, S: 34, Ekim 1983, s. 6; *Türkiye'nin Ders Kitapları*, (İstanbul: Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları No: 5, 1991).

V. KİTAP YAYINCILIĞI VE TEKNOLOJİSİ

İnsanoğlunun iletişim kurma arzusu, kendine ve çevresine ait bilgileri, kültürleri etrafındaki diğer kişilerle ve kendinden sonraki insanlarla paylaşma isteği, insanlık tarihi içerisinde onunla varolan bir olgudur. Bu iletişim olgusu, öncelikle sözel olarak oluşmuş, ancak “söz”ün uçuculuğu, başka deyişle kalıcı olmaması, insanların iletileri daha kalıcı hale getirmek için arayışlara sürüklemiştir. Bunun sonucunda ise çeşitli resimlerle iletilerin anlatılması süreci doğarak, insanoğlu yazının ilk şekilleri olan resimsel ifadeler, diğer deyişle resim-yazı ile tanışmıştır.

En eski yazı örnekleri, M.Ö. dört binli yıllara gitmektedir. Yazının insanlara en kolay biçimde hizmet edebilmesi, bugünkü “harf yazısı” düzeyine gelebilmesi için çok uzun gelişme evreleri geçirmiştir. Bu evreleri şöyle sınıflandırmak olasıdır:¹

1) Madde yazısı. Amacın çeşitli maddeler kullanılarak anlatılması evresi. Örneğin mezar yeri olarak bilinen “dolmen”ler ve “menhir”ler (dikey ya da yatay durumdaki büyük taş parçaları), “burada ölü yatıyor” fikrini kuşaktan kuşağa aktarmaktadır.

2) Yazının şekil haline dönüşmesinin ilk basamakları. Paleolitik (yontma taş) çağda yapılmış bazı renkli ve geometrik işaretler taşıyan çakıl taşlarına Fransa, İspanya ve Anadolu’da rastlanılmıştır. Kayalar üzerinde,

¹ JALE BAYSAL, *Kitap ve Kütüphane Tarihine Giriş*, (İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi Yayınları No: 10, 1991), ss. 18-22.

bazı dolmenlerde de birtakım işaretler bulunmuştur ve bunlara petroglif adı verilmektedir. Bunların ilkel bir resim yazısı mı, yoksa büyü, sihir ya da dinsel inançlarla ilgili işaretler mi olduğu kesin bilinmemesine karşın, gerçek anlamda yazı olmasalar bile tarih öncesi insanın sanat anlayışını ve görüşünü yansıtmada araç olmaları bakımından önemlidirler ve ideografik yazıya geçişte bir basamak oluşturmaktadırlar.

3) Fikir yazısı (ideografi) ya da resim yazısı (piktografi). Bu evrede insan, düşüncelerini resim ya da şekillerle anlatmaya uğraşmıştır. Fikir yazısı belirli bir amacı anlatabilmesine karşın, insanın ağzından çıkan sesleri saptayamamakta, diğer deyişle sözcükleri ve tümceleri verememektedir. Bu tür yazılar, kalıp halinde belli bir düşünceyi anlatmaktadır.

4) Fikir yazısından hece yazısına geçiş. Bu evrede resimlenmesi güç ya da resim ile anlatılması olanaksız sözcüklerin ifadeye başlandığı devredir. Bunun için, resimlendirilmeleri kolay, özellikle tek heceli sözcüklerin ses değerleri, aynı sesi taşıyan başka sözcüklerde de sadece verdikleri ses dikkate alınarak, anlama bakılmadan kullanılmıştır. Örneğin "kolay" sözcüğü için bir kol ve bir ay resmi çizilerek "kolay" sözcüğü ortaya konmuştur. Bu eyleme akrofoni adı verilmektedir. Örneğin Sümerce'de "A" su anlamına gelmekteydi. Su ile hiçbir ilişkisi bulunmadığı halde "AA", baba sözcüğünü, "AAA" büyükbaba sözcüğünü ifade etmekteydi.

Akrofoni yardımıyla sözcüklerin bu şekilde yazılışı, sesleri bildirebilmeye yardım etmiştir. Yazının bu evresine "fonetizm", başka deyişle "sesleşme evresi" denilmektedir. Bu deneme hecelerle başladığı için de bu evreye "hece yazısı" adı verilmektedir. Bir hece yazısı sistemi, ideogramlardan, hece işaretlerinden ve sözcüklerin bazen başına, bazen de sonuna gelen belirleme işaretlerinden oluşmaktaydı. Eski Mezopotamya çivi

yazısı, Mısır Hiyeroglifleri bu tür hece yazısı sistemleridir.

5) Hece yazısından harf yazısına geçiş. Harf yazısına geçiş akrofoni aracılığıyla ya da açık hecelerde sesli elemanın zamanla yiterek tek ses işareti haline gelişmesi ile oluşmuştur. Örneğin Mısır yazısında ağıt anlamına gelen "re", zamanla sesli harfi kaybederek "r"ye dönmüştür.

Okuma eylemi, şifreleri çözüp anlam çıkarma eylemidir. Şifreler ise yazı sistemleridir. Yukarıda değinilen yazının oluşum süreci ile topluluklar kendilerine ait orijinal yazı sistemleri geliştirmişler ya da başka bir topluluğa ait yazı sistemini aynen ya da bazı değişiklikler yaparak, iletilerin kodlanıp kültürel aktarım ve paylaşım sürecinde kullanılmasını sağlamışlardır. Harfler, sözcükler, insanlararası iletişimde görsel simgelerdir. Bu harfler yardımıyla duygu, düşünce, yaşam deneyimleri vb. paylaşımı, eşdeyişle kültürel iletişim süreci sağlanmış olmaktadır. Bu bağlamda harfleri, sözcükleri, iletişim sürecinde, hedefe ulaşmada etkin bir araç olarak görmek olasıdır.

Okuma eylemi yazı sistemi ile oluştuğuna göre tarihsel süreç içerisinde yazı sistemleri şöyle sınıflandırılabilir:² Çivi yazısı, Hiyeroglif yazı, Alfabenin doğuşu, Kiril Alfabeti, Arap Alfabeti, Orhun Alfabeti, Uygur Alfabeti.

Yazma eylemi, hafızanın, kalıcılık sağlamak için başvurduğu yapay bir uzantıdır. Kitap, kütüphane ve arşiv sistemleri, hafızanın bilgi edinim yerleridir. Bugün bilgisayarlar da hafızanın bir uzantısı görünümündedir. Bilgisayarlar ilkin hesap yapma aracı olarak geliştirilmiş iken, zamanla bu araçlar bilgi depolama ve bilgi dolaşımı da gerçekleştirerek, hafızanın uzantısının genişlemesine yol açmışlardır.³

²J. BAYSAL, ss. 25-31.

³ANTHONY SMITH, *Goodbye Gutenberg: The Newspaper Revolution of 1980's*, (New York: Oxford University Press, 1980), s. 3.

14. KİTABIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Kitabın ortaya çıkması, yazının dayanaklarına bağlıdır. En eski dayanağın kaya içi resim-yazı(piktografi)lardan, eski doğunun ve klasik ilkçağın dikilitaşları ve yazıtlarına kadar, taş olduğu anlaşılmaktadır. Gerçek anlamda kitapların ilk dayanağı odundu. Kitap anlamına gelen, Yunanca "biblos" ve Latince "liber" sözcüklerinin ilk anlamı "ağaç kabuğu"ydü.⁴ Benzer şekilde kağıt kelimesi de Uygurca'da "ağaç kabuğu" anlamına gelen "kagat" ve "kagas" sözcüklerinden gelmektedir ve bu kelime Uygurca'dan Farsça'ya, sonra da Arapça'ya geçmiştir.⁵

a. Kil Tablet Dönemi

Kitabın bir diğer dayanağı olan kil ise, ilk olarak çağımızdan önceki üç binyılda, Sümerliler ve Asurlular tarafından kullanılmıştı. Yumuşak ve nemli kil tabletler üzerine harfler çizilir ve daha sonra sertleşmeleri için pişirilirdi. Sümerler, Babiller ve Asurlularda kil tablet biçiminde kitap yapımı düzenliydi ve tapınaklarda müstensih atölyeleri⁶ vardı.

⁴ ALBERT LABARRE, *Kitabın Tarihi*, (Çev. Galip Üstün), (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994), s. 12.

⁵ J. BAYSAL, s. 64.

⁶ Yazıcıların (müstensih) kopya yoluyla kitap çoğaltma yerleri.

Yazı yazmada, kumaş, kemik, hayvan kabukları, çanak-çömlek parçaları, bronz gibi çeşitli maddelerden de yararlanılmıştır. Ancak bu çeşitli maddelerden papirüs, kitap tarihinde önemli bir yer tutmuştur.

b. Papirüs Dönemi

En eski papirüs kitapları üç binyıldan kalmadır. Papirüs, Mısır'da kitabın başlıca dayanağı olmuş ve Yunanlılar ile Romalılarda daha sonraları yayılarak varlığını M.S. 10-11. yüzyıllara kadar sürdürmüştür. Günümüzde bilinen ilk kitaplar M.Ö. 2700 yıllarında, dua, adak, vakıf gibi şeyleri içine alan *Ölümler Kitabı*'dir.⁷

Papirüs kitap, birbirine art arda yapıştırılmış papirüs yapraklardan oluşan tomarlar biçimindeydi ve bir kitap çoğunlukla 20 papirüs tomarından oluşmaktaydı. Bir tomarın uzunluğu ise 6-10 metre arasında değişmekteydi. Papirüs dönemi kitapları yatay olarak açılan papirüs tomarlarından oluşmaktaydı ve bir tomar, dikey sütunlara bölünmüştü ve papirüsün yalnız bir yüzeyinin üzerine yazılmaktaydı. Kitabın adı, tomarın sonunda, içinde ya da kitabı saran çemberden sarkan bir etiketin üzerinde yazılıydı.⁸ Eski Mısır okullarındaki erkek çocukların yaşları büyüyünce, belgeleri papirüslere kopya ederek bunları makamla ezberden okurlardı. Mısırlı çocuk, kendi kitabını başkalarından kopya ederek yapar ve bunları ezberlerdi. Böylesi bir eğitsel iletişim ve yöntem kavramı mevcuttu. Buna benzer uygulamalara Eski Yunan, Roma ve Ortaçağ'da ve hatta günümüzde de rastlanılmaktadır.⁹

⁷ M.TÜRKER ACAROĞLU, "Kitabın Tarihçesi", *Türkiye Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, Cilt: XX, 1971, Sayı: 1, s. 73.

⁸ A. LABARRE, s. 14.

⁹ C.W. BENDING, "Eğitim İletişim Düşüncelerinin Kökenleri", (Çev.: Levend Kılıç), *Kurgu Dergisi*, Sayı: 3, Ekim 1980, (Eskişehir: A.Ü.İ.B.F.), s. 138.

c. Parşömen Dönemi

Parşömen döneminde kitap, koyun, keçi, dana, eşek gibi hayvanların derilerinin işlenerek yazı yazmaya uygun duruma getirilmesi ile oluşmuştur. Parşömenin ilk olarak, Mısır'da üretilen papirüslerden kurtulmak isteyen Anadolu'da Bergama Kralı II. Eumenos tarafından kullanıldığı ve "parşömen" adını da Bergama'dan aldığı bilinmektedir.¹⁰

Parşömen üretimi, bir başka deyişle üzerine yazı yazılabilecek derinin üretimi şöyle gerçekleştirilmekteydi: Öncelikle koyun, keçi, dana gibi hayvanlardan elde edilen deriler yıkanarak gerilmekte ve kurutulmaktaydı. Bunu izleyen aşamada derinin tüylü yüzeyi alt tarafa gelecek biçimde yere yayılmakta ve tüysüz olan yüzeyine sönmemiş kireç sürülmekteydi. Deri, daha sonra kireç dolu bir fıçıda tüylü yüzeyi temizlenip yıkanarak kurutulmakta ve istenilen boyutta kesilerek parşömen tabakaları elde edilmekteydi.

Parşömen papirüse oranla daha dayanıklı ve daha esnek bir yapıda olması yanında, yazıları kazıyarak silmeye de daha elverişli idi. Öyleki, M.S. 8-9. yüzyıllarda Avrupa'da parşömen sıkıntısı duyulduğu zamanlarda, daha önceki parşömen kitaplardaki yazılar kazınarak yeni kitaplar yazılmıştır.¹¹ Parşömenin kullanımı ağır ağır yaygınlaşmış ve kitap yapımında papirüsün yerini ancak M.S. 4. yüzyılda tam olarak alabilmiştir.¹²

Hz. İsa'nın doğumunu izleyen dönemde yaygın bir duruma gelen parşömenin kullanımı, kitabın dış görünüşünü değiştirmiştir. Katlanabilen parşömen yaprakları, dikilen, biraraya getirilen, bir ciltle korunan biçim

¹⁰ A. LABARRE, s. 15.

¹¹ ORHAN ÖCAL, *Kitabın Evrimi*, (Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1971), s. 76.

¹² A. LABARRE, s. 15.

almıştır. Kitap, arka yüzüne de yazılabilen dikdörtgen biçimine (codex diye adlandırılmaktadır) dönüşmüştür.¹³

d. Kağıt Dönemi

Yazı aracı ve kitabın dayanağı olarak kağıdın kullanımı M.S. 8. yüzyılda yaygınlaşmaya başlamıştır. Kağıt yapımını ilk olarak M.S. 105 yılında Çinli Ts'ai Lung'un gerçekleştirdiği tespit edilmiştir. Araplar 751 yılında Çinlilerle yaptıkları Talas Meydan Savaşı'nda esir düşen Çinli kağıt ustalarından bu sanati öğrenerek Semarkand'da kağıt yapım atölyeleri kurmuşlar, 9. yüzyılda da ilk kağıt parayı kullanmaya başlamışlardır. Araplar 1150'de İspanya Valensiya'da bir kağıt fabrikası kurmuş ve bu yoldan Avrupa'da kağıt yapma sanati yaygınlaşmaya ve gelişmeye başlamıştır.¹⁴

Kitabın doğuşu, tarihsel süreçte dönemler şeklinde ele alınmaktadır. Buna göre kitabın ilk, orta ve yakın çağda gelişimi üzerinde ayrı ayrı durulmaktadır.

d.a. İlkçağda kitap

İlkçağda her kitap, istenilen sayıda ve birbirinin eşi nüshalar elde etme olanağı bulunmadığından dolayı bağımsız bir eser niteliğindedir. Çünkü bir eser, yazıcıların yanlışları ya da yazarın metninin çeşitli kopyalarında yaptığı düzeltmelerin sonucu olarak, çeşitli kopyalar arasında farklar ortaya çıkmaktaydı.

İlkçağda kitap, önceleri papirüs tomarlar (bunlara Latince "volumen" denilmektedir) biçimindedir. M.S. 2-4 yüzyıllar arasında, içiçe konan ve

¹³ M.T. ACAROĞLU, s. 74.

¹⁴ J. BAYSAL, ss. 64-65.

birbirini izleyen formalar oluşturan kitap oluşmaya başlamıştır (bunlara da "codex" adı verilmektedir). O dönemden beri kitap, kodeks biçimini korumuştur.

Papirüs tomarlar, diğer deyişle volumen, okuru fiziksel olarak olumsuz etkilemekteydi. Okur, volumen'i iki eliyle tutup yanlamasına bir taraftan diğer tarafa sararak okuyabiliyordu. Bu teknikle volumen pek kullanışlı değildi ve okur, bir metnin herhangi bir yerini, bir bölümü bulabilmesi için tüm tomarı elden geçirmesi gerekiyordu.

Kitabın tarihsel gelişim sürecinde papirüs tomarlarının volumen biçiminde, parşömen yapraklarının da ciltli olarak kodeks biçiminde oluştuğu görülmektedir. Bunun bazı istisnaları olmakla birlikte, diğer deyişle papirüslerden kodeks ya da parşömenlerden volumen şeklinde kitaplar yazıldığı olsa da, bunların çok az sayıda olduğu, ayrıca papirüsün fazla dayanıklı olmaması ve arka yüzeyinin kullanılamaması gibi olumsuzluklar nedeniyle kodeks biçiminde kullanılmadığı ortaya çıkmaktadır.

İlkçağda eserlerin çoğaltılıp satışı ile ilgilenmeye başlayan yayımcılar ve buna bağlı olarak da basit düzeyde bir yayımcılık sektörü oluşmaya başlamıştır. Yazar, eserinin çoğaltılıp dağıtılmasını bir ya da birden çok yayımcıdan talep edebilmekteydi, ancak yazara, yayımlanan eseri karşılığında herhangi bir ücret ödenmemekte, yazar, eseri karşılığında herhangi bir gelir kazanamamaktaydı. Bunun yanında yazar, çok sayıda kopya edilerek çoğaltılan kitapları karşısında yalnızca şan ve ün kazanmaktaydı. Ayrıca İlkçağda herhangi bir kitaba sahip olan herkes, yazarın iznine gerek duymadan, kitabı kopya ettirebilir, bazı eklemeler ya da çıkarmalar yaparak yayımlayabilir ve bundan kazanç elde edebilirdi.¹⁵

¹⁵ A. LABARRE, s. 18.

İlkçağda, özellikle M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda Atina'da kitap ticareti yapan yerler bulunduğu bilinmektedir. Bu da kitabın yavaş yavaş bir ticaret aracı haline dönüşmeye başladığının bir göstergesi olarak görülmektedir.

M.Ö. 4. yüzyıllarda büyük kitaplıkların kurulması, kitabın dağıtım ve ticaretine bir canlılık getirmeye başlamıştır. Bu kitaplıklarda volumen ve kodeks olarak yazılmış binlerce kitap bulunmaktaydı. Örneğin İskenderiye'deki iki kitaplıktan birinde M.Ö. 325-246 yılları arasında beşyüzbin kitabın bulunduğu tahmin edilmektedir.¹⁶

İlkçağda kurulmaya başlayan kitaplıklar ve kitap ticareti, kitabın teknik üretiminde atölyelerin kurulmasına yol açmıştır. Özellikle kitaplıklar, kendi gereksinimlerini karşılayabilmek amacıyla kitaplık bünyesinde müstensih atölyeleri kurmuşlar ya da mevcut müstensih atölyeleri ile anlaşıp kendileri için istedikleri kitaplardan çoğaltmalarını sağlamışlardır.

d.b. Ortaçağda kitap

Hıristiyanlığın yayılmaya başlamasıyla birlikte kitap üretimleri manastırlarda da yapılmaya başlanmıştır. M.S. 5. yüzyıldan itibaren kurulmaya başlanan kiliseler ve manastırlarda, "scriptorium" adı verilen, kitapların yazıldığı, resimlendiği ve ciltlendiği atölyeler de faaliyet göstermiştir.

Manastırlarda kitap yapımı, deneyimli bir keşişin yönetiminde gerçekleştirilirdi. Keşiş, atölyenin hem bakımından hem de gerekli araçların sağlanmasından sorumlu idi ve eseri, yazıcılar arasında bölüştürür, çalışmalarını yöneterek üretimin gerçekleşmesini denetlerdi.

¹⁶ A. LABARRE, s. 19.

Scriptorium atölyesinin döşemesi, oturacak yerler, masalar, içinde kullanılacak olan parşömen ve çoğaltma gereçleri bulunan çekmecelerden oluşurdu. Yazılar, çoğunlukla, parşömen üzerine kaz tüyleri ile ayrı yapraklar halinde yazılarak sonra bu yapraklar biraraya getirilip ciltlenirdi. Müstensih, kopya işine başlamadan önce sayfa üzerinde, sayfa kenarı boşluklarına, başlıklara ve süslemelere ayrılacak yerleri hesap ederek, metnin işgal edeceği alanın sınırlarını belirlerdi, hatta, kimi zaman, satırın düz yazılmasını sağlamak amacıyla sayfaya çizgiler çizerdi.¹⁷

Manastır scriptorium'larındaki müstensihler, çoğunlukla manastır topluluğundandı. Bunun yanında bazı metinlerin çoğaltılmasında manastır dışından müstensihler de çağrılabilmekteydi. Scriptorium'um başındaki keşiş, sürekli aynı kişi olmayıp, manastırdaki keşişler kutsal sayılan bu görevi, nöbetleşe yapmışlardır. Müstensihlerin ve keşişin kitap üretimindeki "çalışmalarının dinsel bir niteliği vardı, çünkü Tanrı'nın hizmetinde olanlara, onu okuyarak kendilerini eğitme olanağını sağlardı."¹⁸

Manastırlardaki kitap üretiminde bir tek müstensih çalışabildiği gibi, üretim kollektif, eşdeyişle birkaç müstensihin çalışmasıyla da gerçekleştirilebilirdi. Bu durumlarda eser formalara ayrılıp müstensihlere dağıtılırdı ya da eserin kopyalanmasında müstensihler nöbetleşe çalışırlardı. "Elyazmalarının süslenmesi, fazla karmaşık olmayan büyük harflerin süslü olarak yazılmalarının söz konusu olduğu durumlarda metni yazan, çok güzel baş harfler ve minyatürler istenmesi durumunda ise, bu süslenmeleri başka bir müstensih yapardı."¹⁹

¹⁷ A. LABARRE, s. 28.

¹⁸ A. LABARRE, s. 29.

¹⁹ A. LABARRE, s. 30.

Bazı kitapların kopyalanması birkaç gün, bazıları da birkaç yıl alabilmekteydi. Ortalama olarak bir kitabın kopyalanması için 3-4 ay gerektiği sanılmaktadır.

Kopyalanması biten elyazması, keşiş tarafından gözden geçirilerek, görülen yanlışların düzeltilmesi ve orijinal esere uygunluğu sağlanırdı. Kopyalanacak eserler ya başka manastırlardan ödünç alınır ya da manastırdaki mevcut kitabın kendi ihtiyaçlarına göre ya da manastır dışından gelen siparişlere göre kopyalanması sağlanırdı. Her scriptorium öncelikle kendi manastırının kütüphanesine, sonra da dışardan, prenslerden, önemli kişilerden ya da başka manastırlardan gelen siparişleri karşılamaya hizmet ederdi. Bu bağlamda manastır kitap üretim atölyeleri, bir bakıma yayınevi niteliğini de yerine getirmekteydi.

Basım, kelimelerin ve kitapların üretiminde kullanılmadan önce, eski bir sanat dalıydı. Japonlar, ağaç blokları oyarak bu yüzeylere mürekkep tatbik etmişler ve bunu da M.S. 8. yüzyıldan itibaren de kağıt üzerine basmaya başlamışlardır. Çinli Wang Chieh, 868'de ailesinin hatırasına bloklar kullanarak bir kitap basımını gerçekleştirmişti.²⁰ Çinlilerin ilk oynar harflerle baskıyı gerçekleştirdikleri, ancak Çin alfabesinin bütüncül karakterleri ve iki binden fazla sayıdaki harf nedeniyle dizgi işleminin yavaş ve usandırıcı olmasından kaynaklanan sorunlar nedeniyle basım, işlevsel olarak kullanılamamıştır. Harflerin oynar olarak daha kolay dizilmesi ve basımın kolaylıkla yapılabilmesinde işlevsel uygulama, 1450'de Almanya'da Johann Gutenberg tarafından yapılmıştır.

12. yüzyılın sonlarından başlayarak kitap üretimi ve manastır kütüphaneleri dışında başka kütüphanelerin kurulmasında, üniversiteler

²⁰ DAVID WAINWRIGHT, *Journalism*, (London: Heinemann, 1986), s. 28.

rol almaya başlamışlardır. Öğretim, o zamana kadar manastır okullarında kırsal, katedrallere bağlı manastır okullarında ise kentsel nitelikteydi. Öğretim yöntemi sözlü nitelikte olarak belleğe dayanıyordu, ama tartışma, metin yorumlamasına dayandığı için de çeşitli kitapların okunmasını gerektiriyordu.

Bu dönemde üniversiteler, ihtiyaç duyulan kitapların hızlı bir üretim temposuyla çoğaltılmasını sağlamak amacıyla 13. yüzyıl boyunca "pecia" (parça) sistemini kurdu. Bu sistemde bir kitabın bölümleri değişik öğrencilere verilerek, onların bölümleri okuyarak yazmaları istenmekte, sonra bölümler öğrenciler arasında el değiştirerek bir kitaptan birkaç nüsha çoğaltılması mümkün olmaktadır.

Romalılar ise kitap çoğaltma işinde özel yetiştirilmiş köleler kullanmışlardır. Romada okuyucu sayısının artışı sonucu, istekleri karşılayabilmek amacıyla, asıl nüshayı bir kişi yüksek sesle okumuş ve 20-30 kadar köle yazıcılar da bunu yazarak eşzamanlı olarak 20-30 nüsha kitabın üretilmesi sağlanmıştır. Ancak bu tür kitap çoğaltmalar, köle yazmanların adapte olamamaları ya da istem dışı hataları yüzünden çoğaltılan nüshalarda küçük ya da büyük anlam yanlışlıkları ortaya çıkmıştır.²¹

Kentlerin gelişmesi, kitaba olan talebi arttırmıştır. Ortaçağda kentlerin gelişmeye başlaması ile birlikte hükümdar sarayları da genişleyerek ticaretten zenginleşmiş bir burjuvazi sınıfının doğmasına yol açmıştır. Buna bağlı olarak da kitaba ilgi duyan kesimler genişlemiş ve kitap ticareti ile uğraşan kimseler ortaya çıkmıştır.

Avrupa'ya Araplar yoluyla 11. yüzyılda giren kağıt, yavaş yavaş

²¹ O. ÖCAL, s. 83.

parşömenin yerini almıştır. Ancak kağıdın Avrupa'da geniş kapsamlı yayılımı 14. yüzyıl boyunca gerçekleşmiştir.

Ortaçağda İslam kültürünün gelişip yayılmasında kağıdın bol miktarda bulunması ve kullanılmasının büyük yeri olmuştur. Öyleki 8. ve 9. yüzyıllarda Avrupa'da yazı malzemesi (parşömen) bulma güçlüğü çekilirken ve daha önceki parşömen kitaplardaki yazıların kazınarak üzerine yeni kitaplar yazılırken, Ortadoğu'da kağıt, yazma aracı olmanın yanında, çarşı ve pazarlarda paketleme aracı olarak da kullanılmıştır.²² Bu arada, 7. yüzyıldan başlayarak Avrupa'daki el yazmalarının İslam kütüphaneleri tarafından toplanarak satın alındığı ve bu eserlerin Arapça'ya tercüme edildiği bilinmektedir.²³

Türk kitap tarihinde elyazması dönem Ortaçağ'da Uygur Türkleri ile başlamaktadır. Uygur elyazması kitapları da Hıristiyan manastırlarında üretilen volumen ve kodekse benzer bir şekildedir.

Hıristiyan ve İslam dünyasında elyazmaları, matbaanın yaygınlaşmasına kadar sürmüştür. 1450'de Johann Gutenberg, Almanya'nın Mainz kentinde dökümünü kendisinin yaptığı harflerle ilk basımı gerçekleştirmiştir. Gutenberg, "42 satırlık İncil" olarak anılan ilk kitaptan 300 adet basmıştır. Bu Kutsal Kitap, yaklaşık 1000 sayfa olarak ve içinde 290 değişik harf ya da işaret kullanılmıştır.

Gutenberg'in bulduğu teknikle kitap basımı Avrupa'da hızla yayılmıştır. 15. yüzyıl sonunda, Avrupa'nın 250'den fazla kentinde matbaa kurularak faaliyete geçmiştir.²⁴

²² O. ÖCAL, s. 76.

²³ O. ÖCAL, s. 84.

²⁴ A. LABARRE, s. 57.

Avrupa'da matbaanın girdiği kentlerin birçoğunda sözkonusu olan, din adamlarının işini kolaylaştırmak, ibadetin ve din adamlarının gereksinmelerini karşılamak, inananların eğitilmesine yardımcı olmaktır. Hatta bazı basımcılar, bu amaçla çalışmak için manastırlara çağrılarak uzun süre manastır matbaalarında kitap basmışlardır.²⁵ Bunun yanında matbaanın ilk yıllarında, basımcıların "seyyar" bir çalışma da gösterdikleri bilinmektedir.²⁶ Buna göre, bir kente belirli bir işin basılması için çağrılmış birçok basımcı, o işin sona ermesiyle ve yerel gereksinmelerin de karşılanması üzerine, malzemeleri ile birlikte başka yerlere taşınarak oralarda iş aramak zorunda kalmışlardır. Bu ilk basımcıların istikrarsızlığını ortaya koymaktadır. Ancak "seyyar matbaalar" kısa sürede yerleşik düzene geçerek belirli bir kent ve çevresine hizmet eder niteliğe dönüşmüştür.

Matbaanın ilk yıllarında, metinlerde kullanılan yazı karakterleri elyazmalarındaki karakterlere benzer şekilde ya da onların tam bir kopyası olmuştur. Müstensihlerin elyazmalarında zaman ve yerden kazanmak amacıyla kullandıkları birleştirme ve kısaltma işaretleri 16. yüzyılda dizgi kasalarından kalkarak, daha hafif ve daha az sayıda harfle dizgide rahatlık ve kolaylık sağlanmıştır.

Matbaanın ilk ürünleri, elyazmalarının benzeri olarak, yazılar çok sıkışık biçimde dizilmiştir. Bazı süslü harfler ve satır başı işaretleri dışında, metin genellikle iki sütun ve birbirine çok bitişik harfler şeklinde üretilmiştir. Bu dönem kitaplarında, asıl metni açıklayıcı yazılar, metnin kenarlarına elyazısı eserlerin benzeri şekilde dizilerek, asıl metin ve açıklayıcı metin aynı sayfada yeralacak biçimde baskısı yapılmıştır. Büyük

²⁵ A. LABARRE, s. 60.

²⁶ A. LABARRE, s. 60.

harfli olan ana metnin tüm çevresinde, daha küçük basılmış açıklama yazıları bulunmaktaydı. Bununla birlikte, yavaş yavaş, fazla sıkışık harfler biraz daha açılmış, satır başları düzenlenerek okurun, basılı sayfaları daha rahat okuyabilmesini sağlayacak yeni tasarımlar uygulanmıştır. Bu yeni tasarımlarda, metnin açıklayıcı yazıları daha kısa olmaya başlayınca, daha önce tüm metnin kenarlarını saran açıklayıcı yazılara, yeni düzenlemede metnin yanındaki sayfa kenarlarında yer vermeye başlanmıştır. Bu düzenleme ile okur, metni ve açıklamasını bir bakışta ve daha kolay görerek okumasına yardımcı olmuştur. 18. yüzyıldan itibaren de metni açıklayıcı yazılar sayfaların alt kısmında vermeye başlanmıştır.

Matbaanın icadı ile basılmaya başlanan ve günümüzde de kullandığımız kitabın modeli, İlkçağ'daki kodekslerin modelindedir. Diğer bir anlatımla kitap, metnin basıldığı sayfaları oluşturan formların harmanlanarak²⁷ birleştirilmesinden oluşmaktadır ve bu günümüzdeki teknik üretimle de gerçekleştirilmekte olan bir modeldir.

Elyazmalarında ve ilk basılan eserlerde, sayfa ve forma numarası bulunmamaktadır. Ancak, yüzlerce nüsha basılmış birçok yapraktan oluşan eserlerde, ciltçilere çalışmalarında yol göstermek amacıyla bazı dayanak noktaları bulunuyordu. Bunlar; hizalar (bu bir sayfadaki satırlarla aynı yaprağın diğer sayfalarındaki satırların uygunluğuna bakılması), forma numaraları (katlanmış bir formanın ilk sayfasının sağ alt köşesine konulan ve kitapta kaçınıcı forma olduğunu gösteren rakam), son-ilk sözcükler (sayfanın altına yazılan ve bu sayfanın arkasına gelecek sayfadaki ilk sözcüğü gösteren sözcük) harmanlama ve ciltleme işlemlerinde yardımcı öge olarak

²⁷Harmanlamak: Bir kitabı meydana getiren formları ya da sayfaları, forma ya da sayfa numarasına göre sıralamak.

kullanılmaktaydı.²⁸ Zamanla her formanın alfabenin bir harfiyle belirtilmesi ve bu harfin formalarının yapraklarının alt köşesine basılması, bunun yanında da yaprakların birbirini izlediğini gösteren bir rakamın yer alması alışkanlık olmuştur. Bu uygulama günümüzde de daha basitleştirilmiş olarak ve her formanın ilk sayfasının alt köşesinde, kitabın kısaltılmış adı ile birlikte numaralanarak devam ettirilmektedir.

Sayfaları numaralama ise, formaların numaralanmaya başlanmasını izleyen bir aşamada, önceleri sağ üst kenara Romen rakamıyla ve daha sonraları da Arap rakamıyla sayfa numaraları basılmaya başlanmıştır. 15. yüzyıldan başlayarak sayfanın üst kısmına sayfa numarası yanında, kitabın ya da bölümün kısa adı da basılmaya başlanmıştır. Bu uygulama günümüzde de sürmektedir.

Elyazmalarında ve ilk basılı eserlerde kitap başlığı bulunmamaktaydı. Bununla birlikte bazı elyazmalarının sonunda, kitabın adı, yazarı ve kitabı kopyalayanın adı ile hangi tarihte kopyaladığı belirtilmiştir. Ancak ilk basılı eserlerde böyle bir belirtme bulunmamaktadır.

Matbaanın yaygınlaşması ve kitap basımının çoğalmaya başlamasıyla birlikte ilk basımcıların bastıkları kitapların sonlarına birkaç satırla, kitabın ve yazarının adının, basımın yapıldığı yer, tarih ve basımcının adı konulmaya başlanmıştır. Bu satırların altında da çoğu zaman yayımcının markası ya da işaretine de yer verilmiştir.

İlk basılı eserlerde metin hemen ilk sayfadan başlamaktaydı. Bu sayfa kolay yıprandığı için bazı dizgiciler, basıma birinci sayfanın arka yüzünden başladılar. Daha sonra eserin boş kalan ilk sayfasına kitap adı ve onun altına

²⁸ A. LABARRE, s. 66.

da yazar ile yayımcı ya da basımcının adı veya işareti basılmaya başlandı. Tüm öğeleri ile başlık sayfasının yapılmaya başlanması 16. yüzyılın ikinci yarısında olmuştur.²⁹

Ortaçağ'a kitap tirajları açısından bakıldığında, 15. yüzyılda basılmış olan toplam kitap sayısının yaklaşık 35 bin ve basılan nüsha sayısının ise yaklaşık 20 milyon olduğu tahmin edilmektedir. 16. yüzyıla gelindiğinde ise basılan kitap sayısının 200 bin ve toplam nüsha sayısının ise 200 milyon olduğu görülmektedir. Üretilen kitapların baskı adetlerinde de bir yükselme olmuştur. 15. yüzyıl sonlarında kitap baskıları 400-500 nüsha, 16. yüzyılda 600-1200, 17. ve 18. yüzyıllarda ise yaklaşık 2000 nüsha olarak gerçekleşmiştir.³⁰

Matbaanın ilk dönemlerinde basımcılar, yayımcılar ve kitapçılar arasında kesin bir ayrım bulunmamaktadır. Bazı kitapçılar, matbaacıları kendileri için çalıştırmışlar, bazı matbaacılar ise bastıkları kitapları kendileri satarak hem basımcı, hem yayımcı ve hem de kitapçı fonksiyonlarını yerine getirmişlerdir. Bu arada müstensihler, tezhipçiler mesleklerini bırakarak basılı kitap ticaretine yönelmişlerdir. Basılı kitapların sayısının artmasıyla birlikte 16. yüzyılda kitapların satıldıkları kitapçı dükkanlarının da fazlalaşmaya başladığı görülmektedir.

Matbaacılar kitap basımı ve ticareti yanında, kullandıkları harflerin dökümünü de ilk önceleri kendileri yapmışlardır. Daha sonraları harf döküm işleriyle uğraşan dökümhaneler kurulmaya başlanmıştır. Elyazmalarını ciltleyenler ise, matbaalara girerek sanatlarını buralarda sürdürmüşlerdir.

1550'den sonra, ucuz dua kitapları ile macera türü hikayelerden oluşan

²⁹ A. LABARRE, s. 67.

³⁰ A. LABARRE, ss. 70-71.

birkaç sayfalık kitapların yaygınlaşması, Avrupa'da halkın kitaba ilgi göstermesinde büyük katkılarda bulunmuştur.³¹

Kitabın yaygınlaşmasına bağlı olarak okur kitlesi de genişlemiştir ve kitap değişik konumdaki okurlara da hitap etmeye başlamıştır. "Ticaret burjuvazisine giren kitap, burada kendini din kitapçıkları, kahramanlık romanları, halk hekimliğiyle ilgili metinler biçiminde gösterdi. Zanaatçıların kitapla ilişkisi, konularıyla ilgili uygulamalar dolayısıyla başladı; kuyumcuların, vitraycılarının, boyacıların, sandıkçıların, marangozların, silahçıların vb. örnek kitapçıkları üretilmişti."³² Kitap, okuma yazma bilmeyenlerin evlerine de dua kitabı, kutsal kitap olarak girmeye başlamıştır.

Kitapların çoğalmasına bağlı olarak, 1575'lerden başlayarak kitabı raftan daha kolay bulabilmek amacıyla, kitapların sırt kısımlarına, kitabın adı da basılmaya başlanmıştır.

d.c. Yazı karakterlerindeki gelişmeler

İlk basımcılar, baskıdaki fiziksel ihtiyaçlardaki yaklaşımlara daha uygun olacak harflerin yeni şekillerini tasarlamaya başlamışlardır. İlk matbaacılar, yazı karakteri olarak elyazısını taklit etmişlerdir. Venedik'te Nicolas Jenson, 1460 yılından Roman büyük harflerine küçük harfleri ilave etmiştir. Küçük harflerin de basımcılıkta kullanılmaya başlamasından birkaç yıl sonra, basımcı Aldus Manutius Romanus, metinde vurgulanmak istenen yerleri belirtmek amacıyla kullanılan ilk italik (eğik yazı) karakterleriyle basım yapmıştır.³³

³¹ A. LABARRE, s. 85.

³² A. LABARRE, s. 86.

³³ DAVID WAINWRIGHT, *Journalism*, (London: Heinemann, 1986), s. 27.

18. yüzyılda Avrupa'daki edebi gelişme, kitap yayıncılığında yan sanayilerin gelişmesine olanak sağlamıştır. Bu yan sanayilerden en önemlisi olan harf dökümhaneleri, matbaacıların ihtiyaçlarını karşılamaya başlamışlardır. Harf dökümhanelerinin ürettikleri harflerle basımcılıkta yazı karakteri açısından bir standart getirilmeye başlanmıştır. Daha önceleri matbaacılar, harfleri kendileri döktükleri için ve elyazmalarından esinlendikleri için çok çeşitli miktarda yazı tipleri bulunmaktaydı. Birmingham'da 1750-1775 arasında harf dökümü ile uğraşan John Baskerville, yazı karakterlerinin gelişiminde önemli katkılarda bulunmuştur. Baskerville, bugün de kullanılmakta olan, kalın ve ince kısımları belirgin, zarif ve geometrik yapıda harf tipini üretmiştir. Yine bu dönemde Francois Ambroise, harf boylarının ölçümünde bir standart sağlamak amacıyla "punto" sistemini icat etmiştir. Didot ve 1776-1813 yıllarında harf üretimiyle uğraşmış Gianbattista Bodoni de, Baskerville gibi harflerin geometrikleştirilmesiyle uğraşarak, harflerin kalın kısımları ile ince kısımları arasındaki karşıtlığı belirginleştirerek daha okunaklı yazı karakterlerini geliştirmiştir. Baskerville, Didot ve Bodoni, ürettikleri yeni harf karakterleri ile kitabın görünüşünde yenilik yapmışlar ve 19. yüzyılın tipografi zevkinin gelişmesinde öncü olmuşlardır.

d.d. Baskı ve dizgi makinalarının gelişimi

Gutenberg'den 1780'lere kadar harfler mürekkeplenerek, elle kağıdın kalıp üzerine yerleştirilmesi ve vidalı-kollu bir mekanizmayla kağıdın kalıp üzerindeki mürekkebi tam olarak almasının sağlanması yöntemiyle basım yapılmıştır. Francois-Ambroise Didot 1780 yılında geliştirdiği bir basım

makinası ile baskı kapasitesini iki katına yükseltmiştir. Friedrich Koenig, 1811 yılında baskı makinalarında mürekkepleme işleminin bir silindir yardımıyla otomatik olarak yapılmasını sağlayarak basım makinalarında yeni buluşların yapılmasında bir çığır açmıştır.

Basım makinalarında gelişmeler sağlanmasına karşın, dizgi işlemi 19. yüzyıl sonlarına kadar hep elle yapılmıştır. Dizgide makinalaşmaya yönelik birçok deneme yapılmasına karşın bu deneylerden dizgide işlevsel olarak yararlanma sözkonusu olamamıştır. 1884 yılında Mergenthaler'in icat ettiği "Linotype" dizgi makinası, harfleri belli bir uzunlukta dizmekte, bu satırların herbirinin ergimiş kurşunla kalıbını çıkartıp harfleri yeniden ait oldukları hazneye ulaştıran çok karmaşık yapıda mekanik bir makinadır. Linotype, basımcılıkta ve kitap üretiminde büyük bir dönem açmıştır. Dizgi işleminde insan emeğini yarı yarıya azalmıştır.

1887 yılında Lanston tarafından icat edilen "Monotype" dizgi makinası da yine Linotype gibi basım ve kitap üretiminde büyük hız sağlamıştır. Monotype dizgi makinası, iki üniteli bir sistemdir. İlk üniteye metin daktilo benzeri bir klavyeden yazılır ve makina rulo şeklinde kağıt üzerine delikli olarak harfleri tek tek işler. Bu rulo ikinci makinaya bağlanarak her harfin bağımsız olarak dökümü yapılır. Linotype'da yazılar satırlar halinde dökülürken Monotype yazılar harf harf dökülür. Bu nedenle Monotype dizgisinin herhangi bir nedenle daha kolay dağılması bir olumsuzluk iken, harf yanlışlarının daha kolay değiştirilebilmesi ise bir avantaj olarak belirmektedir. Dizgi makinalarındaki mekanikleşme ve daha sonraki aşamalarda elektronikleşme, zaman birimi olarak üretilen karakter sayılarının büyük oranda artmasına ve dolayısıyla da dizgi işleminin daha

hızlı yapılabilir hale gelmesine neden olmuştur (Tablo: 2).

Tablo 2: Dizgi makinaları ve dizgi hızları³⁴

	<u>satır/dakika</u>	
1454	1.0	El dizgisi
1886	4.9	Linotype dizgisi
1932	5.6	Delikli kağıt sürücülü Linotype
1960	14.0	Bilgisayarlı tireleme yapan Linotype
1964	80.0	Fotodizgi makinası
1966	1,800.0	RCA dizgi makinası
1967	15,000.0	CBS-Mergenthaler Linotron dizgi mak.

³⁴ M. BENJAMIN COMPAINE, *The Newspaper Industry in the 1980's*, (New York: Knowledge Publishing, 1980), s. 115.

15. KİTAP YAYIMCILIĞI VE TEKNOLOJİ İLİŞKİLERİ

Teknoloji, üretimde, emek, hammadde ve zamandan tasarruf sağlayacak biçimde bir gelişme gösterir. Teknoloji bir üretim faktörüdür (emek, sermaye, doğa gibi). Teknolojik gelişme, belli bir teknik bilgi düzeyine dayanır.³⁵ Teknoloji, üretim makinaları, diğer makinalar ve üretim süreçleri hakkındaki bilgi olarak tanımlanabilir. Bu haliyle teknoloji beceri, diğer deyişle yararlı şeyleri yapma, üretme, kullanma yöntemleri ve bilgisini de içerecek şekilde tanımlanmaktadır.³⁶

Teknoloji, betimleme, tarih, tekniklerin felsefesi, teknik etkinliklerin kavramlaştırılması ve biçimsel kılınması, bu etkinliklerin iletimi ve iyileştirilmesini kapsayan teknikler üstüne düşünmedir. Teknoloji, tekniklerin düzenlenmiş, biçimselleşmiş bilgisidir.³⁷

Teknoloji, tarih öncesi insanların kullandığı ilk el aletleri ile başlamıştır. Teknoloji yalnızca fiziksel bir obje ya da yaşama biçimi olmayıp, insan ihtiyaçlarını karşılamak için insanlar tarafından yaratılan ve kontrol

³⁵ ŞİİR ERKÖK, *Teknoloji Seçimi ve İstihdam Sorunları (Basım Sanayii Üzerine Bir Uygulama)*, (Ankara: A.I.T.I.A., 1978), s.3.

³⁶ IŞIK AKBAYGİL, "Teknoloji Transferi", Prof.Dr. Cavit Orhan Tütengil'in Anusına Armağan, Özel Sayı: 1, (İstanbul: İ.Ü. İktisat Fatültesi Mecmuası, 1982), s. 257.

³⁷ JACQUES PERRIN, *Teknoloji Transferi*, (Çev.: Turgut Arnas), (İstanbul: İletişim Yayınları, Cep Üniversitesi Serisi, 1992), s. 30.

edilen fikirler bütünlüğüdür. Diğer deyişle teknoloji, insan ihtiyaçlarını karşılama yeteneğini artıran ya da yükselten kavramlar, fikirler grubudur.

Alet teknolojisi ile teknolojiyi birbirine karıştırmak kolaydır. Örneğin, kil toprağı ile bir tekerlekte duran çömlek, teknolojinin bir parçasıdır. Kil ise teknolojinin bir aracı veya materyalidir. Çömlekçi tekerleğı, teknolojinin üretiminde kullanılan bir alettir. Fakat aletle materyal kontrol edilmesi veya biçimlendirilmesi düşüncesi teknolojinin kendisidir.³⁸

Salt teknik yanları ile günümüzdeki 'iletişim teknolojisi' ve kitle iletişim araçları, çağdaş insanın yaşam deneyimlerinin ufkunu daraltmamakta, tersine genişletmekte, çağdaş insanın kendini ifade etme olanaklarını artırmaktadır.³⁹

Bütün teknolojileri kategorize etmek oldukça zordur. Bazı teknolojiler, örneğin metal teknolojisi ve ağaç teknolojisi, şekillendirilecek bir obje üzerinde odaklaşmıştır. Diğer teknolojiler ise insan duygularına dayanır. Pilak, manyetik teyp ve stereo sistemleri gibi aletler, işitme duyumuz için özenle tasarlanmışlardır. Ulaşım teknolojisi, yalnızca bazı özel materyaller veya insan duyguları ile ilişkili olmayıp, insanın çok önemli ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Teknoloji özel fikirlerden de yayılabilir ve bunlar da teknoloji olarak adlandırılabilir. Örneğin, yazı dili. Kalemler, daktilolar, bu teknolojinin birer aracı olmaktadır, fakat bu teknoloji kendi başına, seslerin bazı görüntüsel simge veya şekillerle transfer edilmesi fikrine dayanmaktadır.⁴⁰

³⁸ MARSHALL MCLUHAN, *Understanding Media*, (London: Routledge and Kegan Paul Ltd, 1975), s. 7.

³⁹ ÜNSAL OSKAY, *Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri*, (Ankara: A.Ü. SBF Yayını, 1982), s. 15.

⁴⁰ M. MCLUHAN, s. 23.

Teknolojik olsun olmasın, insanoğlu tüm yeniliklere karşı olumlu ya da olumsuz bir tavır geliştirir. Zamanla değişikliğe uğrayabileceğinin bilinmesine karşı, insanın ilk tepkisi ender olarak tam olumlu ya da olumsuzdur. Çünkü insanoğlunun çevresinde olup biteni anlaması ve tarafsız değerlendirmeler yapması için bir zamana ihtiyaç vardır. Tarafsız olabilmek için de çeresindekilerin düşüncelerini almak gerekmektedir.⁴¹

Bir teknolojiyi diğer bir teknolojiden ayırmak, sınıflandırmak mümkün değildir. Bütün teknolojiler, diğerlerine bağımlı veya ilişkilidirler. Basım teknolojisi de, iletişim kavramı için insan ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik görüntülü imajların yeniden üretimidir. Bununla birlikte görüntüsel kavramların, iletişim bağlamında kullanılmasıyla ilgilenen diğer teknolojiler de (televizyon, film gibi) vardır. Bütün iletişim teknolojileri, insanlar arası iletişim sürecinin daha etkili yapılması ile ilgilenirler.

Bir kitabın satırlarında olduğu gibi, gözümüzle pekçok ileti almaktayız. Bir aktörün giydiği kostüm, topallayarak yürüme veya kol hareketi, onun oynadığı oyunun görüntüsel iletişimini oluşturmaktadır. Görüntüsel iletişim, iletişim kanalları içinde en yoğun kullanılanıdır ve sadece giyim, beden hareketleri ile sınırlı olmayıp basılı sözcüklerin görüntülerini de kapsamaktadır. Basım teknolojisi, iletişimin görüntüsel kanalları içindeki bir kanalı oluşturmaktadır.⁴²

Teknolojik gelişmede, belirli bir girdi ile daha fazla çıktı elde edilir, diğer deyişle yapılan yeni bir yatırımla daha fazla ürün elde etmek amaçlanır. Teknoloji, makinalar ve bunlarla yapılan işleri anlatan bir kavram olarak,

⁴¹ A. HALUK YÜKSEL, UĞUR DEMİRAY, *Basımın Toplumsal İletişimdeki İşlevleri*, (Eskişehir: A.Ü. ETYEV Yayını, 1988), s. 3.

⁴² M. MCLUHAN, s. 35.

insan yaşamının makinalarla donatılmasının teknoloji bağlamında değerlendirilebileceği görülür. Teknoloji, yararlı ürünleri üretmeye ve yeni ürünleri tasarlamaya yarayan bilgilerin bütünüdür.⁴³ Yayımcılık sektörünün teknolojik gelişmeler bağlamında değerlendirilmesi, üretilen kitapların insan ve toplum yaşamı ile kültürel gelişmeye katkılar sağlayacak şekilde üretim ve dağıtımına kadar olan süreçte makinalaşmasıdır.

Teknolojik buluşlar, öncelikle enformasyonun kaydını ve buna bağlı olarak da kaydedilen enformasyonun dağıtımını ve saklanabilmesini olanaklı kılmıştır. Yazılı enformasyonun gelişiminde üç aşaması bulunmaktadır:⁴⁴ Elyazmaları, matbaanın bulunuşu ile birlikte yazınsal ürünlerin basılı ürünlere dönüşümü, elektriğin ve bilgisayarların gelişimine bağlı olarak yazılı enformasyonun elektronik düzeyde dağıtımını ve saklanması imkanının doğmasıdır.

Yazının bulunuşu, matbaanın icadı, elektronik araçların büyük bir hızla gelişimi birer rastlantı sonucu olmayıp, bireysel, sosyal, kültürel ve ekonomik gereksinimlere bağlı olarak gerçekleşmiştir.

Elektriğin kullanılmaya başlaması ile birlikte, enformasyon üretiminde, yayılımında yeni araçlar ortaya çıkarak eski araç ya da araçların gücünü zayıflatmışlardır. Oysaki elektrikten önceki dönemde enformasyon, çoğunlukla Gutenberg'in hareketli harflerle kitap basımını gerçekleştirdiği 1450'lerden 18. yüzyılın son dönemlerine kadar, basılı kitaplar olarak saklanabiliyor ve kitle, enformasyonu bu kitaplar kanalıyla sağlıyordu.

Basım işleminin Gutenberg'le birlikte mekanik bir yapı kazanmasına

⁴³J. PERRIN, s. 20.

⁴⁴ELDRED SMITH, *Kütüphaneci, Bilim Adanı ve Araştırma Kütüphanesinin Geleceği*, (Çev. Ahmet Çelik), (Ankara: Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği Yayını, 1993), s. 31.

karşın, basımcılığın ilk yıllarında baskı işleminin uzun zaman alması ve basılan kitap miktarının çok düşük olmasından dolayı, bu kitaplardan daha fazla kişinin yararlanabilmesi ve halkın kültürel düzeyinin gelişimi açısından kitaplar, belli grupları içinde sesli olarak da okunmakta ve daha fazla sayıda insanın okuma eylemi içine dolaylı da olsa dahil edilebilmesi imkanı doğmuştur.

Özellikle Gutenberg'in tekniği ile birlikte gelişen mekanik iletişimde (iletişimin basım makinası gibi mekanik araçlar yardımıyla gerçekleştirilmesiyle), mekanik prensiplerin içini, diğer deyişle iletileri, tekrarlanabilirlik (repeatability) oluşturmuştur.⁴⁵ Basımla ve buna bağlı olarak tipografi ile birlikte, iletilecek ileti, tekrarlanabilir, istenilen sayıda çoğaltılabilir ve daha geniş kitlelere ulaştırılabilir olmuştur. Tipografide hareketli harf parçalarının belli bir aksiyon çerçevesinde el hüneri ile birleştirilmesi, tipografiye bir mekanizasyon kazandırmış ve elyazmalarına göre basımın, iletileri çoğaltmanın daha hızlı yapılmasını sağlamıştır. Enformasyon iletiminin basım yoluyla gerçekleşmesi, toplumsal ve kültürel gelişmelerin daha da hızlanmasına yolaçmıştır.

Basılı kelimelerle birlikte, Ortaçağ'ın loncaları ile manastırlar arasındaki ilişkiler, teşebbüs ve tekellilik açısından bireyselleşme örnekleri oluşturmuştur. Basım sayesinde iletilerin çoğaltılabilirliği sağlanmış, bu da 16. yüzyılda ırkçılık ve dini duyguların daha da kuvvetlenmesine neden olduğu gibi, güçlenen duygular da ırk ya da din savaşlarına yolaçmış, kabile ya da feodal hiyerarşinin yıkılmasını sağlamıştır.⁴⁶ Basım teknolojisi ve bu teknolojinin yardımıyla kitap üretme olanaklarının genişlemesine bağlı olarak

⁴⁵ M. MCLUHAN, s. 172.

⁴⁶ M. MCLUHAN, s. 23.

toplumsal düzeyde kitaba duyulan ilgi ve kitap okumaya yönelme, sosyal değişimde basım ve yayım sektörünün güçlü bir araç olmasını sağlamıştır.

“17. ve 18. yüzyıllarda Aydınlanma Hareketi, İngiltere ve Fransız devrimleri, sanayi devrimi, bilim ve sanatta, ticaret ve kültürde yaratılan büyük atılımlar, kitabı ve okumayı, modern insanın ayrılmaz bir parçası konumuna getirmiştir.”⁴⁷ Bu aşamadan sonra modern insan, günlük hayatta zorunlu olmasa da okuma eylemi içinde yer almaya başlamıştır. Gelişen ve değişen sosyal, ekonomik olaylar karşısında, sanayi devrimi ile ortaya çıkmaya başlayan teknolojik gelişim sürecinde ve bu süreç içinde birey, kitap ve okumanın, toplumsal değişimin en önemli öğeleri arasında bulunduğunu kavramaya başlamıştır.

Mekanik teknolojinin parça parça geliştiği üç bin yıldan sonra 20. yüzyıl başında elektrik ve 1950’lerden sonra da elektroniğin hızla gelişerek enformasyon iletiminde kullanılmaya başlanması, başka deyişle, mekanik dönemin geri çekilerek yerini elektrik ya da elektronik araçlara bırakmasıyla, kitap ve okuma eylemi gibi birçok aksiyonun, toplumda ilgi odağı dışında kalmasına neden olmuştur. Bunda görsel medyanın basılı medyanın yerini alacağı, benzer olarak televizyonun kitabın yerine geçeceği savı önemli bir etken olmuştur. Televizyonun cazibesi, hareketli eylemler ve renkleri karşısında, kitap yayıncılığında da televizyonla bir rekabet ortaya çıkmıştır, daha göz alıcı, çekici ve kaliteli biçimde üretilmiş kitaplar okurların beğenisine sunulmuştur.

Teknolojik gelişmelerin yarattığı otomasyon, bazı işlerden işçi çıkarılmasına, eski işlerdeki işçilerin yeni teknoloji karşısında rollerinin

⁴⁷ UYGUR KOCABAŞOĞLU, “Neden Okusun Ki?..”, Bilim ve Sanat Dergisi, Sayı: 32, Ağustos 1983, s. 7.

değişmesine ve yeni iş türlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. İşçi çıkarılması, teknoloji açısından olumsuz bir yöndür. Teknoloji açısından olumlu yön ise, insanlar için yeni roller, yeni görevlerin yaratılmasıdır.⁴⁸ Ortadan kalkmaya başlayan mekanik yöntemlerle, işçilerde ve onların çalışmalarında yeni roller olduğu söylenebilir. İnsan çalışmaları ve işçi birliklerinde, teknolojiye bağımlı olarak ortaya çıkan yeniden yapılanma, makina teknolojisini yerine geçen elektronik teknolojisini ve buna bağlı olarak da otomasyonun gerekliliğini ortaya koymuştur.

Otomasyon ile insan birliklerinin yeni modellerinin işi ortadan kaldırmaya çalışması bir gerçektir. Makinanın insan ilişkilerini biçimlendirmede bölücü, merkezleştirici ve yüzeysel olmasına karşılık otomasyon, kapsayıcı ve son derece özerk kılıcıdır.⁴⁹

Elektronik teknolojisinin yol açtığı gelişmeler, başta memnunluk verici düzeyde bulunmasına karşın günümüzde, bu teknolojiyle birlikte daha geniş kapsamlı olarak sıkıntılar, fizyolojik ve psikolojik rahatsızlıklar hissedilmeye başlanmıştır. Direnme, yorgunluk, stres, bitkinlik, hayatın her aşamasında hissedilmesi yanında, elektronik teknolojisi ile bu sıkıntıların daha da yaygınlaştığı ve insanları daha derinden etkilemeye başladığı görülmektedir.

Basım ile birlikte genişleyen yazılı kültür, sözlü gelenekleri ve sözlü kültürü otomatik olarak aşındırmıştır. Ancak, elektrik-elektronik gelişimle birlikte ortaya çıkan yeni araçlar, sözlü geleneklerin yeniden keşfedilmesine ve yeni biçimlerde kullanılabilmesine olanak sağlamıştır. Buna bağlı olarak da yazılı kültür, elektronik-sözlü kültür ile bir rekabet yarışına girerek,

⁴⁸ ANTHONY SMITH, "Goodbye Gutenberg: The Newspaper Revolution of 1980's, s. 7.

⁴⁹ MCLUHAN, ss. 7-8.

yazılı kültürün elektronik-sözlü kültür karşısında ortadan kalkmayarak yaşamını sürdürmesi çabalarını geliştirmiştir. Bu çabalar sonucu, elektronik teknolojisinin yazılı-basılı kültür ortamını, üretim ve dağıtım aşamalarında etkilemesi zemini yaratılmıştır. Üretim aşamasındaki etkileme, metnin dizilip çoğaltılmasında (basılması) görülmektedir. Dağıtımdaki etkileme ise, metnin elektronik ortamda dizilerek telefon hatlarıyla başka insanlara elektronik dolaşım yoluyla ulaştırılması (bunun yaygın örneği, Internet bilgisayar ağlarıdır) ya da manyetik ortama (örneğin disketlere ya da CD-ROM'lara) aktarılan metnin elektronik ortamda açılımının sağlanmasıdır.

Herhangi bir buluş ya da teknoloji yayılım ile, eşdeyişle başka insanların da kullanmasına olanak sağlama ile bir nitelik kazanır. Yayılma sonucunda ticari açıdan yeni paylar, yaygınlaşan iş ortamları da yeni dengeler ortaya çıkarmaktadır.

Günümüzde basılı materyallerin önceki dönemlerden çok daha fazla oranda olmasına karşın, elektronik teknoloji ile birlikte, eski teknolojinin üzerine fonetik alfabenin de oturtulması, elektromanyetik dalgalar kullanan yeni iletişim araçlarının ortaya çıkması ve gelişmesi, okuryazarlığı daha ileri düzeylere götürmüştür.⁵⁰ Yazılı sözcüklerin üstüne konuşulan sözcüklerin katılmasıyla elektronik teknolojisinin iletişim boyutu, basılı sözcükleri okuma alışkanlığını yoketmemiş ve daha uzun süre de yokedemeyeceği görülmektedir.

İletişimde kullanılan tüm teknolojiler, ileti yayımında hız ve gücü artırmak için bizim fiziksel ve sinir sistemimizin uzantılarıdır.⁵¹ Sosyal değişim ve yeni sosyal grupların şekillenmesi, kağıt üzerindeki iletilerin

⁵⁰ MCLUHAN, s. 82.

⁵¹ MCLUHAN, s. 90.

yayımında yol ulaşımındaki fiziksel dağıtım imkanları yanında elektronik yayım imkanının da doğması, bilgi akışında ve yayımında hızlı iletim imkanları sağlamıştır. Ayrıca tipografik gelişme, insanoğlunu sosyal olarak etkileyerek, milliyetçiliği, endüstrileşmeyi, kitlesel pazarların oluşmasını, okuryazarlığın ve eğitim olanaklarının artmasını da beraberinde getirmiştir.⁵²

Basım teknolojisi, sosyal değişimde güçlü bir araç olmuştur. "Kalem kılıçtan daha güçlüdür." Fakat bu durum, kalemin kaydetme yeteneğine sahip olması ve düşüncelerin yayımını sağlaması bağlamındadır. Basım olmadan, az sayıda kişi düşünceleri okuyacaktı ve kalem, silahtan daha etkisiz durumda olacaktı.⁵³

A. İLETİŞİMDE YENİ ARAÇLAR VE KİTABIN KONUMU

İletişimdeki yeni araçlar, enformasyon ve eğlence endüstrilerindeki rekabet ortamında, bilgisayar tabanlı hizmetlere dayanmaktadır. Bu hizmetler, yüksek tanımlı televizyon, dijital radyo yayıncılığı, multimedya bilgisayarları, elde taşınır bilgi bankaları (databank), kablosuz telefon sistemleri, CD-ROM laser disketleri, doğrudan yayın uyduları, gelişmiş faksimile makinaları, akıllı (intelligent) telefon sistemleri, tüketiciler için bilgisayar ağları, portatif elektronik gazeteler ve ulusal videotext servisleri.⁵⁴ Evlere gelişmiş medya hizmetlerini dağıtmak için son mekanizma tele-bilgisayar (telecomputer) olabilir; bu bir kutu içinde televizyon ve bilgisayar

⁵² MCLUHAN, s. 171.

⁵³ MCLUHAN, s. 175.

⁵⁴ BÜLENT SANKUR, AYSELI USLUATA, "İletişim Teknolojileri ve Eğitim", Cumhuriyet, 22 Ocak 1991, s. 2.

teknolojisinin birleşiminden oluşarak görüntü, ses ve bilgi hizmetlerini sunabilir.⁵⁵

Bu yeni teknolojileri kitle medyası (mass media) olarak tanımlamak doğru olamayabilir. Çünkü kitle medyası, standartlaştırılmış enformasyon ve eğlence ürünlerinin merkezi bir üretimini ve değişik kanallardan geniş bir alıcı kitlesine dağıtımını ifade etmektedir. Yeni elektronik araçlar, bütün bu koşulları değiştirmekte ve bunların ürünleri merkezi bir kaynaktan gelmemektedir. Yeni medya genellikle, küçük bir alıcı grubuna, çok sayıda özgün hizmetler sunmaktadır. Son gelişmelerden birisi, ses, görüntü ve basılı ürünün elektronik kanallar üzerinde dağılmasıdır. Çoğunlukla iki yönlü etkileşim biçiminde, tüketiciye, hangi hizmetleri istediği, ne zaman ve hangi biçimde almak istediği konularında daha fazla imkan sağlamaktadır.⁵⁶

Geleneksel iletişim kanalları ve araçları ile yeni elektronik araçları birbirinden ayıran çizgi her geçen gün biraz daha ortadan kaybolmaktadır. Telefon, kablosuz telefon sistemleri, CD ile kitaplar, faksimile makinaları ile gazeteler birbirleriyle yarışmaktan çok, birbiriyle etkileşerek yeni araçlar ortaya çıkarmaktadırlar: CD kitap, elektronik kitap, elektronik gazete, dergi vs. Gelecek yıllar, geleneksel medyanın işletim biçimleri ve hatta hedef kitleleri ile kazançlarını azaltan gelişmiş medya teknolojilerinin olacaktır.⁵⁷

Yeni medya, enformasyon ve eğlence sektörünü iki yönden etki altında bulundurmaktadır. Birincisi, yeni medyanın ürünleri, şu andaki mevcut endüstri ürünlerinden farklıdır ve onlarla rekabet halindedir. İkincisi ise, mevcut medya kuruluşları, yeni teknolojilere ve bunların işletimlerine

⁵⁵ WILSON DIZARD JR, *Old Media, New Media, Mass Communications in the Information Age*, (New York: Longman, 1994), s. 2.

⁵⁶ W. DIZARD JR.

⁵⁷ W. DIZARD JR, s. 3.

uyum göstermeye başlamışlardır. Günümüzde medya sahipleri, ürün yelpazelerini (iletişim araçlarını) genişletmekte, film, kitap, televizyon, radyo gibi araçlara sahip olmanın yanında yeni ve uygun kombinasyonlar yaparak, tek iletişim aracına sahip olan rakipleri karşısında pazar paylarını daha da arttırmak istemektedirler.

Geleneksel ve yeni medya, ortak olarak bir kanalı kullanmak ve paylaşmak durumundadır. Bu kanal, uluslararası ve ulusal telekomünikasyon ağlarıdır.

Geleneksel ve yeni araçların entegrasyonu henüz ilk aşamalarda ve gelişmiş enformasyon ve eğlence teknolojileri henüz Amerikan, Avrupa ve diğer dünya ülkeleri yaşamında çok fazla yer alamamıştır. Bu teknolojiler her geçen gün yeni alıcıların katılımı ile sürekli bir gelişme göstermektedir.⁵⁸

Geleneksel yayıncılık sektörünü oluşturan kitaplar, dergiler ve gazeteler, işlerini bilgisayar ortamlarında düzenlemektedirler. Bununla birlikte iletinin basılı olarak iletilmesinde bir değişim olmamıştır, Gutenberg'den günümüze kadar teknolojik değişimlerle gelen, ancak iletinin basılı olarak sunulmasında bir değişiklik olmayan basılı üretim, elektronik yayıncılığın rekabeti ile karşı karşıyadır. Gutenberg'in geliştirdiği basım yöntemi, günlük gazetelerde, haftalık dergilerde ve yılda yayımlanan binlerce-onbinlerce kitap üretiminde hâlâ kullanılmaktadır.

Paul Saffo, geleneksel basılı enformasyon ile gelişmiş elektronik makinalar arasındaki birlikte çalışmayı şöyle anlatmaktadır:⁵⁹

“Kağıt ortadan kalkmayacak, fakat kağıtsız medya bizim daha çok zamanımızı alacaktır. Eninde sonunda kağıtsız kalacağız, nasıl ki atlar

⁵⁸ W. DIZARD JR, s. 3.

⁵⁹ “The Elektronik Future Is Upon Us”, New York Times, 7 June 1992, s. F-13.

hâlâ var, ama biz ulaşımda kullanmıyor hobi olarak biniyorsak, kağıt da varolacak, ancak fazla kullanılmayacak. Şimdilerde enformasyonu elektronik olarak saklamak daha ucuzdur. Kağıdın günlük yaşamda daha az kullanıldığı, gerektiğinde okunup hemen yeniden kazanımla dönüştürülen kağıt kullanımına yakın bir gelecekte gireceğiz.”

Geleneksel kitap biçimine karşı yeni üretilen kitap biçimleri, geleneksel kitaba meydan okuyacağı görülmektedir. Yeni elektronik kitaplarla, geleneksel kitaplarda olmayan bazı unsurlar (ses ve görüntü ve efektleri gibi), yeni tür kitapları daha çekici hale getirmiştir. Örnek olarak, bilgisayar sürücülü multimedya diskleri tarafından elektronik kitap üretilmeye başlanmıştır. Bu alandaki öncü çalışma, Japon elektronik üreticisi Sony tarafından yapılmıştır. Sony, Elektronik Kitapçalar'ı (Book Player) bir avuç içine sığacak boyutta üretmiştir. Her bir kitapçalar'ın diski 100 bin sayfa metin ya da 32 bin grafik veya her ikisinin karışımını içerebilmektedir. Sony firması, Elektronik Kitapçalar'ın reklamlarında, “Sizin kütüphanenizden 8 milyon pound⁶⁰ daha az ağırlığa sahip” metnini kullanmıştır. Son elektronik kitap, Apple Bilgisayarı'nda çalışan Alan Kay'ın Dynabook prototipidir. Dynabook elde tutulabilen bir alettir ve bireysel ihtiyaçlar ile dış enformasyon bilgi bankalarından toplanan enformasyonun depolanıp istenildiğinde okunabilmesini sağlamaktadır.⁶¹

⁶⁰ 1 pound=453 gram, 8 milyon pound= (yaklaşık) 3.6 ton.

⁶¹ WILSON DIZARD JR, s. 164.

16. YAYIM TEKNOLOJİSİ VE OKUMA EYLEMİ

Yayım teknolojisindeki gelişmeler, okuma eylemini de etkilemektedir. Özellikle elektronik enformasyon dağıtım kanallarının artmasıyla birlikte, enformasyonun bilgisayar ağlarıyla çok kısa sürede yayım olanağı, kitaba karşı bir alternatif iletişim aracının doğmasına yol açmıştır. Bu yeni iletişim olanağına bilgisayar iletişimi ya da elektronik yayımcılık, bunun aracına da bilgisayar kitaplığı ya da elektronik kitap adı verilmektedir.

Basılı kitap ile elektronik kitabın tarihsel gelişimi karşılaştırıldığında, elektronik kitap yayımcılığının çok daha kısa bir süreçte, özellikle 1980 sonrasında büyük bir hızla geliştiği görülmektedir. Ancak bu gelişime karşın okuma eyleminde bir yitim, bir azalma söz konusu olmamaktadır. Çünkü elektronik yayımcılık da, kitap kullanıcısı gibi, bilgisayar kullanıcısının okumaya gereksinimini azaltmamakta, okuma eylemi daha yoğun bir biçimde sürmekte ve buna ek olarak elektronik yayımcılıkta çoğu zaman ana dil dışında en az bir yabancı dil bilmeye, okumaya ve okuduğunu anlamaya gereksinim duyulmaktadır.

Aklın ilk ürünü olan düşünce, onun ilk ürünü konuşma, konuşmanın ilk ürünü yazma, yazmanın ilk ürünü çoğaltma ve yayma olmuştur.⁶² Bu

⁶² MCLUHAN, s. 160.

bağlamda düşüncenin yayımında, eşdeyişle yazılı iletişimde üç teknolojik gelişme bulunmaktadır.⁶³ Elyazması, kitap basımcılığı ve elektronik yayımcılıktır (disket, CD-ROM ya da telefon hatlarıyla yayımcılık).

a. Elyazması Dönemde Okuma Eylemi

Yazılı iletişimin ilk dönemini oluşturan elyazması dönemde, düşüncenin, bilginin ve kültürün kayıt edilebilirliği, korunabilirliği, yayılabilirliği ve sonraki kuşaklara iletilebilirliği olanaklaşmıştır. Bu dönem yazınları, öncelikle bilim adamlarına, din adamlarına ve öğrencilere hizmet vermekteydi. Bilimsel bulgular ve dini öğretiler, papirüs tomarları ya da parşömen yapraklara yazılarak, özellikle manastır kütüphanelerinde saklanır, öğrenciler ve gezgin bilim adamlarının hizmetine sunulurdu.

Elyazması dönemde, okuma-yazma becerisine ancak din adamları, bilim adamları ve öğrenciler sahiptiler. Halktan okuryazar olanların sayısı çok azdı, hatta o dönem hükümdarlarının birçoğunun dahi okuryazar olmadığı ve bu hükümdarların hizmetindeki yazıcıların yardımıyla mektup yazdırıp okuttukları ve diğer yazılı mesajların hazırlanmasında ve okunmasında bunları kullandıkları bilinmektedir.

Elyazması dönemde üretilen, çoğaltılan eserlerin pahalı olması nedeniyle, bilim adamları ve öğrencilerin bir eseri satın alarak sahip olmaları yerine, ya eseri kendileri kopya eder ya da kendi yazdığı başka bir eser ile değiş-tokuş ederek sahip olabilirlerdi. Bunun dışında birçok bilim adamı ve öğrenci, bir kitabı okumak için uzun yollar giderek, o kitabın bulunduğu kütüphanede eseri okur ve sonra kendi şehrine geri dönerdi. Bu

⁶³ E. SMITH, s. 32.

bağlamda denilebilir ki, elyazması dönem okuma eylemi, belli bir azınlığın (bilim ve din adamları ile öğrencilerin) sahip olduğu, bilimsel ve kültürel gelişimleri sağlamak için bir eseri okumak arzusuyla başka şehirlere yolculukların yapıldığı ve büyük fedakarlıklara katlanılan bir beceri olmuştur.

b. Matbaa Döneminde Okuma Eylemi

15. yüzyılda oynar harflerle basımcılığın⁶⁴ getirdiği çoğaltma kolaylığı, yazılı ve kültürel iletişimin daha geniş boyutta ve kitlesel olarak gerçekleşmesini sağlamıştır. Elyazması dönemdeki okuryazarlığın azınlıkta oluşu, bu dönemle birlikte kitleye, toplumun tüm katmanlarına yayılmaya başlamıştır. Kitapların basımı ile fiyatlarının ucuzlaması, eğitim ve öğretimin daha sistemli olarak okullarda yapılmaya başlanması, özellikle Avrupa'da 15. ve 16. yüzyıllarda bilimin ve felsefenin gelişmesini ve buna bağlı olarak da toplumda okuryazarlığın artması, insanların eğitime ve kitaba değer vermelerine neden olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda basımın geç uygulanmaya başlamasına karşın, özellikle medrese eğitimi ile eğitim sisteminde okullaşmanın başladığı görülmektedir. İlk Türk matbaasında ilk Türkçe eserin basıldığı tarih olan 1729'a kadar geçen süreçte Osmanlı eğitim sisteminde basılı materyal kullanılmamasına karşın eğitim, elyazmaları eserlerle yürütülmüştür.

⁶⁴ Oynar harflerin kullanılmasının kültürel ve yazılı iletişimde büyük bir etkisi bulunmaktadır. Oynar harflerle basımda temel amaç, bir metindeki harflerin bağımsız olarak tek tek toplanıp sözcükleri, cümleleri ve sayfayı oluşturmasına bağlı olarak, binlerce bağımsız harften oluşan sayfalardan yüzlerce-binlerce nüsha basılmasına olanak sağlanmasıdır. Oynar harflerin başka bir etkinliği ise, basım, çoğaltma bittikten sonra, bu harflerin başka bir eserin basımında yeniden kullanılabilmesi imkanınıdır. Dolayısıyla bir kasa oynar harflerle birçok eserin basılabilme kolaylığı sağlanmıştır.

Osmanlı döneminde okuryazarlık, "mektepe-medrese görmüş" kişilerin sahip olduğu bir beceri olmasına karşın, Avrupa'da kitapların ucuzlaması, Rönesans ve Fransız Devrimi ile sanayileşmenin başlaması, kent kültürünün gelişmesi ile halkın demokratik istek ve eylemleri okumaya ve kitaba yönelik bir arzunun doğmasına yol açmıştır. Okuma eylemi ve okuryazarlık, artık, yalnızca bilim ve din adamları ile öğrencilerin bildikleri bir beceri olmaktan çıkıp, kitleye yayılmaya başlamış, toplumun kültürel iletişimde yazılı kültürün daha etkin kullanılmasını sağlamıştır. Yazılı kültürün basımla çoğaltılması, Avrupa'da toplumsal uyanışı ve direnişi de beraberinde getirmiş, feodal yönetime karşı halkın bilinçlenmesinde ve direnişe geçmesinde kitapların ve okuma eyleminin yaygınlaşmasının büyük rolü olmuştur. Bu bağlamda denilebilir ki, halkın uyanışı ve feodal düzene karşı çıkışında, demokrasi istemlerinde ve demokratik yönetimlerin kurulmasında, halkın okuryazarlık oranının artması ve kitap yayıncılığının gelişip kitap fiyatlarının ucuzlaması en etken faktörleri oluşturmaktadır.

Basılı kitapların sayısının artması, 16. yüzyılda bunların satıldıkları yerlerin (kitapçıların) sayısının da artmasını sağlamıştır. Elyazması kitaplar zamanında az rastlanan kitapçılar çoğalmaya başlamıştır. 1550'den sonra, ucuz dua kitapları ve heyecan verici haberler veren ya da olağanüstü olaylar anlatan birkaç sayfalık kitaplar ortaya çıkmıştır ki, bu da kitabın yaygınlaşmasında, halka yayılmasında kendine özgü katkılarda bulunmuştur.⁶⁵

19. yüzyılda sanayi devrimine bağlı iki teknik yenilik (kağıdın makina aracılığıyla mekanik yolla imal edilmesi ve bollaşması ile tipografik dizgi işleminde makinalaşma arayışları ve denemeleri), kitap üretiminde ve

⁶⁵ A. LABARRE, s. 85.

kültürel gelişmede olağanüstü bir gelişme sağlamıştır.⁶⁶

Okuma yazma bilenlerin sayısındaki artışlar, teknik gelişmeler ve eski yasal engellerin (sansür, kitapların toplatılıp yakılması vb.) ortadan kalkması, gerek yayın ve gerekse de baskı sayısının artması sonucunu doğurmuştur. 15. yüzyıldaki dünya kitap üretiminin 30-35 bin kitap ve 150-200 bin nüsha olarak gerçekleştiği tahmin edilmesine karşılık, bu miktar, 19. yüzyılda 8.25 milyon kitaba, 20 yüzyılın ilk yirmibeş yılında 5 milyon kitaba ulaşmıştır. 1982-1986 arasındaki beş yıllık dönemde ise 3.935.500 kitap olarak gerçekleşmiştir.⁶⁷

Türkiye’de ise İbrahim Müteferrika’nın ilk kitabı bastığı 1729’dan Latin harflerin kabul edildiği 1928 yılındaki Harf Devrimi’ne kadar geçen iki yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu’nun ve yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin sınırları içinde 30 bin Türkçe eser basılabilmektedir. Bir oranlama yapılırsa, bu süredeki her yıla yaklaşık olarak 150 kitap düşmektedir. 1928-1938 yılları arasında yayımlanan kitap sayısı 16.063’tür. Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğü, 1928-1963 yılları arasında 94.731 eserin basıldığını saptamıştır. 1964-1972 yılları arasında toplam 53.443 eser yayımlanmıştır.⁶⁸ (EK 10).

c. Cep Kitapları Devrimi

“Görsel-işitsel iletişim araçlarındaki teknolojik gelişme, genel olarak, kitaba karşı ciddi bir rekabet ögesi, belki de biçimindeki olası bir değişim etkeni sayılmaktadır. Ama yine de, kitabın, geleceğiyle ilgili bazı büyük

⁶⁶ A. LABARRE, s.108.

⁶⁷ A. LABARRE, s.114.

⁶⁸ M. TÜRKER ACAROĞLU, “Yayın Hayatımızdaki Gelişmeler”, *Türk Kütüphaneciler Demeği Bülteni*, Cilt: 15, S: 1-2, Ankara, 1966, ss. 93-95, JALE BAYSAL, *Osmanlı Türklerinin Bastıkları Kitaplar*, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1968), ss. 56-74, SAMİ N. ÖZERDİM, *Elli Yılda Kitap (1923-1973)*, (Ankara: Sevinç Matbaası, 1974).

umutlara sahip olmayı sürdürdüğü ve mikrofilmlerle manyetik şeritlerin, daha uzun bir süre, ancak birer ikame aracı olarak kalacakları düşünülebilir.”⁶⁹ Mikrofilm, manyetik bantlar, disketler, CD’lerdeki enformasyona ulaşılması dolaylıdır ve enformasyona erişim, bir makinanın aracılığıyla gerçekleşmektedir. Elektronik gelişmeye karşın yine de kitapta bir devrimden söz ediliyor ki bu devrim, kitabın yapım ve dağıtımında bulunmaktadır.⁷⁰

Kitap devriminde üretim ve dağıtımını etkileyen önemli gelişmelerden biri küçük ve ucuz “cep kitapları”nın üretilmesi olmuştur. “Kitle kitabı” olarak 1935’de İngiltere’de “6 pence”lik fiyatla satılmaya başlayan ve “Penguin kitapları” olarak anılan küçük boyuttaki kitaplar, fiyatlarının ucuzluğu ve küçük yapısıyla cepte, çantada taşınma kolaylığıyla büyük tirajlar yapmıştır.⁷¹ Fransa’da “Cep Kitapları” dizileri, Belçika ve Avrupa’nın diğer ülkelerindeki küçük boyutta cep kitapları üretilmesi ve daha geniş bir kitleye dağıtılması, yayıncılık sektöründe bir “kitap devrimi” olarak ele alınmaktadır.⁷² Cep kitaplarının tirajları yaklaşık on bin ya da daha fazla olarak gerçekleşmekte, bu da cep kitaplarının hem yayıncılık, hem de okuma alışkanlığı kazanmada bir “devrim” oluşturduğunu göstermektedir.

Cep ve karton kapaklı (paperback) kitaplar, II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’da ve Amerika’da dağıtım ağlarının yaygınlaşması ile birlikte, daha kısa sürede ve daha geniş bir çerçevede dağıtımına imkan sağlamıştır. Ayrıca kitapları, geleneksel kitapçılar yanında, gazete bayilerinde de satılmaya bağlaması ile bu kitapların tirajlarında önemli artışlar olmuştur.⁷³

⁶⁹ A. LABARRE, s. 126.

⁷⁰ A. LABARRE, s. 126.

⁷¹ JOHN FEATHER, *A History of British Publishing*, (London: Routledge, 1991), s. 210.

⁷² A. LABARRE, s. 126.

⁷³ *The Book Hunger*, (Edit.: R. Barker, R. Escarpit), (Paris: UNESCO, 1973), s. 13.

d. Elektronik Yayıncılık ve Okuma Eylemi

Teknolojik buluşlar önce enformasyonun kaydını ve böylece dağıtımını ve korunmasını olanaklı kılmıştır. Buna bağlı olarak elyazmaları, basım ve elektronik yayıncılıktaki gelişmelerle, enformasyon kayıt ve dağıtımındaki yeteneği artırmış ve geliştirmiştir.⁷⁴

1930'larda başlayan bilgisayar araştırmaları, elektronik teknolojisinde 1955'lerde transistörlerin kullanılmaya başlanması ve 1980'li yılların başından itibaren entegre devreleri ve chip teknolojisinin gelişimi ile bilgisayarlar hem hacim olarak çok küçülmüş, hem de çok işlevsel bir yapı kazanmıştır.

1980'lerde hızla yaygınlaşarak evlere girmeye başlayan, fiyatları ucuzlayıp boyutları bir not defteri boyutuna indirilen bilgisayarların modem ile telefon hatları yardımıyla enformasyon iletiminde kullanılması, enformasyon yayımında elektronik dönemin, eşdeyişle elektronik yayıncılığın başlamasına neden olmuştur. Elektronik yayıncılık ile vurgulanmak istenen anlam, enformasyonun (her çeşit bilgi, haber, ileti hatta kitap metninin) telefon hatları ile oluşturulan ortak bir ağa bağlı bilgisayarlar arasında saniye hızından daha düşük bir hızda, ülke sınırı tanımadan, dünyanın dört bir yanına dağıtılmasıdır. Elektronik Yayıncılık Çalışma Grubu, elektronik yayıncılığı şöyle tanımlamıştır:⁷⁵ "Enformasyonun kullanıcı tarafından ekrandan ya da bilgisayar çıktısı olarak elde ettiği, bilgisayar üzerindeki işlemlerle kullanabildiği, depolayabildiği ve sinyal

⁷⁴ E. SMITH, s. 31.

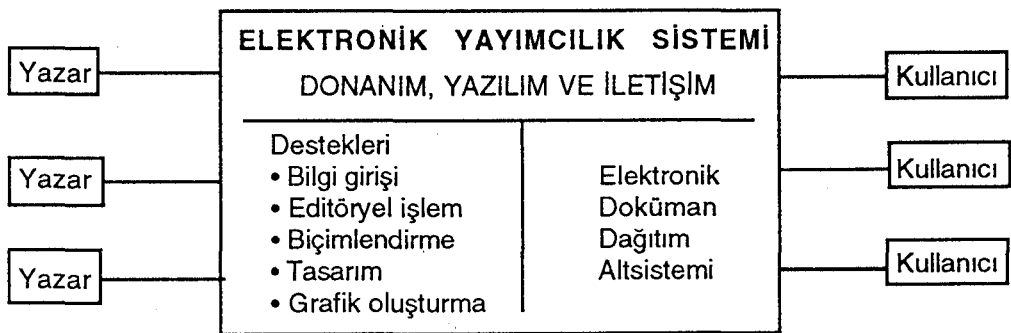
⁷⁵ OLDRICH STANDERA, *The Electronic Era of Publishing*, (New York: Elsevier Publishing, 1987), s. 7.

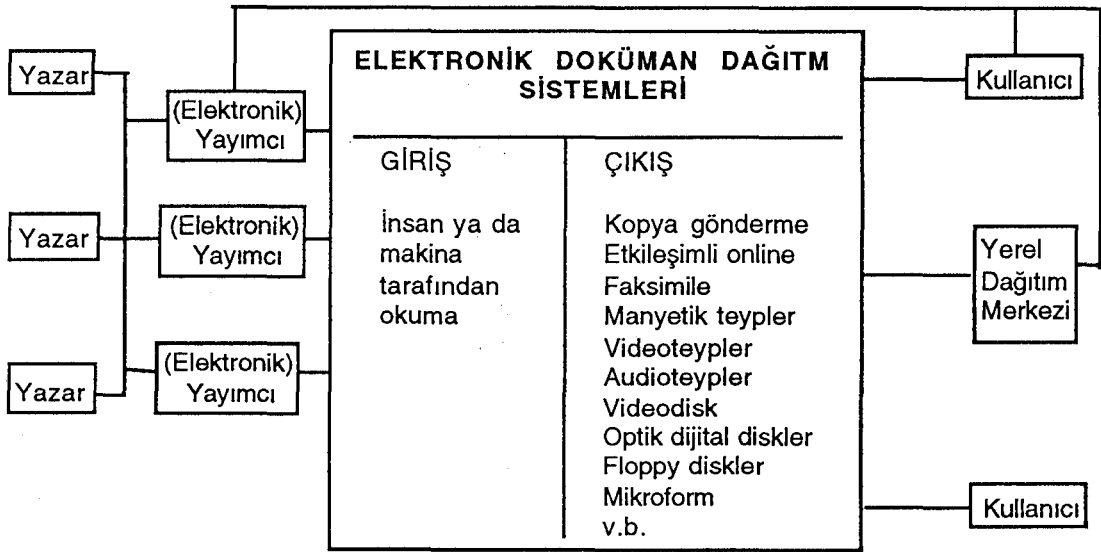
çözümünü elektronik olarak gerçekleştirdiği, sinyalin dağıtımının elektronik olarak yapıldığı yayıncılığın bir biçimidir.”

Elektronik yayıncılığın günümüzde en yaygın kullanılan ve 100 milyona yakın kullanıcısının olduğu tahmin edilen Internet ağı oluşturmaktadır. Internet’te bilgisayar kullanıcısı, sahip olduğu şifre (user-id) ile, ağa bağlı bir bilgisayardan sisteme girip, ilgi alanına giren tüm enformasyonu “www” (world-wide-web), “gopher” ve “electronic mail” yollarından biri ile çok kısa bir sürede edinebilmekte, isterse bu enformasyonu yazıcıya yazdırarak fiziksel kopyasını elde edebilmektedir.

Gazete, dergi haberleri, kitaplardan bazı bölümler Internet ile dünyanın dört bir yanına, sansürsüz olarak ulaşabilmekte, bilgisayar kullanıcıları, evrensel boyutta bir kültürel iletişim içinde yaşamaya başlamaktadırlar.

Elektronik yayıncılığın bu imkanları, bireylerin okuma alışkanlığı kazanmalarını köreltmemekte, fakat bilgisayar kullanıcıların ileri düzeyde okuryazar, bir başka deyişle okuma alışkanlığı kazanmış ve ayrıca ana dili dışında özellikle İngilizce’yi de bilmesi, bilgisayar dilinden anlaması, eşdeyişle bilgisayar okuryazarı da olması gerekmektedir.

Şekil 24: Elektronik yayıncılık ve dağıtım sistemi ⁷⁶

Elektronik yayıncılıkta, yayımcı, eleştirmen ve editörün geleneksel işlevleri⁷⁷ potansiyel olarak tehlikede bulunmaktadır. Çünkü elektronik yayıncılıkta, yayımcı, editör ve eleştirmen olmadan, doğrudan kişiler arasında kurulan iletişimle (yazar-yazar ilişkisi⁷⁸) enformasyon aktarımı gerçekleştirilmektedir. "Bilimsel ürünlerin geçerliğini kanıtlamak ve değerlendirme için, basımcılık döneminde özenle oluşturulan yayımcı, editör ve eleştirmen sisteminin, elektronik bir ortamda bilimsel enformasyon dağıtımını başarmayı sürdürebilmesi pek olası gözükmemektedir."⁷⁹

"Elektronik yayıncılığın etkisi yayımcılar üzerinde, günümüz

⁷⁶ OLDRICH STANDERA, s. 9.

⁷⁷ Yayıncının ve editörün geleneksel işlevleri: Satışa değer, eşdeyişle kâr getirebilecek olan eserleri bulup, bunun üzerinde editör yardımıyla gerekli anlam, ifade ve imla düzeltmelerini yaparak bir matbaada çoğaltıp bunu okur için satışa sunmaktır.

⁷⁸ Bu sistemde herkes, kendi düşüncelerini içeren enformasyonu sisteme girerek yayabilir.

⁷⁹ E.SMITH, s. 35.

yayımcılığındaki gelişmelerin arkasında bir baskı unsuru olarak görülmektedir. Yayımcılar üzerindeki baskılar şunlardır: 1) Kütüphane bütçelerinin küçülmesi, 2) doküman dağıtım servislerinin gelişmesi, özellikle de online olarak bibliyografik hizmetlerin verilmesi, 3) kütüphaneler arası ödünç alma, 4) fotokopi imkanlarının yaygınlaşması hem yazar hem de yayımcıyı derinden etkilemiştir. Bu unsurlar yayımcının gelirlerinin azalmasına, işçilik giderlerinin, baskı makinalarının, kağıdın, yardımcı malzemelerin ve posta giderlerinin artması ile yayımcılık sektörü zor koşullara itilmiştir. Bunun karşısında yayımcılık sektörü de elektronik yayımcılıkla yakından ilgilenmeye, yatırım yapmaya ve geleneksel kitap yayımı yerine elektronik yayımcılığa yönelmeye başlamışlardır.”⁸⁰

20. yüzyılda iletişim patlamasını hızlandıran etkenlerin en önemlisi, elektronik teknolojisi ile bilgisayarların iletişim alanında yaygın olarak kullanımı olmuştur. Artık pekçok ülkede, enformasyondan çeşitli şekillerde yararlanabilmek için, arşivleme, depolama, erişimde, dizgi, baskı işlemlerinde elektronik teknolojisi ve bilgisayardan büyük ölçüde yararlanılmaktadır.⁸¹ Özellikle gazete basımında, haberleri basım işlemi sırasında, basımı durdurmadan ve kalıp değiştirmeden, bilgisayardan doğrudan baskı makinasına müdahale ederek yeni haber ve fotoğraf yerleştirmeye yönelik çalışmalar sürmektedir.⁸²

Gutenberg’in baskı makinası, Rönesans’la birlikte Avrupa’ya nasıl bir yön verdiyse, günümüzde de bilgisayarlar toplumlara yeni bir görünüm kazandırmaya yönelmiştir. “Bilgisayar kullanımı ile enformasyon yayımında

⁸⁰ O. STANDERA, s. 255.

⁸¹ OYA TOKGÖZ, *Temel Gazetecilik*, 3. Baskı, (Ankara: İmge Kitabevi, 1994), s. 318.

⁸² XYZ Magazine, December 1991, (London: Haymarket Magazines), s. 38.

bir elektronik devrim yaşanmakta ve buna bağılı olarak da, çağdaş insan için, yalnızca okuryazar olmak yeterli olmamakta, günümüz insanının aynı zamanda bilgisayar okuryazarı olması da gerekmektedir.”⁸³

Yeni elektronik teknoloji, toplumun diğerk kesimindeki iletişimi etkilediğı biçimde, bilimsel iletişimi de etkilemektedir. Bilim adamları, elektronik mektup aracılığıyla birbirleriyle etkileşimde bulunmaktadır. “Yayımcılar, elektronik dergi dahil olmak üzere, elektronik yayımcılığın pekçok biçimiyle ilgili denemeler yapmaktadırlar. Gittikçe artan sayıda devlet yayını, elektronik biçimde üretilmektedir. Makalelerin taslakları, bilimsel dergilerde basılmak için hazırlanmadan ve sunulmadan önce, elektronik olarak yayımlanmaktadır. Formel yayın için hazırlanmayan raporlar ve diğerk materyaller, yeni teknoloji sayesinde eskisinden çok daha yaygın biçimde dağıtılmaktadır.”⁸⁴

Elektronik enformasyon sistemlerinin kabiliyetleri üç önemli gelişme dönemi geçirmiştir (Tablo 3).⁸⁵ Bu dönemlerden birincisi, elektronik enformasyon sistemini oluşturacak bilgisayarların sayısallaştırma kabiliyetlerinin geliştirilmesi, diğerk deyişle bilgileri sayısal tabanlara (0 ve 1’den oluşan bit ve byte’lara) oturtması olmuştur. İkinci olarak, sayısallaştırma kabiliyetine kayıt kabiliyeti de eklenmesi ve son olarak da bunlara iletişim kabiliyetinin kazandırılması ile elektronik enformasyon sistemlerinin, elektronik yayımcılığa dönüşmesi sağlanmıştır.

⁸³ O. TOKGÖZ, s. 318.

⁸⁴ E. SMITH, s. 57.

⁸⁵ Michael Koeng’in Önsöz yazısı, OLDRICH STANDERA, *The Electronic Era of Publishing*, (New York: Elsevier, 1987).

Tablo 3: Elektronik enformasyon sistemlerinin gelişimi

Aşama	Özellikleri
I (1950-1971)	1. Sayısallaştırma (computational) kabiliyeti
II (1971-1986)	1. Sayısallaştırma kabiliyeti, 2. Kayıt (storage) kabiliyeti.
III (1986- 199?)	1. Sayısallaştırma kabiliyeti, 2. Saklama kabiliyeti, 3. İletişim kabiliyeti.

“Birçok fütüriste göre, teknolojik ilerleme, toplumsal ve ekonomik etkinlikte bir “ev endüstrisi” biçimini olanaklı kılmaktadır. Onlar, enformasyon kullanıcılarını, çalıştıkları yerleri bırakmaksızın çok geniş ve çeşitli enformasyon kaynaklarından, kişisel enformasyon toplayan bireyler olarak algılamaktadırlar. Fütüristler, enformasyon üreticilerinin çoğunun basımdan elektroniğe hızlı bir şekilde geçeceğini, böylece elektronik erişimin tercih edilen enformasyon araştırma biçimi olacağını ileri sürmektedir.”⁸⁶

Enformasyon yayımına ve iletişime elektronik teknolojisi egemen olsa da yazılı ve basılı sözcüklerin ortadan kalkmayacağı, görsel iletişime katkıda bulunacağı, onu tamamlayacağı açıktır.⁸⁷ Örneğin: “1950’de televizyonun etkisinin ilk duyulmaya başladığı zaman, ABD’de 11.022 kitap basılmıştı. 1970’de, (ki bilgisayarların etkisinin artmaya başladığı bir zamandır), bu sayı 36.071’e yükselmiştir. 1979’da ise kitap sayısı yılda 45.182’e ulaşmıştır.”⁸⁸ Bu rakamlar, bilgisayarların egemen olduğu bir dünyada kitabın ve okuma

⁸⁶ E. SMITH, s. 59.

⁸⁷ O.TOKGÖZ, s. 327.

⁸⁸ AHMET ÇELİK, “Elektronik Yayıncılık Üzerine”, TKDB, S: 35, C: 4, 1986, s. 5.

eyleminin etkisini (değişik biçimlerde de olsa) sürdüreceğini göstermektedir.

Elektronik enformasyon dağıtımı için basımcılıktan elektroniğe dolaysız geçişte, geçiş süresi kısa veya uzun, yaygın veya göreceli olarak sınırlı olsun, sonuçta bireyin erişebileceği enformasyonun miktarında ve karmaşıklığında bir artış olacaktır.⁸⁹

⁸⁹ E. SMITH, s. 60.

17. KİTAP YAYIMCILIĞI TEKNOLOJİSİ KARŞISINDA OKUMA ALİŞKANLIĞININ ENGELLERİ

Gelişen teknoloji ve görsel-işitsel iletişim araçları karşısında bireylerin okumaktan uzaklaştığı, "dinleme ve seyretme eylemi"ne yöneldikleri eleştirileri karşısında, radyo ve televizyonun rekabetine karşın okuma eyleminin ortadan kalkmayacağı ve insanların daha uzun yıllar kitap okuyacağı bir gerçek olarak görünmektedir.

Görsel-işitsel malzemenin giderek önem kazandığı, dünya televizyon sisteminin hızla gelişmekte olduğu, haberleşme uyduları sayesinde herkesin kitle iletişiminden yararlanacağı ve kitle kültürüne ortak olacağı kabul edilmekle birlikte, böyle bir ortamda kitap ve okuma eylemi daha çok önem kazanmakta, okuma sayesinde kişi kendisini yeniden keşfetmektedir.

"Gazete ve kitabın yerini görsel-işitsel aracın aldığını düşünelim: O zaman insan dili yazılı boyutlarını yitirecek, dilin zenginliği olan engebeler, yan anlamlar, çağrışımlar, görsel-işitsel aracı tıpkı bir greyder gibi yükseklikleri tıraş edip çukurları dolduracağı için, ortadan kalkacaktır ve dil çizgiselleşecektir. Görkemli bir şiirsel imgeyi, çarpıcı bir roman cümlesini alımlayan okurun, bir an durup bu algıyı imleminde

mayalandırmasının hazzı ortadan kalkacaktır. Bu ancak bir başlangıç. Daha sonra insanın zihinsel yapısı da değişecektir. Oysa okuma eylemi, sevişme eylemi kadar bireyseldir, içe dönüktür, en azından onun kadar düşünsel ve duygusal yoğunlaşma ister. Okuma eylemi ve sevişmenin zaman ölçeği saniye, dakika ve saat değildir; görünmez çarpanları, eksileri ve artıları vardır. Üstelik bu sonsuz zamanın efendisidir yazıyı okuyan.”⁹⁰

İnsanlık tarihindeki teknik buluşlar, yazının, matbaanın, kağıdın, elektrik, telefon, telgraf ve elektronik araçların bulunuşu bir rastlantı sonucu olmayıp, insanlığın çeşitli gereksinimlerini daha kolay karşılamak, kültürel gelişmeyi daha kolay gerçekleştirmek, insan yaşamını kolaylaştırmak gibi amaçlarla, üzerinde uzun çalışmalar, denemeler yapıldıktan sonra insan yaşamının hizmetine sunulmuşlardır.

Kitle iletişim araçlarında elektroniğin ve bilgisayarın çok yaygın bir biçimde kullanılması, özellikle de gelişen görsel-işitsel yayıncılık, bireylerin okuma eylemine daha az ya da hiç zaman ayıramadıkları, ayırmak istemedikleri görüşünün savunulmasına ortam hazırlamaktadır.

Elektronik iletişim araçlarının “bilgilendirici” işlevi, ancak basılı medya ile birlikte etkili olabilir. Eğer bunlar birlikte kullanılmazsa, “bilgilenmiş” ile “bilgilenmemiş” insanlar ve toplumlar arasındaki mesafe giderek artacaktır.⁹¹ Ancak geleneksel basım sistemlerinin, elektronik enformasyona göre daha yavaş olması nedeniyle, enformasyon akışında televizyon ve şebeke bağlantılı bilgisayarlar, gazeteye, dergiye ve özellikle de üretimi daha uzun süre alan kitaba karşı çok hızlı enformasyon iletmektedirler.

⁹⁰ ÖZDEMİR İNÇE, *Cumhuriyet*, 8 Aralık 1991, Aktaran: *Türk Yazınından Seçilmiş Derlemeler*, (Derleyen: Memet Fuat), (İstanbul: Adam Yayınevi, 1993), s. 91.

⁹¹ *Cumhuriyet*, 28 Haziran 1989, s. 12.

Bu arada günümüz hızlı enformasyon iletim araçlardan olan teletext, uydu yayıncılığı ve dijital radyo yayıncılığı' da teknolojik gelişme bağlamında ve enformasyon iletiminde sağladıkları hız ile önemli bir yere sahiptir. Telemetin (teletext), televizyon kurumlarının, normal televizyon yayınlarına ek olarak, insanları gün boyu ilgilendirecek konuları (haberler, hava ve yol durumları, ekonomik gelişmeler, döviz ve borsa durumları gibi) bilgisayarlarda metin haline dönüştürülerek elektromanyetik dalgalarla, televizyon yayını ile birlikte yapılan bir yayındır. Bu yayın sisteminde birey, isterse bir yandan televizyon yayını izlerken, bir yandan da ilgilendiği konu hakkındaki gelişmeleri okuma imkanı bulabilmektedir. Bu nedenle telemetin yayınları okuma eylemine katkıda bulunmaktadır ve bireyi yalnızca televizyon görüntüsüne hapsetmeyip, aynı zamanda okuma eylemine de sürükleyen bir sistemdir.

A. OKUMA KÜLTÜRÜ VE ELEKTRONİK MEDYA

Konuşabilme, okuyabilme ve yazabilme yetenekleri, kültürü yaratmaktadır. Okuma kültürü ve yeteneği olan bireyler, genellikle çeşitli konularda görüşleri olan, demokratik görüş, tartışma ve eleştirilere açık olan insanlardır. Okuyan bireyler, okumayan bireylere oranla daha fazla sosyal ilişki ve iletişime açık olan ve kamuoyunda daha fazla söz sahibi olan kişilerdir.

Basılı medya, eşdeyişle kitaplar, gazeteler ve dergiler, toplumun eğitsel ve kültürel konumunun temelini oluşturmaktadır. Görsel-işitsel iletişim araçları ve elektronik iletişim araçları, kültürel iletişimi 'okumak' üzerine kurmuşlardır. Eğer "gelişen bilim uçurumuna sahip iki sınıflı bir toplum

(okuyanlar ve bakanlar olarak bir sınıflama olarak) istenmiyorsa, okumak, kültür tekniğinin gerilemesine de göz yummamak gerekmektedir."⁹²

Okumayı temel alan kitle iletişim araçlarının çok yönlü olanaklarından yararlanan birey, her gün yeni bilgi kaynaklarına ulaşabilecek, okumayan ya da okumak istemeyen birey ise bilgiye ulaşamadığı için, kültürel gelişimini rivayetlere, kulaktan duyma bilgilere bağımlı kılacaktır. "Hiç kuşkusuz okuyucular olmasa dünya batmaz. Ama okuyucuları olmayan bir toplum, yazı ve kültürden yoksun bir toplum olarak, kendi hakkını yeterince ayrıntılı düşünemeyecek, daha kolay kandırılabilir ve daha az insancıl olacaktır. Üstelik okuma ve yazmanın ikincil plana itilmesi, ifade olanaklarının yoksullaşmasına yol açacaktır."⁹³

Okuma kültürünü geliştirmek için televizyonu ortadan kaldırmak gibi bir düşünce de olamaz. Politik tartışmalar, spor olayları, şovlar, belgeseller, yarışma programları ile televizyon, basılı iletişim araçları tarafından aşılması mümkün olmayan iletişim biçimleri geliştirmiş durumdadır. Televizyon görüntülerinin cazip olması ve kolay tüketilmesi, televizyonun basılı medya üzerine hakimiyet kurmasına neden olmaktadır. Bunlara karşın, televizyon iletileri kolay kaybedebildiği, zihnin başka birşeyle meşgul olmasında iletileri kaçırabildiği ve kolay unutulduğu için basılı medyaya karşın olumsuz bir durum sergilemektedir. Öte yandan, yazılı metinlerin uzun süreli ve yoğunlaşarak, dikkati toplayarak okunması, zekanın etkili bir örgütlenmesine yol açmaktadır. "Psikolog Julian Jaymes, okumayı, yönlendirilmiş bir hayal kurma ve işaretlerden oluşan gerçeğin özgürce üretilmesi"⁹⁴ olarak tanımlamaktadır. Bu durumda okuyucu aktif, kendi

⁹² "Okuyanlar ve Bakanlar", Cumhuriyet, 28 Haziran 1989, s. 12.

⁹³ Cumhuriyet, 28 Haziran 1989, s. 12.

⁹⁴ Cumhuriyet, 28 Haziran 1989, s. 12.

benliği ile dış gerçeği biraraya getirerek okuduğu metinlerden kendine özgün bir gerçek yaratmaktadır. Diğer anlatımla okumak, bir insanın ruhsal yaşamının harekete geçirilmesini ve örgütlenmesini ifade etmektedir.

Enformasyon teknolojisinin (bilgisayarlar ve iletişim araçları), 1960'lı yıllardan başlayarak, gittikçe artan bir ölçüde bireysel ve toplumsal yaşamı etkilemesi, kültürel değişimi ve gelişimi daha derinden etkilemesi söz konusu olmuştur. Teknolojik gelişimin iletişim araçlarına yansımaları ile birlikte, geleneksel iletişim araçlarının (kitap, gazete ve dergi) toplumsal ve kültürel işlevleri temelden sarsılmıştır.

Enformasyon teknolojisi, basım ve yayım sektörünü derinden etkileyerek, elektronik yayıncılığın basılı iletişim araçlarını ortadan kaldırmaya başladığı görüşleri ortaya atılmıştır.⁹⁵ Oysaki, özellikle ABD kitap endüstrisi, televizyonla rekabet edebilmek amacıyla elektronik yayıncılığa yönelmektedir.

a. Elektronik Kitap

Yeni enformasyon teknolojileri, geleneksel basılı formatları aşındırmaktadır. Yayım endüstrisi, geniş ölçüde, üretim ve dağıtım giderlerini azaltmanın yanında birçok yönden iç işlemlerde de başarılı bir otomasyon gerçekleştirmiştir. Şimdilerde kitap üretimi, yazarın kelime işlemci bilgisayarında eserini yazmasından başlayarak nihai ürün üretimi ve dağıtımına kadarki tüm işlemler bilgisayarlaşmıştır. Yayıncılıktaki bilgisayarlı süreçte, "elektronik metin yönetimi" (electronic manuscript management) olarak bilinen, kitap üretiminde günlük firma işlemlerini

⁹⁵ AHMET ÇELİK, "Elektronik Yayıncılık Üzerine", TKDB, S: 35, 1986, s. 4.

kontrol eden, gider kalemlerini, çalışma saatlerini ve üretim programının kaydedildiği ve muhasebe kayıtlarının yapıldığı bir yapı kazanmıştır.⁹⁶

Kitabın yayımı gelecekte, geleneksel basılı araçların üretimi ve dağıtımı gibi olmayacaktır. Bilgisayar tabanlı teknolojilerin gelişmeleri ile, ciltli kitaptan daha ince yapıdaki düz-panel video monitörleri, daha güçlü bilgisayar chip'leri ve hemen her bilgisayarda elektronik sayfalar olarak yer alabilecek yazılımlarla gerçekleştirilebilecektir.

Elektronik kitabın ilk versiyonları günümüzde satışa sunulmuştur. Sony firması, ürettiği Data Discman makinası ile, küçük CD'lerdeki görüntü ve yazılı metinlerin işletimini sağlamıştır. Kitapların CD-ROM'lara videotext olarak aktarılması, özellikle de referans kitap kategorilerindeki kitapların CD'lere aktarılmaya başlanması, kütüphanelerde yeni birimlerin oluşmasına yol açmıştır. ABD'de en büyük elektronik kitap yayıncısı olan Franklin Electronic Publishers, 1993 yılında, özellikle referans kitaplar olmak üzere beş milyondan fazla elektronik kitap satmıştır.

1992 yılında ilk "multimedya kitaplar" satışa sunulmuştur. Multimedya kitapların ilk yayıncılarından biri olan Voyager Yayınevi'nin ilk yayım listesinde, Douglas Adams'ın The Hitchikers Guide to the Galakxy, Michael Crichton'un Jurassic Park ve Alice in Wonderland isimli üç eserden oluşan bilim kurgu trilojisi (üçlü eser) yer almıştır. Bunlardan herbiri Apple Macintosh bilgisayar yazılımı ile üretilmiştir ve canlı çizimlerle yazıcı çıktısı alma imkanı, ses efektleri ve 'hypertext' olarak tanımlanan ses-görüntü-metin bağlantıları ile okur, çabuk biçimde yerleşik materyallere doğrudan

⁹⁶W. DIZARD JR, s. 164.

ulaşabilmekteydi. Böylelikle, Voyager Yayınevi yöneticisi Bob Stein'e göre,⁹⁷ "Apple bilgisayarında, tamamen istem dışı olarak ortaya çıkan ürünle ilk elektronik kitap yaratıldı."

Bunun yanında 1992 yılında Random House Yayınevi, bazı klasik kitapları Modern Library adıyla elektronik biçimde, Apple bilgisayarların ve bunların portatif modellerinde okunan kitapları üretmiştir.⁹⁸

Elektronik kitapların basılı kitapların yerini alıp almayacağı ya da ne zaman alacağı konularında ABD yayıncılık endüstrisi gözlemcileri hâlâ kuşku içindedirler. Endüstrinin benimsediği görüşe göre, elektronik kitaplar, en azından referans eserleri ve diğer uzmanlık yayınlarının elektronik kitaba dönüşmesi sınırlı oranda gerçekleşecektir. Bunun yanında, tüm tereddütlere karşın elektronik kitap, yayıncılık endüstrisinin gelişmekte olan bir bölümünü oluşturmaktadır. Basılı (monitördeki görüntü biçimindeki) sözcüğe ses, grafikler ve animasyon eklenmesiyle edebiyatın yeni bir türü oluşmaya başlamıştır ve geleneksel kitapların monitör üzerinde doğrudan okunmasının arkasına ses, grafik ve animasyon yerleştirilmiştir. "Bazı uzmanlar, geleneksel metin-tabanlı ecdadına yalnızca uzaktan benzeyen bu kitapların çok gelişeceğini söylemektedirler."⁹⁹

Elektronik metin işleme, basılı kitabın gelişiminden sonra enformasyon teknolojisindeki gelecek temel değişime işaret etmektedir. Bu kültür üzerinde etkiler yaratmakta, özellikle de edebiyat, eğitim, eleştiri ve bilim, oynar harflerle yaşanan radikal değişim gibi umut vermekle birlikte basılı kitap yayıncılığının geleceği açısından korkutmaktadır.

⁹⁷ "Is the Electronic Book Closer Than You Think?", *New York Times*, 29 December 1991, p. E-5, Aktaran: W. DIZARD JR, s. 164.

⁹⁸ "Business Digest", *Washington Post*, 6 May, 1992, p. F-2, Aktaran: W. DIZARD JR, s. 164.

⁹⁹ W. DIZARD JR, s.165.

Yeni elektronik ürünler için çeşitli planlar yapılırken, basılı kitap yayımcıları, yayıncılık endüstrisi dışındaki bazı büyük firmaların rekabeti ile karşılaşmışlardır. Bu büyük firmaların içinde bilgisayar ve yazılım şirketlerinin en büyüklerinden olan IBM, Apple ve Microsoft bulunmaktadır ve bunlar elektronik yayıncılığı desteklemekte ve geliştirmektedirler. Sony ve Matsushita gibi firmalar ise elektronik araç ve parça üreterek, CD çalarlar (player) ile diğer araçların elektronik yayıncılık bağlamında tedarik edilmesi ile ilgilenmektedirler. Avrupa'nın elektronik devlerinden Philips firması, 1992 yılında, Amerika'daki Whittle Communications Yayınevi'ne 175 milyon dolar ödeyerek Whittle'ın editöryel uzmanlığının kullanılarak Philips firmasının ihtiyaç duyduğu enformasyon materyallerinin geliştirilmesi ve bunların etkileşimli compact disklerle aktarılması anlaşmasını yaparak elektronik yayıncılıkta diğer rakip firmalardan geri kalmamıştır.¹⁰⁰

Kitap yayımcılarının yeni elektronik teknolojilerle yüzyüze kalmaları karşısında alacakları kararlar, gazete, dergi ve diğer basılı materyal üreticileri için de benzer olacaktır. Yayıncılıktaki her sektör, gelecek yıllarda basımın şekil değiştirmesiyle, yeni enformasyon dağıtım sistemleri çevresinden olumsuz yönde etkilenmemek için özel bir dayanıklılık geliştirebilir.

Bilgisayar teknolojisinin bir ürünü olarak yaygınlaşan CD'ler, çok fazla sayıdaki basılı bilgiyi, grafik ve video programlarını, bir ya da birkaç CD'de saklayabilme olanağı sağlamıştır. Yakın zamanda Encyclopedia Britannica, CD-ROM teknolojisi kullanılarak tek bir CD üzerine aktarılmıştır. Amerika'da 9 milyon firmaya ait bilgilerin yer aldığı bir Rehber CD, ticari olarak pazarlanarak, önceden ciltler dolusu olan bilgi bir CD'de

¹⁰⁰ "1991 Bright for Philips", *Variety*, 2 March 1992, p. 44, Aktaran: W. DIZARD JR, s. 165.

toplanabilmiştir. Amerikan Donanması da, gemilerde kullanılmakta olan 26 ton teknik dokümanları CD'lere aktararak, bilgiye erişimdeki hantallığı, yer ve zaman kaybını önlemiştir.¹⁰¹ CD teknolojisi fotoğraf, tablo ve diğer görüntüleri de daha kolay saklayabilme olanağı sunmaktadır. Bir CD üzerine yaklaşık 10 bin görüntü kaydetme olanağı bulunmaktadır.

Gelecek yüzyılın ilk on yılında, kesme şeker büyüklüğünde, ışığa duyarlı plastik hafıza aygıtları ile günümüzdeki bilgi depolama yöntemleri çok iptidai kalacaktır. Bu aygıtla ilişkin bir prototip, California Üniversitesi'nde geliştirilmiş olup, bu aygıt üzerine binlerce kitabın (6.5 trilyon bit enformasyonun) kaydedilebileceği bir kapasiteye erişilmesi için çalışılmaktadır.¹⁰²

Enformasyon depolamada başka bir gelişme de günümüzde giderek yaygınlaşan laser-tabanlı disk sistemleridir. 12 inçlik bir laser diske kaydedilecek bilgi, 170 CD ya da 5000 floopy diskete ancak sığdırılabilmektedir. Bütün bu gelişmeler, enformasyonun depolanmasında, dolayısıyla da kitapların elektronik ortama dönüştürülmesinde büyük imkanlar ve kolaylıklar, bilgiye erişimde de zaman ve yer açısından büyük avantajlar sağlamaktadır.

B. BASIMDA YENİ TEKNOLOJİLER — GÜNÜMÜZ UYGULAMALARI

Basım endüstrisindeki yeni değişiklikler, yazının sayısallaştırılmasında, eşdeyişle yazının bilgisayarla girişinde yatmaktadır. Sayısallaştırılmış enformasyonu (yazıyı) depolama, yeniden ele alarak üzerinde çalışma ve uzak mesafelere sayısal olarak aktarılmasına olanak sağlanmaktadır. Kağıt

¹⁰¹ W. DIZARD, s. 27.

¹⁰² W. DIZARD, s. 27.

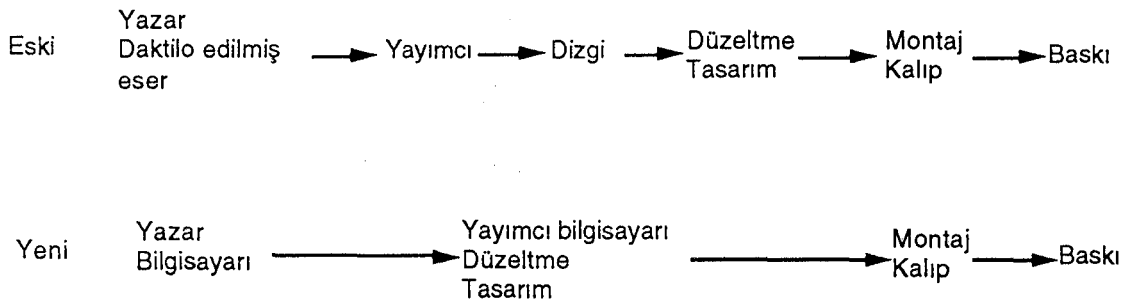
üzerine metnin basımı ve yayımında dört temel gelişme gözlenmektedir:¹⁰³

- a) Kağıt ve diğer tür nesnelere üzerine yeni basım olanakları.
- b) Sayısallaştırılmış sözcüklerin uzaklara dağıtımı.
- c) Sözcükleri saklamada kağıt haricinde fiziksel ürünler (disket, CD vb.).
- d) Faksimile reproduksiyonu: Depolanmış enformasyondan yeniden üretim kolaylığı.

a. Yeni Basım ve Üretim Biçimleri

Basım sürecinde birçok yenilik yaşanmaktadır, fakat bu yenilikleri uygulamak, oldukça fazla bir yatırım finansmanını ve bunları kullanacak uzmanların yetiştirilmesini gerektirmektedir. Bununla birlikte kelime işlemci bilgisayarların ve bunların yazılımlarının gelişmesiyle, dizgi olayı hemen hemen ortadan kalkmıştır. Diğer tüm bilgisayarlı metin saklama işlemlerinde olduğu gibi, metin yazar tarafından bilgisayara yazıldıktan sonra, elektronik ortamda bu metin üzerinde çeşitli değişiklikler yapılabilmekte, sayfa tasarımı gerçekleştirilmekte ve kalıp için hazır olarak laser ya da film çıktısı alınarak doğrudan kalıbı çekilebilmektedir. Tüm bu işlemler bilgisayarda gerçekleştirilmekte ve özellikle kişisel bilgisayarların ve kelime işlemci programların yaygınlaşmasından önceki ve sıcak dizgi dönemindeki yazılı metnin dizilmesi işlemi ortadan kalkmaktadır. Artık günümüz yazarlarının birçoğu, eserlerini kendi bilgisayarlarında yazarak yayınevine eserlerini disket olarak teslim etmektedirler.

¹⁰³ PRISCILLA OAKESHOTT, *The Impact of New Technology on the Publication Chain*, (British National Bibliography Research Fund Report No:11, 1983).

Şekil 25: Kitap üretim süreci

Metnin yazar tarafından bilgisayarda yazılması, diğer anlatımla dizilmesi, yayımcı açısından zaman ve para yönünden kazançlar sağlamaktadır. Bu metin giriş sisteminin esnekliği ile, saklamada ve metni yeniden işlemede de esneklik elde edilmektedir. Ayrıca yazar açısından da, kendi eserini düzenleme ve yayıma hazır olarak görebilme olanağı vermektedir.

b. On-Line Sistemleri

Bilgisayar terminalinin ana bir bilgisayar sistemine telefon hatlarıyla bağlantısı ile uzak mesafelerden enformasyon aktarmak mümkündür. Bu bağlantılar "on-line" olarak adlandırılan bilgisayar terminalleri, modem ve telefon hatlarından oluşan bir sistemden oluşmaktadır. Böyle bir bağlantı ile, kitap, gazete ve dergi gibi fiziksel bir objeye gereksinim duyulmadan istenilen yazıyı, kitabı ya da dergiyi okuma imkanı bulunmaktadır. İngiltere'de Milton Keynes'te oluşturulan bir merkezle, değişik kentlerdeki bireyler bağlantı kurarak elektronik ortamda kitap, gazete ve dergi okumayı gerçekleştirebilmektedirler.¹⁰⁴ Bu işlemde uyduların da kullanıma dahil edilmesiyle, sisteme uzaktan bağlantı ücretleri de azaltılmıştır.

¹⁰⁴ P. OAKESHOTT, s. 13.

C. YENİ TEKNOLOJİDE ROLLER

Kitap yayıncılığında, bilgisayarların yaygın kullanımına bağlı olarak, yayım sürecinde görev alan kişilerin rollerinde az ya da çok oranda bir değişim olmuştur.

a. Yazar

Yazar, gelişen bilgisayar teknolojisi ile eserini kendi kişisel bilgisayarında yazmaya başlamıştır. Günümüzde birçok yazar, bu yöntemle eserini yazarak yayınevine yazıcı çıktısı ve disket olarak teslim etmektedir. Bilgisayarın daktilonun yerini almasıyla birlikte, yazar, eserinin istediği bölümlerinde kolayca eklemeler ve değişiklikler yapabilmekte, hatta sayfa tasarım programlarından biri ile eserinin tasarımını da kendisi gerçekleştirebilmektedir. Yayınevlerinin bazıları, yayımlamayı planladıkları eserlerin yazıcı çıktısı ve bilgisayar disketi ile birlikte teslim edilmesini bir önkoşul olarak istemekte, bilgisayar formatında olmayan daktilo edilmiş eserleri, yayım incelemesi için dahi kabul etmemektedir.

Bunun yanında, yaşlı yazarların hâlâ eserlerini daktiloda yazmaları, bilgisayar kullanmamaları da görülmekle beraber bu yazarlar, yayımcı ile yaptıkları anlaşma çerçevesinde, yayınevi bünyesindeki bilgisayarlarda eserin dizilmesi olanağı yaratılmaktadır.

Elektronik yayıncılıkta ise yazar, yine metnini bilgisayarında yazmakta ve yazısını ya elektronik mektup ile istediği kişi ya da kişilerin bilgisayarlarına ya da ulusal veya uluslararası bilgisayar havuzlarına üye ise

doğrudan buralara gönderebilmektedir.¹⁰⁵ Bu sistemde yazar ve okur arasında doğrudan bir iletişim söz konusudur. Okur tepkisini, bilgisayarı kanalıyla ya havuza ileterek ya da yazara elektronik mektup göndererek gerçekleştirebilmekte ve bu süreçte yayımcı bağlamında kişi ya da kuruluş bulunmamaktadır. Ayrıca denetim, sansür gibi olgular da elektronik yayımcılıkta uygulanmamaktadır. Diğer deyişle yazar yazısını, enformasyon havuzuna ve oradan da diğer üye kişilere denetimsiz iletebilmekte, havuzu denetleyici kişi ya da kurum çoğunlukla bulunmamaktadır. Elektronik yayımcılığın bu görüntüsü, ancak birkaç sayfalık yazılar, eserler için kullanılmaktadır. Yoksa bir yazar onlarca-yüzlerce sayfalık eserini havuza ve oradan da okura iletmesi, telefon hatlarının gereğinden fazla meşgul olması ve havuz için ayrılan bilgisayar kapasitesini aşması gibi teknik nedenlerden dolayı henüz uygulanmamaktadır.

b. Yayımcı

Yayımcının rolü yazarla ilişki bağlamında değişmemiştir; yazarın eserinin yayımlanması için hizmet vermektedir. Bu hizmetin verilmesinde yayımcı, yazara oranla daha fazla teknik bilgiye, piyasa, pazarlama ve finansman bilgisine sahip olması gerekmektedir. Yayımcının kitabın oluşumundaki teknik gelişmeleri izlemesi, üretimin daha kaliteli ve verimli gerçekleştirilmesini sağlayacaktır. Yayınevlerinde finansman ve ekonomik kontrol işlemlerinde bilgisayarlaşma önemli bir teknolojik zorunluluktur, çünkü kitap yayımı için yapılan büyük yatırımın geri dönüşü

¹⁰⁵ Çoğunluk üniversitelerde oluşturulan tartışma ve haberleşme amaçlı bilgisayar havuzlarına, elektronik mektupla abone olma arzusu belirtilip üye olmak mümkündür. Üye olunan havuza düşen her enformasyon, tüm üyelere bu merkezden dağıtılmaktadır. Havuza enformasyon girişini ise yine üyeler kendileri yapmakta, dolayısıyla hem yazar hem de okur olarak bu enformasyon havuzundan yararlanmaktadır.

parça parça, yavaş (birkaç yıl gibi) olmaktadır.

c. Kütüphaneci

Bireysel müşteriler gibi kütüphaneciler de fiziksel ürün olan kitabı kitapçılardan ve yayımcılardan satın almaktadırlar. Gelişen bilgisayar ağları ile birbirine bağlanan kütüphaneler ve oluşturulan bibliyografik servisler sayesinde, kütüphanelerden sayısal ortamlarda da yararlanmak olasılaşmıştır. Kütüphanelerin oluşturmaya başladıkları CD-ROM hizmetli ile de compact disklere aktarılmış bazı kitaplardan, özellikle de ansiklopedilerden (Grolier Americana, Encyclopedia Britannica gibi) okurlar tarafından bilgisayar kanalıyla yararlanabilmeleri olanakları yaratılmıştır. Kütüphanecilerin rolü, yayımlanan materyaller gibi orijinal eserlerin okura sunulması yanında, gelişen on-line hizmeti, bibliyografik servisler ve CD-ROM sürücülü bilgisayarlardan okurların en iyi biçimde yararlanabilmeleri için ortam hazırlayıp, onların kullanacakları sistemleri öğrenmelerine yardımcı olmak üzere genişlemiştir.

d. Kitapçılar

Geleneksel kitap yayıncılığında kitapçılar, dağıtımı yapılan kitapların okurun satın alması için geniş imkanlar sunan yerler görünümündedir. Kitapçılar da bilgisayar teknolojisinin getirdiği yeniliklerden etkilenmişlerdir. Öncelikle İngiltere kitap sektörü tarafından 1967 yılında uygulanmaya başlayan standart kitap numaralama sistemi daha sonra dünyanın diğer ülkelerindeki kitap yayımcıları tarafından da benimsenerek uluslararası isim olan ISBN (International Standard Book Number) olarak

adlandırılmaya başlamıştır. ISBN'nin kullanımı, özellikle kitapçılar için büyük kolaylıklar sağlamıştır. Yayınevinden ya da dağıtım firmasından siparişte bulunulacak kitaplar, yazar adı, kitap adı ve yayınevi belirtmekten kurtularak yalnızca 10 rakamdan oluşan ISBN¹⁰⁶ ile ifade edilmeye başlanmış ve bu da siparişte büyük kolaylıklar sağlamıştır.

1977 yılından başlayarak Britanya kitap sektöründe, ISBN'nin bilgisayarlar tarafından okunabilmesini sağlamak amacıyla "makina okur ISBN" geliştirilmeye başlandı. 1980'li yılların ortalarından itibaren yaygınlaşan makina okur ISBN'de temel amaç, ISBN'nin tuşlarla yazılmadan doğrudan bilgisayarın kendisi tarafından okunabilmesi için "barkod" olarak adlandırılan çizgisel biçimlere dönüştürülmesi ve bilgisayara bağlı bir el tarayıcısı (scanner) tarafından bu barkod'un okunmasıdır.

Kitapçıların bilgisayarları, ISBN ve barkod okuma sistemini uygulamaya başlamasıyla birlikte birçok kolaylıklar elde etmişlerdir. Kitapçılar, bilgisayar yardımıyla, stoklarını çok daha kolay kontrol edebilmeye, çok satan ve mevcudu tükenen kitapları çok daha kolay tespit etmeye, günlük, haftalık, aylık ve yıllık periyotlar halinde, en çok sattıkları kitapları saniyeler içinde belirleyebilmelerine, en önemlisi de muhasebe kayıtlarında büyük kolaylıklar sağlamaya başlamışlardır. Bunun yanında İngiltere'de kitapçılar arasında kurulan bilgisayar on-line bağlantısı ile, Londra'da oluşturulan bir merkezdeki ana bilgisayar, kendisine bağlı kitapçıların bilgisayarlarına gece yarısı girerek, kitapçıların sipariş verecekleri kitaplar varsa bunları kendi belleğine kaydetmekte, ertesi gün de operatörün

¹⁰⁶ ISBN'de ilk rakam grubu, kitabın yayımlandığı dili göstermektedir, Türkçe için 975'dir. İkinci grup rakam ise yayınevinin ulusal ISBN bürosundan aldığı yayınevi kodudur. Üçüncü grup rakam ise kitabın adını ifade eder. Son rakam ise üç gruptan oluşan 9 rakamın bilgisayarlı ortamlara girilirken yapılan bir hatayı önlemek için kullanılan kontrol rakamıdır.

yönlendirmesiyle yayımcıların bilgisayarlarına sipariş verilen kitaplar ve hangi kitapçının sipariş verdiği bilgileri iletilerek kitapçıların siparişlerinde de bilgisayarlı ortam imkanlarından yararlanmaktadırlar.¹⁰⁷

Elektronik yayımcılık bağlamında bakıldığında, fiziksel formdaki kağıtsız medyanın kitaplar gibi ülke içi dağıtımında, okura doğrudan ulaştırılmasında kitapçıları devre dışında bırakmanın, yayımcıya bir kazanç getirmediği görülmektedir. Kitapçılar da, okurların enformasyona erişiminde bilgisayarlardan yararlanmaları konusunda ilgilenmemektedirler.

e. Okur

Kitapçıdan kitap satın almada olduğu gibi, kullanıcı günümüzde, kütüphaneler ya da diğer enformasyon hizmetleri kanalıyla bir yayının tamamını ya da bir parçasını, bilgisayar yardımıyla edinebilmekte ve bunun yazıcıdan çıktısını alabilmektedir.¹⁰⁸

Elektronik iletişim araçları ile "kendi kendine yayımcılık" (do-it yourself publishing)¹⁰⁹ imkanı doğmasına karşın, materyal yayımcısının önemli rolü hâlâ sürmektedir. Özellikle enformasyonun aktarılmasına gereksinim vardır, yayımcı enformasyonun sağlanmasında kaliteyi garanti etmekte, okur ve yazarın ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde enformasyonun dağıtımını, deneyim ve yeteneklerine göre düzenlemektedir.

¹⁰⁷ "Anniversary of the Magic Number", *The Bookseller*, 4 October 1991, s. 954.

¹⁰⁸ P. OAKESHOTT, ss. 30-31.

¹⁰⁹ P. OAKESHOTT, s.33.

D. TELEVİZYON VE OKUMA KARŞILAŞTIRMASI

Televizyon çocuk için, uyandığında karşılaştığı ilk iletişim araçlardan biri olmaktadır. Sabahın erken saatlerinde birçok evde, işe gitme hazırlığı sürerken bir yandan da televizyon dinlenmektedir. Uyanan çocuk da günün erken saatlerinde televizyonla karşılaşmakta hatta başbaşa kalmaktadır.

Okuma, satır satır ilerleyerek algısal sürekliliği gerektirir. Televizyon izleme ise, böyle bir düşünsel sürekliliği gerektirmez. Televizyonun gidişatı ve hızı, çocuğun dikkatini kolaylıkla çekebilir, birçok ileti ile çocuğu içine alır, iletilerin anlamını çıkarmak için durmaz, uğraşmaz. Basılı materyale odaklanmak ve onun üzerine dikkati yoğunlaştırmak, televizyon izlemeye göre daha zor bir çaba olmaktadır.

Televizyon programlarının canlılığı ve hızı ile daha çok eğlenme imkanı bulabilen çocukta okumaya karşı negatif bir motivasyon ortaya çıkmaktadır.¹¹⁰ Bu bağlamda basılı ürünler, kitaplar, gazeteler, televizyonun arkasında bir yerde kalmaktadır.

Marshall McLuhan, elektronik medyanın yayılımının basılı materyal okuryazarlığını da kapsayacağı görüşündedir.¹¹¹ Örneğin insanlar, gramafonun ve bunun plaklarının icadıyla büyük bando takımlarının, orkestraların ortadan kalkacağından korkmuşlardı. Fakat plak kayıt endüstrisinin gelişimi müzik aletleri çalanlara yeni iş imkanları yaratmıştı. Radyonun gelişimi, plak endüstrisini ortadan kaldırmamış, plaklar radyonun temel araçlarından biri olmuşlardır. Televizyonun ortaya çıkışı da radyoyu öldürmemiş, ancak radyo, televizyon ile rekabet edebilmek için yeni

¹¹⁰ KATE MOODY, *Growing up On Television, The TV Effect*, (N.Y.: Times Book, 1980), s.63

¹¹¹ K. MOODY, s. 66.

biçimler (haber, folk-pop müzik gibi türleri) deneyerek mücadele etmiştir. Radyonun ve televizyonun yaygınlaşması karşısında basılı materyaller ortadan kalkmamış, yeni iletişim araçları ile mücadele ve rekabet edebilmek için yeni biçimler (renkli ve kaliteli baskı ve kağıt gibi) uygulamıştır.

Okuma eylemi, televizyon ile karşılaştırıldığında, okuma çocuğa zor ve çözümsel (analitik) çalışma gerektirmektedir. Kelime seslerini ve adlarını öğrenmek, daha sonra kelimeleri birbirine karıştırmak veya başka kombinasyonları öğrenmek, televizyon izlemeye göre daha çok uygulama ve çaba gerektirmektedir.¹¹² Televizyon karşısında izleyici sabit, hareketsiz otururken, kitap okumada kişi, kitabı tutmak, sayfaları çevirmek gibi bir hareketlilik içindedir. Bununla birlikte televizyon seyretme, insiyatif kullanmayı, analiz ve basılı sayfaların dikkati yoğunlaştırması gibi alışkanlıkları geliştirmez.

Başka bir durum ise, insan basılı satırları okurken, küçük siyah işaretler şeklindeki birbiri ardına sıralanmış, düz çizgi ve birbirine paralel konumdaki harf yığınlarını görür. Anlam çıkarabilmek için gözler soldan sağa hareket etmek zorundadır. Televizyon ekranındaki görüntü ise tamamen farklı bir yönde üretilir. Resimler, görüntüler, harfler, yanyana, elek gibi konuşlandırılmış, yanıp-sönen noktasal ışınlar olarak üretilir. Televizyon seyretmede göz ve akıl fonksiyonları iletileri, beynin okumada kullanılan farklı bölümlerine yerleştirir, bu da okuma ve yazma yetenekleri yönünde bilişsel gelişmenin farklı türlerine yardım eder.¹¹³

Televizyon ve okuma algısının uyumsuzluğunu anlamak için, beynin sağ ve sol kürelerinin işlevlerini bilmek yararlı olacaktır. Sol yarıküre, dil

¹¹² K. MOODY, s. 67.

¹¹³ K. MOODY, s. 67.

gücümüzün kaynağını oluşturmaktadır (örneğin sözcüklerin dili). Beynin sol tarafı, konuşma, yazma, okuma, hesaplama ve sağduyu kapasiteleri ile donatılmıştır. Bu yarıküre, iletileri bir sıra ile yerleştirir ve buna eklemeler yapılıır. Bu kapasite, beynin basılı sözcükleri algılaması, onları tanınması ve anlam çıkarmak için bunları birleştirmesi için gereklidir. Beynin sol yarıküresinde oluşacak bir zarar, genellikle okuma ve konuşma yeteneklerinin de zarar görmesine yol açar.

Beynin sağ yarıkürresi ise farklı bir yönde çalışır, analitik şeylerden daha çok evrenin bütünü algılanır. Sol beynin kodlama ve kodaçmanın karşıtlığı olarak, olguları tanımlamaya yönelik çalışır. Bir insan yüzünü, bir resmi tanıma ya da herhangi birşeyi birdenbire algılamada, örneğin televizyon seyretme gibi, çoğunlukla beynin sağ yarıkürresi kullanılır. Neil Postman bu konuda, "Televizyon seyretmenin birkaç yüzyıl sürdürülmesi ile, beynin sol yarıkürresinin işlevi zayıflayabileceği, bunun yanında 'sağ beyinli' insanların nüfusunun artacağı tahmin edilebilir."¹¹⁴ görüşünü belirtmektedir.

Bu bağlamda, okuma için gereken zihinsel süreç ve analitik düşünme, televizyon seyretme alışkanlığı ile azaltılabilir. Okumadaki sözcüklerin dilini öğretmek için televizyon resimlerini kullanmak etkin bir yöntem olarak görülmemektedir. Televizyon, öncelikle resimlerin dilidir, sağ beynin olgu tanımlamasına yönelik kavranma olayıdır. Kitaplar ise öncelikle sözcüklerin dilidir, sol beynin analitik fonksiyonlarının kavranmasıdır.

Televizyon ile kitap arasındaki başka bir ayırım ise, televizyonun olayları ve kişileri "hazır görüntü" olarak sunması, izleyicinin zihninde bir hayal kurma süreci oluşturmayıp herşeyi hazır olarak iletmesidir. Kitapta ve benzer şekilde radyoda anlatılan olay ve kişiler, okurun ya da radyo

¹¹⁴ K. MOODY, s. 68.

dinleyicisinin zihninde olayı ya da kişiyi canlandırma, hayal etme süreci içine girmesine yol açar. Birey, okuduğu metne ilişkin olayları, kendi yaşamsal deneyimleri ışığında ve yine kendisine göre içsel-zihinsel görüntüleme ile canlandırır. Televizyonun iletlediği hazır görüntülerde ise birey böyle bir canlandırma sürecinden yoksun kalmaktadır. Zihinsel görüntüleme, hayal kurma, dinleme ve okuma yeteneklerini geliştiren son derece önemli bir unsurdur. Ancak günümüz çocukları, televizyon ile hazır görüntüleri algılamaya alıştıkları için öykü okumayı sevmemekte ve hazır görüntü olarak hiçbir şey görmediklerinden dolayı, kitaptaki olayları ve kişileri zihinlerinde canlandıramamakta, hazır görüntü ile sunulan iletleri algılamaları daha kolay olduğu için televizyonu yeğlemektedirler.¹¹⁵

¹¹⁵K. MOODY, s. 69.

18. YAYIMCILIK TEKNOLOJİSİNİN OKUMA ALIŞKANLIĞINI GELİŞTİRİCİ OLANAKLARI

Elyazması, basım ürünü kitap ve günümüz bilgisayar teknolojisinin elektronik kitapları, bireylerin konuşma, yazma ve okuma yeteneklerinin geliştirilip kültürün yaratılmasında, kültürel iletişimin gerçekleşmesinde önemli teknolojik dönemler oluşturmuşlardır. "Modern çağda elektronik kitle haberleşme araçları, okuma alışkanlığının yerine göz dikmiş durumdadırlar. Okumak ise görüntünün kolaylığı ve çekiciliği karşısında can çekişmektedir."¹¹⁶ Bununla birlikte, okuma eylemi, eğitimin ve bireyde kişilik oluşumunun önemli bir koşulu olarak önemini her zaman sürdürecektir. "Kitap kullanımı eğitimin bir parçası, fakat kitap okuma ise medenileşmenin bir parçasıdır."¹¹⁷ Gelişen bilgisayar ve iletişim teknolojileri, okumanın ve kitabın önünde bir engel gibi durmasına karşın, kitap ve okuma, daha uzun yıllar işlevini sürdürecektir. Kitaba alternatif olarak elektronik kitap, CD-ROM kitap gibi yeni biçimler oluşsa da, insan her durumda okuma gereksinimi duyacaktır. Bu okuma gereksinimi yazılı ya da basılı materyalleri okumaktan daha ileri düzeyde bir okuma becerisi

¹¹⁶ Cumhuriyet, 28 Haziran 1989, s. 12.

¹¹⁷ PHILIP UNWIN, *Book Publishing as a Carrier*, (London: Hamish Hamilton, 1965), s. 6.

gerektirecek, bilgisayar dilini anlamak için “bilgisayar okuryazarı” olmak ve bilgisayar komutlarını anlayabilmek için en az bir yabancı dili (komutlar genellikle İngilizce) bilmek gerekmektedir.

Enformasyon ve yayım teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak bilgiye ulaşmada sağlanan hız, okurun, okuma materyaline sahip olabilmesinde de kolaylıklar sağlamıştır. Özellikle araştırma yapan kişiler, bilgisayar teknolojisinin sağladığı bilgiye erişim olanakları ile dünyanın pekçok ülkesindeki dokümantasyon merkezleri ile iletişim kurarak ilgilendiği konuyu soruşturabilmekte ve makale ya da kitaplardan bazı bölümlerini bilgisayarların yardımıyla edinebilmektedir.

Yayımcılık teknolojisi, basım teknolojisi ile çok yakın ilişkidedir. Çünkü bir kitabın yayımlanabilmesi için öncelikle herhangi bir basım tekniği ile basılması ve basılan bu kitabın satışa sunulması gerekmektedir. Bu nedenle basım teknolojisinin kaliteli ve ilgi çekici yöntemleri kullanılarak üretilen kitaplar, okur üzerinde kitaba ilgiyi artıracak, okuru kitap almaya ve okumaya yöneltecektir.

1980’li yıllara kadar kitap basımında sıcak dizgi ve tipo baskı yönteminden yararlanılırken, ofset baskı tekniğinin basılı materyallerin üretiminde sağladığı kolaylıklar, renkli ya da siyah-beyaz fotoğraf yoğun işlerde kaliteli baskı, kitap yayım teknolojisinde ofset basım yönteminin hızla yaygınlaşmasına yol açmıştır.

Yayım teknolojisindeki gelişmeler, üretim ve dağıtım olarak iki aşamada yaşanmaktadır. Üretim aşamasında kitabın dizgi, sayfa düzenleme, baskı ve cilt işlemleri bulunmaktadır. Dağıtım ise üretimi tamamlanan kitapların depolanması ve satış noktalarına gönderilmesinden oluşmaktadır.

Kitap üretiminde dizgi, ofset basım tekniğinde fotodizgi ya da masaüstü yayımcılık sistemleri olarak da tanımlanan bilgisayarlarda yapılmaktadır. Günümüzde bilgisayarların sağladığı olanaklar, dizginin yazar tarafından ya da yayınevi bünyesinde yapılabilmesini, kitabın iç sayfa tasarımında farklı tasarım uygulamalarının gerçekleştirilebilmesi, dolayısıyla daha çekici kitaplar üretilmesini olanaklı kılmıştır. Bunun yanında, tipo baskı için kullanılan sıcak dizgi (linotype, monotype) sistemlerine göre fotodizgi ve bilgisayar dizgisinin sağladığı çok farklı yazı karakterleri kullanabilme kolaylığı, sayfa tasarımında okuru sıkmayacak ve daha rahat okumasına imkan tanıyabilecek tasarım uygulamalarının denenmesine neden olmuştur.

Dizgi, sayfa düzeni, baskı ve cilt, okur üzerinde olumlu ya da olumsuz bir etkiye sahiptir. Dizgideki yanlışlar, satır ya da sözcüklerdeki karışmalar, okuru metinden uzaklaştırabilmekte, okurun metinle arasındaki konsantrasyonunu bozabilmektedir. Bu nedenle yayınevinde editörün dizgi tashihini en iyi şekilde yapması, okurun metni okurken karşılaçağı yanlışların ortadan kalkmasına, dolayısıyla eserin daha rahat okunabilmesini olanaklı kılacaktır.

Kitabın sayfa düzeninde, okurun okuma rahatlığı gözönünde bulundurulmalı, kitapta siyah/beyaz dengesine (yazı alanı ve kenar boşluklar, satır aralığı, görsel öğelerin kenarında uygun boşluklar), okunurluğu yüksek, eşdeyişle okurun gözünü yormayacak yazı karakteri ve punto büyüklüğü kullanılmalıdır.¹¹⁸ Bunlar, kitabın okur tarafından daha rahat okunabilmesini sağlaması yönünden, kitap yayım teknolojisi bakımından önemlidir.

¹¹⁸ HUGH WILLIAMSON, *Methods of Book Design*, (New Haven: Yale University Press, 1985), s. 35., RUARI MCLEAN, *Manual of Typography*, (London: Thames and Hudson Ltd, 1992), ss. 44-48.

Kitap basımında ofset baskı tekniği, daha kaliteli basım imkanı vermesinden dolayı günümüzde kitap üretiminde en yaygın kullanılan bir yöntemdir. Kitabın kaliteli basılması, renkli öğelerin canlı olması, okurun kitabı daha rahat okumasını sağlamaktadır.¹¹⁹ Basımda kağıdın yeteri mürekkep alamamasından kaynaklanan zayıf ya da silik baskı, renkli öğelerde birbirine karışmış ve soluk renkler okuru kitaba karşı olumsuz yönde etkileyebilmekte ve okumaktan uzaklaştırabilmektedir.

Kitabın ciltlenmesinde günümüzde iki yöntem kullanılmaktadır: Dikişli cilt (hardback) ve sırt yapıştırmalı karton-kapaklı cilt (paperback) yöntemleridir. Dikişli cilt yönteminde, formalar birbirine dikilerek bağlanmakta ve kitabın dış kapağı kalın mukavvadan hazırlanmaktadır. Karton-kapaklı kitaplarda ise formalar sırt kısmından kesilerek yapıştırıcı sürülmekte ve dış kapak olarak da karton geçirilmektedir.

Dikişli cilt yöntemi, kitabın sayfalarının daha rahat açılmasını, açık sayfaların düz durabilmesini, diğer deyişle kitabın bir fiziksel güç uygulamadan açık kalabilmesini ve kitabın darbelere karşı daha dayanıklı olarak daha uzun süre kullanabilme avantajlarına sahiptir. Ancak, dikişli cildin üretiminin, karton-kapaklı yöntemine göre daha pahalı olması, alım gücü sınırlı olan birçok okurun ucuz olan karton-kapaklı kitaplara yönelmesine yol açmaktadır. Karton-kapaklı kitapların dış kapağı ince kartondan oluştuğundan ve sayfalar birbirine yapıştırıcı ile bağlandığından daha kolay yıpranabilmekte, sayfalar kolay dağılabilmektedir. İngiltere ve ABD kitap yayıncılığında birçok kitabın ciltli (hardback) ve karton-kapaklı (paperback) olanları ayrı ayrı yayımlanmakta, okur alım gücüne ve kullanım amacına göre iki türden birisini seçebilmektedir.

¹¹⁹ H. WILLIAMSON, s. 213.

Kitap yayıncılığında “cep kitapları” olarak tanımlanan küçük boyutta, cepte, çantada kolay taşınabilen kitaplar da okuma alışkanlığının ediniminde önemlidir. Avrupa ve ABD’de birçok yayınevi, otobüs, tren, metro ya da dışarıda geçen herhangi bir boş zamanda, kolay taşınıp kolay okunabilecek, küçük boyutta kitaplar üretmektedirler.¹²⁰

Yayıncılık teknolojisindeki dağıtım aşamasındaki depolama, kitabın fiziksel (yangın, su, nem gibi) ve hayvansal (fare, böcek gibi) zararlardan korunması, okurun ileriye dönük kitap siparişlerinin karşılanabilmesini sağlayan bir işlemdir. Avrupa ve ABD’de büyük yayınevleri ile dağıtım firmalarının depoları, bilgisayarlarla stokların kontrol edildiği, siparişlerin yayınevinden depoya bilgisayarla iletildiği, kitapçı ya da okurların istedikleri kitapların yürüyen bant sistemi ile toplanıp paketlenerek irsaliye makbuzunun kesildiği otomatik bir sistemle çalışmaktadır.¹²¹ Depolamadaki bu otomasyon, kitap siparişinde bulunan okura, daha kısa sürede ve istediği kitabın doğru olarak gönderilmesini büyük ölçüde kolaylaştırmıştır.

Kitap dağıtımında diğer bir işlem ise, üretilen kitapların geniş bir kitlenin satın alabilmesini sağlamak amacıyla yaygın dağıtımının gerçekleştirilmesidir. Kitap dağıtım organizasyonu, tüm ülkeyi, hatta yabancı ülkeleri de kapsayacak biçimde yapılmalı ve kitabın daha fazla kişiye ulaşabilmesine çalışılmalıdır. Kitap dağıtımında yalnızca kitapçılar ile sınırlı kalmayıp okul kantinlerinde, süpermarketlerde, istasyon ve otogaralarda, gazete bayilerinde de satılabilmesi imkanları aranmalı, bu sayede kitabın daha fazla sayıda kişiye hitap edebilmesinde ve insanların kitap alıp okumaya yönlendirilmesinde daha etkili olacaktır.¹²²

¹²⁰ A. LABARRE, *Kitabın Tarihi*, (Istanbul: İletişim Yayınları, 1994), s. 126.

¹²¹ GILES N. CLARK, *Inside Book Publishing*, (London: Blueprint, 1990), ss. 114-116.

¹²² ALISON BAVERSTOCK, *How to Market Books*, (London: Kogan Page, 1990), ss. 17-18.

VI. TÜRKİYE'DE OKUMA ALIŞKANLIĞI VE
KİTAP YAYINCILIĞI

Bir toplumda okuma alışkanlığı olup olmadığı konusunda kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Çünkü, günlük yaşam koşulları, ekonomik ve sosyal imkanlar, çalışma durumu gibi faktörlere bağlı olarak bireylerin okuma eylemine yaklaşımları ve bakışları değişmekte, bu durum bir bireyin yaşamında da günlük farklılıklar gösterebilmektedir. Diğer deyişle birey, bir gün kitap okumaya fazla zaman ayırmasına karşın, diğer günlerde bireysel ve çevresel etkenlere bağlı olarak ya hiç ya da daha az zaman ayırabilmektedir. Bu da toplum yaşamı bir yana, bireyin yaşamında da kitap okuma alışkanlığı olup olmadığı konusunda kesin bir yargıya varmayı güçleştirmektedir.

Öte yandan, okuma alışkanlığı olan ya da olmayanı tanımlayabilmek amacıyla Amerikan Kütüphaneciler Birliği'nin (American Librarian Association) yaklaşımı örnek alınabilir. Bu yaklaşıma göre:¹

Çok okuyan okur: 1 yılda 21 ve fazlası kitap okuyan kişi;

Orta düzeyde okur: 1 yılda 6-20 arasında kitap okuyan kişi;

Okuyucu olmayan kişi: Hiç kitap okumayan kişidir.

Amerikan toplumu için tespit edilmiş bu kriterler temel alınarak Türk toplumundaki okuma alışkanlığı olup-olmadığı konusunda bir yargıya

¹ A.L.A., *Book Reading and Library Usage: A Study of Habits and Perceptions*, (New Jersey: Gallup, 1978), s. 3.

varmak olası görünmektedir. Ancak Türk toplumunda okuma eylemi, Osmanlı'dan günümüze değin benzer biçimde anlaşılmıştır: Diploma, ayrıcalık (okumamışlardan farklı olma) ve toplumda kendine yer edinme (iyi bir iş ve iyi bir ücret için ya da devlet memuriyeti için)². Eskiden olduğu gibi bugün de Türk toplumunun geneli, çocuğunu bu amaçla "okutmak" için çabalamakta; diplomasına katkıda bulunmayacağı düşüncesiyle çocuğun ders kitabı dışında başka bir kitap okumasına hoş bakılmamaktadır.

"Okur"luk anlayışı, "okuma" davranışlarımız ve yaşadığımız kültür olgusuna bakarak şöyle bir nitelemeye gidilebilir: "Okur"luktan anlaşılan, aile açısından çocuğun "diploma" elde etmesi; okul bakımından ise "çok şey bilir" öğrenci yetiştirmektir. Ne aile ve çevre, ne de okul, geleceğin "okur kuşağını" yaratma amacı güttüğünden çocuk ve gençlerimiz, çokluk, "gelişigüzel ve sadece günü kurtarma kaygısıyla okuma gereği duymaktadırlar."³

Atatürk, Türk toplumundaki "okuma=diploma sahibi olma" düşüncesini yıkmak ve genç Cumhuriyet'in kitap ve okuma ile yükseleceğini bildiği için bu konuda çeşitli söylevler vermiştir. Örneğin, Atatürk 1 Mart 1923 tarihinde TBMM'yi açarken: "Uygulanabilir ve yaygın bir eğitim için vatanın önemli merkezlerinde kütüphaneler kurulması gerektiği gibi; özellikle şimdiki idari teşkilatımızda ilçe merkezlerine kadar bütün ülkenin matbaalarla donatılması zorunludur. Bir taraftan basılan ve yeniden yazılması kararlaştırılan kitapları parasız olarak her tarafa dağıtmak ve halkı okumaya alıştırmak için hükümetçe çalışmalar yapılacaktır..." sözleri ile kitap, okuma ve kütüphane konularındaki görüşlerini açıklamıştır.

² ÖZER SOYSAL, "Türkiye'de Gençlere Özgü Okuma Davranışları", *Türk Kütüphaneciliği* II, S: 4, 1988, s.152.

³ Ö. SOYSAL, s. 155.

Atatürk'ün okuma ve yazmaya verdiği önemin kitabın etkinliğine olan inancının en güzel örneklerinden biri de şudur: Atatürk'ün isteği üzerine, Cumhuriyet'in ilanından 8,5 ay önce, Şubat 1923'de toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde alınan ve 12 maddeden oluşan Misak-ı İktisadinin Esasları kararlarından 7. maddesinde Kitap Bayramı'nın gerçekleştirilmesinden bahsedilmektedir: "Türkler irfan ve marifet aşığıdır. Türk her yerde hayatını kazanacak şekilde yetişir, fakat herşeyden evvel memleketinin malıdır. Maarife verdiği kudsiyet dolayısıyla (Mevlid-i Şerif) kandil gününü, aynı zamanda **Kitap Bayramı** olarak tes'id eder." Misak-ı İktisadi'nin kamuoyuna duyurulmasını kitapla ilişkili hale getiren kongre divanının bu kararı ile Kitap Bayramı'nın yer alması, kitaptan beklenen faydanın en canlı beklentisidir.⁴

Türk milleti için "kitap, daima bir eğitim-öğretim aracı olarak kabul edilmiştir. Bugün bu durum değişmiş değildir; daha çok kitap, daha çok yayın, daha çok kütüphane ve daha çok okuyucu, Cumhuriyet'in vazgeçilmez ilkeleri olmuştur; Cumhuriyet hükümetlerinin temelini oluşturmuştur."⁵

Ziya Gökalp, Türk toplumu olarak okumaya, eğitim ve öğretime nasıl bakıldığı konusundaki tespitlerini yıllar öncesinden şöyle belirtmiştir:⁶

"Türkiye'yi diğer ülkelerden ayıran hususi bir hal var: Başka milletlerde en seciyeli ve ahlaklı kimseler tahsilde en ziyade ileri gitmiş fertler arasından çıktığı halde, bizde ekseriyetle bunun aksi vaki oluyor.

⁴ HAMİ KARTAY, "Günümüz Matbaacılığının Meseleleri", **Kitap Sempozyumu (15-17 Haziran 1981)**, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987), s.76.

⁵ I. Milli Kitap Fuarı, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987), s. 16.

⁶ Aktaran: YAHYA KEMAL KAYA, **İnsan Yetiştirme Düzenimiz, Politika-Eğitim-Kalkınma**, (Ankara: Nüve Matbaası, 1977), s. 435.

Türkiye’de vatan için en muzır adamlar medrese yahut mektepten nasip alanlardır. İlân-ı meşrutiyetten beri gördüğümüz birçok vakıalar bu paradoksal hakikati teyit etmektedir. Bu vakılardan çıkan netice şudur: Türkiye’de medrese ve mektep, terbiye ettiği fertlerin ahlak ve seciyesini bozuyor. Bizi diğer milletlerden ayıran bu hususiyetin sebebi nedir? Bence bir tek sebebi var: Bu sebep, diğer milletlerin maarifi milli bir mahiyette olduğu halde, bizim maarifimizin kozmopolit bir halde bulunmasıdır.”

Toplum ölçeğinde okuyan bir toplum olup-olmadığımızı belirtmek için ülkede bir yılda üretilen kitap sayısı ve kitapların toplam tirajları bir örnek oluşturmaktadır. Nitekim Türk toplumunun az okuduğunu belirtenlerin örneklemelerinde, Batı ülkelerinde bir yılda üretilen kitap sayısı ile Türkiye’deki üretim karşılaştırılmakta ve bir yargıya varılmaktadır. Toplum genelinde okuma alışkanlığı düzeyine karar vermek görecelidir. Bu nedenle de toplumun genelinde ölçüm imkanı bulunmayan bir eylem için de kesin karar vermek zor görünmekte, bunun yerine kitap üretim sayıları baz alınarak bir yargıya varılmaya çalışılmaktadır. Bu sayılardan yola çıkarak bir sonuca varmak, tabii ki genel olarak bir kanı oluşturmaktadır; ancak bu kanı kesin yargı olamaz.

Türkiye’de okuma düzeyinin gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında oldukça az düzeyde olduğuna yönelik görüşler bulunmaktadır.⁷ Örneğin Fransa’da bir yılda üretilen kitap sayısı (1981 yılında) 26.000, bunların basım sayısı ise 379 milyondur. Japonya’da ise yıllık kitap basım sayısı 3 milyar

⁷ TUNCER YILMAZ, “Yayın Hayatımız ve Kütüphaneler”, *Türk Kütüphaneciliği I*, S: 1, 1987, s.23; UYGUR KOCABAŞOĞLU, “Neden Okusun ki?”, *Bilim ve Sanat*, S: 32, Ağustos, 1983; *Milliyet*, 25 Mart 1993; HÜSEYİN SÖNMEZ, “Kitabı Tüketmeye Alışamadık”, *Hürriyet Gösteri*, S: 122, Ocak 1991, ss.20-23.

nüshadır. Kişi başına düşen kitap sayısı Fransa'da yedi, Japonya'da 25'dir.⁸ İngiltere'de ise bir kişi yılda dokuz kitap satın almakta, ayrıca kütüphanelerden de bir yılda en az dokuz kitap ödünç alarak okumaktadır.⁹ Bununla birlikte istatistiklerde kitap birimi üretilen nüsha olarak değil, üretilen kitap olarak ele alınmakta ve bir kitaptan ne kadar basıldığına dair (yayınevleri bu bilgileri gizli tuttuğu için) kesin rakamlara ulaşma imkanı bulunmamaktadır.¹⁰

Türkiye'de 1991 verilerine göre bir yılda yaklaşık 6000 çeşit kitap yayımlanmaktadır. Bu kitaplar, yaklaşık bir hesaplama ile 2000 nüsha basılsa, bir yılda 12.000.000 adet kitap üretilmiş olacaktır. Türkiye nüfusu 60 milyon olarak alınırsa üretilen kitap sayısının nüfusa oranı 1/5, diğer deyimle 5 kişiye bir kitap olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de nüfusun yüzde 50'sinin kırsal kesimde yaşadığı düşünülürse, kentlerde yaşayanlarda bu oran üç kişiye bir kitap olacağı varsayılabilir.

Türkiye nüfusu köyden kente göç olayı ile birlikte büyük bir devinim içindedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında nüfusun yüzde 75.8'i köylerde yaşarken, bu durum 1990'da yüzde 41'e düşmüştür (EK: 2). Köyden kente göçün en büyük nedeni geçim sıkıntısından kaynaklanmakta ve kent yaşamı, özellikle de büyük kentlerdeki yaşam ve çalışma koşulları, geçim sıkıntısından kurtulmak için büyük bir kurtarıcı gibi görülmektedir. Ancak köyden kente göç edenler, ne tam anlamıyla 'şehirli' olabilmiş, ne de tam köy öğelerini yaşayabilir olmuştur.¹¹ Buna bağlı olarak 1950'li yıllardan başlayarak

⁸ ÖNDER ŞENYAPILI, "Kitap Sevmeyenler Ülkesi", *Yazko Edebiyat*, S: 34, Ağustos 1983, s. 88; T. YILMAZ, s. 24.

⁹ *Book Publishing in the United Kingdom, Key Facts 1989*, (London: The Publishers Association, 1989), s. 15.

¹⁰ ROBERT ESCARPIT, *Edebiyat Sosyolojisi*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1968), s. 21.

¹¹ EMRE KONGAR, *Demokrasi ve Kültür*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993), s. 95.

kentlerin kenarlarında 'gecekondu semtleri' oluşmaya başlayarak, köy-kent kültürleri arasında yaşayan yeni bir toplum örneği ortaya çıkmıştır. 'Arabesk toplum' olarak da adlandırılan gecekondu yaşamı, köylü-kentli yaşamı ve kültürleri arasında da bir 'arabesk kültür' doğurmuştur.

Arabesk yaşam ve arabesk kültür, kitap ve okuma eylemine uzak kalmış bir yapıdadır. Bu yaşamda, özellikle genç erkekler tarafından okunan resimli-çizgi roman türü (Red-kid, Tommisk, Teksas, Conan, Zagor gibi) kitaplar yeğlenmekte, ancak askerlik dönemi sonrası bu kitaplardan da tamamen uzaklaşmaktadır.

19. TÜRKİYE'DE OKUMA ALIŞKANLIĞI İLE SORUNLARINA TOPLU BAKIŞ

1930'lara kadar Türkiye'de okuryazarlık belirli bir topluluğa özeldi. Halkın yüzde 80'i hiç okuma-yazma bilmemekteydi. He ne kadar kentlerde ibtidai, rüştiye, idadi isimleri altında ilk, orta, lise dengi okullar olsa da bunlar yalnız şehirlerde ve bazı kasabalarda bulunmaktaydı. O zamanlar halkın yüzde 75-80'i kırsal bölgelerde olduğundan okur-yazar oranı da doğal olarak düşüktü. Örneğin "1920'lerde İstanbul'da günlük gazetelerin 3000, kitapların da 1000 adet satılabilmesi bir başarı sayılmaktaydı. 1936 yılında Mahmut Bozkurt'un 'Allaha Ismarladık' romanı 3000 adet basıldığında Babıali'de bir olay olmuştu."¹²

Türkiye'de bir yılda üretilen kitap (EK: 10) ve yaklaşık kitap basım miktarı gözönüne alındığında A.L.A.'nın kriterlerine göre, az okuyan, belki de hiç okumayan bir toplum olduğumuz görülecektir. 1993 yılı itibariyle yayımlanan toplam 6000 kitabın birçoğunun¹³ ders kitabı ya da yardımcı kitap olarak öğrencilere yönelik yayımlandığına gözönüne alınırsa, Türk

¹² BSMEN Matbaacılık Dergisi, S: 13, Yıl: 5, Ocak 1989, s. 21.

¹³ D.I.E. verilerine göre yapılan sınıflamada "ders kitabı" bulunmadığından kesin değerler vermek olası görünmemektedir. D.I.E. sınıflaması: Genel konular; felsefe-ahlak; din-ilahiyat; sosyal bilimler; dil; kuramsal bilimler; uygulamalı bilimler, güzel sanatlar-spor; edebiyat; tarih-coğrafya-biyografya olarak belirlenmiştir.

toplumunda okuma eyleminin çoğunlukla okul çağlarında gerçekleştiği; okul sonrası yaşamda ise kitap okumaya yönelik bir eyleme, mesleki kariyer sınavları ya da meslek-içi eğitim kursları gibi bazı zorunlu durumlar dışında ilgi duyulmadığı ortaya çıkmaktadır. Türk insanı, okuldan mezun olup iş hayatına atıldıktan sonra, "artık okumanın kendisine birşey kazandırmayacağı" düşüncesiyle kitaptan ve okumaktan uzaklaşmaktadır.

T.C. Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü tarafından PİAR Araştırma Limited Şirketi'ne, 1990 yılında, "Niçin Az Okuyoruz?" konulu yaptırılan bir kamuoyu araştırması sonuçlarına¹⁴ göre, anket uygulanan kişilerden yüzde 74'ü okuma düzeylerini yeterli bulamamalarına karşın, yeterince okuduğunu söyleyenlerden yüzde 10.3'ünün bir ay içinde hiç kitap okumadıklarını belirtmeleri, toplumumuzda 'okuma' kavramının da yeterince net anlaşılmadığını göstermesi bakımından ilginçtir. Yukarıda belirtildiği gibi Türk toplumunda birçok kişinin iş yaşamında, mesleki kaygular nedeniyle kitap okudukları dikkate alınrsa, okumanın da mesleğe yönelik kitap ya da diğer yayınları okuma biçiminde algılandığı düşünülebilir.

Anket uygulanan kişilerden kitap okuduğunu belirtenlerin yüzde 36'sı, okumak için günde 1/2 saatten daha az zaman ayırdıkları ve bunların da yüzde 67'sinin hiç kitap okumadıkları, bu zamanı gazete ve dergi okuyarak değerlendirdikleri belirlenmiştir.

Anket uygulananlardan yüzde 8.8'inin evinde hiç kitap bulunmadığı, yüzde 10'unun 10'dan az, yüzde 31.6'sının 10-50 arasında kitabı bulunmaktadır. Bu da daha önceki bölümlerde üzerinde durulan, çocuğun

¹⁴FAHRETTİN ÖZDEMİRCİ, "Niçin Az Okuyoruz?Kamuoyu Araştırması Sonuçlandı", Türk Kütüphaneciliği, C: 4, S: 3, 1990, ss. 154-155.

okuma alışkanlığı kazanmasında evdeki kitaplığın önemli olduğu olgusundan hareketle, Türk toplumunda birçok kişinin evinde hiç kitap bulunmamasının, okumaktan ne kadar uzak olduklarının bir göstergesi olarak görülmektedir. Buradan, evde kitabı bulunmayan kişinin okumaya yönelmeyeceği, okumaya karşı bir ilgi duymayacağı yargısına varılabilir. Deneklerin yüzde 60'ının anne ve babasının kitap okumadığı, yüzde 51'inin büyüdükları evde bir kitaplık olmadığını belirtmeleri, kitap okuma alışkanlığı edinemedede ebeveyn ve ev ortamının ne kadar etkili olduğunu göstermektedir. Bunun bir yansıması olarak deneklerden yüzde 31'i çocuğunu okumaya teşvik edici hiçbir faaliyette bulunmamaktadır.

Araştırma çerçevesinde görüşülen kişilerden yarısından fazlasının yeterli zaman bulamadıkları için okuyamadıkları ve yüzde 36'sı kitap okuma alışkanlığına sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir. Kitap okumama ya da okuyamama bilincinde olunmasına karşın bunu aşmak için bireysel ve toplumsal bir çaba da gösterilmemektedir. Kitap fiyatlarının yüksek oluşunda dolayı okuyamayanlar yüzde 26, televizyon, video ve sinemayı okumaya tercih edenlerin oranı ise yüzde 16 olarak görülmektedir. Kitap fiyatlarının yüksek olmasından dolayı kitap okuyamadıklarını belirtenlere karşın, kütüphane hizmetlerinden yararlananların oranının da düşük olması, Türk toplumu olarak okumayanların "kitap fiyatlarının yüksek olması" bahanesine sığındıklarını düşündürmektedir. Çünkü deneklerden yüzde 39'u hiç kütüphaneye gitmemiş, yüzde 31'i ise birkaç kez gitmişlerdir. Buradan da toplumun büyük bir çoğunluğunun (yüzde 70) kütüphanelerden yararlanmadığı yargısına varmak olasıdır.

Üretilen kitaplar çoğaldıkça ve çeşitlendikçe kitaba karşı duyulan korku

büyümektedir. Bu korkuya bağımlı olarak da toplum olarak görsel-işitsel araçlara daha fazla yönelinmekte, kitap korkusu televizyon ile bastırılmaya çalışılmaktadır. “Yüzyüze ilişkiyi ortadan kaldıran bu oluşum, insan-kitap ilişkisini de ters-yüz etmektedir. İletişim imkanlarının artmasıyla daha çok okumak gerekirken bu yapılmamaktadır. Okuma sevgisi başka sevgilere dönüşmektedir ve kitabın yerini de başka araçlar (televizyon) doldurmaya çalışmaktadır.”¹⁵

Kitap kültürü, insandaki okumaya karşı olan ilgiyle doğru orantılı olarak gelişir. En çok sevilen, birkaç defa okuma arzusu gösterilen kitapların çoğu okul süresince okunan kitaplar değildir. Okul, okuma alışkanlığı kazandırmada önemli bir kaynaktır. Okuma zevki ise, ders kitapları dışında okunan edebiyat ağırlıklı eserlerden kazanılır.¹⁶

Avrupa’da 40 etkinlik üzerinde yapılan bir araştırmada¹⁷, Avrupalıların haftalık olarak zamanlarını nasıl değerlendirdiğine ilişkin elde edilen sonuçlardan bazıları şöyledir: 483 dakika uyuma, 440 dakika iş, 207 dakika televizyon seyretme, 194 dakika radyo dinleme, 75 dakika kitap okuma... Bu verilere göre, Avrupalıların da kitap okumaya televizyondan çok daha az zaman ayırdıkları, bununla birlikte birçok Avrupalının herşeye rağmen kitap okumaktan tamamen uzaklaşmadığı söylenebilir.

Türk toplumunda kitap ve okumaktan uzaklaşmaya, görsel-işitsel araçlara duyulan aşırı ilgi ve toplum olarak, sözel kültürden sonra yazılı kültürü tam yaşamadan başka bir sözlü kültüre geçtiğimize ilişkin görüşlere¹⁸

¹⁵ MUSTAFA RUHİ ŞİRİN, “Kitap Kültürüne Dair”, *Kütüphaneciliğimiz Üzerine Görüşler* 1987, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987), s. 118.

¹⁶ M. RUHİ ŞİRİN, s. 115.

¹⁷ *Marketing Araştırmacı Medya*, S: 11, Aralık 1993.

¹⁸ E. KONGAR, s. 26; ŞAHİN BEYGU, “Kitabın da Söyleyecek Sözü Var”, *Hürriyet Gösteri* ‘86, s. 10.

bağlı olarak toplumun genelinde okuma alışkanlığı bulunmamasına karşın, büyük kentlerdeki gençlerin, özellikle de üniversite gençliğinin yoğun şekilde kitap okuduğu belirlenmiştir. 1 Ocak-15 Şubat 1995 tarihleri arasında İstanbul'da yapılan "1990'ların Gençliği" araştırmasından¹⁹ elde edilen bulgulara göre, gençlerin yüzde 40'ı ayda 1-2 kitap okurken, ayda 4 ve fazlası kitap okuyanların yüzde 12 olduğu, bunun yanında düzenli biçimde okumayanların oranının ise yüzde 29.5 olduğu tespit edilmiştir. Sık kitap okuyanların büyük bölümünün üniversite öğrencisi olması yanında, kitap okumayanların ya da az okuyanların okumama bahanelerinin ise "zamanlarının olmadığı" ya da "kitap okumayı sevmedikleri" üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Bu bulgularla daha önceki bulgular karşılaştırıldığında şu sonuca ulaşmak olasıdır: Türk toplumu, genelde okumaya ve kitaba karşı aşırı bir ilgi ve istek duymamakta ve toplum genelinde okuma alışkanlığı olgusundan pek bahsedilememektedir. Bununla birlikte, özellikle büyük kentlerde ve üniversite öğrencileri arasında okumaya ve kitaba yönelik yoğun ilgi ve istek bulunmaktadır. Toplumun bu kesimleri, diğer iletişim araçları yanında okumaya da zaman ayırabilmekte ve bunu kültürel gelişmenin bir zorunluluğu olarak da düşünmektedirler.

Türkiye'de yaklaşık 5 kişiye bir kitap düşmesine karşın, yapılan anketlerde sorulan "Boş zamanlarınızı nasıl değerlendirirsiniz?" benzeri sorulara, kitap okuduğunu belirten kişilerin oranı oldukça çoktur. Öte yandan, bu kişilerin en son okudukları kitabı hatırlayamamaları ya da bunu yanıtlamakta zorlanmaları, "boş zamanlarımda kitap okurum" yanıtının

¹⁹Türkiye'de 90'ların Gençliği, İstanbul Mülkiyeliler Vakfı Sosyal Araştırmalar Merkezi, (İstanbul: Yeni Yüzyıl Kitaplığı, Türkiye'nin Sorunları Dizisi: 2, 1995), s. 39.

gerçeği yansıtamayacağı ortadadır.²⁰ Gerçekten de birçok kişi, boş zaman eylemi olarak kitap okuduğunu, müzik dinlediğini, televizyon seyredip sinemaya gittiğini belirtmelerine karşın, Türkiye’de satılan kitaplar ve kütüphanelerden ödünç alınan kitap oranlarına bakıldığında, buna ek olarak kitap okuduğunu belirtip, en son okuduğu kitabı hatırlamama gibi faktörlerle birlikte, toplum olarak kitap okuru olduğumuzu belirtmemizin gerçek yaşamda yansımaları bulma imkanı bulunmamaktadır. “Çünkü, gerçekte, boş zamanlarda kitap okunmaz. Okunmadığına kanıt çoktur. Konutlarda kitaplığı olan kaç aile var? Elbette sayı verilemez; ama, kitap girmeyen evlerin çok olduğu da bir gerçektir.”²¹

A. TÜRKİYE’DE OKURYAZARLIK VE OKUMA ALIŞKANLIĞI KARŞILAŞTIRMASI

Okuryazar, “okuması yazması olan, öğrenim görmüş kimse”²² olarak tanımlanmakla birlikte; bazı ülkelerde, birkaç satırı veya bir posteri ya da tabelayı okumak, okuryazar olmak için yeterli sayılırken, bazı ülkelerde de ilkokulun beşinci yılından sonra devam etmeyenler okuryazar sayılmamaktadır.²³ Unesco²⁴ okuryazar kişiyi, bilgiyi edinen; topluluk içinde etkin işlevler için aktivitelerle yeteneklerini ortaya koyan ve belli yıllar süresince okulda eğitim gören kişi” olarak tanımlanmaktadır. Türkiye’de okuryazarlık olgusu ise, “ismini yazıp imza atabilen kişi” olarak değerlendirilmektedir. Örneğin, özellikle resmi evraklara ve noter

²⁰ Ö. ŞENYAPILI, s. 89.

²¹ Ö. ŞENYAPILI, s. 89.

²² Türkçe Sözlük, (Ankara: T.D.K.,1993).

²³ Literacy 1972-1976, (Paris: Unesco, 1980), s. 11; Aktaran: ÖZÇELEBİ-CEBECİOĞLU, s.34.

²⁴ Literacy as a Factor in Development, (Paris: UNESCO, 1965)

işlemlerindeki evraklara, “okudum, kabul ettim” ve isim yazarak imzalandığı takdirde o kişi okuryazar olarak kabul edilebilmektedir. Gerçekte “okunduğu” belirtilen evraklar okunmadan imzalanmakta, evrağı düzenleyen görevli kişi yazdıklarını özetleyerek, kişiden bu evrağı kabul ettiğini belirten “okudum, kabul ettim” ibaresini yazıp imzalanmasını istemektedir. Durum böyle olunca, okuryazarlık, memurun yazdıklarını özetlemesi ve muhatabın bunu imzalaması biçimine dönüştürülmüş olmaktadır.

Bunun dışında, Türkiye’de, öncelikle okunması için basılmış birçok kağıt, baskı detayları yüzünden “okunmaması için üretilmiş kağıt” biçimine dönüşmektedir. Örneğin, sigorta poliçeleri, ev aletleri kullanım kılavuzları, ilaç prospektüsleri de kullanmadan ya da şartlarını kabul etmeden önce okunması amacıyla üretilmişken, bu kağıtların çok küçük puntolu olarak dizilmesi nedeniyle normal insan gözünün dahi birkaç satır okuyup yorulduğu metinler biçimine dönüşmekte ve dolayısıyla “okunmamak üzere basılmış kağıt” niteliğine dönüşmektedir. Bu nedenle de sigorta poliçesini imzalayan kişi poliçe kapsamından tam haberdar olamamakta, ilaç prospektüsünü okumayan hasta ilacın nasıl kullanılacağını tam bilememektedir. Tüm ilaçlarda yer alan prospektüsler, Türk insanının anlayamayacağı şekilde tıp terimleri ile yazıldığından, küçük yazılara rağmen okunsa da bir anlam çıkarmak pek olası görünmemektedir. Sigorta poliçeleri, kullanım kılavuzları, ilaç prospektüsleri gibi materyallerin kolay okunabilir ve kolay anlaşılabilir şekilde yazılması ve basılması, ülkemizdeki okuma kültürüne yardımcı olacak; Türk insanı, birşeye imza atarken ya da birşey satın alırken, neye ve hangi koşullarda imza attığını bilecek; satın aldığı şeyin de nasıl ve ne amaçla kullanılacağını öğrenebilecektir.

Bireyin, toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel yaşamında uygulanmayan, kullanılmayan, kurukuruya bir okuryazarlığı savunmak mümkün değildir. Başta UNESCO olmak üzere çeşitli uluslararası kuruluşların üzerinde durduğu "işlevsel okuma yazma" kavramına göre okuryazarlık, artık kendi başına bir amaç olmaktan çıkmıştır. Okuryazarlık kavramına, daha verimli üretim, toplumsal ve siyasal yaşama daha etkin biçimde katılma için bilgileri, becerileri edindirme işlevi de yüklenmiştir.²⁵

İşlevsel okuryazarlık, yalnızca okuma yazma öğrenmenin değil, aynı zamanda bireyin toplumsal, sivil, ekonomik, kültürel rollerine hazırlanmanın yolu olarak benimsenmelidir. Yaşam düzeyini iyileştirme, geliştirme, toplumsal-siyasal yaşama daha büyük ölçüde etkin olarak katılma, çevresindeki dünyayı daha iyi anlama için yetişkine kaçırdığı fırsatı yakalama olanağı verilmelidir.

Okuryazarlığın etkili ve sonuç getirici olabilmesi için okuma yazmayı öğrenen yetişkine bol okuma olanakları yanında, öğrenme, okuma zevkini geliştiren, ufkunu genişleten bir altyapı da sağlanmalıdır. Her türden kitaplıklar, basma, çoğaltma ve yayma araçları, müzeler, kültür kulüpleri, toplum merkezleri gibi. Okuryazarlığın bireysel ve toplumsal yararları demokratik bir siyasal ve kültürel ortamda gerçekleşebilir. Sansürsüz, özgün basın, yaygın kitaplık ağı, ucuz kitap, haberleşme özgürlüğü, okuryazarlığın işlevselliğini artırmanın ön koşuludur.²⁶

a. Okuryazarlığa İlişkin Sayısal Veriler

Türkiye'de okuma yazma eğitimi almak, bunun için de ilköğretim

²⁵ CEVAT GERAY, "Okuryazarlık İşlevsel Olmadıkça", Cumhuriyet, 3 Temmuz 1983, s. 2.

²⁶ C. GERAY.

okuluna gitmek Anayasal bir gerekliliktir ve bu hak Anayasa güvencesi altındadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Madde: 42, 5. fıkrada bu şöyle belirtilmektedir: “İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır.”

Cumhuriyet’in kurulduğu yıllarda 6 ve daha yukarı yaşlarda bulunan 12.862.754 kişinin 10.344.981 kişisi okuma-yazma bilmezken, 2.517.773 kişi okuma yazma bilmekteydi.

1980 yılı sayımlarına göre 6 yaş ve yukarisındaki 37.523.622 kişiden 12.197.323’ü okuma-yazma bilmez, 25.311.210’u okuryazardı. 1980 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre, yaklaşık üç kişiden iki kişisi okuma yazma bilmektedir. Kadın nüfus içinde okuryazarlık oranı, erkeklere oranla (yüzde 60.01) daha düşük düzeyde idi (yüzde 39.99).

1985 yılı sayımlarına göre, 6 yaş ve yukarisındaki 43.112.337 kişiden 33.321.762 kişi okuryazar, 9.703.662 okuma-yazma bilmezdi. Oran olarak bu sayımda da erkek okuryazar nüfusunun (yüzde 86.35), kadın okuryazar nüfusuna (yüzde 68.02) göre daha yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

1990 yılı sayımlarına göre, 6 yaş ve yukarisındaki 49.163.110 kişiden 39.555.483 kişi okuryazar, 9.587.981 okuma-yazma bilmezdir. Bu sayıma göre, Türkiye’nin okuryazar nüfusu bir önceki sayıma göre artış göstermiştir. Okuryazar erkek nüfus oranı yüzde 88.78’e, kadın okuryazar nüfus oranı ise yüzde 71.95’e yükselmiştir. Ancak burada da kadınların erkeklerden daha az okuryazar olduğu görülmektedir (EK: 2-3-4).

1992-1993 öğretim yılında, 50.189 ilkokulda 6.908.986 öğrenci öğrenim görmekte ve 237.557 öğretmen görev yapmakta, 7.618 ortaokulda 2.498.545 öğrenci ve 53.414 öğretmen bulunmaktadır. Buna göre ilk ve ortaokulda

yaklaşık 9.5 milyon öğrenci öğrenim görürken 240 bin öğretmen de görev yapmaktadır. Buna lise ve üniversite öğrenimi de katılınca yaklaşık 13 milyon okuma eylemi içinde bulunan büyük bir okuryazar potansiyeli oluşmaktadır. Potansiyel olarak "okur" konumunda olan bu kitle, ülkede bir yılda üretilen kitap (tahmini 12 milyon nüsha) ile karşılaştırıldığında, bu kitledeki kişi başına yaklaşık bir kitap düşmektedir. Bu kitle dışında toplumda kitap okuyanlar da bulunacağına göre, potansiyel okur olması gereken birçok kişinin de okumadığı sonucuna varılacaktır.

Okuryazarlık eğitime bağlı olarak kazanılan bir yetenektir. Türkiye'de eğitim-öğretimin yaygınlaşmasına koşut olarak, 1990'da toplam okuryazarlık oranı yüzde 80.46'ya yükselmiştir. Çeşitli düzeylerde eğitim alanlarının oranlarında, daha önceki yıllara kıyasla artışlar kaydedilmiştir. Ancak 1985-1990 döneminde nüfusun genel eğitim düzeyindeki artışlar yeterli düzeye çıkarılamadığı gibi, kadın-erkek arasındaki eğitim farklılığı da kapatılamamıştır.²⁷ (EK: 3-4).

Üç büyük ilde, Ankara, İstanbul ve İzmir'de, okuryazarlık oranlarındaki artış yavaş olmuştur. 1990'da bu üç ilde, halihazırda okuma yazma bilmeyen kimseler bulunmakta ve bunların içinde kadınlar çoğunluğu oluşturmaktadır (yüzde 15). İzmir'in köylerinde bu oran yüzde 28.81, Ankara'nın köylerinde yüzde 27.27 olarak belirlenmiştir.²⁸

Okuryazar olma ile okuma alışkanlığına sahip olma farklı kavramlardır. Okuma alışkanlığı edinebilmek için iyi bir okuryazar olmak gereklidir. Diğer deyişle, okuma alışkanlığı kazanmada iyi bir okuryazar olmak ilk ve en önemli aşamadır. Okuryazar olmak, okuma alışkanlığına

²⁷ Nüfus ve Nüfusun Yapısı, (Ankara: DPT Yayın No: 2369, 1994) s.18.

²⁸ Nüfus ve Nüfusun Yapısı, s. 19.

sahip olmak anlamına gelemez. Bu bağlamda ülkelerin ya da bireylerin okuryazar olup olmadıklarını sayısal verilerle tespit edip, bu sonuca dayanarak, "okuma alışkanlığı vardır/yoktur" gibi kesin saptamalara varmak olası değildir. Ancak, okuryazar oranının yüksek olması, ülkenin eğitim sisteminin iyi işlemesine bağlanarak, buradan da okuma alışkanlığı oranının yüksek olmasından bahsedilebilir. Çünkü birçok ülkede, okuma alışkanlığı kazanmanın okul yıllarında sağlanması hedeflenmekte, öğrenciler okumaya yönlendirilmekte ve dolayısıyla kitap tüketimi de öğrenim görenler arasında daha yüksek oranda gerçekleşmektedir.

b. Gençlerde Kitap Okuma Alışkanlığı

Türkiye genç nüfus yapısına sahip bir ülkedir. Nüfusun yüzde 37'si 15 yaşın altındadır. Türkiye'de 1985'de 25.51 olan ağırlıklı ortalama yaş, 1990'da 26.43'e yükselmiştir²⁹ ve yine de nüfus genel yapısı itibariyle genç nüfustur (EK: 5).

Genç nüfusun okuma alışkanlığına değinirken, 'genç' kavramı olarak 12-24 yaş arasını göz önüne almak yararlı olacaktır. Çünkü gerek ortaöğretim kurumlarında ve gerekse de yükseköğretim öğrencilerine yönelik yapılan çeşitli araştırmalarda 'genç' kelimesi kullanılmaktadır.³⁰

Türkiye nüfusunun genç olması nedeniyle kitap okuma alışkanlığının gençlerde daha yaygın olacağı düşünülebilir. Gençler üzerinde yapılan

²⁹ Nüfus ve Nüfusun Yapısı, s. 12.

³⁰ ÖZER SOYSAL, "Türkiye'de Gençlere Özgü Okuma Davranışları", *Türk Kütüphaneciliği II*, S: 4, 1988, s. 151; BİRSEN GÖKÇE, *Orta Öğretim Gençliğinin Beklenti ve Sorunları*, (Ankara: MEB Yayınları 1984, s. 144; YAVUZ DONAT, "1990'lı Yıllarda Türk Gençliği Araştırması", *Milliyet*, 22 Mart 1993, s. 2; 12-24 Yaş Gençlerin Sosyo-Ekonomik Sorunları, (Ankara: M.E.G.S. Bakanlığı, 1986), s. 277; MAHMUT TEZCAN, *Boş Zamanlar Sosyolojisi*, (Ankara: A.Ü., Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayın. No: 174, 1993), s. 134.

anketlerde, gençlerin genellikle okumaya istek duydukları, ancak değişik faktörlerin etkisiyle okuyamadıkları belirlenmiştir.

1992 yılında, dönemin Milli Eğitim Bakanı Köksal Toptan tarafından Piar-Gallup şirketine yaptırılan "1990'lı Yıllarda Türk Gençliği Araştırması"³¹ na göre okuma yazma bildiği halde, son bir ay içinde eline kitap almamışların oranı yüzde 61.3 olarak belirlenmiştir. Kitap okumayla arası olmayan gençlerin okumama mazeretleri Tablo: 4'te belirtilmiştir.

Tablo: 4 Türk gençliğinin okuma eğilimleri: (% olarak)

Kitap okuma alışkanlığım yok	50.2
Vaktim yok	16.6
Boş zamanımda yorgunum	10.6
Televizyon, video, film izliyorum	10.5
Kitap fiyatları pahalı	4.6
Dersim var	3.4
Diğer nedenler	4.1

Yavuz Donat, Türk gençleri arasında okuma alışkanlığı bulunmamasını Türk Eğitim Sistemi'nde okuma alışkanlığı verilmemesine, "kitabın pahalı olması"nın ise yalnızca bir "bahane" olacağına bağlamaktadır.

Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik 3. ve 4. sınıf öğrencilerine yönelik yapılan bir ankette³² üniversite öğrencilerinden yüzde 18'i boş zaman etkinliği olarak kitap ve yüzde 18'inin de gazete ve dergi okuduğu belirlenmiştir. Anket uygulanan öğrencilerden yüzde 35'i 11-30, yüzde 34'ü 51'in üstünde, yüzde 18'i 31-50 ve

³¹ YAVUZ DONAT, "1990'lı Yıllarda Türk Gençliği Araştırması", *Milliyet*, 22 Mart 1993, s. 2. Araştırma; İstanbul, Ankara, İzmir, Kırklareli, Bursa, Eskişehir, İçel, Şanlıurfa, Konya, Gaziantep ve Zonguldak illerinde yapılmıştır.

³² TÜLİN SAĞLAMTUNÇ, "Öğrencilerin Ders Dışı Okuma Alışkanlıkları Üzerine Bir Araştırma", *Türk Kütüphaneciliği IV*, S: 1, 1990, ss. 6-7.

yüzde 12'si 1-10 arasında kitap sahibidirler.

Ülkemizde kitap alıcısının yarısından fazlasını öğrenciler oluşturmaktadır. Öğrencilerin dışında kalan kitap okurlarının büyük çoğunluğunu ise öğretmenler, meslek sahibi aydınlar ve kitaba yakınlığı ile bilinen sendikali işçiler teşkil etmektedir.³³

c. Yetişkinlerde Kitap Okuma Alışkanlığı

Türkiye'de çocuklarda ve gençlerde okuma alışkanlığının yerleşmemesinde yetişkin nüfusun büyük rolü bulunmaktadır. Yetişkin nüfusun büyük bölümü okuryazar olmasına karşın okumaya karşı bir ilgi duymamakta, birçok kişinin evlerinde birkaç tane dahi kitap bulunmamaktadır. Çocuklar bu kitapsız ve okumasız ortamdan ister-istemez etkilenmekte ve onlar da okuldan sonraki yaşamlarında okumaktan ve kitaptan tamamen kopmaktadırlar.

c.a. Ailede okuma alışkanlığı

Çocukların okumayı ve kitabı sevmelerinde ve bunu bir alışkanlık olarak kazanmalarında ailenin çok önemli etkileme gücü bulunmaktadır. Üniversite gençliği üzerinde yapılan bir araştırmada,³⁴ deneklerin yüzde 41'i, ailelerin çocuklarını okumaya yönlendirmek konusunda hiçbir çaba sarfetmediklerini belirtmişlerdir. Bu da Türk aile yapısının çocukları, kitaba ve okumaya yönlendirmekten uzak olduğunun bir göstergesidir. Çocuklarını okumaya yönlendirmek isteyen ailelerin yüzde 26'sı da bu yönlendirme için

³³ I. Milli Kitap Fuarı, s. 41.

³⁴ T. SAĞLAMTUNÇ, s. 8.

çocuklarına birkaç kitap hediye etmekten öteye bir çaba göstermemiş, hediye ettikleri kitapların okunması için herhangi bir motive edici eylem sergilememişlerdir. Ailelerin yüzde 13'ü ise, çocuklar için evde kitaplık kurmuş ve ancak ailelerin yüzde 2'si çocuklarının kütüphaneyi tanuması ve sevmesi için onları kütüphaneye götürmüşlerdir.

Türk aile yapısına yönelik yapılan bir araştırmada³⁵ yine, Türk ailesinin genel olarak kitabı ve okumayı sevmediğini ortaya koymaktadır. Bu araştırma sonuçlarına göre hane halkı reislerinden yüzde 42.86'sının hiç kitap okumadığı ve bunların yüzde 46.78'inin kırsal kesimde, yüzde 39.91'inin de kentlerde yaşadığı bulunmuştur. Hane halkı reislerinden yüzde 33.15'i dini ve ahlaki yayınları okumakta, bunların yüzde 38.55'i kırsal kesimde, yüzde 29.09'u da kentlerde yaşamaktadırlar (EK 6).

c.b. Çalışan kesimde okuma alışkanlığı

Yetişkin nüfusun okuma alışkanlığı üzerinde dururken, Türkiye'de çalışan kesimin de fazla kitap okumadığını belirtmekte fayda vardır. Çalışan kesimde kitap okuyanların okudukları kitaplar ise, çoğunlukla kendi uzmanlık ya da çalışma hayatına yönelik eserlerden oluşmaktadır. Örneğin: "Ürkütücü bir tablo olarak, üniversite öğretim kadrolarının kitapla, okuma ile ilgileri çok zayıf düzeyde bulunmaktadır. Birçok akedemisyen, mesleği dışında genel kültür konularıyla ilgilenmemekte, çok önemli bir kısmının edebiyat zevki bulunmamakta, toplumda tartışılan konu ve kavramlarla bağlantısı avam düzeyinde olmaktadır. İstanbul'daki tıp fakülteleri öğretim üyeleri arasında yapılan soruşturmada, yeni romanlardan haberdar olan çok

³⁵ BEŞİR ATALAY ve diğer., Türk Aile Yapısı Araştırması, (Ankara: DPT, Sosyal Planlama Genel Müd., 1992), ss. 237-239.

az sayıda öğretim üyesi çıkmış, bu romanları satın alan ve okuyanın ise yok denecek kadar az olduğu görülmüştür.³⁶ Bu durum 1981 yılında da benzer bir durum sergilemiştir.³⁷ Buna göre öğretim üyelerinin, branşlarına yönelik yayınları okudukları, bunların dışındaki kitapları okumaya fazla zaman ayıramadıkları söylenebilir.

Öğretim üyelerinin durumuna benzer bir okuma eylemi de din görevlilerinde gözlenmiştir. Nitekim din görevlilerine yönelik yapılan bir araştırmada,³⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde görev yapan din görevlilerinin büyük çoğunluğunun (yüzde 81.25) halen bir kitap okudukları ve bu kitaplardan büyük çoğunluğunun (yüzde 65.55) din kitabı olduğu belirlenmiştir. Din görevlilerinin yüzde 80.19'u, halen okudukları kitabı satın almış, yüzde 10.88'i ise tanıdık birisinden ödünç almıştır.

Tablo 5: Din görevlilerinin okuma eğilimleri

OKUDUĞUNUZ KİTAP NE TÜRDEDİR?		ŞU ANDA OKUDUĞUNUZ KİTABI NASIL TEMİN ETTİNİZ?	
	%		%
Okul kitabı	5.61	Satın aldım	80.19
Teknik kitap	0.42	Kütüphane. ödünç aldım	3.31
İlmi bir kitap	15.40	Tanıdıktan ödünç aldım	10.88
Dini kitap	65.50	Hediye edildi	4.13
Edebi kitap	1.54	Diğer	1.46
Fikir/kültür kitabı	10.62		
Çocuk kitabı	0.14	Toplam	100
Diğer	0.60		
Toplam	100		

Halk bağlamında okuma alışkanlığının yetişkinlerin yarıya yakınında

³⁶ İSMAİL KARA, "Kitabın, Kültürün Muhatabı Kim?" *Zaman - Aile Eki*, 2 Nisan 1994.

³⁷ "Bilim Adamlarımız Edebiyat Kitabı Okuyor Mu?", *Hürriyet Gösteri*, S: 8, Temmuz 1981, ss. 72-74.

³⁸ *Din Görevlilerinin Okuma Motivasyonlarını ve Genel Kültürel Düzeylerini Ölçme ve Değerlendirme Araştırması*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), ss. 18-19.

(yüzde 42.86)³⁹ hiç bulunmamasına karşın, toplumda eğitim-öğretim ve din hizmetinde bulunanlarla, belirli işlerle uğraşanların mesleklerine yönelik olarak, yenilik ve gelişmeleri izlemek bağlamında kitap okudukları görülmektedir.

İlk, orta ve lise öğretmenlerine yönelik yapılan çeşitli araştırmalarda⁴⁰, öğretmenlerin de fazla kitap okumadıkları belirlenmiştir. Bu araştırmalardan biri 1964-1968 yılları arasındaki beş yılda öğretmenlerin yüzde 90'ının tarihi, toplumsal konularla, mesleki alanda kitap okumadıkları, beş yılda, 675 öğretmenden 15'inin 10 kitaptan fazla okuduğu, kalan 660 öğretmenin yılda 10 kitabın altında kaldığı, 510'unun ise hiç kitap okumadığı ortaya çıkmıştır. 1965 sonrası yıllardaki öğrenci hareketleri gözönüne alınırsa ve 1965-1970 yıllarında, özellikle üniversite öğrencileri arasında kitap okumanın en üst düzeyde gerçekleştiği düşünülürse bu araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin çoğunun kitap okumaması oldukça yadırganacak bir davranış olarak görülmektedir.

1979-1980 öğretim yılında Ankara'daki 56 ilk ve orta dereceli okul üzerinde yapılan diğer bir araştırmadaki⁴¹ görünüm biraz daha iyileşme göstermiştir. Bu okullardan ilköğretim düzeyinde 511 ortaöğretim düzeyindeki 3066, toplam 3577 öğretmenden; ilkokul öğretmenlerinden 254, ortaokul öğretmenlerinden 215, lise öğretmenlerinden 2083'ü kitap okuduklarını belirtmişlerdir.

³⁹ Türk Aile Yapısı Araştırması, s. 238.

⁴⁰ TURHAN BERKOK, "Öğretmenlerimizin Okumaya Karşı Olan İlgileri", Milli İşık II, S: 24, 1969, ss. 18-19; Aktaran: ÖZER SOYSAL, ss. 150-154.

⁴¹ MEHMET DÜNDAR, "Başkent Ankara'dan Türkiye Okul Kitaplıklarına", Öğretmen Dünyası, S: 29-30, Mayıs-Haziran 1982, ss. 13-17, 15-19.

d. Boş Zaman Eylemi Olarak Okuma Alışkanlığı

Uluslararası Boş Zamanları İnceleme Grubu, boş zamanı şöyle tanımlamıştır: “Boş zaman etkinliği, kişinin mesleksi, ailesel ve toplumsal ödevlerini yerine getirdikten sonra özgür iradesiyle girişebileceği dinlenme, eğlenme, bilgi ya da becerilerini geliştirme, toplum yaşamına gönüllü olarak katılma gibi bir dizi uğraşılardır.” Başka bir ifade ile boş zaman, bireyin çalışma saatleri dışında, uykuda geçen zamanının, işe gidip-gelme zamanının ve zaruri gereksinimleri için harcadığı zaman dışında kalan ve bireyin istediği gibi kullanacağı zamandır.⁴²

Boş zaman değerlendirme biçimleri, yaş gruplarına ve mesleklere göre farklılıklar göstermektedir. Çeşitli ülkelerde yapılan araştırmalar bunu doğrulamaktadır. Örneğin İngiltere’de yapılan bir araştırmada, yüksek sosyo-ekonomik düzeyde olan kişiler, yöneticiler, işverenler, boş zamanlarında bir miktar televizyon izlemekte, daha çok fiziksel değerlendirme yollarına (golf, tenis oynamak gibi) başvurmaktadırlar. Elişçileri ise daha çok futbol oynamaktadırlar. ABD’deki araştırmalarda profesörlerin boş zamanlarında daha çok meslekleri ile ilgili konularda kitaplar okudukları, evleriyle ve çocuklarıyla, sporla ve mesleksi olmayan örgütlerle pek fazla uğraşmadıkları saptanmıştır.⁴³

Okuma eylemi genellikle bir boş zaman eylemi olarak kabul edilmektedir. En önemli boş zaman değerlendirme araçlarından biri olan kitap, ancak okuma alışkanlığı olanlara hitap edebilmektedir. Bu alışkanlığı kazanmak ise ev, okul ve çevreden gelen etkilere bağlıdır. Herşeyden önce bireyin okuyarak bilgi kazanmaya ve eğlenmeye, dinlenmeye ihtiyaç

⁴² Aktaran: M. TEZCAN, s. 10.

⁴³ M. TEZCAN, s. 19.

duyması gerekir. Fakat toplumumuzda bireyler özellikle eğlenme ve dinlenmeyi kitap dışında başka araçlar yardımıyla gerçekleştirmektedir. Gençler için de aynı şeyi söylemek mümkündür. Kişi, hangi eğitim düzeyinde olursa olsun, gereksinim duyduğu taktirde, kendisine uygun bir kitap mutlaka bulup okumaya gayret gösterebilir.

Ülkemizde kırsal kesimdeki kadınların ev, tarla, hayvan ve çocuk bakımı işlerinden dolayı pek boş zamanları bulunmamaktadır. Bu işlerden arta kalan zamanlarını ise çoğunlukla örgü ve çeyiz hazırlama işleri ile geçirmekte, okumaya hiç zaman ayırmamaktadırlar. Kırsal kesim erkekleri ise boş zamanlarının büyük çoğunluğunu kahvede oyun oynayarak ve sohbet ederek geçirmekte, kitap ve gazete okumaya zaman ayıranların sayısı çok az olmaktadır.⁴⁴

Kentlerin gecekondu yörelerinde ise boş zaman etkinlikleri genellikle radyo dinleme, televizyon seyretme, gazete okuma, maça veya kahveye gitme, komşu ziyaretleri oluşturmaktadır. Kentlerin üst sosyo-ekonomik tabakalarında yaşayanların boş zaman etkinliklerinde ise opera, tiyatro, konsere gitme, kağıt oyunları, yazın yazlığa veya denize gitme ve çeşitli hobiler önem kazanmıştır.⁴⁵ Bunlara bağlı olarak kır ve kent yaşamında, kitaba ve okumaya, boş zaman etkinliği olarak da yeterince yer ve değer verilmediği görülmektedir.

e. Okuma Alışkanlığı Kazanmada Çevresel Faktörlerin Rolü

Kitap okuma alışkanlığı kazanma sürecinde, bireyin üzerinde çevresel

⁴⁴ 200 kişi üzerinde yapılan bir köy araştırmasında, boş zamanlarında kahvede oyun oynayıp sohbet edenlerin sayısı 107 (yüzde 53.5), gazete ve kitap okuyanların sayısı 11 (yüzde 5.5) olarak bulunmuştur. (Aktaran: M. TEZCAN, s. 155).

⁴⁵ M. TEZCAN, s. 158.

faktörlerin büyük etkisi bulunmaktadır. Bu faktörleri arkadaş, okul, kütüphaneler, kitap fuarları, yayımcılar ve Devletin yayım politikaları olarak sınıflandırmak olasıdır.

e.a. Arkadaş çevresi

Bireyin kitap okumayı sevmesinde ve okuma alışkanlığı kazanmasında, arkadaş grubunun etkisi büyüktür. Bireyin okuduğu kitabı arkadaşlarına tavsiye etmesi ya da etmemesi, arkadaşları ile bu kitabı tartışması, eleştirmesi, diğer arkadaşlarının da okudukları kitapları anlatmaları bireyin okumaya yönelmesinde etken rol oynamaktadır. Bu tür eylemler, yetişkin bireylerden daha çok, gençler arasında daha etkilidir. Nitekim bir araştırmada⁴⁶, üniversite öğrencilerinden görüş alınanlardan yüzde 13'ü, arkadaş çevresinin kitap okumaya yönlendirme konusunda denegin kendisinden sonraki en etkili etmen olduğunu, deneklerden yüzde 34'ü ise arkadaşlarından okumak için kitap aldığını belirtmişlerdir.

e.b. Okul çevresi

Türkiye'de Milli Eğitim Sistemi ve buna bağlı olarak da ilköğretim ve ortaöğretim okulları, çocuğun kitaba ve okumaya yönlendirilmesinde etkin rol oynamamaktadır. Milli Eğitim Sistemimizin "ezbere" dayalı eğitime ağırlık vermesiyle, öğrencinin kitaba ve okumaya karşı bir istek duyması engellenmekte, öğrenci ezberleyip dersi/sınıfı geçmeyi hedeflediği için, okuma alışkanlığı kazanamadan iş hayatına atılmaktadır.

Okul bağlamında, okul kitaplıkları da ele alındığında, Türkiye'deki

⁴⁶T. SAĞLAMTUNÇ, s. 9.

birçok okulun kitaplığının son derece yetersiz oluşu, öğrencilerin buralardan ödünç kitap alıp okuma isteğini engellemektedir.

Okul kütüphanelerini geliştirmekle görevli Milli Eğitim Bakanlığı, 1927'den bu yana attığı çekingен ve tedirgin adımlarla ilk ve orta öğretimde kurduğu okul kütüphanelerini bir türlü öğretimin organik bir parçası yapamamaktadır. 1976 yılında eklenen bir madde ile okul kütüphanesi kavramına ilk, orta ve yükseköğretim okullarının tamamı alınmıştır. 1980'den sonra bu yönetmelik hiç değiştirilmemiş, ancak genelgelerle özellikle ortaöğretimdeki okul kütüphanelerine işlerlik kazandırılması amaçlanmıştır. 1981 yılında Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde "Okul Kütüphaneleri Şubesi" kurularak okul kütüphanelerinin yaygınlaştırılması, kitap sayısının artırılması ve öğrenciye kitaplık hizmetinin öncelikle okulda başlaması hedeflenmiştir. 1985 yılında ise okullara gönderilen bir genelge ile okul kütüphanesinin önemli olduğu, burada çalışan personele başka iş verilmemesi, kütüphanenin cumartesi günleri de açık tutularak, öğrencilerin Halk Kütüphanelerinde birikmelerinin önlenmesi ve öncelikle okul kütüphanesinden yararlanması öngörülmüştür.⁴⁷

Milli Eğitim Bakanlığı'nın okul kütüphanelerinin geliştirilmesine yönelik atılımlarının öncelikle öğrencinin başka kütüphaneye gitmeden ödevini okul bünyesindeki kitaplıktan yararlanarak hazırlaması biçiminde gerçekleştiği, dolayısıyla kütüphaneden ders bağlamında yararlanılması birinci amaç olarak belirlenerek, öğrencinin ders dışı okuma alışkanlığı kazanmasına yönelik açık bir amaç güdülmemektedir.

Bugün ilk ve ortaöğretim okullarından kaçında kütüphane olduğunu

⁴⁷ MERAL ALPAY, *Kütüphane: Dünü Bugüne Bağlayan Köprü*, (İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İst. Şubesi, 1991), ss. 155-156.

ve bunların ne kadar, hangi hizmetleri verdiğini, istatistikler yardımıyla kesin olarak bilmek mümkün olamamaktadır. Yapılan yerel araştırmalar, öğretmenlerin ve öğrencilerin okul kütüphanesi ihtiyacının büyük olduğunu, çağdaş okul kütüphanelerinin kurulması gereğini ortaya koymaktadır.⁴⁸

Çocuklara okuma alışkanlığı kazandırılmasında derslerin ve ders içeriklerinin de önemli rolü bulunmaktadır. Örneğin, "Ortaöğretim kurumlarında Türk Dili dersleri, yılların eskimiş, geçerliliğini yitirmiş yönetmelik ve yöntemlerine göre sürdürülmektedir. Öğrenciye birkaç yapıt, yazar, kural öğretmekle yetinilmektedir. Düşünce eğitimi henüz gerçekleştirilmemiştir. Okuma alışkanlığı sevgisi hâlâ kazandırılmamıştır. Ezberci eğitim anlayışı Hala etkinliğini sürdürmektedir."⁴⁹ Okullarda edebiyat eğitimi çerçevesinde kazandırılmaya çalışılan okuma alışkanlığı, fazla bir yarar sağlamamaktadır. Edebiyat denilince, yalnızca Divan Edebiyatı anlaşmakta, geçerliğini ve gerçekliğini yitirmiş metinlerle öğrenci karşı karyışa getirilmekte, gençler okuma beğenisinden uzaklaştırılmaktadır. Gençlere okuma alışkanlığı kazandırılmasında edebiyat sevdirmeli, 1940 ve öncesine ait edebiyatla birlikte, çağdaş yazınla da öğrenciyi tanıştırmalı ve çağdaş yazın örneklerine daha çok yer verilmelidir.

e.c. Kütüphanelerin rolü

Kütüphaneler, bireyin maddi imkanları ile sahip olamayacağı ya da satın almak istese de kitapçılarda bulamadığı kitaplardan "ödünç alma" yöntemiyle ya da kütüphane içinde okuyarak yararlanabileceği kurumlardır.

⁴⁸ M. ALPAY, s. 141.

⁴⁹ TURHAN BARAZ, "Yükseköğretim Kurumlarında Türk Dili Eğitiminin Gerekliliği", Kurgu Dergisi, S: 1, Mart 1979, (Eskişehir: E.İ.T.İ.A., TÖEF), s. 216.

Ülkemizde kütüphaneler, halk, çocuk, okul, üniversite/fakülte/yüksekokul ve özel kütüphaneler biçiminde sınıflandırılmaktadır.⁵⁰ Okuma alışkanlığının kazandırılmasında ve kitabın sevdirmesinde etkin görevler üstlenen kütüphaneler ise halk, çocuk ve okul kütüphaneleridir. Halk kütüphaneleri, kadın-erkek her yaşta, her seviyede ve her meslekten okuyucunun çeşitli konulardaki fikir ürünlerinden ücretsiz ve serbestçe yararlanmasını sağlayarak bölgesinin, kültürel, sosyal ve teknik kalkınmasına yardımcı olan kurumlardır.⁵¹

Türkiye’de il ve ilçe merkezlerinde bulunan Halk ve Çocuk Kütüphaneleri, Kültür Bakanlığı bünyesinde faaliyet göstermekte ve dileyen kişiler bu kütüphanelerden ücretsiz kitap alabilmektedirler. Dünyada ilk çocuk kütüphanesi 1835 yılında İngiltere’de kurulmasına karşın, Türkiye’de ilk çocuk kütüphanesi 1952 yılında hizmete açılmıştır.⁵² 1925 yılında Türkiye Cumhuriyeti’ni oluşturan 64 il, 395 ilçeden, 45 il merkezi ve 366 ilçede herkese açık bir kütüphane bulunmuyordu. İstanbul kütüphanelerinde yüzbinlerce kitap bulunmasına karşın bütün Anadolu’da en çok 60-70 bin cilt kitap mevcuttu ve bu kitaplardan büyük çoğunluğu da müzeli eser mahiyetinde olup günün okuma gereklerini karşılamaktan oldukça uzaktı. 1932-1950 yılları arasında Türkiye’deki halk kütüphanesi işlevini büyük ölçüde Halkevi Kütüphaneleri yerine getirmiştir. 1944-1945’de 82 Halk Kütüphanesine karşılık 395 Halkevi Kütüphanesi bulunuyordu. 1948 yılında ise 4730 Halk Odası ve bunların çoğunda da kitaplık kolu, vatandaşın okuma gereksinimlerine hizmet veriyordu.⁵³ (EK: 12).

⁵⁰ Türk Kütüphaneleri ve Diğer Bilgi Merkezleri, (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1989)

⁵¹ OSMAN ERSOY, "Halk Kütüphaneleri", TKDB, S: 32, 1983, s. 1.

⁵² HASAN UYANIK, "Çocuk ve Okuma Eğitimi" TKDB, Cilt: 28, S: 1-2, 1979, s. 27.

⁵³ ASLAN BUĞDAYCI, "Harf Devriminin Basın-Yayın ve Kütüphaneciliğimize Etkileri", I. Halk Kütüphaneciliği Sempozyumu, Bildiriler, (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1993), s. 89.

Kültür Bakanlığı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, Türk toplumunda okuma alışkanlığı oranının artmasına yönelik olarak kütüphaneler bünyesinde çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir. Bunun yanında, kütüphanelerden yararlanan kişi sayıları ve ödünç alınan kitap sayıları her yıl listeler halinde hazırlanarak Genel Müdürlüğe bildirilmekte, bu verilere göre, göreceli de olsa toplumun okuma durumu ölçülmeye çalışılmaktadır.

1985 yılında Halk Kütüphanelerinden 14.896.000 kişi, Çocuk Kütüphanelerinden 1.793.000 kişi yararlanmışken, 1992'de Halk Kütüphanelerinden yararlananların sayısı 19.292.000 kişiye yükselmiş, Çocuk Kütüphanelerinden yararlananlar ise 1.289.000'e düşmüştür (EK: 7).

Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak Halk ve Çocuk Kütüphaneleri, yılın değişik dönemlerinde, çocuklara ve halka kitabı ve okumayı sevdirebilmek amacıyla çeşitli etkinlikler düzenlemekte, ancak bu etkinliklerin toplumda fazla bir yankı bulamadığı da bir gerçek olarak görünmektedir.

1985 yılında Türkiye'de 664 halk, 118 çocuk olmak üzere 782 kütüphane, bu kütüphanelerde 6.228.670 kitap bulunuyordu. 1985'de bu kütüphanelerden 10.536.392 çocuk ve 6.799.573 yetişkin olmak üzere 17.335.965 okuyucu yararlanmıştır. "Yetişkin" diye bildirilen sayının çoğunluğunu ders çalışmak için kütüphaneye giden öğrenciler oluşturmaktadır.⁵⁴

1989 verilerine göre 853 halk ve çocuk kütüphanesi, 40 gezici kütüphane (üniversite kütüphaneleri dahil değil) ve bu kütüphanelerdeki 7.178.051 (+ 100.000 kitap gezici kütüphanelerde bulunmaktadır) kitap

⁵⁴ YAHYA ÖZSOY, "Okul Sonrası Yaşamda Okuma", Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, C: 2, S: 1, 1987, s. 99.

bulunmaktadır. Bu yıl içinde kütüphanelerden 21.476.693 kişi yararlanmıştır.⁵⁵ 1990 yılında ise 29 üniversite kütüphanesiyle birlikte Kültür Bakanlığı'na bağlı kütüphanelerin sayısı 997 olmuş ve toplam kitap sayısı ise 8.930.267 olarak belirlenmiştir. Bu artışa rağmen kütüphanelerden yararlanan kişi sayısında ise bir önceki yıla göre bir düşüş olduğu (18.730.918 okuyucu) görülmüştür. Türkiye'deki tüm kütüphanelerdeki mevcut kitap sayısı, ABD'deki Yale Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki kitap sayısına eşit olması, ülke bağlamında kitap fakiri olmamızın da bir göstergesi sayılabilir.⁵⁶

Çeşitli ülkelerdeki kütüphane ve kitap sayısı ile Türkiye'deki kütüphane ve kitap sayısı karşılaştırıldığında, Türkiye'deki kütüphanelerin birçok ülkedeki kütüphanelerden daha kötü düzeyde olduğu ortaya çıkmaktadır (EK 8).

Halk ve çocuk kütüphaneleri ile gezici kütüphanelerin ödünç kitap verme hizmetinden büyük oranda çocuklar ve öğrenciler yararlanmaktadır. Gezici Kütüphaneler, köylerde ve kent varoşlarında yaşayan, çalışmayan 'ev kızları' tarafından da rağbet görmektedir. Köylerde ve kent varoşlarındaki erkeklerin çok büyük bir kısmı, kahvehaneye gittiklerinden ve hemen neredeyse gece yarısına kadar burada kaldıklarından dolayı okumaya ve kitaba karşı bir ilgi ve istek duymamakta ve gezici kütüphanelerden yararlanmamaktadırlar.

e.d. Kitap fuarlarının rolü

Kitap fuarları, çoğunlukla yayımcı ile okurun, aynı şekilde yazar ile

⁵⁵ TULİN SAĞLAMTUNÇ, "Toplumun Kültürel Kalkınmasında Halk Kütüphanelerinin Rolü", TKDB 40. Yıl Kütüphaneciler Kurultayı, 1989 Bildiriler, (Ankara: Türkiye Kütüphaneciler Derneği, 1990), s. 55.

⁵⁶ "Türkiye Kitap Fakiri", Cumhuriyet, 17 Ağustos 1991, s. 16.

okurun yüzyüze buluştukları ve yüzyüze iletişim kurdukları mekanlar olarak insanlara kitabın sevdirmesinde önemli etkileri bulunmaktadır. Kitap fuarları ile okur, çok çeşitli sayıda kitapla buluşabilmekte, birçok kitabı indirimli olarak satın alabilmektedir. Dünyanın en büyük kitap fuarı uluslararası kapsamda olan Frankfurt Kitap Fuarıdır ve her yıl ekim ayında düzenlenmekte, dünyanın her ülkesinden yayıncılar, yayımladıkları kitapları bu fuarda tanıtılabilmektedirler. Ancak bu fuara Türkiye'den katılan yayınevi sayısı oldukça az düzeydedir.⁵⁷ Frankfurt Kitap Fuarı, (Avrupa'da özellikle de Almanya'da yaşayan) birçok okur için yayın dünyasının bütün yenilikleriyle sergilenme yeridir. Yayıncılara göre de alıcı ve satıcılardan oluşan bir panayırdır.⁵⁸

Unesco aracılığı ile 1972 yılı, Kitap Yılı olarak çeşitli etkinliklerle kutlanmış ve birçok kimsede kitap sevgisinin uyanmasına ışık tutarak, birçok ülkede kitap fuarları düzenlenmesi konusunda fikir vererek bir eylem başlatmıştır.

Türkiye'de ilk kitap fuarı, Atatürk'ün isteği ile 1934 yılında İstanbul Üniversitesi bahçesinde düzenlenmiştir. Bunun dışında Devletçe desteklenen ve yapılan ilk Milli Kitap Fuarı ise Ekim 1987 yılında düzenlenmiştir. I. Milli Kitap Fuarı, yayıncılık sektörünün acil ve hayati sorunlarına çözüm bulmak üzere bir dizi panelle, yayıncı, yazar, dağıtımçı, eleştirmen, okur ve kitapçıların sorunlarının tartışılmasına imkan tanımıştır.⁵⁹

Günümüzde ulusal düzeyde en etkin kitap fuarı, her yıl kasım aylarında İstanbul'da düzenlenen Tüyap Kitap Fuarı'dır. Bu fuar gerek

⁵⁷ DOĞAN HIZLAN, "Hoşgeldin Evimize", *Hürriyet Gösteri*, Kasım 1984, S: 48, s.92.

⁵⁸ DOĞAN HIZLAN, "Kitap Ulusal mı, Uluslararası mı?", *Hürriyet Gösteri*, S: 60, Kasım 1985, s. 78.

⁵⁹ I. Milli Kitap Fuarı, (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1987), s. 7.

yayınevi sayısı, gerekse ziyaretçi sayısı bakımından Türkiye’de düzenlenen en büyük kitap fuarı görünümündedir.

İstanbul Tüyap Kitap Fuarı’nın 1982 yılında ilk açılışından önce, fuarı açan kuruluş, önce, kitap konusunda da bir fuar açılıp-açılmayacağını saptayabilmek için PİAR’a bir araştırma yaptırmıştır. Dokuz büyük kentte 2074 ev halkıyla yapılan anket çalışmasında kitap okuyanların toplam nüfusa oranı onbinde sekiz olarak, diğer deyişle onbin kişiden yalnızca sekiz kişinin kitap okuduğu; 1980 nüfusunun 50 milyon varsayılırsa, Türkiye’deki kitap okuyanların toplam sayısının 40 bin kişi olacağı belirlenmiştir. Bu nedenle, ülkemizde de bir kitap fuarının açılabilmesine başta yayımcılar olmak üzere inanan olmamıştır.⁶⁰ Tüyap yöneticileri de kitap fuarını başlangıçta bir etkinlik olarak değil de bir kültürel hizmet olarak organize etmişlerdir. Tüyap yöneticileri 1984 yılındaki İstanbul Tüyap Kitap Fuarı için hemen hemen bütün yayınevlerine fuara katılmaları için müracaat ettikleri halde, ancak 28 yayınevi fuara katılmıştır. Yayıncıların ortak kanısına göre böyle bir fuarın iş yapmayacağı, fuara büyük bir ilginin olmayacağı doğrultusunda idi. Ancak daha fuarın ilk gününde fuar salonu kitapseverlerle dolunca, başta yayımcılar ve yazarlar olmak üzere, herkes şaşkınlıklar içinde kalmıştır. Çünkü yapılan anket sonucuna göre bulunan kitap okuyanların oranı ile kitap fuarını gezmeye gelenlerin sayısı arasında büyük fark ortaya çıkmıştır. İstanbul Tüyap Kitap Fuarı’na katılan yayınevi ve ziyaretçi sayıları Tablo: 6’da görülmektedir.

⁶⁰DEMİRTAŞ CEYHUN, “Bir Umut Işığı: Kitap Fuarları”, *Hürriyet Gösteri*, Kasım 1985, S: 60, s. 78.

Tablo 6: İstanbul Tüyap Kitap Fuarı ve ziyaretçi sayıları⁶¹

<u>Yıl</u>	<u>Yayınevi</u>	<u>Ziyaretçi sayısı</u>
1986	63	38.000
1987	104	57.000
1988	110	135.000
1989	112	143.000
1990	116	144.000
1991	152	152.000
1992	230	204.000
1994	237	336.000
1995	242	350.000 (tahmini)

Türkiye kitap fuarlarının, gerçek anlamda bir fuar olmaktan çok bir kitap panayırı olduğuna yönelik eleştiriler⁶² olsa da, bu fuarlar, özellikle de İstanbul Tüyap Kitap Fuarı yayınevleri açısından ekonomik bir kurtuluş imkanı sağlamaktadır. Fuarlar sayesinde yayınevleri, daha çok kitap satabilmekte, satışı yavaş olan kitapların daha kısa sürede satılması imkanı doğmakta ve birçok yayınevi fuarlara çok umut bağlamaktadır.

Bununla birlikte Yayıncılar Birliği'ne üye bazı yayınevleri, Yayıncılar Birliği'nin kontrolü altında bulunmayan hiçbir kitap fuarına 1996'da katılmayacaklarını kamuoyuna bildirmişlerdir.⁶³ Yayıncılar Birliği'ni böyle bir karar almaya yönelten sebeplerin başında Tüyap'ın, düzenlediği diğer fuarlara müdahale etmezken yalnızca Kitap Fuarı'na müdahale etmesi ve Tüyap'ın yılın yazarını belirlemesi ile kendisini kültür merkezi konumuna yönelterek yazar ve yayıncıları yönlendirmesi bulunmaktadır.

⁶¹ Hürriyet Gösteri, Kasım 1995, S: 180, s. 17.

⁶² Bu eleştiriler için bakınız: HALİL İBRAHİM GÜRCAN, "Türk Kitap Yayıncılığında Genel Durum", Kurgu Dergisi, S: 13, Haziran 1995, (Eskişehir: A.Ü.İBF), s. 165.

⁶³ Milliyet, 7 Ocak 1996, s. 17.

e.e. Kitap yayımcılarının rolü

Kitap yayımcılığı (Devlet yayınları dışında) çoğunlukla ticari bir iştir. Nitekim 6762 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun 12/5 maddesine göre: "Aşağıda yazılı veya mahiyetçe bunlara benzeyen işlerle uğraşmak üzere kurulan müesseseler, ticarethane sayılır: Matbaacılık, gazetecilik, kitapçılık, yayın, ilan ve istihbarat..." Bu bağlamda kitap yayımcılığı ile uğraşan firmaların yaptıkları işler ticari işlerdir. Kitap yayımcılığı öncelikle ticari ve daha sonra da kültürel amaç güden bir iştir. Yayımcı da, belli bir rant elde etmek amacıyla bir yazarın eserinin çoğaltılıp satılmasıyla uğraşan bir kişi ya da bir tüccardır.

Özel amaçlar dışında (bir ideolojinin savunucusu, bir dernek ya da vakıf gibi) yayımcılık işleri ile ilgilenenler, yayımladıkları eserleri öncelikle ticari risk çerçevesinde değerlendirerek, ne kadar kitap satılırsa ne kazanılır hesabı yapmaktadırlar. Türkiye'de de yayımcıların büyük çoğunluğu, ideoloji savunucusu değil, kitaba ticari yatırım yaparak kâr etme amacı taşıyan kişilerdir.⁶⁴

Türkiye'de yayımcılar 1985'li yıllara kadar, kitap satılmadığından yakınırken, son yıllarda kitap satışlarının artmasıyla birlikte, kitabın artık okurla buluşmasından ve kitaba yönelik artan ilgiden memnurluk duymaya başlamışlardır. Nitekim, Altın Kitaplar Yayınevi yöneticisi Hüsnü Terek, 1993 yılına oranla 1994 yılında kitap fiyatlarında yüzde yüz'e yakın bir artış olmasına karşın, Tüyap Kitap Fuarı süresince kitap satışlarının yüzde 120'lik bir artış göstermesinin önceden tahmin edilemeyecek bir gelişme olduğunu

⁶⁴ Yayımcılık sektörü fazla kâr getirmeyen bir sektördür. Yayımcı, yayımladığı kitaptan yaklaşık yüzde 10 kazanç sağlar ve bunu da çoğu zaman bir yıldan önce elde edemez. Bu nedenle bir lokanta işletmek, kitap yayımcılığı ile uğraşmaktan daha fazla oranda kâr getirecektir. (H. İ. GÜRCAN, "Türk Kitap Yayımcılığında Genel Durum", s. 168.

belirterek 1994 yılını, kitap yayıncılığı açısından tarihe geçecek bir yıl olarak nitelendirmektedir⁶⁵. Hüsnü Terek'e göre; "Kitap okumanın 1960'lı yıllardan sonra yeniden keşfedilmesi, tüm yayın dünyası için tatlı bir sürpriz oldu. Bu noktada, belki de kısa zamanda zengin olmanın yavaş yavaş engellenmesi ya da en azından güçleşmesi ve insani değerlerin yeniden ön plana çıkması etkili olmuştur."

Yayımcılar, İstanbul'da İstiklal Caddesi'nde yeni ve modern düzenlemeyle açılan kitabevlerinin, okurun kitaba yönelmesinde etkili olduğu ve okurun, kitap fuarları dışında, yıl boyunca kitapla buluşabileceği yeni mekanlara (kitapçılara) kavuştuğu görüşündedirler.⁶⁶ Ancak bu durum İstanbul koşullarında ele alınmaktadır. Oysaki Türkiye'nin birçok kentindeki kitapçıların ders ve test kitapları dışında başka türde kitap satmadıkları ve dolayısıyla büyük kentler dışında Türk insanının "kitapla buluşamadığı", kitabı yalnızca çocukların ders kitabı olarak algıladığı ve kitapla tanışmadığı için okuma eylemine gereksinim duymadığı da bir gerçektir.

e.f. Devletin rolü

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Atatürk'ün İlke ve İnkılapları ışığında, toplumsal kalkınma ve eğitim-öğretime bağlı olarak okuma yazma oranının yükseltilmesi için çaba sarfetmektedir. Atatürk, "Bir memlekette okumaya rağbet umumileşmedikçe, gaflet ve bu gafletten doğacak felaket azalamaz." sözleri ile toplumsal kalkınmada kitabın ve okuma eyleminin yaygınlaşmasının gerekli olduğunu belirtmiştir.

Atatürk'ün bu sözlerine karşın, kitap ve okuma, çoğu zaman iktidarın

⁶⁵ "Okur Kitabı Keşfetti", Milliyet, 9 Aralık 1994, s. 19.

⁶⁶ Milliyet, 9 Aralık 1994, s. 19.

sansür ve engellemeleri ile karşılaşmaktadır. Ülkemizde 'sakıncalı' bulunup yakılan, SEKA'ya gönderilip kağıt hamuru yapılan kitap sayısı oldukça fazladır. Kitapların imha edilmesi yanında, yazdığı kitapta savunduğu görüşler nedeniyle yargılanan ve yıllarca hapis cezasına mahkum olan birçok yazar bulunmaktadır.

Bu olumsuzluklara karşın Devletin, kitap sektörüne yönelik çeşitli yardımları bulunmaktadır. Bu yardımlardan en önemlileri ucuz kağıt, posta giderlerinde indirim ve kitapta KDV oranının düşürülmesidir. Devlet, yayımcılara yönelik bu desteğini kaldırdığı zaman, yayımcıların "yayımcılık ölüyor" şikayetleri ile karşılaşmaktadır.

Bunun yanında, siyasi iktidarlar, kendi görüşlerine uygun kitap yayımlayan yayımcıları kayırarak, bunların yayınlarının kütüphanelere satın alınması ile de kitap yayıncılığı sektöründe 'siyasi kayırcılık' söz konusu olmaktadır.⁶⁷

Devlet, çeşitli bakanlıklar ve kurumlar aracılığı ile, toplumun okuma düzeyinin yükseltilmesi için çalışmalar yapmaktadır. Bakanlıklar içinde Milli Eğitim Bakanlığı ve Kültür Bakanlığı, toplumda okuma alışkanlığının kazanılması ve okuma düzeyinin yükseltilmesi doğrultusunda doğrudan sorumlu ve görevli olan kurumlardır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Atatürk'ün ve onun arkadaşlarının eğitim ve öğretime, o günlerin yoksul koşulları içinde ne denli büyük önem verdikleri bilinmektedir. Bütün Atatürk devrimlerinin eğitim ve öğretimde, dolayısıyla kalkınmada çabuk sonuç almaya yönelik olduğu görülür. Özellikle yazı devrimi, dil devrimi ve eğitim reformları böyledir. Türkiye'de

⁶⁷ ARSLAN KAYNARDAĞ, "Devletin İlgisizliği ve Yayımcılarımızın Başlıca Sorunları", Milliyet Sanat, S: 205, 17 Kasım 1976, s. 7

1920'li ve 1930'lu yıllarda klasik okul eğitimini aşan bir toplum eğitimi uygulanmıştır. Millet Mektepleri, Halkevleri, eğitim kursları, Köy Enstitüleri, okuma-yazma seferberliğinde ve cahillikle savaşta önemli işlevlerde bulunmuşlardır.

Cumhuriyet'in ilk günlerinden başlayarak Devlet, özellikle eğitim-öğretim alanında yeni atılımlar yapmak amacıyla kitap yayımı üzerinde hassasiyetle durmuştur. I. Büyük Millet Meclisi hükümetleri zamanında, devletin bilinçli ve düzenli yayın yaptığı, bazı temel kitapları, kurulan Tercüme Bürosu kanalıyla tercüme ettirerek yayımladığı görülmektedir.⁶⁸

Batı dillerinden eser çevirisi, Cumhuriyet döneminde önemli bir kültür çabası niteliğinde ortaya çıkmıştır. Sanat ve düşünce alanında batıya yönelme ilk defa Yusuf Kamil Paşa'nın 1869 yılındaki Tercüme-i Thélémaque (Fénelon'un Les Aventures de Thélémaque – 1699) isimli destan-romanı Osmanlıca'ya çevirmesi ile başlamaktadır.⁶⁹

Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra, 1924'de Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Telif ve Tercüme Heyeti kurularak ulusal kitaplığa, öğretim kurumlarına kazandırılacak sanat ve düşünce eserlerinin çevirisine Devlet önayak olmuş, hatta sahip çıkmıştır.

Telif ve Tercüme Heyeti, 1926 yılında Talim ve Terbiye Dairesi'nin kuruluşuna kadar çalışmışsa da, çeviri alanında pek verimli olamamıştır. Çeviri alanında 1940'larda bilinçli, düzenli ve olumlu atılımlar gerçekleştirilmiş, bunda Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan Tercüme Bürosu, doğuyla batıyı kapsıyan, adına "Dünya Klasikleri" denilen

⁶⁸ ARSLAN KAYNARDAĞ, "Toplumun Okuma Hakkı ve Devletimiz", *Hürriyet Gösteri*, S: 8, Temmuz 1981, s. 67.

⁶⁹ VEDAT GÜNYOL, "Tercüme Bürosu Konusu", *Hürriyet Gösteri*, S: 8, Temmuz 1981, s. 65.

eserleri, ard arda, özenli bir çalışmayla Türkçeye kazandırmıştır. Tercüme Bürosu, başlangıçta Nurullah Ataç'ın yönetiminde, daha sonra Sabahattin Eyüboğlu'nun başkanlığında, Orhan Burianlar, Saffet Korkutlar, İrfan Şahinbaşlar, N. Sevinler gibi aydınların da desteği ile, çikarsız çabalar ile 4-5 yıl içinde beşyüzü aşkın eseri ulusal kitaplığımıza kazandırmıştır. 1973 yılına kadar Tercüme Bürosu, 891 eser yayımlamıştır.⁷⁰

Devletin kitaba ve kitaplığa verdiği önem, Yazı Devriminden sonra daha da artmıştır. Bu yıllardan itibaren Devlet, çeşitli kurumları kanalıyla kendisi yayın yaptığı gibi, çeşitli bunalımlar içindeki yayımcılığı da korumak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu amaçla 1939 yılında toplanan ve beş gün süren Birinci Neşriyat Kongresi, Devletin yayım ve okuma işine ne denli önem verdiğini göstermesi bakımından çok yararlı olmuştur. Ne yazık ki aradan geçen uzun yıllar boyunca böyle bir kongrenin yeniden düzenlenmesi gerçekleştirilememiş ve İkinci Yayın Kongresi ancak 24-27 Ocak 1975 tarihleri arasında, Üçüncü Yayın Kongresi ve Telif Hakları Kurultayı ise 11-13 Haziran 1991 tarihleri arasında düzenlenerek ülkemizdeki okuma sorunu ile kitap yayımcılığı sektörünün sorunlarının tartışılabilirdiği ortamlar oluşturulabilmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kitaba ve okumaya yönelik Devletin desteği, yardımı daha sonraları, kağıt sübvansiyonu ve kütüphanelere belirli yayınevlerinin kitaplarının satın alınması biçimine dönüştürülmüştür.

Devlet kütüphanelerine kitaplar, kütüphanecilerden ve meslek kuruluşlarından görüş alınmaksızın siyasi iktidar tarafından seçilerek alınmış ve bu da belli yayınevlerinin kitaplarının kütüphanelere girmesine

⁷⁰V. GÜNYOL.

neden olmuştur.⁷¹ Bunun yanında yayınevleri, Devletin, yayımcılık yapmaması, yalnızca kendilerine maddi destekte bulunmasını isteyerek⁷², Devlet yayınlarının özel ve ticari yayımcılığı öldürdüğü ya da zor koşullara ittiği görüşündedirler.

Türkiye’de Devlet yayımcılığının başlangıç aşamasında bilinçli ve planlı çalışma, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel zamanında (1939’lu yıllar) yapılmıştır. Bu dönem II. Dünya Savaşı yılları olmasına karşın adeta bir yayım seferberliği ilan edilmiş, özellikle çeviri kitaplarda gerçek bir yayım patlaması gerçekleştirilmiştir. Yayımcılıkta Devlet, hem öncü, hem de planlayıcı rol üstlenmiş; konular ve yayımlanacak kitapların sayıları planlanarak bu çerçevede özel yayımcılarla da işbirliği yapılmıştır.⁷³

1939-1945 yılları arasındaki Cumhuriyet Bayramları, aynı zamanda bir yayım bayramı olmuş ve Dünya Edebiyatından Tercüme Dizisi’nin birçok kitabı Cumhuriyet Bayramlarında piyasaya çıkarılmıştır.

1930-1950 yılları arasında Devlet yayımcılığı büyük atılımlar gerçekleştirmiştir. 1950-1960 arasında bu atılımlar yavaşlamış ve 1960-1966 arasında yeniden bir ivme kazanmıştır.⁷⁴ 1970’li yıllardan günümüze değin Devlet yayımcılığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Kültür Bakanlığı tarafından iyi düzeyde olmasa da imkanlar dahilinde sürdürülmektedir. Kültür Bakanlığı tarafından 1992’de “İnsan Okur” kampanyası ile başlatılan kitap okuma seferberliği çerçevesinde, Kültür Bakanlığı yeni kitaplar üreterek bunların geniş kapsamlı ve ucuz yayımını yapmıştır. Günümüzde de Kültür Bakanlığı

⁷¹ Milliyet Sanat, S: 278, 15 Aralık 1991, s. 8.

⁷² AYGÖREN DIRİM, “Kit’lerde Özelleştirme, Kitapta Devletleştirme Çelişkisi”, Yayın Dünyası, S: 10, Şubat 1990, s. 9.

⁷³ A. KAYNARDAĞ, s. 67.

⁷⁴ A. KAYNARDAĞ.

kitap yayımlamayı sürdürmektedir.

Bazı yayınevi yöneticileri⁷⁵ okumayı ve kitabı sevdirebilmek için Devlete düşen görevler arasında, kültür yayınlarını çıkaran yayınevlerine özel kağıt tahsis edilerek bunun düşük bir fiyatla verilmesini, Halk Kütüphanelerine, okul kitaplıklarına bu kitaplardan satın alınmasını istemektedirler. Böyle bir istek, Devletin imkanları ile bazı yayınevlerine çıkar sağlanacağı görüşünden hareketle, okumayı ve kitabı sevdirebilmek için Devlet yayınlarının artırılması ve yaygınlaştırılmasının daha yararlı olacağı düşünülmektedir.

Devlet yayımcılığında bir dağıtım sorunu bulunmaktadır. "Devletin kitapları, gerek Milli Eğitim Bakanlığı'nın gerekse Kültür Bakanlığı'nın kitapları halka ulaşmamaktadır. Bu bakanlıkların kitapları 5-10 bin adet basılsa da belli yerlerde (kütüphanelerde) kalmakta; halkın geneline hitap edememektedir. Bunun başlıca nedeni de bakanlıkların bastıkları kitapların dağıtımında ve satış örgütlenmesinde yetersizlikler olması ve sorunlar ortaya çıkmasıdır."⁷⁶

e.f.a. Milli Eğitim Bakanlığı'nın rolü

Milli Eğitim Bakanlığı, öğrenciye okuma alışkanlığı kazandırma, araştırma yapmaya yönlendirme yerine, ezbere dayalı bir eğitim-öğretim sistemi uygulamaktadır.⁷⁷ Öğrenci, çoğu eski bilgilerle yazılmış ders kitaplarını okuyup ezberleyerek sınıfını geçmeye yönlendirilmekte, ders içi ya da ders dışında okumaya yönlendirilmemekte, bunda öğretmenlerin

⁷⁵ Varlık Yayınevi Yöneticisi Filiz Nayır, *Hürriyet Gösteri*, S: 8, Temmuz 1981, s. 77.

⁷⁶ III. Yayın Kongresi ve Telif Hakları Kurultayı, s. 52.

⁷⁷ H. HÜSNÜ TEKİŞİK, "Milli Eğitimde Kaybolan Yıllar", *Çağdaş Eğitim*, S: 206, Ocak 1995, s. 2.

birçoğunun okuma alışkanlığı olmaması nedeniyle öğrenciyi okumaya teşvik etmemesi ve okul kitaplıklarının yetersiz olması etken rol oynamaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı, öncelikle ders kitapları ve sonra da kültür kitapları olmak üzere çeşitli kitaplar yayımlamakta, diğer deyişle Bakanlık, eğitim-öğretim hizmetlerini yayınları ile de desteklemektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın yayımladığı kitaplar, ticari yayınevlerinin kitaplarına kıyasla daha ucuz olarak öğrenciyi satılmaktadır. Bunun yanında Bakanlık kültür yayınları, öğrenci ve öğretmenlere indirimli fiyatlarla da satılmaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın yayımladığı ders kitaplarının gerek basım ve gerekse de kağıt yönünden oldukça kalitesiz olduğu görülmektedir. Ancak Bakanlık, 1995 yılında "Milli Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları Yönetmeliği" (EK: 9) yayımlayarak⁷⁸, yeni yayımlanacak ders kitaplarının kalitesinin artırılması, daha kullanışlı ve sağlam, aynı zamanda öğrenciyi okumaya yönlendirebilecek, teknik üretim imkanlarının daha iyi kullanımı ile daha güzel ders kitaplarının üretilmesi yönünde bir çaba başlatmıştır. Bu yönetmeliğe göre, ders kitaplarının kalitesinin artırılmasına yönelik olarak, öğrencinin seviyesine göre dil kullanılması, kaliteli kağıda basılması, konuların düşünme ve araştırmaya sevkedecek şekilde işlenmesi, aynen yazılması gereken yabancı kelimelerin Türkçe okunuşlarının parantez içinde gösterilmesi koşullandırılmıştır. Bunun yanında, kitapta kullanılacak resim, fotoğraf, grafik, şema, plan, harita ve benzeri unsurların yerleştirilmesinde estetiğe, eğiticilik ve öğreticilik vasıflarına önem verilmesi, baskıların açık, net, estetik ve anlaşılır olması gibi kurallar getirilmiştir.

⁷⁸ Resmi Gazete, S: 22297, 29 Mayıs 1995.

Ders kitaplarına gelişmiş ülkelerdeki ders kitapları kalitesini kazandırabilmek için Milli Eğitim Bakanlığı ile Dünya Bankası arasındaki “Milli Eğitimi Geliştirme Projesi” kapsamında ders kitaplarının kalite ve standardının yükseltilmesi amacıyla milli ders kitapları standartlar yönergesi hazırlanmaktadır.⁷⁹ Ders kitaplarının metinleri ve puntoları, sayfa boyları, kağıt özellikleri, kapak düzenleri, sayfa düzenleri, ambalajlama, cilt özellikleri, ekler ve resimler düzeyinde standartları belirlenerek, yeni basılacak ders kitaplarında bu yönergede belirtilen standartlara uyulması sağlanacaktır. Ders kitaplarında bu standartlara göre kitap yayımlanması ile, öğrenci üzerinde kitap daha olumlu etkilerde bulunacak, eskiden üretilmiş kitapların soluk sayfaları ve kalitesiz baskıların çocukları okumaktan ve kitaptan soğutan unsurları ortadan kalkacaktır. Böylelikle, kaliteli kitap, pırıl pırıl sayfalar ve resimler, çocuğa okuma alışkanlığı kazanma sürecinde motive edici olacaktır.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın, yayıncılık sektörü üzerinde de önemli bir etkinliği bulunmaktadır. 1995-1996 öğretim yılı için Bakanlık 490 çeşit ders kitabı, özel sektör ise 1167 çeşit ders kitabı yayımlamıştır.⁸⁰ Gerek Bakanlık gerekse de özel yayınevleri, okullarda okutulmak üzere yayımlayacakları kitapları Bakanlığa bağlı Talim ve Terbiye Kurulu'nun onayı ile yayımlamaktadırlar. Özel yayınevleri Milli Eğitim Bakanlığı'nın yayıncılık yapmamasını istemektedirler. Oysaki özel yayınevleri daha çok ilk, orta ve lise ders kitapları yayımlamakta, MEB ise daha çok meslek liseleri için ders kitabı yayımlamaktadır.⁸¹

Özel yayınevlerinin MEB'na yönelik tepkilerinin diğer bir boyutu ise

⁷⁹ Milliyet, 7 Ekim 1995, s. 11.

⁸⁰ Milliyet, 7 Ekim 1995, s.11.

⁸¹ Milliyet, 7 Ekim 1995, s. 11.

Talim ve Terbiye Kurulu'nun "ders ve yardımcı kitap belirlemede keyfi ve siyasi davranarak bazı yayınevlerini kayırmasına" yönelik eleştirileridir. Birçok yayımcı, Talim ve Terbiye Kurulu'nu, Türk kültür ve eğitimine darbe vuran bir sansür kurulu olarak nitelemektedir. Yayımcılar, ders ve yardımcı kitaplarda "kurullar"ın değil "kurallar"ın belirlenmesi gerektiğini savunmaktadırlar.⁸²

e.f.b. Kültür Bakanlığı'nın rolü

Kültür Bakanlığı, Türk kültürü için yararlı olacak, ticari yayımcıların yayımlamadıkları ya da yayımlamak istemedikleri eserleri piyasadaki benzer kitaplara göre daha ucuz fiyatla, ayrıca öğrenci ve öğretmenlere özel indirim yaparak, kaliteli kağıt ve basım ile çeşitli kültür kitapları yayımlamaktadır. Özellikle 1985'lerde Kültür Bakanlığı, kitap yayımında nitelik ve nicelik açısından bir kalite yakalamıştır. Ancak bunun daha da geliştirilmesi ve yayımlanan kitapların bütün kentlerde, geniş okur kitlesine sunulabilme imkanları yaratılması zorunludur.

Kültür Bakanlığı, toplumda okuma alışkanlığının yaratılması amacıyla çeşitli etkinlikler düzenlemektedir. Bakanlık, 1990 yılında "Niçin Az Okuyoruz?" konulu bir araştırma⁸³ yaptırarak, toplumda az okumanın nedenlerini tespit etmeye çalışmıştır. Buna bağlı olarak toplumda okuma ve kitap sevgisinin yaratılması ve yerleştirilmesine yönelik olarak da 1992 yılında "İnsan Okur" kampanyası düzenlenerek, Bakanlık tarafından yayımlanan kültür kitaplarının geniş bir çerçevede dağıtımı ve daha çok kişinin kitap alabilmesi imkanlarının yaratılmasına çalışılmıştır. Ancak ne

⁸² Cumhuriyet, 27 Ağustos 1992, s. 3.

⁸³ Türk Kütüphaneciliği, C: 4, S: 3, 1990, s. 154.

var ki bu kampanya dışında okurun kitapla buluşabilme zorlukları, Bakanlık yayınlarına ulaşabilme ve satın alabilme bağlamında (Anadolu kentleri için) kendini göstermektedir.

Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanan kitapların büyük çoğunluğu 5.000 adet olarak basılmaktadır. Bu 5.000 kitabın 2.500'ü kütüphanelere ücretsiz gönderilmekte, diğer 2.500'ü ise Bakanlığın 30 yayınevine gönderilerek satışı sağlanmakta; bunun dışında kitapçılara satış yapılmamaktadır.⁸⁴ Kültür Bakanlığı'nın yayımladığı kitapların kitapçılar kanalıyla da satışa sunulması, daha çok kişiye kitap ulaştırabilme bağlamında öncelikle yapılması gereken bir eylemdir.

Kültür Bakanlığı'na bağlı Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, kendine bağlı Halk ve Çocuk Kütüphanelerinde 1964 yılından bugüne her yıl Mart ayının son haftasında Kütüphaneler Haftası ve bu haftalarda özel etkinlikler düzenleyerek Türk insanına kitabı, okumayı ve kütüphaneyi sevdirmeye uğraşmaktadır. Ancak bu etkinlikler, kütüphanelere yalnızca çocuklar ve öğrenciler gittiğinden dolayı, toplumun genelinde bir yansıma bulamamakta ve yalnızca kütüphaneye giden öğrenciler bundan haberdar olmaktadır.

e.f.c. Diğer kamu kuruluş yayınlarının etkileri

MEB ve Kültür Bakanlığı dışında, özellikle Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlıkları, çiftçilerin ve köylülerin eğitimi amacıyla, çeşitli kitap ve broşürler yayımlamaktadırlar. Bu yayınların, kırsal kesimde yaşayanların ve çiftçilerin kitaba ve okumaya yönelmesinde önemli yararları olacaktır. 1993 yılında başlayan YAYÇEP (Yaygın Çiftçi Eğitim Projesi) kapsamında,

⁸⁴ III. Yayın Kogresi ve Telif Hakları Kurultayı, s. 88.

narenciye, mantar, asma, ipek böcekçiliği, arıcılık gibi değişik konularda kitaplar yayımlanarak bunlar TRT televizyonundaki eğitim programları ile desteklenmiş ve çiftçilerin bu proje kapsamında eğitilmeleri olanağı sağlanmıştır. Bu ve benzeri proje ve programlar, kırsal kesimde yaşayan insanımızın eğitimini sağladığı gibi kitaba ve okumaya ilgilerinin de artmasına yol açacaktır.

Bunların dışında diğer bakanlıkların da konularıyla ilgili yayınlar yapmalarına karşın, bu yayınlar çoğunlukla halka ulaşmamakta, başka deyişle, vatandaşın ilgisini çekecek kitap ya da dergi olmadığından dolayı, daha çok konuyla ilgili olan kişi ve kuruluşlarca okunmaktadır. Örneğin Çalışma Bakanlığı'nın yayınları ile sendikalar ve sendika yöneticileri, Ulaştırma Bakanlığı yayınları ile ulaştırma hizmeti veren firmalar ve kuruluşlar fazlaca ilgilenmekte, bunun dışında, yayınlar teknik ve uzmanlık konularında olduğu için bu alanların dışındaki diğer vatandaşların ilgilerini çekmemektedir.

Devlet İstatistik Enstitüsü, Devlet Planlama Teskilatı ve üniversiteler gibi kurumlar, yaptıkları çalışma ve araştırmaları, elde edilen sonuçları duyurmak için çeşitli eserler yayımlamaktadır. Ancak bunlar da çoğunlukla konuyla ilgilenen kişilerce okunmakta ve genel bağlamda halkın ilgisini çekmemekte, dolayısıyla da halk düzeyinde okuma alışkanlığı kazandırmaya yönelik bir etkinliği bulunmamaktadır.

e.f.d. Cezaevlerinde okuma alışkanlığı kazandırma

Türkiye'de yaklaşık 650 kapalı, yarıaçık ve açık cezaevi ve bunların

hemen hepsinde kitaplık bulunmaktadır.⁸⁵ Cezaevlerinde kitaplıktan ya da kütüphaneden yararlanma durumu, buralardaki kitap sayısı, açık ve yarıaçık cezaevlerinde, kapalı cezaevlerine oranla daha az düzeydedir. Kapalı cezaevlerinde mahkumların uğraşabileceği, zamanını farklı bir uğraşı ile geçirebileceği başka bir imkanı bulunmadığından daha fazla kitap okuyabilmektedir. Açık ve yarıaçık cezaevlerinde ise mahkumlar atelyelerde ya da diğer iş kollarında çalıştıklarından dolayı kitap okumaya ya hiç ya da sınırlı zaman ayırmaktadırlar. Mahkumların pekçoğu, özellikle hukuki mevzuat konularında kitaplar okumaktadırlar.

Türkiye'deki hapishanelerde okuryazarlık durumu son yıllarda bir gelişme göstermiştir. Okuryazar olmayan mahkumlara okuma-yazma kursları düzenlenerek onların da okuryazar olmaları yönünde atılımlarda bulunulmuştur. Türkiye'de 1964 yılında mahkumların yüzde 51.9'u okuryazar iken, bu durum 1992'de yüzde 96.6'a yükselmiştir.⁸⁶

Cezaevi kitaplıklarına mahkemece toplatma kararı verilmemiş, ideolojik ve müstehcen olmayan, satışı ve dağıtımı serbest olan kitaplar, bağış ya da çeşitli bakanlık ve kurumlarla yazışma ile edinilmekte ve mahkumların isteği üzerine kitaplıkta bulunmayan kitaplar, halk kütüphanelerinden ödünç alınabilmektedir. 1993'e kadar cezaevlerine alınacak kitapların belirlenmesi, İnfaz Tüzüğü'nün 189. ve 190. maddelerine göre Adalet Bakanlığı ve Cumhuriyet Savcılığı'nca yapılmasına karşın⁸⁷ bugün bu uygulama kaldırılmış bulunmaktadır.

Cezaevi kitaplıklarından mahkumlar 15 gün süre ile kitap ödünç

⁸⁵ "Cezaevi Kütüphaneleri", Görünüm (Kütüphanecilik Özel Eki), (Ankara Üni. İletişim Fakültesi) Şubat-Mayıs 1995, s. 3.

⁸⁶ Sabah, 24 Nisan 1995.

⁸⁷ "Türkiye'de Cezaevlerinde Neler Okunuyor?", Milliyet Sanat, S: 49, 1 Haziran 1982,s.3.

alabilmekte, kaybedilen ya da teslim edilmeyen kitapların mahkuma, ya yenisi aldırılmakta ya da kitap piyasada mevcut değilse o kitabın değeri tutarında başka bir kitap satın aldırılmaktadır.⁸⁸

Ceza ve islahatlarının, bir 'infaz' kuruluşu olmaları yanında mutlaka bir 'eğitim' kurumu niteliğine kavuşturulmaları gerekmektedir. Pekçok gencin cezalarını çektikten sonra topluma 'yararlı' bir vatandaş olarak dönmelerinin sağlanması, cezaevi ve islahatlarında eğitim ve kültür edinme çabası için özel çalışmalar yapılmasına ve bunun ciddi olarak yürütülmesine bağlıdır. "Tüm islah ve cezaevleri, ciddi kitaplıklara kavuşturularak, bunlardan sistematik yararlanma kurumsal ilkelere bağlanmalı"⁸⁹, mahkumların buralardan yararlanmalarında ve kendilerini okuyarak eğitmelerinde kolaylıklar sağlanmalı ve her türlü destek verilmelidir.

e.g. Türk toplumunda kıraathane kültürü

Türk toplumunda kıraathane ve kahvehanenin kültürel iletişim açısından önemli bir yeri bulunmaktadır.

Osmanlı döneminde yaygınlaşan kıraathaneler ile bir okuma kültürü doğmuş, halkın belirli mekanlarda (kıraathane -okuma odası) toplanarak kitap, gazete ve dergi okumaları ve tartışmaları, bir kültürel zenginlik olarak toplum yaşamında etkili olmuştur. Günümüzde ise kıraathaneler, kahvehaneye ve oyun salonlarına dönüşerek, bu mekanlardaki kitaplar ortadan kalkmış, buralar, kağıt, okey, tavla gibi oyunların oynandığı, magazin ve spor ağırlıklı gazetelerin girdiği, çay ve kahvenin içildiği, tartışmaların da

⁸⁸ Görünüm, Şubat-Mayıs 1995, s. 3.

⁸⁹ EMRE KONGAR, Demokrasi ve Kültür, s. 32.

dedikoduya dönüştüğü mekanlar görünümü almıştır. Durum böyle olunca, bu mekanların müdavimleri okumadan uzaklaşarak, oyun ve sohbetle yetinir olmuşlardır.

Türk toplumunda kıraathane ve kahvehane, emekli ya da çalışan erkeklerin pekçoğunun hemen hergün uğradıkları ve buralarda yakın arkadaşlıklar kurdukları, iş çıkışı evden önce ya da evde yemekten hemen sonra uğranılan ve günün stresinden kurtulunmaya çalışılan yerler olarak toplumsal yaşamda, sosyolojik yönleri ağır basan, ancak hemen yalnızca erkeklere açık olan, kadınların böyle yerlere girmesinin hoş karşılanmadığı ve erkekleri okuma kültüründen uzaklaştırıp sözlü kültüre yoğunluk verilen yerler görünümündedir.

e.h. Edebiyat matinelere ve şiir dinletileri

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki Harf Devrimi ve Dil Devrimi, toplumun okumaya yönelmesinde bir duraksama göstermiş olabilme ihtimaline karşın, toplumun genel bazda okumama durumu günümüzde de sürmektedir. Bu nedenle Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki devrimlerin, toplumu kitaba ve okumaya yöneltmediği, okumaktan soğuttuğu gibi savlara inanmak olası görünmemektedir.

1950'li yıllara kadar edebiyatçılarımız, toplumdaki okumama durumunun farkına varamamışlardır.⁹⁰ 1950'li yıllarda edebiyatçılarımız, kitap satışını artırabilmek amacıyla "edebiyat matinelere" düzenlemeye başlamışlardır. 1960'lı yıllara kadar, hemen her hafta bir üniversite kantininde, bir gençlik lokalinde, bir sinema salonunda edebiyat matinelere

⁹⁰ DEMİRTAŞ CEYHUN, "Kitap ve Pazarlama", *Hürriyet Gösteri*, S: 48, Kasım 1984, s. 87.

düzenlenerek, ünlü şairler, yazarlar, eserlerinden parçalar okuyarak, çoğunluğu genç olan kişilerle konuşmuşlar ve kitabı, okumayı sevdirmeye uğraşmışlardır. Ne var ki bu faaliyetler, toplumda kitaba yönelik istenilen ivmeyi kazandıramamış, kitap tirajları 1960'larda, 1950'lerdeki 3-5 bin tiraj oranını geçememiştir.⁹¹

Bu edebiyat matinelерinde, kitaba ilginin artmamasının nedeni, kimi şair ve yazarların, kendi eserlerini bile çok kötü okumalarına bağlanarak, 1960'lı yıllarda kitaba ilginin artırılmasını sağlamak amacıyla "şiir geceleri" ya da "edebiyat geceleri" düzenlenmeye başlamıştır. Bu gecelerde, "ünlü şair ve yazarlarımızın eserlerini, ünlü aktörlerimiz ve aktristlerimiz, önceden prova edilmiş mizansenlerle, tiyatrovари, daha ağdalı, daha görkemli biçimde sunmuşlardır. Ama bu çabalar da bir sonuç getirmemiştir."⁹²

1970'li yıllarda ise, edebiyat matineleri, şiir geceleri gibi kitaba ilgiyi artıracığı sanılan dolaylı yöntemler terkedilerek, doğrudan kitap satışını sağlayacak eylemlere, kitap imza günleri düzenlenmeye başlanmıştır. "Yazarlarımız, şairlerimiz tek başlarına ya da gruplar halinde kitaplarını okurlarına imzalamaya başlamışlar, ama ne yazık ki, bunca çaba da kitap satışlarının beklenildiği gibi artmasına neden olmamıştır."⁹³

Günümüzde ise kitap satışlarını artırabilmek amacıyla kitap fuarları düzenlenmekte ve bu fuarlara yazar ve şairler davet edilerek kitap imza günleri ile söyleşiler organize edilmektedir. Buna karşın, toplumun genel düzeyi olarak bakıldığında henüz kitaba ve okumaya bir ilginin tam olarak oluşmadığı görülmektedir.

⁹¹ D. CEYHUN, s.87..

⁹² D. CEYHUN.

⁹³ D. CEYHUN.

e.1. Kitap fiyatları

Kitap, emek ve yatırım gerektiren, buna bağlı olarak da bir kazanç getirisi hedeflenen, belirli üretim aşamalarından geçerek ortaya çıkan bir üründür. Bu nedenle kitap üretim aşamalarındaki hammadde ve işgücünün karşılığı olarak bir üretim maliyeti bulunmaktadır. Kitap yayıncılığı, diğer sektörler ile karşılaştırıldığında kâr marjı oldukça düşük olan bir sektördür. Kitap satış bedeli, üretim ve satış aşamalarına göre oranlandığında genel olarak şöyle bir dağılım görülmektedir:⁹⁴

• Üretim giderleri	% 20
• Yazara telif ücreti	% 10
• Yayınevi genel giderleri	% 25
• Kitapçı iskontası	% 35
• Yayımcı kârı	% 10
Toplam	% 100

Türkiye’de enflasyon koşulları, diğer mal ve hizmet sektörlerinde olduğu gibi, kitap sektörünü de olumsuz yönde etkilemekte, kağıt fiyatlarının sürekli artması ve basım giderlerinin yükselmesine bağımlı olarak kitap fiyatlarının da sürekli olarak yükselmesine neden olmaktadır. Kitap yayıncıları, genellikle dağıtım firmaları aracılığıyla, 2 ya da 3 ayda bir yaptıkları fiyat düzenlemelerini (artışlarını) kitapçılara bildirmekte, kitapçılar da raflarındaki kitapların satış fiyatlarını yeni fiyatlara göre değiştirmektedirler.

Toktamış Ateş⁹⁵, 1968-1980 arasındaki fiyat artışlarında, ekmek 22, et 25,

⁹⁴ CLIVE BINGLEY, *The Business of Book Publishing*, (Oxford: Pergamon Press, 1976), s. 79; AUDREY JOAN WARD, *The Small Publisher*, (Cambridge: The Oleander Press, 1979), s. 73.

⁹⁵ TOKTAMIŞ ATEŞ, “Ekonomik Yapımız ve Kitap Fiyatları”, *Hürriyet Gösteri*, S: 8, Temmuz 1981, s. 60.

katı-yaş sebze fiyatı 20, şeker 27, ev kiralari 25 kat artmışken kitap fiyatlarındaki artışın 15 kat olarak en alt düzeyde artış gösterdiğini, son yılların gelişmeler gözönüne alındığında kitap fiyatlarının diğer bazı maddelere göre fazla artmadığını belirtmektedir. Ateş'e göre, "Kitap fiyatları yüksek değildir; fakat gitgide fakirleşen kitap müşterilerinin bütçelerine göre kitap fiyatları çok yüksektir. Günümüz Türkiye'sinde hiçbir aile çocuğunun kırtasiye, yani defter kalem giderlerini kısınamamaktadır. Hatta çocukların ansiklopedi giderlerinin de önceliği vardır. Ve tüm bunlardan sonra kitaba sıra geldiğinde, aile bütçesi çoktan aşılmış olmakta ve kitap alınamamaktadır."⁹⁶

Türkiye'de kitap fiyatlarının yüksek olmasının, kitaba ve okumaya ilgiyi azalttığı, hatta ortadan kaldırdığına yönelik eleştiriler bulunmaktadır.⁹⁷ Ancak yapılan araştırmalarda kitap fiyatlarının pahalı olmasından dolayı okuyamadıklarını belirtenlerin oranının oldukça düşük olması (% 4.6)⁹⁸ okumaya ve kitaba karşı toplum olarak gösterilen ilgisizliğin baş nedenleri arasında "kitap fiyatlarının pahalı olması"nu ileri sürmeyi engellemektedir.

Türkiye'de yayıncılık oldukça bunalımlı bir gelişme göstermektedir. Kitap basımı ve kağıt oldukça pahalı bir duruma gelmiştir. 1980'lerin başına kadarki dönemde, basılan kitap sayısının üçte birinin satılmasıyla kitap üretim giderleri karşılanırken, 1980'lerden günümüze bu oran kitaplarının üçte ikisinin satılması ile elde edilebilir olmuştur.⁹⁹ Satış fiyatının yükselmesi ve okurun alım gücünün azalması, okuma eğilimini de olumsuz yönde

⁹⁶ T. ATEŞ, s. 60.

⁹⁷ ÖZKAN TANER, "Kitap Mı Pahalı, Okumak Mı?", *Yayın Dünyası*, S: 7, Mart 1989, ss. 3-5; *Varlık Yıllığı 1985*, (İstanbul: Varlık Yayınevi, 1985), s. 225 ve devamı.

⁹⁸ Y. DONAT, "1990'lı Yıllarda Türk Gençliği Araştırması", *Milliyet*, 22 Mart 1993, s. 2.

⁹⁹ ÖNDER ŞENYAPILI, "Yayıncılıktaki Bunalıma Çare Bulunması...", *Milliyet Sanat*, S: 34, 15 Ekim 1981, s. 25.

etkilediği gibi, yayımcı açısından az sayıda basmak zorunluğu, üretim maliyetinin daha da artmasına ve buna bağlı olarak da kitabın birim maliyetinin yükselmesine neden olmuştur. Bu durumda yayımcılar, çok satabilecek ve kısa zamanda tükenecek eserlerin yayımına ağırlık vererek, işin ticari riskini azaltmaya yönelmektedirler. Günümüzde kitapların 2-3 bin basıldığı düşünülürse, bu kitapların 5-10 bin basılmasına göre daha pahalıya malolduğu, çünkü az basımda kitabın birim maliyetinin daha yükseldiği görülecektir. Bu nedenle Türkiye'deki kitap fiyatlarının yüksek olmasının bir nedeni de, kitap birim maliyetinin yüksek olmasına, bunu da kitap basım sayısının az olmasına bağlamak olası görülmektedir. Yayımcılara göre¹⁰⁰, "Okuma alışkanlığı edinilmemiş ülkemizde kitap çok ucuza da satılsa, birçok kişi için pahalı gelecektir. Okuma alışkanlığı olmayan, gündelik yaşamında kitabın yeri bulunmayan insanlara, ekonomik düzeyleri ne denli yüksek olursa olsun, kitap pahalı bir meta olarak görülecektir. Türkiye'de okur, kitabın pahalı olduğuna koşullandırılmıştır. Oysaki, ülkemizde kitaplar, Avrupa ve ABD'ye oranla 3 kat daha ucuzdur."

Kitapların fiyat düzeyleri, son yıllarda büyük artış göstermiştir. Bunda kağıttan devlet sübvansiyonunun kaldırılması, Katma Değer Vergisi oranının artırılması, ofset baskı teknolojisinde dışa bağımlı maddelerin (film, kalıp, makina parçaları gibi) dövize endeksli olarak fiyatlarının sürekli artması etken olmaktadır. Türkiye'deki kitap fiyat düzeyi üç döneme ayrılmaktadır:

a) 1980 öncesi dönemde, kağıt ve dolayısıyla kitap ciddi şekilde sübvansiyon edilmiştir. Hatta sübvansiyon giderek artırılarak, kağıt fiyatlarının

¹⁰⁰ (Altın Kitaplar Yayınevi Yöneticisi Turhan Bozkurt'un görüşleri), *Hürriyet Gösteri*, S: 8, Temmuz 1981, s. 75.

artışı, genel fiyat artış düzeyinin altında tutulmuştur. Buna bağlı olarak da 1980'e kadar Türkiye'de kitap fiyatları, olması gerekenden daha ucuz oranda tutulmuştur.

b) 1980-1987 arası dönemde, kağıt fiyatları genel fiyat düzeyine uygun şekilde artmaya başlamıştır. Ancak bu dönemde de sübvansiyon vardır ve kağıt fiyatları genel fiyat düzeyine paralel bir şekilde artmaktadır. Bununla birlikte, diğer ihtiyaç maddelerinde ileri sürülebilecek fiyat artışı, kitap için de söz konusu olmaya başlamıştır.

c) 1987-1988 döneminde, kağıt fiyatları Avrupa fiyatlarına yakın bir düzeye getirilmiştir. Diğer deyişle, kağıt fiyatı, genel fiyat artışı oranlarını aşmış, kitabın fiyatını önemli oranda etkileyen bir girdi olan kağıt yüzünden de kitap fiyatlarında büyük artışlar yaşanmıştır. Bu dönemde, kitap basımında ofset basımın giderek yaygınlaşması da ithal girdi kullanımı nedeniyle kitap fiyatlarının artışında etken olmuştur. Sonuçta kitap fiyatlarındaki artış, eski döneme göre nisbi olarak daha yüksek olmuştur. Dolayısıyla, satın alınan bir ihtiyaç maddesiyle kitabın fiyatı karşılaştırıldığında, kitabın pahalandığı söylenebilir duruma gelmiştir.

Tablo 7: 1980-1988 Dönemi fiyat gelişimi ¹⁰¹

Yıllar	Genel Fiyat Endeksi	Kağıt Fiyat Endeksi
1980	100	100
1981	134	109
1982	171	160
1983	219	217
1984	320	319
1985	454	475
1986	577	553
1987	807	631
1988	1297	1562

¹⁰¹ Ö. TANER, s. 4.

20. TÜRKİYE'DE KİTAP YAYIMCILIĞI VE TEKNOLOJİSİ

A. TÜRKİYE'DE KİTAP YAYIMCILIĞI

Türkiye'de kitap yayıncılığı, başta İstanbul olmak üzere birkaç kentte yoğunlaşmıştır. Normal koşullarda kültür kitabı olarak tanımlanan, ders ve test kitapları dışında kalan kitaplar, 2-5 bin arası tiraj yapmakta, hatta bu oranlarda satış için birkaç yıl geçmesi gerekmektedir. Bunun yanında bazı kitapların birkaç haftada 'hit' olduğu, bir yıl içinde 10'dan fazla yeniden basım gerçekleştirdiği de görülmektedir. Türkiye'de, yayınevleri kitap satış oranından yakınmalarının yanında, bir de kitaplarının korsan yayıncılar tarafından yasal olmayan yöntemlerle yayımlanması ile de büyük zarara uğramaktadırlar.

a. Ulusal ve Taşra Yayıncılığı

Türkiye'de kitap yayıncılığı temel olarak iki kentte toplanmıştır: İstanbul ve Ankara. Bu iki kentte yayımlanan kitap oranı, ülkede

yayımlanan toplam kitap oranının büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır.¹⁰² İstanbul ve Ankara dışındaki kentlerde kitap yayımcılığı ender olarak ve gerçek bağlamda yayımdan çok kitap basımı şeklinde gerçekleştirilmektedir. Yayım için üretim ve dağıtımın gerekliliği, taşra yayımcılığında yalnızca üretim biçiminde gerçekleşmekte, dağıtım ise hemen çoğunlukla kitabın basıldığı kentle sınırlı kalmaktadır. Bu bağlamda ülkemizde, İstanbul ve Ankara dışında kitap yayımcılığının, eşdeyişle taşra yayımcılığının gelişmediğini, hatta çok cılız kaldığının söylemek olasıdır. Taşra yayımcılığında dağıtım imkanlarından yararlanılmadığı sürece, kitap yayımının kentsel ya da yerel olmaktan öteye geçemeyeceği, bu sorunun aşılmasının da taşra yayımcılığının ulusal dağıtım imkanlarından yararlanmasına bağlı olduğu görülmektedir.¹⁰³

b. Korsan Yayımcılık

Kitap yayımcılığında, piyasada satışı iyi düzeyde olan kitapların, editörlüğü, dizgisi, tasarımı gibi ek çabalar ve yatırımlar yapmaksızın, kitabı yayımlayan yayınevi dışındaki kişi ya da kişilerce, gizlice çoğaltılıp ve yine gizlice (elaltından) satılması korsan yayımcılık olarak ele alınmaktadır.

Piyasadaki mevcut ve iyi satış yapan kitapların korsan baskılarını yapanlar, telif, dizgi, kapak ve iç tasarım masraflarından ve vergi vermekten kurtulmakta, bu da korsan yayımcılığın daha cazip duruma gelmesine neden

¹⁰² Kitap Sempozyumu, 15-17 Haziran 1981, (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1987), s.108. Bu konuda faaliyet gösteren yayınevleri sayısını da gözönüne alırsak; İstanbul'da 462, Ankara'da 142 ve Anadolu'nun diğer kentlerinde 142 yayınevinin bulunduğu görülmektedir. Bu bağlamda İstanbul'un gerek ekonomik gerekse sosyal yapısı ve imkanları nedeniyle yayınevlerinin bu kentte yoğunlaşmasını sağlamıştır. (Türkiye Yayıncılar ve Dağıtımıcılar Adres Kataloğu, (İstanbul: YA-PA Yayınları, 1989)).

¹⁰³ Kitap Sempozyumu, 15-17 Haziran 1981, s. 107.

olmaktadır. Korsan yayıncılığın yaygınlaşmasında yasal yaptırımların da yetersiz olması, bu tür yayıncılığın engellenememesinde önemli rol oynamaktadır. Öyleki, korsan yayın yapan kişi ya da matbaa tespit edilip, suç unsuru olan korsan kitaplarla yakalandığı takdirde, kitaplara mahkeme el koymakta ve bu yayımı gerçekleştiren kişiye de çok cüz'î oranda bir para cezası uygulanmakta idi.¹⁰⁴

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nda yapılan değişiklikle korsan yayın yapanlara karşı hapis ve ağır para cezası öngörülmektedir. Bu Kanuna göre, bir kitabın çoğaltılması (Madde: 22) ve satışa çıkarılması veya dağıtılması (Madde: 23) hakkı eser sahibine ya da bu hakları devrettiği kişiye (genellikle yayıncıya) aittir. Kanunun 72. Maddesi'ne göre de; "Hak sahibinin yazılı izni olmaksızın, bu Kanuna aykırı olarak kasten; 1) Bir eseri herhangi bir şekilde işleyen; 2) Bir eseri herhangi bir şekilde çoğaltan; 3) Bir eser veya işlenmelerinin kendi tarafından çoğaltılmış nüshalarını satan veya satışa veyahut tedavüle arz eden; 4) Bir eseri veya işlenmelerini temsil veya teşhir eden yahut umumi yerlerde gösteren veya radyo yahut buna benzer vasıtalar ile yayan;¹⁰⁵ 5) Bir eseri veya işlenmelerini kiralayan; 6) Eser sahibinin izni olmadan yapılan nüshaları ithal eden kişiler hakkında üç aydan bir yıla kadar hapis ve 300 milyon liradan 600 milyon liraya kadar ağır para cezasına hükmolunur."¹⁰⁶

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun 73. Maddesi'ndeki değişiklikle de korsan kitapları satan kişilere ve kitapçılara yönelik de müeyyideler

¹⁰⁴ "Yasaların Cezalandırdığı Korsanlar Pervasız", *Milliyet Sanat*, S: 295, 1 Eylül 1992, s.15.

¹⁰⁵ ORHAN NURİ ÇEVİK, *İçtihatlı-Notlu Fikri Hukuk Mevzuatı*, (Ankara: Yetkin Yayınları, 1988), s. 48.

¹⁰⁶ "5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine İlişkin Kanun", *Resmi Gazete*, S: 22311, 12 Haziran 1995, s. 5.

getirilmiştir: “Kasten, bu Kanun hükümlerine aykırı olarak çoğaltıldığını bildiği veya bilmesi icabettiği bir eserin nüshalarını satışa çıkaran veya bunlardan umumi yerlerde temsil veya radyo ile yayma maksadı ile yahut kâr temini için diğer herhangi bir suretle faydalanan...; bu kanun hükümlerine aykırı olarak çoğaltıldığını bildiği veya bilmesi icabettiği bir eserin nüshalarını ticari amaçla elinde bulunduran...; kişiler hakkında üç aydan üç yıla kadar hapis ve 300 milyon liradan 600 milyon liraya kadar ağır para cezasına hükmolunur.”

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nda yapılan ve 12 Haziran 1995'de Resmi Gazete'de yayımlanan değişikliklerle, 72. Madde'deki “bir aydan üç aya kadar hapis ve 30 bin liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezası”, “üç aydan bir yıla kadar hapis ve 300 ile 600 milyon lira arası para cezasına çevrilmiştir. Benzer değişikliklik Madde 73'de de yapılarak korsan yayımcılığın önlenmesinde hapis ve para cezaları artırılmıştır. Bu yasal düzenlemelere karşın korsan yayımcılık önlenememektedir. Türkiye Yayıncılar Birliği, korsan kitap basan matbaaları bildirenlere 2 milyar lira ödül verileceğini duyurarak¹⁰⁷ yasal düzenlemelere ek olarak Birlik olarak da korsan yayımcılığın önlenmesi konusunda bir çaba içine girmişlerdir.

Korsan kitapların birçoğu, uzmanların dahi aslından zor ayırtedebileceği biçimde orijinale yakın kalitede üretilmesi, korsan basımı yapılan kitapların gerçek yayımcılarını güç durumda bırakmaktadır.¹⁰⁸ Türkiye'de korsan kitaplar, önceleri ithal ders kitaplarının basımı ile yaygınlaşmaya başlamıştır. Bunu, yayınevlerinin uzun yıllar baskısını

¹⁰⁷ Bugün, 5 Ekim 1995, s. 3.

¹⁰⁸ “Tıpkıbasım Korsan Kitaplar”, Milliyet Sanat, S: 295, 1 Eylül 1992, ss. 9-15

yapabilecekleri eserler¹⁰⁹ izlemiştir. Günümüzde iyi düzeyde satış yapan birçok yazarın kitapları, sayfa filmleri çekilerek izinsiz çoğaltılan 'korsan kitaplar'dan oluşmaktadır. Hatta yazarlar dahi, kendi kitaplarının korsanını ve orijinalini birbirinden ayıramamaktadırlar.

Korsan yayımcılarla mücadele edebilmek için yayınevleri de önlemler almaktadırlar. Örneğin Altın Kitaplar Yayınevi, kendi yayımladıkları kitapların korsan basılmasını ve satılmasını önlemek amacıyla, yayımladığı kitapları çift kapaklı, kenarları ve ortası oymalı biçimde ve altın kabartma yıldız baskılı olarak üretme kararı alarak¹¹⁰ kitap yayıncılığında korsanlara karşı yeni bir mücadele başlatmıştır.

Yabancı dil öğrenim kitapları ve yabancı dildeki ders kitapları, ülkemizde büyük bir korsan kitap pazarı oluşturmakta ve bu piyasada 150'ye yakın korsan yayınevi bulunduğu tahmin edilerek yaklaşık 15 milyon dolarlık bir piyasa hacmi olduğu hesaplanmaktadır.¹¹¹ İngiliz yayınevlerinin eserlerini izinsiz yayımlayarak onları en fazla zarara uğratan ülkeler listesinde Türkiye, 8. sırada bulunmaktadır.¹¹² Gerek piyasa hacmi, gerek yoğun talep ve gerekse de orijinal yabancı basım (ithal) kitapların pahalılığı, piyasada korsan kitap yayımcıların gelişmesinde önemli etken olmaktadır.

Günümüzdeki fotokopi ve ofset basımın sağladığı teknolojik imkanlar nedeniyle, bir kitabın tıpkıbasımını elde etmek çok kolaylaşmıştır. Bu nedenle korsan yayıncılığın, yasal düzenlemelere rağmen yine de devam edeceği bir gerçek olarak görülmektedir. Korsan yayımlara karşı, bazı

¹⁰⁹Orhan Veli ve Nazım Hikmet dizileri ; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Stephan King, Gabriel Garcia Marques ve Montaigne'nin piyasada satılan kitaplarının büyük bir bölümü vb. ("Korsan Kitapta Patlama", Milliyet, 28.8.1992).

¹¹⁰"Korsan Kitapçılara Yayımcı Darbesi", Milliyet, 15 Eylül 1995.

¹¹¹"Üniversitede Kitap Korsanlığı", Milliyet, 2 Aralık 1993.

¹¹²"Korsan Kitaplar", Sabah, 23 Mart 1993.

yayınevileri, kaset piyasasında olduğu gibi, kitaplara bandrol yapıştırılmasının bir önlem olabileceği görüşünü savunmaları yanında¹¹³, bazı yayınevleri de sorunun bandrol uygulaması ile değil de cezaların büyük ölçüde artırılması ile ve adelet örgütündeki bürokratik süreçlerin kısaltılması ve basitleştirilmesi ile çözümlenebileceğine inanmaktadırlar.¹¹⁴

c. Kitaba Yönelik Yasaklamalar

Türkiye’de kitap üzerindeki sansür ve yasaklamanın tarihi pek eski değildir; hürriyet fikrinin filizlenmesinden başlayarak, tahtını kaybetmek endişesi duyan bazı padişahların, menfaatlerinin tehlikeye düşmesinden endişelenen devlet ricali ile başlamıştır. İlk kitap sansürü Namık Kemal’in “Evrak-ı Perişan” adlı kitabı ile Ahmet Mithat’ın “Dağarcık” isimli risalesine uygulanmıştır.¹¹⁵

Türkiye’de belli dönemlerdeki askeri darbeler, kitaba ve okumaya karşı olarak oldukça önemli sorunların yaşanmasına yol açmıştır. Bu dönemlerde evlerde yapılan aramalar sonucu, iktidar ya da askeri yönetim tarafından yasaklanmış kitapların bulunması ve buna bağlı tutuklamalar ve yargılamalar, toplumda kitaba ve okumaya karşı bir korku yaratmıştır. Bu konuda Demirtaş Ceyhun,¹¹⁶ Türk toplumundaki okumama ve kitabı sevmeme olgusunun, devletin insanlar üzerinde yarattığı korkudan kaynaklandığını ileri sürmektedir: “Şu son çeyrek yüzyılda, tam üç kez yaşadığımız, 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül sıkı dönemlerin bitiminde, ilk olumlu patlamalar yayın dünyası ve kitapla ilgili olmuştur. Gerçekten de

¹¹³ “Bandrol Önlem Mi, Sansür Mü?”, *Milliyet Sanat*, S: 359, 1 Mayıs 1995, ss. 8-9.

¹¹⁴ *Milliyet Sanat*, S: 295, 1 Eylül 1992, ss. 9-15.

¹¹⁵ BAHRI ULAŞ, “Tarihimizde Kitap ve Gazete Sansürü”, *TKDB*, C: 15, S: 1-2, 1966, s. 28.

¹¹⁶ *Can Çekişen Kitap*, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1985), s. 5.

gerek 27 Mayıs gerekse 12 Mart sonrasında yayın dünyamıza, kültür dünyamıza çok büyük canlılıklar gelmişti. Sıkıyönetimli dönemlerde, insanlar, değil kitap almak, evlerindeki kitapları nasıl yok edeceklerini düşünürlerken, aydınlarımız bile dönüp kitaba bakmazlarken, bu dar dönemlerden biraz düzlüğe çıkınca kitap satışlarında önemli patlamalar olmuştur.”

Türkiye’de kitaba yönelik ilk kontrol, kitap henüz dağıtıma verilmeden önce başlamaktadır. Yayımcı, yasal olarak ürettiği her kitaptan ikişer adet bulunduğu yerdeki savcılığa ve emniyet müdürlüğüne teslim etmek zorundadır. Kitap henüz dağıtıma sunulmadan önce, savcılık, ya da emniyet müdürlüğünün incelemesi sonucu yasalara aykırı bulunan kelime, cümle ya da bölümler bulunuyorsa, kitap hakkında savcılık tarafından toplatma kararı alınarak yayımı engellenmekte ve kitaplara mahkeme tarafından el konularak ya SEKA’ya kağıt hamuru için ya da yakılmak suretiyle imha edilerek üretilmiş bir kitap ortadan kaldırılmaktadır. Bu uygulama, kitaba para yatıran yayıncının, kitaptan hiçbir gelir elde edememesine bağlı olarak hem maddi bir zarar görmekte hem de hukuki soruşturmaya uğramaktadır. Bu da yayıncılar tarafından çeşitli tepkiler doğurmakta ve yayıncılar, kitap üzerindeki kontrollerin basıldıktan sonra değil de kitap henüz basılmadan önce yapılmasını istemektedirler.¹¹⁷

B. TÜRKİYE’DE KİTAP YAYIM TEKNOLOJİSİ

Kitap yayım teknolojisinden, eserin yazar tarafından üretilmesi aşamasından başlayarak, eserin dağıtımına kadar olan süreçte, değişik aşamalarda yararlanılmaktadır. Bu aşamaların büyük bir kısmına bilgisayar

¹¹⁷ Hürriyet Gösteri, S: 90, Mayıs 1988, ss. 34-37.

teknolojisi hakimdir. Bir kısım aşamalar ise insan yaratıcılığı ve iş gücünü gerektirmektedir. Bir eser, başlı başına insan yaratıcılığının en önemli örneğidir. Bunun yanında eserin üretim sürecinde, sayfa tasarımı, kapak düzenlemesi de ayrı bir yaratıcılık isteyen unsurlardır. İş gücü ise, üretim aşamasında, basım ve cilt işlemlerinde insan gücünden yararlanmayı gerektirmektedir.

Kitap yayıncılığında bir metnin yaratılması, ortaya çıkması en önemli aşamadır. Yayıncılık bir metnin ortaya çıkması ile başlar. Bir yazarın özgün düşüncelerini, hayalinde canlandığı olayları, bir araştırma sonucu elde ettiği bulguları ya da bir grubu eğitmek amacıyla belirli olay ve olguları sistematik biçimde anlatan bir eser, yayıncılık sürecinin en önemli kısmını oluşturmaktadır. Bu yaratıcılığa bağlı olarak eserin çoğaltılıp dağıtılması teknik bir süreçtir.

a. Eserin Yazılmasında Teknik Aşama

Kişisel bilgisayarlar ortaya çıkmadan önce yazarlar eserlerini çoğunlukla daktilo edilmiş biçimde yayıncıya teslim ederdi. Daktilo yaygınlaşmadan önce de (20. yüzyıl başından önce), eserler elyazması olarak yayıncıya ya da matbaacıya dizilmesi için verilmekteydi.

Günümüzde, bilgisayarların yaygınlaşması, evlere girmesi ve taşınabilir bir yapı kazanmasıyla, gündelik yaşamın vazgeçilmez araçları durumuna gelmişlerdir. Buna bağlı olarak artık birçok yazar, eserlerini, evlerindeki bilgisayarlarında yazmakta, yayıncıya eserini diskette, eşdeyişle manyetik ortamda teslim etmekte ya da bilgisayarına bağlı modemle telefon hatlarını kullanarak eserini yayıncının bilgisayarına elektronik biçimde transfer

edebilmektedir.¹¹⁸

Her yazar, eserini yazmada değişik yöntem ve araçlar kullanmaktadır. Bireysel çalışma yöntemleri ve eseri yazım ya da yaratma aşamasında yazarın duygu, düşünceleri ve alacağı haz, eserin yazım olarak üretilmesinde kullanılan araçların farklı olmasına yol açmaktadır.

Yazarın eserini üretmesinde başlıca üç araç kullanılmaktadır: Kalem, daktilo ve bilgisayar.

Kalem, hemen tüm yazarlar tarafından halen en etkin kullanılan bir yazım aracıdır. Eserine son şekli bilgisayarında veren yazar dahi, eserinin hazırlık aşamasında notlar almak, eserin bir ön planını ya da şeklini çıkarmak için kalem kullanmaktadır. Yazar ve kalem özdeşleşmiş, birbirinden ayrılmaz unsurlardır. Yazar kalemsiz, kalem de yazar olmadan bir anlam taşımaz.

Türkiye’de özellikle ünlü edebi yazarların çoğu, roman, hikaye ya da şiirlerini ilkin kalemle yazmışlar ve yazmaktadırlar. Her yazarın masasında kurşunkalem, kalemtraş, dolmakalem, mürekkep, tükenmez kalem ve kağıt gibi yazı araçları, gerektiğinden daha fazla sayıda bulunur. Kağıt, yazarına göre çizgili/çizgisiz ya da defter biçiminde, yazarın kullanım alışkanlıklarına göre değişkenlik gösteren bir araçtır. Örneğin Enis Batur, eserlerini yazmada, ucuz, kaliteleri düşük, 6-7 ay kullanılabilen kesik uçlu dolmakalemler ve çizgili kağıt kullanmaktadır. Dolmakalem ve çizgili kağıt ile daha rahat yazdığını ve bu nedenle bunlara karşı bir bağımlılığı olduğunu belirtmektedir.¹¹⁹

¹¹⁸ PRISCILLA OAKESHOTT, *The Impact of New Technology On The Publication Chain*, (London: British National Bibliography Research Fund Report No: 11, 1983), s. 9.

¹¹⁹ *Kitap Üzerine Anatomi Dersleri*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993), s. 73.

Haldun Taner, kafasında oluşturduğu hikayeyi bir teybe okuyup, bunu sekreterine deşifre ettirerek üzerinde çalışmaktadır. Ferid Edgü, hiç kurşunkalem kullanmamış, çünkü kurşunkalem ve silgiyi, yazarın birşeylerden çekinmesi ve düzeltmek için kolay yolu seçmesi olarak gördüğünden dolayı hep dolmakalem ve saman kağıdı kullanmıştır. Saman kağıt kullanmasını ise, "kağıdın materyal olarak elime gelmesine ve kalemin altında sürtünmesini ve dolmakalemin içindeki mürekkebi emmesini çok iştmişimdir"¹²⁰ biçiminde ifade etmektedir. Dolayısıyla yazar, kullandığı araçlar, okuyucu için birşey ifade etmeyebilir ve hatta okuyucu, yazarın ne tür araçlar kullandığını da bilmez. Çünkü bunlar, eserin ortaya çıkmasında etken olan arkaplan araçlardır ve okuyucu için önemli değildir; okuyucu yazarın ne tür araçlarla eseri ürettiğine değil, üretilen eserin niteliğine ilgi duyar. Yazar kullandığı araçlar, yazarın dünyasının bir parçası olarak anlam ifade edebilir.

Yazar, eserinin müsveddelerini, taslağını kalemle oluştursa da, bundan sonraki aşama olan eserin yayımcıya teslim edilmesinde, eserin daktilo ya da bilgisayarda temize çekilerek son rötuşlarının yapılması hemen tüm yazarların gerçekleştirdiği teknik bir işlemdir. Daktilonun yerini kişisel bilgisayarlara bırakması ile birlikte, birçok yazar, eserlerinin son şeklini bilgisayarında biçimlendirmekte ve yayımcıya bir diskette teslim etmektedir. Diskette teslim edilen eserin yayımına karar verilirse, yayınevi dizgi giderlerinden ve eserin dizilmesi için yitirilen zamandan kazanç sağlamaktadır.

¹²⁰ Kitap Üzerine Anatomi Dersleri, s. 77.

b. Dizgide Kullanılan Araçlar

Türkiye’de 1928 yılındaki Harf Devrimi öncesi, kitapların dizgi işlemi “hurufat kasaları”ndan, harflerin tek tek elle toplanarak dizilmesi biçiminde gerçekleştiriliyordu. 1895’de Linotype ve daha sonra Monotype dizgi makinalarının büyük bir hızla basım sektörüne girmesiyle birlikte, Avrupa’da kitap dizgilerinin daha kısa zamanda yapılması mümkün olmuştur. Ancak Türkiye’de “Eski Yazı” olarak da tanımlanan Osmanlıca yazı karakterlerinde harf kasaları bulunan Linotype ve Monotype dizgi makinaları yokluğundan dolayı, kitap ve diğer yayınların dizgileri, Harf Devrimi’ne kadar elle yapılmıştır.

Harf Devrimi ile kabul edilen Latin alfabesi, kitap dizgisinde makinalaşmanın önemli bir adımını oluşturmuştur. Elyazması ya da daktilo edilmiş biçimde yazılmış eserlerin özellikle Linotype ve Intertype, ikinci derecede de Monotype dizgi makinaları ile dizilmesi, üretilen kitap miktarının da artmasına yol açmıştır. Matbaanın 1727’de Osmanlı topraklarında Türkler tarafından ilk defa kurulmasından 1928 yılındaki Harf Devrimi’ne kadar geçen sürede 30.000 çeşit kitap basıldığı tahmin edilirken, Latin alfabesinin kullanımı ve bu yazı karakterlerini dizgen makinaların sağladığı dizgi hızı ile bir yılda üretilen kitap miktarında sürekli artışlar kaydedilmiştir.

Harf Devrimi ile birlikte, kitap üretiminin artmasının yanında, genel okuryazarlık düzeyinin de hızla arttığı, bunda Milli Eğitim Sisteminin yeniden düzenlenmesi, okulların yaygınlaştırılmasının da etken olduğu görülmektedir (EK: 3). Cumhuriyet’in ilk yıllarına kadar birçok köyde okuryazar hiç bulunmamaktaydı. Köy ve kasabalarda okuryazar olan kişiler

ise genellikle, öğretmenler, imamlar ve devlet görevinde çalışanlardı. Bunun yanında “arzuhalcilik” oldukça yaygındı ve bu kişiler, vatandaşın resmi ya da özel okuma ve yazma gereksinimlerini ücret karşılığı yerine getiriyorlardı. Arzuhalcilik ülkemizde, birçok kent ve kasabada son yıllara kadar gelen bir meslekti. Ancak okuryazarlığın ve eğitim düzeyinin yükselmesi ile birlikte ya ortadan kalkmaya ya da biçim değiştirerek, vatandaşın resmi dairelerdeki (trafik, tapu, belediye gibi) işlerini yürüten “iş takipçiliği”ne dönüşmüştür.

Türkiye Cumhuriyeti’nin eğitimi yaygınlaştırması, Harf Devrimi ile birlikte köylerde de okulların açılmaya başlanması ve ilkökul eğitiminin tüm Türk vatandaşları için zorunlu kılınması, Türk toplumunda okuryazar oranının yükselmesini sağlamıştır. Ancak bu eğitim zorunluluğu ve okuryazarlık eğitimi çabaları, mektup ya da resmi bir evrak okuyup yazma biçiminde gerçekleştirilmiş, topluma genel çerçevede kitap okuma alışkanlığı kazandırılmamış ve kitap sevdirelmemiştir.

Türkiye’de kitap dizgisinde Linotype dizgi makinaları 1980’lere kadar yoğun olarak kullanılmıştır. 1970’lerde basın sektörümüzün ofset baskı yöntemine dönüşümü, kitap yayıncılığını da etkilemiş ve özellikle 1980’li yıllarda kitap sektörü de ofset baskı tekniği ile kitap basımını gerçekleştirmeye başlamıştır.

1970’li yıllarda elektronik dizgi sistemlerinin basın sektörü başta olmak üzere diğer matbaalara da girmesi ile ya da yalnızca dizgi işi ile uğraşan elektronik dizgi atelyelerinin kurulmasıyla kitap dizgilerinin daha hızlı olarak yapılması ve değişik yazı karakterlerinin kullanılması imkanı doğmuştur. Linotype dizgi makinalarında, harf kasalarının sınırlı olmasına

bağlı olarak sınırlı yazı karakteri ve punto kullanılabilirdi. Oysaki, elektronik dizgi sistemleri, dizgi işlemine hem büyük hız, hem de çok değişik yazı karakterlerini en etkili biçimde kullanabilme imkanı vermiştir.

1980'li yıllarda kişisel bilgisayarların yaygınlaşması ve bu bilgisayarlarda kelime işlemci yazılımların kullanılması ile birlikte, bilgisayarlar kitap yayıncılığında, başta yayınevleri olmak üzere yazarlar tarafından da yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Birçok yazar, günümüzde eserini yayıncıya diskette yazılmış olarak manyetik ortamda teslim etmekte, yayınevindeki bilgisayarda bu disket üzerinde editörlük işlemleri ve sayfa tasarımı yapılmakta ve sonunda laser ya da film çıktısı alınarak matbaaya gönderilmektedir.

Yayınevlerinin birçoğunda bilgisayar, özellikle daktilo edilmiş olarak teslim edilen eserlerin dizgisinde etkin olarak, daha sonra ise dağıtım, stok kontrol ve faturalama işlemlerinde de yaygın olarak kullanılmaktadır.

c. Baskıda Kullanılan Teknoloji

Kitap yayıncılığında ürün, gazete tirajları ile karşılaştırıldığında daha az tirajda olması, basım makinasının de büyük baskı kapasitesine sahip olmayan, saatte birkaç bin basabilen bir makina olmasını yeterli kılmaktadır. Yüksek baskı kapasiteli rotatif ya da web-ofset baskı makineleri, yüksek tirajlı gazete ve dergilerin basımında kullanılırken, Türkiye'de 2-3 bin basılan kitapların basımında bu makinelerden yararlanma, işin ekonomik boyutundan dolayı bir avantaj sağlamamakta, aksine, bu makinelerde fire miktarlarının yüksek olmasına ve makinanın çalışma saatinin rantabl şekilde kullanılmamasına bağlı olarak kitabın birim maliyetini

artırmaktadır. Oysaki tabaka tipo ya da ofset baskı makinalarında kağıt firesi daha az oranda olup, baskı için makinanın işgal süresi de daha ucuza gelmekte ve dolayısıyla birim maliyeti düşmektedir.

Bu nedenlerle, kitap basımında genellikle saatte birkaç bin baskı kapasiteli tabaka ofset makinalarından yaygın olarak yararlanılmaktadır.

Günümüzde Türkiye’de, sıcak dizgi ile hazırlanan ve tipo baskı yöntemiyle basılan kitap oranı oldukça azdır ve bu teknik yerini bilgisayarda hazırlanıp ofset tekniğiyle basıma bırakmıştır. Ofset tekniğinin tipo yöntemine göre, kitap basımcılığı bağlamında fotoğraf ve illüstrasyonların basımında daha kaliteli sonuçlar alınması, yeniden basım için yeniden dizgi yapılmasının ortadan kalkması, renkli basımlarda çok daha kaliteli sonuçlar vermesi gibi avantajları bulunmaktadır.

d. Ciltlemede Kullanılan Teknoloji

Kitap ciltleme günümüzde, dikişli, sırt yapıştırırmalı, tel zımbalı, karton kapaklı (paperback) ya da bez cilt (hardback) yöntemlerinden biri ile gerçekleştirilmektedir. Ülkemizde kitap sektöründe genellikle, basılan kitaplar, matbaaların cilt birimlerinde ya da cilt işiyle uğraşan cilteverlerinde, formalar halindeki yapraklar kitap haline getirilmektedir. Matbaaların cilt birimlerinde, basılan formaların sırt kısımları traşlanıp tutkallanarak ya da tel zımba ile birleştirilerek kapak geçirilmek suretiyle kitap oluşturulmaktadır. Cilteverleri ise çoğunlukla dikişli ve bez ciltli kitapların üretimi ile ilgilenmektedirler. Dikişli ve bez cilt yöntemi, sırt yapıştırırmalı ya da tel zımbalı yöntemine göre daha pahalıya malolduğu için yayınevleri, özel kitaplar dışında, bez cildi fazla tercih etmemekte, bunun yerine sırt

yapıştırırmalı ciltlemeyi benimsemektedirler.

Cilt, Osmanlı'dan günümüze kadar uzanan bir sanat dalıdır. Osmanlı döneminde kitapların ciltlenmesinde gösterilen hassasiyet ve özgün biçimlendirme çalışmaları, ciltlemenin bir sanat olarak kitap yayıncılığında yaygınlaşarak, son derece güzel, özgün cilt örneklerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Günümüzde ise ciltleme bir sanat olmaktan uzaklaşmış ve maliyeti en aza indirecek ciltleme tekniği tercih edilmeye başlanmıştır.

e. Dağıtımda Kullanılan Teknoloji

Türkiye'de kitap dağıtımını ya yayınevleri tarafından ya da dağıtım firmaları kanalıyla gerçekleştirilmektedir. Kitap dağıtımında, gazete dağıtımında olduğu gibi, tüm ülkeyi kapsayacak biçimde bir dağıtım organizasyonu bulunmamaktadır. Kitap dağıtım firmaları, yayınevlerinden aldıkları kitapları, sipariş yöntemi ile ülkenin değişik yerlerine, başta posta ile olmak üzere, kargo ya da anbar firmaları aracılığıyla ulaştırmaktadır.

Gazete dağıtım örgütleri (Yay-Sat ve Birleşik Basın Dağıtım), kurdukları çok geniş kapsamlı dağıtım organizasyonu ve yapılanması ile Türkiye'nin en ucra yerine dahi günlük olarak gazete ve dergileri ulaştırabilmekte iken, kitap dağıtım firmalarının böyle bir organizasyon gerçekleştirememelerinden ve hepsinin bireysel hareket etmesinden kaynaklanan nedenlerle kitap dağıtımında yurt çapında yaygın bir organizasyon imkanı doğmamıştır.

Dağıtımda, kitapçı ve okur siparişlerinde otomasyonu sağlamak, diğer deyişle teknolojik imkanlardan sipariş ve tedarik aşamalarında yararlanmak amacıyla geliştirilen ISBN ve daha sonraları da barkod uygulamasının Türk kitap yayıncılığı sektörüne uyarlanması, kolaylıklar ve otomasyon

sağlamıştır. ISBN ve barkod uygulamaları ülkemizde de hızla yaygınlaşmakta, üretilen kitapların hemen tümünde ISBN bulunmakta, ISBN'nin makina-okur biçimi olan ve çizgisel işaretlerden oluşan barkod uygulaması da hızla yaygınlaşmaktadır.

Yayımcılık sektörünün dağıtım aşamasında, sipariş alma ve tedarikinde bilgisayarlardan yararlanma, stok kontrol, faturalama, irsaliye, muhasebe kayıtları gibi işlemlerin kolaylıkla ve elektronik olarak gerçekleştirilmesine olanak sağlamasına karşın, ülkemizde yayınevlerinin yüzde 23'ünde henüz bilgisayar bulunmadığı belirlenmiştir.¹²¹ Bilgisayarların oldukça ucuzladığı ve birçok eve dahi girebildiği günümüzde, yayınevlerinin yüzde 23'ünde bilgisayar bulunmamasını anlamak güçtür. Bu yayınevlerinin küçük çapta (yılda birkaç kitap) yayın yapan, asıl işlerinin kitabevi sahipliği olduğu düşünülebilir. Bu bağlamda bilgisayarın bazı yayınevlerine girmediği söylenebilir. Ancak barkod uygulamalarının yaygınlaşması, kitabevlerinin de bilgisayar otomasyonuna geçişini zorunlu kılacaktır. Çünkü, Avrupa'da birçok kitabevi, bilgisayar ve optik okuyucularla, sattıkları kitapların barkodlarını makinaya okutup, faturalama, muhasebe kayıtları, stok kontrol gibi işlemleri bilgisayarlardan yararlanarak gerçekleştirmektedir. Bu uygulama ülkemizde, büyük kitabevleri başta olmak üzere yaygınlaşacaktır.

C. TÜRKİYE'DE KİTAP YAYIMCILIĞI SORUNLARI

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından günümüze değin, Türk kitap sektörünün en temel sorunlarından biri kağıt sıkıntısıdır. Kağıt sıkıntısı Cumhuriyet öncesinde, Osmanlı İmparatorluğu zamanında da vardı. Ancak

¹²¹ "Her Alanı Sorunlu Bir Sektör", Milliyet Sanat, S: 340, 15 Temmuz 1994, s. 37.

Cumhuriyet'le birlikte eğitim ve öğretime, kültüre ve toplumun ilerlemesi için yapılan devrimlerin yerleşmesine verilen büyük önemle birlikte, kitap yayıncılığının geliştirilmesi önem kazanmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kağıdın ithal olarak sağlanması nedeniyle, büyük zorluklar yaşanmıştır. Nitekim 1939'un Mayıs ayında düzenlenen I. Türk Neşriyat Kongresi'nde, kitap yayıncılığının başlıca sorunlarından biri olarak kağıt sıkıntısı gösterilmiştir.

İzmit'te Seka'nın kurulması, kağıt temininde kolaylıklar sağlamakla birlikte yeni sorunları gündeme getirmiştir. Bunların başında gazetelere öncelikli ve sübvansiyonlu kağıt verilmesi yanında kitap yayıncılarına benzer kolaylıklar sağlanmaması, Seka kağıtlarının kalitesiz oluşu, kağıt fiyatlarının ithal kağıtlarla hemen aynı fiyattan olması, kağıt toplarından belirtilenden eksik kağıt çıkması, yayıncıların Seka'dan ücretini yatırmalarına karşın geç kağıt almaları, kağıdın karaborsa olması gibi çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır.¹²²

Türk kitap yayıncılığında ikinci önemli sorun kitap postalama ücretlerinin yüksekliğidir. Yayıncılar, Anadolu'nun birçok kent ve kasabasındaki okurlara ya da kitapçılara kitapları posta ile göndermektedir. PTT'nin basılı materyale, "matbuat", "basılı evrak" gibi tanımlayıcı yazılar yazılması koşuluyla kitap posta giderlerinde yarıya yakın bir indirim uygulamasına karşın, yayıncılar bu ücretleri de fazla bulmakta ve posta giderlerinin yüksek olmasından şikayet etmektedirler.¹²³

Kitap yayıncılarının başka bir sorunu da, 1985'li yıllardan günümüze, kitap üzerindeki Katma Değer Vergisi'dir. KDV oranının bir azaltılıp bir

¹²² Kitap Sempozyumu 15-17 Haziran 1981, ss. 50-58.

¹²³ Varlık Yıllığı 1985, (İstanbul: Varlık Yayınları, 1985), s. 226.

yükseltilmesi, yayımcıları güç duruma itmiştir. Birçok yayımcı, kitap yayımcılarının kültür hizmeti gördüğü ve bu nedenle tüketime yönelik diğer sektörlerden farklı yanları bulunduğunu ileri sürerek, kitaptan KDV alınmamasını istemektedirler.¹²⁴

Yayımcılık sektörünün diğer büyük bir sorunu da tanıtım ve dağıtımın son derece pahalı olması ve büyük bir yatırımı gerektirmesi yayınevlerinin imkanlarını aşmaktadır. Tanıtım, gazete, dergi, radyo ve televizyon kanalıyla yapıldığında, yayınevine pahalıya malolmakta, yayınevi bu gideri kitap fiyatlarına yansıttığında ise kitabın fiyatı daha yükselmektedir. Kitap dağıtımında yurt çapında (gazete dağıtım gibi) örgütlenilmemesi, kitap satışlarının yurt düzeyinde yaygın olarak yapılmasını engellemekte ve buna bağımlı olarak da kitap satış oranları Anadolu'da oldukça az düzeyde gerçekleşmektedir. Kitap dağıtımının, gazete dağıtımını gibi örgütlenmesi ya da gazete dağıtım örgütleriyle işbirliği yapılması, Anadolu'nun birçok kentine daha çok sayıda kitap girmesine olanak sağlayacaktır.

¹²⁴ I. Milli Kitap Fuarı, s. 79; Milliyet Sanat, S: 336, 15 Mayıs 1994, s. 13.

21. TÜRKİYE'DE OKUMA ALIŞKANLIĞI VE KİTAP YAYIM TEKNOLOJİSİNİN BİRBİRİNE BAĞLI KÜLTÜREL İLETİŞİM SORUNLARI

İlkokul, ortaokul, lise ve üniversite öğrencisi olan, ayrıca çalışma yaşamında bulunan, memurlar, öğretmenler, hukukçular, subaylar, mühendisler, doktorlar gibi okuma durumunda bulunan 15 milyona yakın okur potansiyeli bulunmaktadır. Buna karşın Türkiye'de kitap tirajları 1950'lerden bu yana 3-5 bin baskıyı geçmemektedir. Çok satan eserler dahi, 3-5 bin basılmakta, kısa sürede tükenip yeniden basımları yapılmaktadır. Son yıllarda 40'ın üzerinde yeniden basım yapan eserleri görmek olası görünmesine rağmen bu kitaplar her defasında 3-5 bin adet olarak basılmaktadır.

Türkiye'de kitap üretiminde 60-80 gram/m²'lik 3. hamur kağıt yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu kağıt, kolay yırtılabilen, güneş ışığı altında çabuk renk değiştiren (sararan) bir kağıt türü olmakla birlikte, fiyatının ucuzluğu nedeniyle kitap maliyetlerini azaltmak amacıyla pekçok kitap basımında kullanılmaktadır. Yakın yıllara kadar ders kitaplarında da bu tür kağıtlar çok yaygın kullanılmıştır. Normal kitaba göre ders kitapları çok daha uzun süre kullanıldığından ve çocukların kitaba fazla kullanım hassasiyeti gösterme-

mesinden kaynaklanan nedenlerle ders kitaplarının çok çabuk yıprandığı görülmüştür. Bu sorunlar nedeni ile özellikle ders kitaplarına belli bir kalite getirilmesi amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı'nun çeşitli girişimleri olmuştur.¹²⁵

Türkiye'de okur sayısının azlığı şu nedenlere bağlanmaktadır:¹²⁶

1) Küçük yaşlarda kitap sevgisi yaratılamamış kitap okuma alışkanlığı kazandırılmamıştır.

2) Ezberci öğretim sisteminin, çocukları, okul yıllarında okumaya yönlendireceği yerde, "okuma-ezberleme" yöntemiyle okumaktan ve kitaptan soğutmaktadır.

3) Ders içeriklerinin yaşamdan kopuk ve birçok ayrıntı içermesi çocukları yıpratmakta (konu bolluğu, ödev yoğunluğu ve bundan kaynaklanan zaman yetersizliği), çocuğun kitaptan kaçmasına yol açmaktadır.

4) Ayrıca çalışan kişilerin günlük iş yorgunluğunun ardından sosyal tedirginliklere de bağlı olarak huzursuz, kavgacı, çekişen bir ortamda "kitap"ı anımsayacak, onu alıp okuyacağı zamanı ve olanağı bulamaması.

5) Ekonomik zorlukların geçim sıkıntıları yarattığı gerçekliği karşısında (fiyatı ne olursa olsun) kişileri kitaptan alıkoymasına.

6) Okumanın sağlıklı bir yönlendirmeye yapılmamasına bağlı olarak insanlarımız, renkli yayımlara, bol fotoğraflı gazeteler ve televizyona daha fazla ilgi duymakta, kitabın 3. hamur gri kağıt üzerinde siyah mürekkebe ilgi duymamakta ve dolayısıyla ciddi içerikli yayınlardan da uzaklaşmaktadır.

7) Ülke genelinde kütüphane azlığı, var olanların yeterince tanıtılmadığı, bu kütüphanelerin birçoğunun ulaşımı zor olan ters yerlerde

¹²⁵ Milliyet, 7 Ekim 1995, s. 11; Yeni Yüzyıl, 5 Mayıs 1995.

¹²⁶ CELAL ÖZCAN, "Tarihsel Yanlışlık", Hürriyet Gösteri, S: 8, Temmuz 1981, s. 68.

bulunması, ayrıca bu kütüphanelerin çoğunda çağdaş yapıtlar bulabilmenin mümkün olmaması.

8) Basım tekniğindeki sakatlıklar, ciltleme, kapak düzenlemesi, dağıtım, sergileme, pazarlama, reklam ve tanıtma yetersizlikleri de okur potansiyelinin kafi oranda artmamasının önemli nedenleri arasındadır.

Türkiye’de okuma alışkanlığına bakışta, yayım teknolojisi fazla dikkate alınmamaktadır. Kitap üretiminde sayfa tasarımı, kullanılacak yazı karakteri, illüstrasyonlar gibi görsel unsurlar, 1990’lı yıllarda üzerinde durulmaya ve tartışılmaya başlanmıştır.¹²⁷ Durum böyle olunca, Türkiye’de yayım teknolojisinin son yıllara kadar fazla dikkate alınmadığı, kitabın üretiminde estetik bir kaygu güdülmediği, kitabın en ucuz biçimde üretilip “nasıl olsa alıcısının çıkacağı” düşüncesiyle hareket edildiğinden olsa gerektir, yayım teknolojisinin okuma alışkanlığı edinme sürecinde etkinliği düşünülmemiş, tartışılmamıştır. Son yıllarda bunun farkına varılarak, yayım teknolojisinin imkanları ile okura daha kaliteli estetik düzenleme ve daha kaliteli basım imkanları kullanılarak, fiziksel görüntü olarak daha kaliteli kitaplar üretilmeye başlanmıştır.

Bunun karşısında Türkiye’de de kitapların manyetik ortamda, CD-ROM’larının da yayımlanmaya başladığı ve son birkaç yıldır CD-ROM kitaplarının üretiminin arttığı görülmektedir. Buna bağlı olarak edebiyat dünyası da biçim değiştirerek kitapların karton kapakları, sarı sayfaları yerine, bilgisayar byte’larına ve CD’lerdeki seslere, okuma eylemi de yerini duyma ve ekrandan izlemeye bırakmaya başlamıştır. Örneğin, Umberto Eco’nun “Gülün Adı” isimli eseri 339 dakikalık bir seslendirmeye 6 CD’lik

¹²⁷ Kitap Üzerine Anatomi Notları, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1994), s. 83; “Kitabı Kim Tasarlar?”, Nokta Dergisi, 10-16 Temmuz 1994, ss. 66-67.

bir albüm haline getirilmiştir. John Tolken'in "Yüzüklerin Tanrısı" romanı da 60 kişilik anlatıcı ve ses kadrosuyla CD'lere aktarılmıştır.¹²⁸ Bu arada, Türkiye'de romanların ve şiirlerin CD'ye aktarılması, yazın çevrelerinde tartışılırken, Kur'an-ı Kerim'in de CD-ROM olarak satılmasına başlanılmıştır.¹²⁹ Müslümanlığın ilk yıllarında, Kur'an'ı ezberleyen hafızların yanında, unutulmaması ve değişiklikler yapılmamasını sağlamak için, o zamanki imkanlara göre, deri ve kemik üzerine yazılan Kur'an-ı Kerim, günümüzde bilgisayar teknolojisinin imkanları ile CD-ROM'lara kaydedilmeye başlanmıştır. Diğer kutsal kitapların CD-ROM versiyonları da halen Avrupa ve ABD'de pazarlanmaktadır.

Edebiyat kitaplarının ve kutsal kitapların CD-ROM biçimine dönüştürülmesi, edebiyat ve dini çevrelerde, okuma ve öğrenme alışkanlığının ne yönde değişeceği ve sayfa üzerindeki basılı dokunun (bold, italik, parantez ya da tırnak içi yazısı gibi), CD-ROM'da nasıl sese dönüşeceği ya da dönüşemeyeceği tartışılmaktadır. Ancak Türkiye'de henüz kitapla tanışmayan ya da kitabı sevmeyen binlerce insan bulunuyorken, CD-ROM biçimindeki eserlerin, yalnızca CD-ROM sürücülü bilgisayarları olanlara hitap edeceği ve toplumun genelinde fazla bir yansıma bulamayacağı da bir gerçek olarak görünmektedir. Kitap tirajlarının 3-5 bin olduğu ülkemizde, CD-ROM biçimindeki eserlerin tirajlarının da fazla olmayacağı düşünülebilir. Fakat, 'yeni heves' olarak, 1980'li yılların başındaki video alışkanlığı dönemindeki gibi, günümüzde de CD-ROM sürücülü bilgisayarları olan kişiler, piyasada geçici bir canlanma ve tiraj artışı sağlayabilirler.

¹²⁸ "CD'niz Kaçınıcı Başkı?", Milliyet, 9 Kasım 1995, s. 5.

¹²⁹ "Kur'an'da CD-ROM'da", Milliyet, 14 Kasım 1995, s. 4.

VII. TÜRKİYE'DE OKUMA ALIŞKANLIĞI VE
KİTAP YAYIMCILIĞI SORUNLARININ ÇÖZÜMÜ İÇİN
BİR MODEL ÖNERİSİ

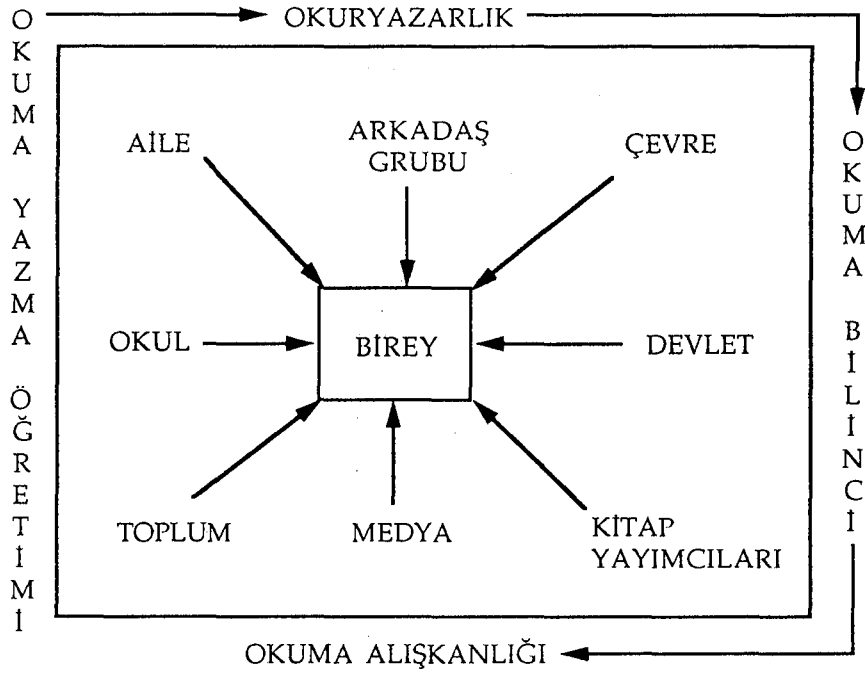
22. MODELİN TEMELLERİ

Okuma, toplumun kültürel yapısına bağlı olarak yaygınlaşmış ya da yaygınlaşmamış bir eylemdir. Bu nedenle toplumlar arasında, kitaba ve okumaya yönelik ilgi değişik boyutlarda ortaya çıkmaktadır.

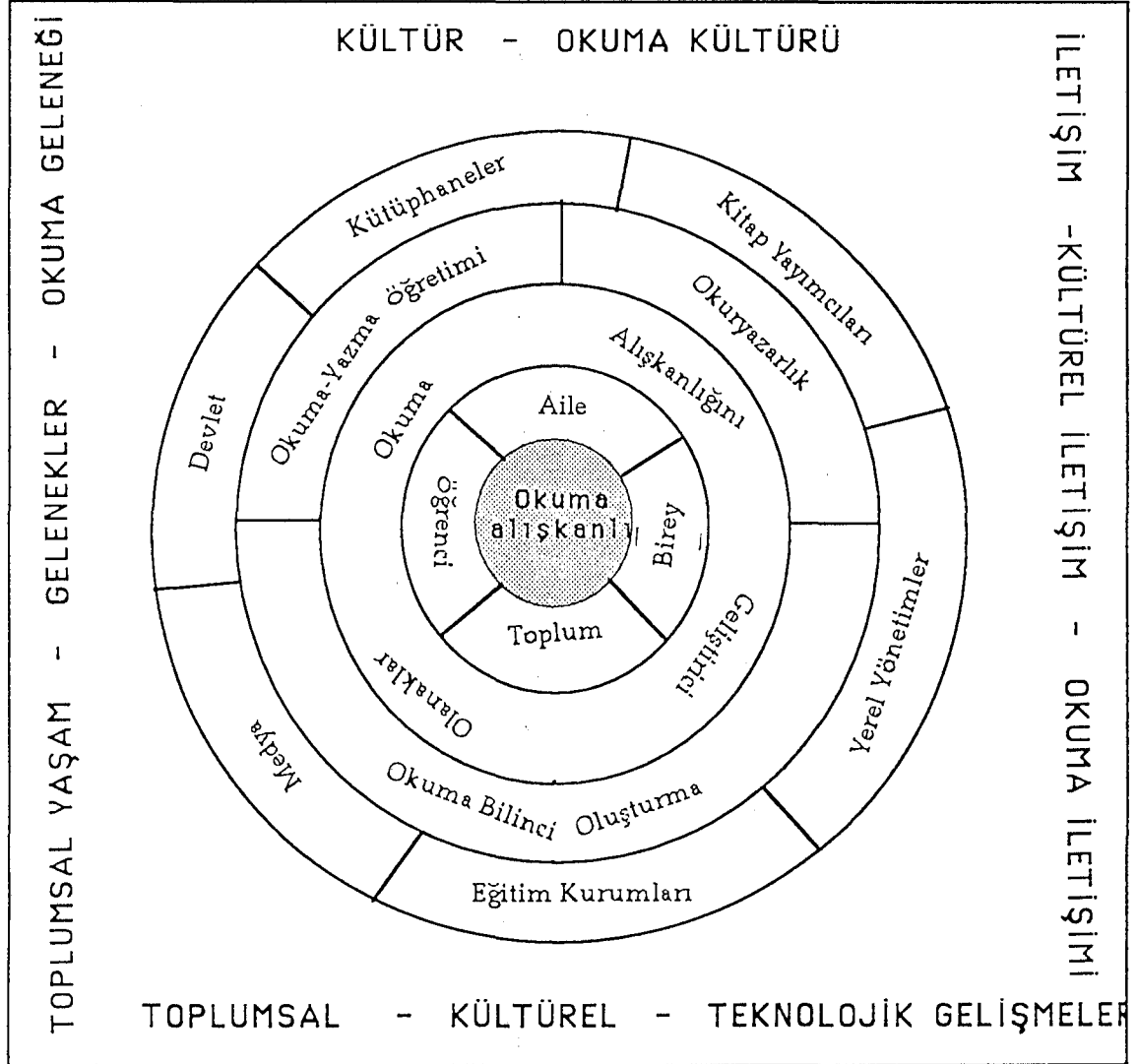
Türk insanının kitaba ve okumaya karşı olan antipatisi, sözlü kültür geleneğine daha alışkın olmasından kaynaklanmaktadır. Fakat günümüzde, ülkelerin gelişmişliği, teknolojik gelişmeleri izlemeye ve uygulamaya bağlı, aynı zamanda yeni teknolojiler üretmek zorunda olmasından dolayı, okumaya ve kitaba daha fazla önem vermek, toplumsal, kültürel ve bireysel yaşam bağlamında büyük önem taşımaktadır. Artık günümüz insanı, edebi eser olmasa da, en azından çalıştığı iş ya da alanla ilgili olan gelişmeleri, ticari hareketleri (borsa, döviz, altın piyasaları gibi), yakın ya da uzak çevresiyle ilgili olayları izlemek ve bunun için de okumak gereksinimi duymaktadır. Toplumsal ve kültürel gelişmenin temelinde de kitaba, gazeteye, dergiye ve bunların sonucu olarak da okumaya duyulan ilgi ve istek bulunmaktadır.

Bu bağlamda Türk toplumunda kitaba ve okumaya yönelik olarak yaşanan sorunları çözmeye yapılacak eylemler, birey, aile, eğitim kurumları,

devlet, toplum, yayınevleri ve medya ile etkileşim çerçevesinde sağlanabilecektir. Okuma eylemi bireysel bir eylem olmasına karşın, bu alışkanlığın ediniminde aile, okul, devlet, toplum ve yayınevleri büyük etkinliğe sahiptir. Birey bu kurumların güdülemesine bağlı olarak okuma alışkanlığı kazanabilir, yoksa okuma alışkanlığı ebeveyninden kalıtsal olarak gelen bir eylem biçimi olmayıp, bireyin toplumla etkileşimi çerçevesinde, toplumsal ve çevresel etmenlerin bireyi motive etmesiyle oluşan ve gelişen bir eylemdir. Bireyde okuma arzusu yaratılabilmesi çevresel etkenlerin (aile, okul, arkadaş, medya) varlığı ile sağlanabilir. Bu nedenle, bireyi okumadığı için eleştirmekten önce, o bireye toplum olarak okuma alışkanlığı kazandırmada ne yapıldığı üzerinde durulması gerekmektedir. Yoksa, birey yalnız başına okuma alışkanlığı edinmez, belki buna gereksinim de hissetmez. Bu gereksinimin ortaya çıkmasına çevresel, toplumsal ve kültürel ortamlar yardımcı olur. Buna göre okuma alışkanlığının geliştirilmesindeki model, bireysel, ailevi, eğitim kurumları ile ilintili, devlet, toplum, kitap yayıncıları ve iletişim araçları ile ilişkili temellere oturtulmalıdır (Şekil 26).

Şekil 26: Bireye okuma alışkanlığı kazandırmadaki etkenler

Şekil 27: Bireylere okuma alışkanlığı kazandırma modeli

23. MODELE BAĞLI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Türk toplumunda oldukça az düzeyde olan okuma eyleminin geliştirilerek bir alışkanlığa dönüşmesini ve bu konudaki sorunların çözümlenebilmesini sağlamak için bireysel ve toplumsal birtakım eylemlerin gerçekleştirilmesinde, eğitim kurumları, Devlet ve kitap yayımcılarının yardım ve desteğinin alınması gerekmektedir (Şekil 27). Burada belirtilen çalışmaların gerçekleştirilmesi ile toplumumuzda bir okuma bilinci oluşacağı, vatandaşlarımızdan daha çok kişinin kitapla, okumayla tanışacağı ve okumayı bir yaşam koşulu olarak benimseyeceğine inanılmaktadır.

A. OKUMA ALIŞKANLIĞI KAZANMADA BİREYSEL EYLEMLER

Okuma alışkanlığı kazanımında birey, daha çocukluk yıllarından başlayarak kitabı sevmeli ve okumaya istek duymalıdır. Hatta okumayı yeme, içme gibi fizyolojik bir gereksinim olarak ele almalıdır. Bireyde bu duyguların, isteğin uyanmasında, kitaba karşı bir antipati yerine sevgi duymasında öncelikle iletişimde bulunduğu yakın çevresi ve iletişim araçlarının büyük rolü bulunmaktadır. Daha çocukluk yıllarından

başlayarak ailesinde, okulda öğretmenlerinde ve arkadaş çevresinde, televizyon ve sinemadaki filmlerde okuyan bireyleri gördükçe, bunlar çocuk üzerinde okumaya ve kitaba yönelik aşırı bir ilginin doğmasına yol açabilecektir. Bu nedenle, Türk toplumunda aile üyelerinden okuyan kişi sayısının çok az ya da hiç olmadığı gözönüne alınarak bu açık, televizyon programlarıyla kapatılmalı ve bu programlarda okuyan, düşünen ve tartışan insan tipleri üzerinde yoğunlaşarak, aile bireylerinin okumama alışkanlığının çocuk üzerinde de oluşması engellenmelidir. Çocuk, izleyeceği bu programlarla, aile bireylerini okumadıkları için eleştirebilir ve onları da okumaya yöneltebilir.

B. OKUMA ALIŞKANLIĞI KAZANDIRMADA AİLEYE DÜŞEN GÖREVLER

Çocuğun ilk yaşlarından başlayarak, aile üyelerinin kitaba ilgileri ve kitap okuma eylemleri çocuk üzerinde büyük etki yaratmaktadır. Ancak Türk aile yapısı açısından soruna bakıldığında, ülkemizdeki ailelerin büyük bir çoğunluğunun çocuklarını okumaya yöneltmekten, onlara kitaplar almaktan (ders kitapları dışında), evde küçük de olsa bir kitaplık kurmaktan ve aile üyeleri olarak kitap okumaktan çok uzak oldukları görülmektedir. Çocuğuna kitap almayan, onların ders kitapları dışında herhangi bir kitap okumasını yasaklayan, kitap okumak yerine çeşitli tür sınavlara (kolejlere, özel liselere, üniversiteye gibi) hazırlanmaları için büyük çaba harcayan, bu sınavlara hazırlık için çeşitli kitaplar alan, dersanelere gönderen ve özel öğretmenler tutarak çocuklarının sınavlara hazırlanması için uğraşan aile sayısının toplumumuzda oldukça yaygın olduğu görülmesine karşın,

ailelerin sınavlara hazırlık aşamasındaki bu aşırı ilgi, destek ve motivasyonu, çocuğun test çözme yetisi kazanmasına neden olmakta, fakat onları okumaya yönlendirmemektedir. Aşırı test çözme çalışmalarına bağlı olarak ve sınav streslerinden de doğan sorunlar nedeniyle, birçok kişi, sınavlar sonucunda eline herhangi bir kitap dahi almak istememektedir. Türk aile yapısının test çözme ve sınavlara hazırlanma aşamasındaki yoğun çabaları, eğitim sistemimizdeki sorunlardan kaynaklanmaktadır. Sınavları kendileri için tek kurtuluş yolu gören bazı gençlerin sınavları kazanamayınca intihar ettikleri, toplumumuzda sıklıkla karşılaştığımız diğer bir sorun olarak görülmektedir. Bunun nedeni de eğitim sistemimizin öğrencileri okumaya, araştırmaya, düşünmeye yöneltme yerine ezberciliğe, test çözmeye yöneltmesinde yatmaktadır. Türk eğitim sisteminde yapısal bir değişiklik yapılmadan çocukların okuma alışkanlığı kazanması imkanının olmadığı görülmektedir. 1739 Sayılı Türk Milli Eğitimi Kanunu'nun amaçları içinde (Madde: 2/2): "Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, ... kişiler yetiştirmek, ilgi istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri ve davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak..." olarak belirtilmesine karşın, uygulamada öğrencilerin test çözme ve sınavlara hazırlanmaktan, çocukluklarını yaşayamadıkları, hür ve bilimsel düşünme gücüne kavuşamadıkları ve kişilik geliştiremedikleri görülmektedir. Bu da yasaya rağmen, günün koşulları gereği eğitim sisteminin, bir bakıma amaçları dışına çıkmasına ve hedeflerinden uzaklaşmasına yol açmaktadır. İlk, orta ve lise dönemlerinde öğrencilerde yaşanan sınavlara hazırlık mantığının, eğitim sistemi içinde ele alınarak değerlendirilmesi ve Milli

Eğitimin amaçlarının işlerlik kazandırılmasına gereksinim vardır.

Türk aile kurumunun çocuklarını okumaya ve kitaplara yönlendirebilmesini sağlamak amacıyla televizyon programlarından da destek alınmalıdır. Çocuklarına kitap okuyan aile bireylerinin olduğu televizyon programlarıyla çocukların ve ailelerin okumaya ve kitaba yönlendirilmesi sağlanabilir. Ayrıca ailelerin, çocuklarının doğum günlerinde ve yılbaşı gibi özel günlerde, başka tür hediyelerle birlikte kitap hediye etmeleri yönünde kampanyalar düzenlenmelidir. Bu kampanyalara Kültür Bakanlığı, diğer kamu kurum ve kuruluşları ile televizyon kuruluşlarının da desteği alınarak geniş bir kitleye duyurulması sağlanmalıdır.

Türk toplumunda okuma alışkanlığının yaygınlaşmasını sağlamada aile olarak yapılması gerekenler şöyle sıranalabilir:

- Aileler, imkanları ölçüsünde, evde çocukların ilgisini de çekebilecek kitaplardan oluşacak bir kitaplık kurmalıdırlar. Bu amaçla, Kültür Bakanlığı, ailelere kitaplık oluşturmada ucuz kitap satışı ile destek olmalı, ayrıca aile bireylerinin ve çocukların ilgilerine yönelik değişik türde kitap yayımlamalıdır.

- Aileler, çocukları daha ilkökula gitmezden önce, onlara çeşitli boyama kitapları alarak, onların kitapları sevmeleri imkanı yaratmalıdır.

- Aileler, özellikle okuma yazmayı henüz öğrenmemiş çocuklarına çeşitli masal ya da öykü kitapları okuyarak onların ilgilerini okumaya yöneltmelidirler. Okumayı yeni söken çocuklarını ise, evdeki masal ve hikaye kitaplarından seçtiklerini sesli olarak okutarak dinlemelidirler. Çocuğa kitap okumak ya da kitap okutarak dinlemek, ev ortamında yaşamı

paylaşmanın yanında ortak duygu, düşünce ve alışkanlıklar geliştirmede, bunun için de kitabın ve okumanın mutluluğunu paylaşmada önemli etkinliklerdir.

- Çocukların ders dışında kalan boş zamanlarında oyun oynamanın yanında okumaya da zaman ayırmaları için program yapılmalı ve aileler çocuğun öğretmenleri ile iletişim kurarak, ders dışında okuyabilecekleri kitaplar konusunda işbirliği sağlamalıdır. Bu konuda ailelerden bir hareket başlamasını beklemeden, öğretmenler de çocukların ebeveynleri ile yakın iletişim kurarak, çocukların okuyabilecekleri kitapları bir liste halinde ve okul ya da sınıf kitaplığında mevcut ise buralardan sağlayarak çocuklarına okumaları imkanlarının yaratılması için çaba göstermelidirler.

- Çocuklar için özel günlerde, doğum günlerinde, yılbaşında, onlara sevdikleri türde kitaplar hediye ederek bunları okumaları yönünde yönlendirmek ve diğer tür hediyelerle birlikte kitap hediye etmeyi de bir alışkanlık haline getirerek çocukların okumaya ve kitaba yönelik sevgi kazanmasına yardımcı olunmalıdır.

- Ebeveynler, imkanlar ölçüsünde, çocuklarını belirli zamanlarda kütüphanelere götürerek, onların evdeki kitaplık dışında kütüphane ile tanışmalarını sağlamak ve buralardan kitap ödünç almalarına yardımcı olmalıdırlar. Ancak, özellikle çocuk kütüphanelerindeki görevli kişilerin de bir hizmetiçi eğitimden geçirilerek, çocuklara ve ailelere kitabı, okumayı ve kütüphaneyi sevdirmeye bağlamında neler yapabilecekleri, nasıl daha fazla yardımcı olabilecekleri konusunda eğitilmelidirler. Çünkü, çocuğun kütüphanede karşılaşabileceği asabi ya da çocukları azarlayan bir görevli, onların okumaya yönlendirmelerinde çok aksi tesirler yapabilecektir. Bu

nedenle, kütüphane görevlilerinin de çocuklara karşı sevgi ile yaklaşımları ve kitabı sevmelerini sağlayabilecek bir eğitimden geçirilmeleri yararlı olacaktır.

- Aileler, çocuklarına televizyon izlettirmede seçici davranmalarını sağlamalıdır. Ebeveynler, özellikle çocuğun kişisel ve kültürel gelişimine yararlı olabilecek filmleri ve dizileri seyretmeleri için televizyon programlarında gerek çocuğun ve gerekse de çocuğun yönlendirilmesinde kendilerinin seçicilik yapmasında büyük yarar vardır. Çocuğun kişilik gelişiminde olumsuz etkilerde bulunabilecek türdeki filmler izlettirilmemeye çalışılmalı, bunun yerine kitap okumaya yönlendirilmelidirler.

- Aileler, çocuklarının günde belirli bir süre, örneğin 10, 15 ya da 30 dakika gibi kitap okumalarını sağlamak için ortam yaratmalı ve sürekli olarak bunu kontrol etmelidirler.

- Aileler, çocukların ayrı odaları olmasına çalışmalı ve çocuk odalarında yatak başına uygun bir lamba koyarak, gece yatmadan önce kitap okumaları yönünde ortam hazırlamalıdır. Gece ya da yatak okumaları, okumanın alışkanlığa dönüşmesinde çok büyük etkiye sahiptir. Okuma alışkanlığı kazanmış birçok kimse, gece uyumadan önce 30 dakika, 1 saat ya da daha fazla süre ile kitap okumadan uyuyamamaktadır. Bu nedenle okumanın uyumak gibi fizyolojik bir ihtiyaç olduğu hissi çocuğa ilk yaşlarından başlayarak aşılmalıdır.

- Türkiye’de birçok çocuk, daha oyun çağlarında iken, ekonomik koşullar nedeniyle boş zamanlarında, özellikle de tatil dönemlerinde ‘çırak’ olarak bazı işlerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Bu çocuğun ya okulu bırakıp tamamiyle işe yönelmesine ya da hem okulu hem işi birarada

yürütmesine neden olabilmektedir. Çocuğun okuyup kişilik ve kültür geliştireceği bir dönemde, iş hayatına atılarak başka bir kişilik ve kültür ortamına girmesi, çocuğu okumaktan ve kitaptan hemen tamamen uzaklaştırmaktadır. Ülkemizdeki gelir dağılımındaki dengesizlikler ve ailelerin ekonomik koşullarına bağımlı olarak ortaya çıkan bu durum karşısında birçok genç yeteri düzeyde eğitilememektedir. Devlet olarak bu soruna el atılması ve yaşı küçük çocukların¹ herhangi bir işte çalışmaya değil de okumaya, kitaba, oyuna, çeşitli sosyal etkinliklere ve çeşitli hobilere zaman ayırmalarının sağlanabilmesi için gerekli yasal ve idari önlemleri almalıdır.

- Toplumumuzda birçok aile, “ders çalışma”yı “kitap okumak” olarak değerlendirmekte, ders kitapları dışında çocukların öykü, roman, şiir kitabı okumalarına izin vermemekte ya da engellemektedir. Toplumda yaygın olan bu tutumu değiştirmek için de özellikle eğitim kurumları, ebeveynlerle iletişim kurmalı ve çocukların ders kitapları dışında da kitap okumalarının kültürel bir gereklilik olduğunu vurgulamalıdırlar. Aksi takdirde bu inanış devam edecek ve yine birçok aile çocuklarının ders kitabı dışında birşey okumalarına izin vermeyeceklerdir.

¹ Yasal olarak 13 yaşından küçüklerin sigortalı olarak çalıştırılması mümkün değilken, özellikle yaz dönemlerinde sanayi çarşılarındaki tamircilerde, berberlerde ve diğer küçük esnaf dükkanlarında ilkokul çağındaki çocukların çalıştırıldığı ve bunlara bir meslek öğretilmeye çalışıldığı görülmektedir. Daha henüz oyun çağında sayılabilecek bu çocuklara çok erken yaşlarda meslek öğretilmeye çalışılması mümkün değildir. Yoksa meslek liseleri ve meslek yüksekokulları, verdikleri eğitimleri daha küçük yaştaakilere yönelik yapmaları söz konusu olabilirdi ki, bu da insanın ruh ve beden gelişimi bağlamında sorunlar yaratabilirdi.

C. OKUMA ALIŞKANLIĞI KAZANDIRMADA EĞİTİM KURUMLARINA DÜŞEN GÖREVLER

Bireyin okuma alışkanlığı kazanmasında, aileden sonra çocuğun sosyalleşmeye başladığı ortam olarak okulların çok büyük etkileri bulunmaktadır. Çocuklar anaokullarından başlayarak ilkokul ve ortaokul yıllarında tamamıyla okumaya ve kitaba yönlendirilmelidir. Bu çağlardaki çocukların ebeveynleri, okul yönetimi ve öğretmenlerle yakın diyalog içinde bulunmalı, öğretmenin verdiği okuma ödevlerinden haberdar olmalı ve bunları çocuklarının okuması için ortam hazırlamalıdır.

Okul ve aile işbirliğinin sağlandığı ortamlarda, çocukların gerek aile ortamında ve gerekse de okul ortamında okuma alışkanlığı kazanmaması için fazla bir sorun kalmamaktadır. Eğitim kurumları yöneticilerinin, eğitim sisteminin, öğretmenlerin, bunların motive etmesiyle, ortak çalışma ve işbirliği zeminleri oluşturulması ile ebeveynlerin etkileriyle, çocuğa okuma alışkanlığı kazandırmada çok büyük başarılar kazanılacaktır. Eğitim kurumları olarak çocuklara okuma alışkanlığı kazandırılmasında yapılması gerekenler şunlardır:

- Her okulda bir kütüphane bulunmalı ve özellikle ilkokulların her sınıfında da birer kitaplık kurulmalıdır. Okul kütüphanelerinden öğrenciler herhangi bir sınırlama olmadan yararlanabilmeli, kitap ödünç alabilmeli ve buralar, öğrencinin zevkle kitap okuyabileceği, ders çalışabileceği mekanlar olarak düzenlenmeli, boyanmalı sevimli biçime getirilmelidir. Sınıf kitaplıkları, öğrencinin yaş ve sınıf düzeyine göre seçilmiş kitaplardan oluşmalıdır. Bu kitaplıklar öğrencilerin katkılarıyla genişletilebilir ve öğrencilere bu kitaplıktan ödünç kitap verilerek okumaları sağlanmalıdır.

Öğretmen tarafından öğrencilerin okumaları izlenmeli, okumadıkları kitapları okumaları doğrultusunda yönlendirilmeli, bu kitaplara yönelik olarak çocukların özet çıkarmaları, ana temayı bulmaları, belirli karakterleri belirlemeleri doğrultusunda verilecek ödevlerle öğrencilerin hem okuma hem de yazma becerilerinin geliştirilmesine yardımcı olunmalı, bu ödevlerin sınıfta okunması, anlatılması ile tartışma ortamları yaratılarak, çocukların düşünsel gelişmelerine de katkıda bulunulması sağlanmalıdır.

Bunlar için öğretmenlerin de okuyan bireyler olması büyük önem taşımaktadır. Öğrenciye okuması için öğütlediği bir kitabı öğretmenin kendisinin okumamış olması, öğrenci üzerinde olumsuz tesirlerde bulunacaktır. Bunun dışında, öğrencilere okumayı öğütleyen bir öğretmenin kendisi herhangi bir kitap okumuyorsa, bu da öğrenci üzerinde benzer bir etki yaratacaktır. Bu nedenle öğretmenlerin de en azından öğrenciye örnek olma bağlamında kitap okumaya yönelik hizmet-içi eğitimden geçirilmeleri gerekebilecektir.

- Okullarda sınıf kitaplığı ya da kütüphane yoksa kurulmalı, varsa geliştirilmelidir. Velilerin, okulun bulunduğu semtteki vatandaşların katkılarıyla kütüphaneye yeni kitaplar alınmalıdır ve kütüphane zenginleştirilmelidir. Kütüphanenin özellikle kültür kitapları ve öğrencilerin boş zamanlarında severek okuyacağı kitapların alınması ve bunların öğrencilere ödünç verilmesi, çocukların ve gençlerin okuma bilinci kazanmasında yardımcı olacaktır. Bu kütüphanelere alınacak kitapların Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu tarafından tavsiye edilen kitapların yanında, diğer kültür kitapları ile de

zenginleştirilebilmesi için çalışılmalı², bu kütüphanelere çeşitli sanat, kültür ve haber dergileri ile ulusal ve yerel gazetelerin alınması ve süreli yayınların okunabileceği köşeler açılması, öğrencilerin gelişimine katkılarda bulunacaktır. Okul kütüphaneleri, öğrencilere hoş gelecek biçimde düzenlenmeli, öğrenci buraya seyerek gelmeli ve rahat bir ortamda kitap, dergi, gazete okuyabilmelidir. Okul kütüphanelerinin öğrenciler tarafından, yalnızca ödev yapma ve ödev için kaynak bulma bağlamında değerlendirilmemesi gerektiği öğrenciye vurgulanmalı ve öğrencilerin kültürel gelişimleri için bu kütüphaneden ve kitaplardan yararlanması gerektiği doğrultusunda güdülenmelidir.

- Sınıf kitaplıkları, öğrencilerin kolaylıkla erişebilecekleri yükseklikte olmalıdır. Yüksek raflı kitaplıklar, öğrencileri boyları yetişmediğinden ve kitaba erişemediğinden dolayı olumsuz yönde etkileyebilir. Sınıf kitaplığında mevcut olan kitapların listesi çıkarılarak bunlar öğrencilere dağıtılmalı, diğer sınıf kitaplarında farklı kitaplar belirlenerek bunlar da ayrı listeler halinde öğrenciye verilmeli ve öğrencinin isteği doğrultusunda başka sınıf kitaplığından da ödünç kitap alabilmesine olanak sağlamalıdır. Günümüzdeki fotokopi imkanları ile böyle kitap listeleri hazırlayıp çoğaltarak öğrenciye dağıtmak son derece basitleşmiştir. Tek sorun, öğretmenin biraz zaman harcayarak bu listeleri hazırlamasında kalmaktadır. Öğrencinin elinde sınıf kitaplığındaki mevcut kitapların listesinin bulunması, okuduğu ve okuyacağı kitapların belirlenmesinde ve bir sıraya konulmasında büyük yararlar sağlayacaktır.

² Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı İç Hizmetler Yönetmeliği Madde: 72:

“Okullarda yararlanmak üzere, yalnızca Talim ve Terbiye Kurulunca kabul edilerek, Tebliğler Dergisi’nde yayımlanan kitap, dergi ve benzeri kaynaklar, okul ve sınıf kütüphaneleri yönetmeliğine uygun olarak seçilen kitaplar da okul ve sınıf kitaplıklarına alınarak öğrencilerin istifadesine sunulabilir.”

- Özellikle ilkokullarda, öğrencilerin dönüşümlü olarak bir ya da birkaç gazeteyi satın alarak sınıfa getirmeleri ve arkadaşları ile birlikte okuyarak bir okuma ortamı yaratılması sağlanabilir. Derslerde hergün bunun için belirli bir zaman ayrılarak öğrencilerin gazeteleri okumaları ve sonra okuduklarını sınıfa anlatmaları konusunda çalışmalar yapılabilir. Benzer uygulamalar dergiler üzerinde de gerçekleştirilebilir.

- Sınıfta, bir dönem ya da bir yıl boyunca en fazla kitap okuyan ve bunları sınıfta sunan öğrencilere bir ödül (örneğin bir kitap hediye etmek) verilebilir. Bu, öğrenciler üzerinde daha fazla okumaya, birbirleri ile olumlu yönde rekabet etmeye, olumlu çalışmalar içinde bulunup kişilik gelişimini sağlama yönünden oldukça yararlı olacaktır.

- Öğretmenler, öğrencileri, evlerinde de kitaplık kurmaları doğrultusunda yönlendirmeli, öğrenci gerek kendi gerekse de okulun kitaplarını temiz kullanmalı, sayfaları nasıl açacakları, okurken kitabı nasıl tutmaları gerektiği doğrultusunda eğitmeli, kitapları daha iyi korumak için kaplama, çantada taşıma gibi şeyler öğretilmelidir.

- Öğrencilerin birbirlerinden kitap ödünç alma, kitaplardan ortak yararlanma konusunda eğitilmeleri gerekmektedir. Çocuklar, evdeki kitaplıklarındaki kitaplardan, okumak isteyen arkadaşlarına ödünç verme alışkanlığı kazanmalı, ödünç alan öğrenci de kitabı yıpratmadan, yırtmadan, kaybetmeden sahibine geri verebilme alışkanlığı elde etmelidir. Bu konularda öğretmenler, çocukların, ödünç aldıkları kitaplara daha fazla duyarlı olmaları konusunda eğiterek, emanet eşyaya yönelik bir davranış geliştirmelerine yardımcı olmalıdırlar.

- Eğitim sisteminde, Türkçe ve edebiyat derslerinde, okuma

materyallerine daha fazla ağırlık verilmelidir. Ders kapsamında okunacak kitapların, öncelikle anlaşılması kolay olan eserlerden ve günümüz yazarlarından seçilmesi, öğrencinin anlayamayacağı ya da anlamakta zorlanacağı eserler üzerinde daha kısa süreli ve açıklamalar yaparak durulmalıdır. Ne yazık ki eğitim sistemimizdeki bu derslerde anlaşılması zor ve eski eserlerden metinler seçilmekte, günümüz yazarlarının eserlerine ise hiç yer verilmemektedir. Öğrenciler, bu eserleri anlayamadıklarından, yalnızca ders geçme bağlamında okumakta ve ezberlemektedirler. Oysaki anlaşılması daha kolay eserlerden seçilecek okuma metinleri, öğrencilerin daha keyifle okumalarına yol açacak ve okumayı bir zevk haline getirebilecektir. Bu nedenle Türkçe ve edebiyat dersleri kapsamında okutulan metinlerin yeniden ele alınarak anlaşılması zor metinlerin çıkartılması, bunların yerine daha güncel ve günümüz yazarlarından seçilen eserlerin konulması, öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırma sürecinde bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Öğrenciler, Divan Edebiyatı'nı genel hatlarıyla bilmelerinin yanında günümüz yazarlarından da haberdar olmak zorundadırlar. Ancak şu andaki uygulamada, eski edebiyat akımları ile uğraşmaktan günümüz yazarlarına ya zaman kalmamakta ya da eğitim sistemindeki müfredat programları, öğretmenleri belirli ölçülerde kısıtlamaktadır. Bunun için yeni yazarlara daha fazla zaman ayıracak bir müfredat değişikliği yapılması bir gerekliliktir.

- İlkokul yıllarında kazanılacak okuma alışkanlığı, ortaokul, lise ve üniversite dönemlerinde de sürecektir. Bu nedenle ilkokul öğretmenlerine büyük görev düşmektedir. İlkokul öğretmenlerinin bu soruna daha fazla eğilmeleri ve öğrencilerini daha iyi eğitmek ve onları iyi birer okuyucu

konumuna getirmek için büyük çaba harcamalıdırlar.

Ortaokul ve lise çağlarındaki öğrenciler, özellikle Türkçe ve edebiyat dersleri öğretmenleri tarafından değişik okuma eserlerini okuyup eleştirmeleri, değerlendirmeleri ve özetlemeleri doğrultusundaki ödevlerle okumaktan uzaklaşmaları engellenmelidir. Lise dönemindeki öğrenciler, ergenliğe geçmeye başlamaları ile birlikte farklı bir ruhsal durum sergilerler. Öğretmenler ve aileler, bunlara daha hoşgörülü davranmalıdırlar. Bu dönem gençliği, karşı cinse karşı bir ilginin doğmaya başlaması ile birlikte, özellikle aşk, duygusal ve romantik şiirlere, romanlara daha fazla yönelmektedirler. Öğretmenler, öğrencilere okuma materyali önermede bunları da dikkate almaları, öğrencilerin okumaktan daha büyük zevk almalarına neden olacaktır.

- Okul kooperatifleri ve okul aile birlikleri etkin bir okul kitaplığı kurulması, kantinde kitap satışının yapılabilmesi ve okul kitaplığından en fazla yararlanan öğrencilere çeşitli ödüller verilmesi gibi etkinlikler düzenleyebilmelidir. Bu konuda okul kooperatifi anasözleşmesi ve okul aile birliği yönetmeliğindeki, "hertürlü eğitim ve öğretim, araç ve gereçlerinin sağlanması ve satışa sunulması" hükmü işlerlik kazanmalı, okul kantinlerinde çeşitli kültür kitaplarının satışı yapılmalıdır.

- Ülkemizdeki ders kitaplarının öğrencinin koşulları, ilgi alanları yönlerinden yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak ders kitaplarının yeniden hazırlanması uzun süreler, kapsamlı araştırmalar isteyen, büyük mali olanaklar gerektiren bir işlemdir. Bu durumda yardımcı eğitim araçlarından yararlanma yoluna gidilebilir. Okullarda ele alınan çeşitli konularda öğrencinin koşullarına ve günümüzdeki teknolojik ve

sosyal gelişmelere uygun bilgiler yardımcı eğitim araçları kullanılarak eğitim yapılabilir. Kitaplardaki fazla bilgiler, artık hiçbir geçerliliği kalmamış konular bir kenara bırakılarak, öğrencinin ilgisini çekecek, onun yararlanabileceği bilgilerle eğitim sürdürülebilir. Örneğin, sosyal bilimler açısından günümüz olaylarını seçerek eğitime başlanabilir, sonra da geriye dönüşler, karşılaştırmalar yapılarak ders kitaplarından yararlanılabilir. Bir turistik kasabanın birkaç yıl öncesi öğrenciye gösterileceğine, bugünkü durumu ele alınabilir. Bu konuda çeşitli gazete haberleri ya da turistik broşürler kaynak olarak kullanılabilir. Daha sonra aynı kasabaya ilişkin ders kitaplarındaki bilgiler ele alınıp, öğrencinin bu iki değişik bilgi arasındaki farklı durumları, gelişimin nedenlerini, niçinlerini ortaya çıkarması, konuya ilişkin kendi görüşlerini dile getirmesi istenebilir.³

D. OKUMA ALIŞKANLIĞI KAZANDIRMADA TOPLUMA DÜŞEN GÖREVLER

Toplum genelinde, okumanın diploma sahibi olmaktan başka bir anlam taşımadığı, diploma sahibi olmanın da bir iş sahibi olmada başlıca koşul olduğu yaygın bir kanıdır. Oysaki okuma, bireyin kendini yetiştirmesi ve kişilik kazanmasında önemli bir etken olmakta ve buna bağlı olarak da eğitim düzeyine göre bir diploma sahibi olabilmektedir. Bu bağlamda okuma, diploma sahibi olmada bir amaç olmayıp, kişisel ve kültürel gelişimde bir amaç konumundadır. Toplumumuzdaki "okuma=diploma sahibi olma" anlayışını kaldırmak ve toplum genelinde, okumanın gerek bireysel ve gerekse toplumsal düzeyde kültürel ve teknolojik gelişmelerin

³ŞEYDA OZİL, "Eğitimde Öğrenci Boyutu", *Yaratıcı Toplum Yolunda Çağdaş Eğitim*, s. 42.

başlıca koşulu olduğu görüşünün yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Türk toplumunda genel olarak kitap okuyan kişilere yönelik olumsuz düşünceler de bulunmaktadır. Özellikle arkadaş çevresinde, okuyan kişiler, okumayanlar tarafından eleştirilmekte, okumakla zaman öldürdüğü ileri sürülerek okumaması söylenebilmektedir.

Toplumda yerleşik olan bu olumsuzluklar karşısında Devlet'in, çeşitli kültürel amaçlı vakıf ve derneklerin ve görsel medyanın katkılarıyla toplumdaki okumaya karşı olan düşüncenin silinmesi doğrultusunda bir hareket başlatılmalıdır. Toplumdaki bu düşünce değişiminin sağlanmasında mutlaka bazı kurum ve kuruluşların desteği olmalıdır. Bu destek olmaksızın, toplumun düşünce değiştirmesi beklenemez.

Türk toplumu olarak, köyü ve kenti, gecekondu ile site hayatı, memur, işçi, emekli, esnaf, ev kadını, işsiz gibi değişik katmanlarda, okumayı teşvik etme kapsamında yapılacak kampanya ve faaliyetlerden, aynı ya da benzeri bir yansıma alma imkanı bulunmamaktadır. Ancak, toplumdaki okumaya karşı yaşanan soğukluğun ve okumaya karşı güdülen olumsuzluğun düzeltilmesi bağlamında, toplum genelinde bir uyanış, bir kıpırdanma sağlanabilir. Buna göre toplum ölçeğinde yapılabilecek çalışmalar şöyle sıralanabilir:

- Toplumda kültürel amaçlı dernek ve vakıflar, sivil toplum örgütleri ve çeşitli organizasyonların tüzüklerinde, kitabı ve okumayı destekleyici hükümlerin yer alması gerekmektedir. Bu örgütler, üyeleri arasında kitap okuma kampanyaları düzenleyebilir, üyelerine toplu kitap alımında destekte bulunabilir, örgütlerin merkezlerinde, şubelerinde ve lokallerinde kitaplıklar ve okuma köşeleri açabilirler. Bu sayede, toplumdaki okuma

alışkanlığının geliştirilmesinde, çeşitli örgütlerin de katkıları alınabilir.

- Toplum genelinde hizmet vermek üzere rekreasyon merkezleri (eğlence ve boş zaman etkinliklerinin yapılabileceği merkezler) açılmalıdır. Genç ya da yaşlı herkesin yararlanabileceği bu merkezlerde, çeşitli sportif etkinliklerle birlikte kültürel etkinliklerin düzenlenmesi ve bunun yanında vatandaşın kitap, gazete, dergi okuyabileceği ya da ödünç kitap alabileceği, güncel yayınlardan oluşan kitaplıkların da bulunması gerekmektedir. Nitekim 1580 Sayılı Belediye Kanununda (Madde: 15/33): “Halk için kütüphane ve okuma salonları açmak, belediye bahçeleri, fidanlıklar, çocuk bahçeleri, oyun ve spor yerleri yapmak, belediye koruları yetiştirmek, bunları korumak ve işletmek” belediyenin yapması gerekli işler, görevler arasında sayılmaktadır. Bu çerçevede kentlerdeki spor salonları ve Halk Eğitim Merkezleri imkanlarından ilk etapta yararlanılabilir.

- Halk Eğitim Merkezleri’ndeki faaliyetlerde de, yaygın eğitim mantığına uygun olarak çeşitli okuma etkinlikleri düzenlenmelidir. Halk Eğitim Merkezlerindeki kurslarda kursiyerlere, kurslarla ilgili ya da kültürel içerikli olarak çeşitli okuma materyalleri verilmeli ve bunlar kurslarda tartışılmalıdır. 1950 öncesinde Halkevlerinin, toplumda okuma alışkanlığının belirli bir düzeye yükseltilmesinde çok büyük katkıları olduğu gözönüne alınırsa, günümüzdeki Halk Eğitim Merkezlerinin de benzer bir yapılanma ile toplumumuzdaki okumama eylemini okuma eylemine dönüştürmede büyük katkılarda bulunacağı görülecektir.

- Kırsal kesimde yaşayanların da okumaya yönlendirilmesinin sağlanması gerekmektedir. Bu amaçla köylerde okuma odaları ya da köy

odalarında kitaplıklar kurulmalı ve buralara çocukların ve gençlerin okuyabileceği içerikte çeşitli kitapların sağlanması konusunda gerek Devlet ve gerekse çeşitli kuruluşlar destekte bulunmalı, kitap toplama kampanyaları düzenlemelidirler. Türkiye'deki bütün köylere okuma odası ya da kitaplık kurulması ile kırsal kesimde yaşayan vatandaşlarda okumaya ve kitaba yönelik bir istek uyanacaktır.

E. OKUMA ALIŞKANLIĞI KAZANDIRMADA KİTAP YAYIMCILARINA DÜŞEN GÖREVLER

Okuma alışkanlığının kazandırılmasında kitap yayımcılarına da gerek içerik ve gerekse de fiziksel görünüm itibariyle kaliteli kitap yayımlamaları, kitapların ciltli, karton-kapaklı ve cep boyutlarında biçimlerinin üretilip okura kitap almada fiyat yönünden imkanlar tanınması, bunların yurt genelinde dağıtım ve satışının sağlanabilmesi açısından büyük görevler düşmektedir:

- Kitap yayımcıları özellikle çocuk kitaplarından başlayarak ders kitapları, yardımcı kitaplar ve kültür kitaplarında, toplumsal, kültürel ve teknolojik gelişmenin sağlanması bağlamında, kitabı sevimli hale getirecek ve vatandaşı okumaya yöneltebilecek grafik düzenleme, renkli ve kaliteli basım imkanlarından en üst düzeyde yararlanabilmelidirler. Kitabın kapak düzenlemesi, kitap satışını arttıran önemli bir unsurdur. Bu nedenle kitap kapaklarının canlı renklerden düzenlenmesi, lamine edilmesi (kapağın parlak bir madde ile kaplanması), okurun kitap satın almasında önemli etkidir. Ayrıca kitabın iç sayfa düzenlemesi de okuru sıkmayacak, kitabı rahat bir şekilde okuyabilecek biçimde, gözü yormayacak yazı karakteri ve

puntosu kullanarak düzenlenmelidir. Son yıllara kadar, kitap tasarımı sıcak dizgi imkanlarından kaynaklanan ve fazla bir tasarım opsiyonu tanımayan teknoloji yerine, dizgi işlemlerinin bilgisayarlarda yapılması ile sağlanan çeşitli tasarım olanakları, kitap tasarımında bir yaratıcılık doğmasına ve grafik anlayışında değişiklikler yaşanmasına yol açmıştır. Bu çerçevede, kitabın satışını artırmak için, değişik yaşam koşullarına bağlı olarak gelişen ve değişen grafik anlayışına göre kitap tasarımında da yeni arayışlar içinde bulunulduğu görülmektedir.

- Kitap basımında kullanılan kağıt çoğunlukla 3. hamur kağıttır. Bu kağıt, 1. hamur kağıda göre daha ucuz olmasına karşın, kullanımda çabuk yırtılması, sayfaların sararması gibi kalite yönünden olumsuzlukları bulunmaktadır. Ancak, kitap üretiminde, kitabın 1. hamur kağıda basılı ve ciltli (hardback) biçimlerinin yanında 3. hamur kağıda basılan ve karton kapaklı (paperback) cilt yöntemiyle üretilen biçimlerinin olması, okura aynı kitabın ucuz ya da pahalı olan biçimlerinden alabilme imkanı sağlayacaktır. İngiltere ve ABD kitap yayıncılığı sektöründe hemen tüm kitapların ciltli ve karton kapaklı biçimleri bulunmakta, okur, kullanım durumuna ve maddi imkanına göre kitapların farklı biçimlerinden satın alabilmektedir. Ülkemizde de özellikle ders kitapları ve kaynak kitaplarda benzer biçimlerde üretim yapılması, okurun kitap alımında kalite ve fiyat arasında bir seçim yapabilme olanağı sağlayacaktır.

- Kitapların küçük boyutlarda olan "cep kitapları" biçimlerinin de yaygın üretilmesi gereği bulunmaktadır. Küçük boyutlarda kitaplar taşıma kolaylığına bağlı olarak, çeşitli mekanlardaki boş zamanlarda okuma fırsatı vermesinden dolayı okuma alışkanlığının geliştirilmesinde önemli olmaktadır. Kitap yayıncıları, okurun ilgisini çekebilecek içerikteki

kitapların küçük boyutlarda üretimini de gerçekleştirerek okura kitap alırken seçme olanağı verebilmelidirler.

- Çocuk kitapları yayıncılığında, çocukları kitaba yönlendirmede, kitaptaki illüstrasyonların yoğun kullanımı ve renkli sayfalar çok etkili olmaktadır. Bu nedenledir ki, çocuklar çizgi filmlerden daha fazla hoşlanmaktadırlar. Çocukların kitapları sevmesinde renkli çizgi romanlar, hikayeler ya da masalların daha fazla sayıda yayımlanması, bunların ülke genelinde dağıtım ve satış imkanlarının sağlanması gerekmektedir. Burada, Devlet de Kültür Bakanlığı kanalıyla çocuk kitapları yayımlayarak, bunları çocuklara ucuz fiyatla satabilir, çocukların kitaplara ve okumaya yönelmesinde bu tür yayımlar çok etkili olabilir.

- Ticari yayıncılar, Devlet'in yayıncılıkla uğraşmasını tepkiyle karşılamalarına ve kendilerinden toplanan vergilerle Devlet'in kitap yayıncılarının karşısına bir yayıncı olarak çıktığı ve dolayısıyla kendi satışlarını engellediği görüşleri olmasına karşın, toplumumuzdaki kitaba ve okumaya karşı yaşanan soğukluğun aşılmasında, toplum olarak okuyan bir toplum olmada ticari kaygulardan önce toplumsal ve kültürel gelişmenin sağlanması için uğraşılması gerekmektedir. Bu amaçla da Devlet, ticari yayınevlerinin yapamadığı yayınları süratle gerçekleştirmeli ve yayınlarını tüm ülke çapında, köylerde kurulacak kitaplıklara kadar ulaştırmalıdır. Ticari yayıncıların, Devlet'in kendilerine rakip olarak çıktığı görüşlerine de katılmak olası değildir. Çünkü toplumdaki okumama ve kitabı sevmeme sorunu, ticari yayıncıların çabası ile aşılamaz. Mutlaka Devlet'in de birtakım faaliyetleri gerçekleştirmesine gereksinim duyulacaktır. Türk toplumu olarak kitap üretimi ve satışında günümüz koşullarından daha iyi bir konuma geldiğinde Devlet'in kültür

yayımcılığı yapıp yapmayacağı tartışılabilir. Ancak toplum olarak bu düzeye erişinceye kadar Devlet ve kurumları, gerekli çabayı göstermelidir.

- Yayım sektörü günümüzde bir darboğaz içindedir. Türkiye’de yılda yaklaşık 6000 kitap ve bu kitapların 2-3 bin adetle basıldığı düşünülürse, bu darboğazda, yayımcıların üzerinde durdukları kağıt pahalılığı, posta ve dağıtım giderlerinin yüksekliği, artan maliyet masraflarının okumayı engellediği biçimindeki görüşlere katılmak ikinci derecede mümkün olabilir. Asıl sorun ülkemizde okumaya ve kitaba karşı duyulan antipatiden kaynaklanmaktadır. Çünkü, piyasada arz ve talebe bağlı olarak bir denge oluşmalıdır. Ülkemizdeki kitap yayımcılığının temel sorunu, kitap üretememek değil, üretilen kitabın satılamamasıdır, yayımcıların üzerinde durdukları kağıt sıkıntısı, maliyet artışları gibi sorunlar ise ikincil derecede sorunlardır. Birinci derecedeki sorun olan kitap satılamaması, tamamıyla toplumda okuma alışkanlığının kazandırılmasına bağlı olarak çözümlenebilecek bir sorundur ve bu sorun çözümlenmeden ikincil sorunların çözümüne uğraşmak, kitap yayımcılığının gelişimine bir katkı sağlayamayacaktır. Toplumda okuma alışkanlığı olmadan, kitaba yönelik bir ihtiyaç duymadan üretilen kitap sayısında ve bunların baskı miktarlarında bir gelişme olmayacak ve piyasa bir darboğaza sürüklenecektir. Ülkemizdeki mevcut teknik koşullar (basım imkanları), 6000’den çok daha fazla kitap üretebilmeye yetebilecektir. Ancak üretilen kitaplara yönelik bir pazarın oluşmasının sağlanması ve bunun için de toplumumuzdaki okuma alışkanlığının geliştirilmesinde birtakım radikal girişimlerde bulunulması gereği ortaya çıkmaktadır. Bu radikal girişimlerde de Devlet üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmeli ve doğal olarak da ucuz fiyatla kitap yayımlamalıdır.

• Kitap yayıncıları bağlı oldukları dernek ya da birlikler kanalıyla toplumda okuma bilincinin oluşmasının sağlanmasında çeşitli etkinlikler düzenlemelidirler. Özellikle Türkiye Yayıncılar Birliği, en fazla üyeye sahip bir örgüt olarak konuyu ciddiye almalı ve çeşitli etkinliklerin düzenlenmesinden çaba harcamalıdır. Bu etkinlikler içinde:

— İstanbul, Ankara ve İzmir’de düzenlenen Tüyp Kitap Fuarları benzeri kitap fuarlarının yurt genelinde de düzenlenmesi.

— Belirli dönemlerde (özellikle yaz aylarında ve okulların ara tatil dönemlerinde olabilir), kitapların indirimli satışının sağlanması.

— Basın Konseyi benzeri olarak bir Kitap Yayım Konseyi kurularak, kitap yayıncılığı sektörüne ilişkin okurdan gelecek şikayetlerin değerlendirilebileceği bir organizasyona gidilmeli.

— Yayıncılar Birliği bünyesinde bir Kitap Kulübü kurularak, Birliğe üye yayıncıların kitaplarının, Kulübe üye olanlara ulaştırılmasında kolaylıklar ve indirimler sağlanması.

— Yayıncılar Birliği olarak, İngiltere’de Bookseller, ABD’de Publisher isimli, yayım dünyası ile ilgili gelişmeleri, haftalık üretilen kitapları bildiren dergilerin benzeri bir dergi yayımlanması için çalışmalar yapılmalıdır.

— Altı aylık ya da yıllık periyotlarla, piyasada mevcut olan kitapların listesini yayımlamalıdır. Bu, özellikle büyük kentlerin dışında Anadolu’da yaşayan okurlar için kitap seçiminde büyük imkanlar tanıyacaktır.

— Anadolu yaşayan birçok okur için kitap satın almada mektupla sipariş en kolay kitap edinme yolu olmaktadır. Bu nedenle mektupla sipariş ve bunun karşılanmasında okurlara kolaylıklar sağlanmalıdır.

— Yayıncılar Birliği, büyük kentlerin dışındaki illerde ve büyük

ilçelerde, modern anlayışla düzenlenmiş kitapçıların açılması konusunda girişimlerde bulunmalıdır. Bu, ya mevcut kitapçı-kırtasiyecilerle anlaşarak Devlet'in sağlayacağı kredi ile ya da Yayıncılar Birliğine üye yayımcıların kuracağı bir Kitap Dağıtım ve Satış Şirketi ile sağlanabilir. Bu şirket her ilde kitap satış noktaları açarak, yayımlanan bütün kitapların yurdun her yerinde satışını sağlayabilir. Bu şirket aynı zamanda gazete dağıtım şirketleri benzeri bir örgütlenmeyle, kitap dağıtımının yurt genelinde hızlı bir şekilde yapılmasını temin edebilir.

- Korsan yayımcılığın kitap okurlarının artmasını sağladığı için faydalı olduğu düşünülebilirse de, gerek kitap yayımcısının, gerek yazar haklarının ve gerekse de vergi vermeyerek Devlet'in sömürülmesi söz konusu olduğundan engellenmesi gereken bir iştir. Bu konuda Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki cezalar artırılmış, buna karşın Yayıncılar Birliği de korsan yayım yapanları bildirenlere çeşitli ödüller vereceğini duyurmuştur. Yazar, yayımcı ve Devlet'in maddi ve manevi haklarının gasbedilmesi olan korsan yayımcılığın önlenmesi ve bu işi yapanların ihbar edilmesi için kampanyalar düzenlenebilir, ihbarların yapılacağı telefon numaraları vatandaşa bildirilebilir.

- Kitapçı vitrinlerinde yeni yayımlanan kitapların sergilenmesi sağlanmalıdır. Gazete bayilerindeki standlar gibi kitap standları kitapçılara verilerek, kitapların hem vitrinde hem de bu standlarda sergilenmesi ve daha fazla kişiye hitap edilebilmesi olanağı yaratılmalıdır. Bu konuda Yayıncılar Birliği ve kitap yayımcıları, kitapçıları yönlendirmeli ve kitap standları sağlamada yardımcı olmalıdırlar.

- Kitap okuma alışkanlığının gelişmesinde ikinci el kitap satışlarının

yapıldığı kitapçıların da büyük yararı olacaktır. Buralardan alınacak kitaplar, bir bedel karşılığı okunup geri satılabilmekte ve yerine başka bir kitap alınabilmektedir. Bu sayede bir kitaptan birden fazla okur, az bir bedel okuyarak istifade edebilmektedir. Kitap yayıncılarının ticari menfaatlerine uygun düşmeyen bir uygulama olmasına karşın bu sistem, özellikle alım gücü kısıtlı olan birçok kişi ve öğrenci için, kitap okuyabilmenin en önemli aracı olmaktadır. Bu yüzden, ikinci el satış yapan ya da "al götür, oku getir" kitapçılığı aşırı oranda olmamak kaydıyla desteklenmelidir. Yayıncılar Birliği ya da Kitapçılar ve Kırtasiyeciler Dernekleri, ikinci el satış yapan kitapçılara yönelik bir satış sistemi geliştirebilirler. İngiltere'de "remainder and bargain books"⁴ olarak anılan, kitapçılarda normal satış periyodunda satılmayıp yayıncıya geri gönderilen kitapların ikinci defa satışa sunulduğu ve kitapların maliyetine satıldığı kitapçılar bulunmaktadır. Buna benzer bir satış sisteminin kitapçılar kanalıyla ülkemizde de oluşturulması yararlı olacaktır. Böyle bir uygulama günümüzde 'sokak kitapçıları' olarak da anılan, özellikle cumartesi ve pazar günleri belirli yerlerdeki 'yer tezgahları'nda yapılmaktadır. Ancak bunun kitapçılar kanalıyla yapılmasıyla bir işlerlik kazanılabilecek ve korsan yayıncılık da belirli ölçülerde sınırlandırılmış olacaktır. Çünkü korsan kitapların büyük çoğunluğu 'yer tezgahları'nda satılmaktadır.

F. OKUMA ALIŞKANLIĞI KAZANDIRMADA DEVLETE DÜŞEN GÖREVLER

Toplum genelinde okuma alışkanlığının yaygınlaşmasında Devlet'in temel girişimlerde bulunması gerekmektedir. Devlet bu girişimleri çeşitli

⁴GILES N. CLARK, s. 90.

bakanlıkların ve kuruluşların yardımıyla örgütlemelidir. Bu girişimler için özellikle Kültür Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı önderlik etmelidirler. Bu amaçla yapılması gerekenler şöyle sıralanabilir:

- Devlet'in yayımladığı tüm kitapların yurt genelinde dağıtım ve satışının yapılabileceği bir örgütlenmeye ihtiyaç bulunmaktadır. Bazı illerde bulunan Milli Eğitim Yayınevleri, yalnızca Milli Eğitim Bakanlığı'nın yayınlarını satmakla kalmayıp, aynı zamanda Kültür Bakanlığı'nın ve üniversitelerin yayımladığı eserleri de satmalıdır. Ayrıca, tüm illerle Devlet Yayınları Satış Yerleri açılmalı ve buralardan kültür kitapları başta olmak üzere resmi kurumların diğer yayınların da satışının yapılması gerekmektedir. Üniversitelerin yayımladığı kitapların satışı az oranda olabileceği düşünülerek, bu Satış Yerlerinde üniversitelerin yayın kataloglarının bulunması ve isteyen kişilerin buralardan siparişte bulunabilmelerine imkan tanınmalıdır. Bu sayede üniversitelerin yayımladığı kitapların daha geniş bir kitleye duyurulması ve ulaştırılmasında kolaylıklar sağlanması söz konusu olacak, yapılan araştırmalar ve çalışmalar yalnızca üniversite ile bağlı kalmayacaktır. Bu konuda Kültür ya da Milli Eğitim Bakanlığı bir örgütlenme yapabileceği gibi, valilikler ve İl Özel İdareleri de illerinde Devlet Yayınları Satış Yeri açılması konusunda destekte bulunabilmelidirler. Bu konuda 5442 Sayılı İl İdaresi Kanunu'ndaki valilerin görev ve yetkileri başlığı altında (Madde: 9/f): "Vali, ilde teşkilatı veya görevli memuru bulunmayan işlerin yürütülmesini, bu işlerin görülmesiyle yakın ilgisi bulunan herhangi bir idari şube veya daire başkanından isteyebilir." hükmü, valilerin illerinde Devlet yayınları satış yeri açabilmelerine imkan tanıyabilir. Ayrıca 1414 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nda da (Madde: 13): "İl özel idaresi, mahalli

müşterek nitelikte olan imar, bayındırlık, sağlık ve sosyal yardım, çevre sağlığı ve korunması, eğitim ve spor, tarım, ağaçlandırma, orman tesisi, ekonomi ve ticaret, haberleşme, kültür, turizmle ilgili görevler ve bu Kanun dışında çeşitli mevzuatla verilen görevleri imkanları ve tesbit edeceği öncelik sırasına göre yürütür.” denilmektedir. Bu bağlamda valilik ve İl Özel İdaresi, kültürel hizmet çerçevesinde, okuma alışkanlığını geliştirebilecek çeşitli faaliyetlerin düzenlenmesi ve desteklenmesini yürütebilir.

- Kültür ve Milli Eğitim Bakanlıklarının yayımladığı kültür kitaplarının ve Talim ve Terbiye Kurulu'nca onaylanan diğer kültür kitaplarının okullardaki kantinlerde satışının sağlanması, öğrencilerin okumaya yönelmelerinde büyük katkılarda bulunacaktır. Okul kooperatifleri, okul aile birlikleri ve okul yönetimi okul kantininde kitap satışını sağlamalıdır.

- Köylere kitaplıklar ya da okuma odaları kurulmasında, köy muhtarlıklarına Devlet destek vermelidir. Köy kitaplıklarının tüm köylerde kurulmasının sağlanması, kırsal kesimde okuma bilincinin gelişiminde büyük katkı sağlayacaktır. Özellikle kış aylarında boş geçen zamanların kitap sevgisiyle doldurulması sağlanabilir. Bu bağlamda Kültür ve Milli Eğitim Bakanlıkları, köy kitaplıklarına kitap desteği vermelidir. Kırsal kesimde yaşayan çocuk ve gençlerin ilgisini çekecek kültür kitaplarının yayımlanarak köylere ücretsiz ya da düşük fiyatla gönderilmesi, köylerde de okuma bilincinin doğmasına ve gelişmesine yol açacaktır. Bu nedenle kırsal kesimdeki vatandaşlara yönelik olarak köy kitaplarının kurulması ve yaşatılması için köy muhtarlıklarına imkanlar tanınması önem taşımaktadır. Bu konuda Devlet kitap desteği ile, muhtarlıklar da kitapların yaygın olarak okunması ve iyi bir şekilde korunmasını temin ederek,

köylerde okuma bilincinin oluşmasını sağlamış olacaklardır.

- Okuyan ve yazan bireylere yönelik çeşitli sınırlamalar ve yasaklamaların, özellikle de kitap yasaklamalarının çevresinin daraltılması, bunun için de öncelikle Türk Ceza Kanunu'ndaki "yayın yoluyla yapılan suç"ların kapsamının yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Türkiye Cumhuriyeti ve Atatürk ideolojisi aleyhine olanlar dışında, düşünce suçlarının kaldırılması, kitaba, okumaya, düşünmeye ve yazmaya fırsatlar tanıyacak, toplumun kültürel ve demokratik gelişimine büyük katkılarda bulunacaktır. Bu konuda yazarlar ve yayıncılar örgütlerinin görüşleri alınarak, mevcut yasalardaki sınırlamaların yeniden gözden geçirilmesi ve günün koşullarına uydurulması gerekmektedir.

- Devlet, okuma-yazma seferberliği yanında okuma kampanyalarına da önayak olmalı, destek vermelidir. Alfabenin ve genel düzeyde okuma-yazmanın öğretildiği kurslar, bireylerin okuma alışkanlığı kazanması için yeterli olmamaktadır. Bunun yerine özellikle gençleri (her düzeyde öğrencileri ve okul sonrası iş hayatındaki gençleri) kapsayan okuma seferberliği ile toplumda bir okuma bilincinin yaratılması sağlanabilir. Böyle bir kampanyada hedef kitle gençler olmalıdır. Orta ve yaşlı kesimler, normal koşullarda okumaktan bir beklentisi kalmadığına inanan kişilerden oluştuğundan, bunlara yönelik kampanyalarda amaçlanan hedefe ulaşamayabilir.

- Kitap yayıncılarının en büyük şikayet konusu olan kağıt konusunda Devlet, üretimi, ithalatı ve satışında her türlü desteği sağlamalıdır. Bu, kültürün hammaddesi olan kağıtın temininde bir zorunluluk olarak görülmektedir.

- Türkiye’de Halk ve Çocuk Kütüphaneleri, Kültür Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü’ne bağlı olarak çalışmaktadır. Bu kütüphanelere kitap alımında Devlet’in gerekli bütçeyi vermesi, kitap alımında bazı yayınevlerine öncelik tanınması gibi bazı siyasi sınırlamaların kaldırılması ve özellikle kütüphanelere, günümüzde hızla yaygınlaşmakta olan elektronik kitap olan CD-ROM’lu kitapların da alınabilmesi amacıyla gerekli bilgisayar sistemlerinin kurulması gerekmektedir. Bilgisayar teknolojisindeki çok hızlı gelişim ve değişime ayak uydurabilmek amacıyla, kütüphanelere CD-ROM’lu bilgisayar sistemlerinin bir an önce kurulması için çalışmalar başlatılmalı, gerekli yasal ve resmi işlemler ivedilikle çözümlenip sonuca ulaşılmalıdır. Aksi takdirde günümüz koşullarına göre yapılan plan ve projeler, resmiyet kazanıp uygulama aşamasına gelinceye kadar birkaç yıl zaman yitirmekte, bu da bilgisayar teknolojisi açısından kurulan sistemlerin demode olmasına yol açmaktadır.

- V. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu’nda⁵ alınan bir kararla, Basın İlan Kurumu’nun hukuki yapısına benzer bir teşkilat halinde Yayın Dağıtım Kurumu’nun kurulması önerilmiştir. Kitap, dergi ve gazete dağıtımında, yayınların yurdun her yerine ulaştırılmasını ve Türkiye dışında çalışan vatandaşlarımıza iletilmesini sağlamak amacıyla önerilmiş olan bu kurumun Devlet’in ulaştırma araçlarından en az külfetle yararlanma imkanı sağlanarak, yayın dağıtımında tekelleşmenin engellenmesi amaçlanmıştır. Ancak öneri olarak kalan Yayın Dağıtım Kurumu’nun bir an önce oluşturulması, yayınların dağıtımında yaşanan çeşitli sorunların ortadan kalkmasına ve tüm ülke çapında dağıtımına

⁵ Milli Kültür, 5. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ö.İ.K. Raporu, (Ankara: DPT Yayın No: 1920, 1983), s. 390.

olanak sağlamada büyük katkılarda bulunacaktır. Bu sayede, özellikle ülkenin doğusunda kitabın giremediği kentlere kitabın ulaşması ve okurlarıyla buluşması için zemin hazırlanmış olacaktır.

- Kültür Bakanlığı, çocuklara yönelik Türk masalları, destanları, halk hikayeleri, milli kahramanlar gibi kitapların yayımına ağırlık vererek, bu kitapların ilkokullarda, öğrencilere ucuz fiyatla satışını sağlamalıdır. Bu sayede çocukların evlerinde kendi kitaplıklarını kurabilmeleri ve okumaya yönelmelerinde büyük destek sağlanmış olacaktır. Benzer olarak Milli Eğitim Bakanlığı da kültür kitapları yayımcılığına ağırlık vermeli ve öğrencilerin kendi kitaplığını kurmalarına destek olmalıdır. Evdeki kitaplık, çocukların okuma alışkanlığı kazanmasında önemli etkiye sahiptir. Ülkemizdeki pekçok evde kitaplık bulunmamaktadır. Bu nedenle çocukların, öğrencilerin kendi kitaplıklarını kurabilmelerini sağlamada Milli Eğitim ve Kültür Bakanlıkları ucuz kitap satışı ile destek olmalıdır.

- Ülke çapında çocuk kitaplıkları yaygınlaştırmalıdır. Bu amaçla ilkokullara yakın yerlerde ve kentlerin kenar semtlerinde çocuk kitaplıklarının kurulması sağlanmalıdır. Çocuk kitaplıkları için, mahalle muhtarlıklarının da desteği alınabilir ve muhtarlık binası olan yerlerde mekan tahsis edilebilir. Çocuk kitaplıkları, çocukların boş zamanlarında gidip kitap okuyabileceği, kitap ödünç alabileceği yerler olmalı ve çocuğa sempatik gelecek biçimde boyanmalı ve düzenlenmeli, hafta sonları, ara tatil ve yaz tatili dönemlerinde buraların açık olması sağlanarak çocuğun kitap okuması teşvik edilmelidir. Buralarda görev yapacak kişilerin güler yüzlü, çocukları seven ve çocukların da onları seveceği kişiler olması önem taşımaktadır. Çocukları azarlayan, tersleyen ve yardımcı olmayan kişiler, çocukların kitaptan, okumaktan ve kütüphaneden korkmasına ve

dolayısıyla okumaktan uzaklaşmasına neden olacaktır.

- Devlet, milli kültürün korunması ve geliştirilmesi, ülkenin birliği ve bütünlüğü, Atatürk ilke ve inkılapları bağlamında bir yayın politikası oluşturmalı ve bunu yazılı hale getirmelidir. Bu politikaya uygun eserlerin öncelikle halk, çocuk ve okul kütüphanelerine alınması sağlanmalıdır. Böyle bir yayın politikası ile, siyasi iktidarların kendi ilkelerine göre belirledikleri kurallar yerine bir Devlet Yayın Politikası oluşturulmuş olacak ve siyasi iktidarların buna uyması gerekecektir. Böylelikle kitap yayıncılığında yaşanan siyasi iktidarların belirlediği yayın kurallarının sektörde bir kaos yaratması önlenecek, belirli yayınevlerinin gözetilmesi sorunu ortadan kalkacaktır. Ayrıca, Devlet kurumlarının yapacağı yayımların ilkeleri de belirlenmiş olacaktır.

- Kamu kuruluşları, özel idareler ve mahalli yönetimler, yerel veya bölgesel konularla ilgili yayınlar yapmalı, yerel yazarların, şairlerin eserlerinin yayımlanmasını sağlamalıdır. İllerde vali, belediye başkanı, öğretim üyeleri ve öğretmenlerden kurulacak bir yayın kurulu, yerel yazarların eserlerini değerlendirerek, yerel kültürün gelişmesine katkıda bulunacak eserlerin, özel idare, yerel yönetim ya da örgütler tarafından basılabilmesine imkan tanınmalıdır. Bu sayede, ülkemizde taşra yayıncılığının gelişmesi sağlanacak, yerel yazarların eserlerinin yayımlanmasına imkan tanınmış olacaktır.

- Okuma alışkanlığının geliştirilmesinde yerel yönetimler çeşitli etkinlikler düzenleyebilirler: Yazarlarla söyleşiler, kitap fuarları, yerel konularla ilgili yazınsal yarışma organizasyonlarını gerçekleştirebilirler.

- Yerel yönetimler, kentin uygun yerlerinde kitaplık ya da

kütüphanelerin kurulmasına da önderlik edebilirler. Belediyeler bünyesinde çocuk parkları yanında ya da uygun yerlerde belediye çocuk kitaplıkları kurarak buralardan ödünç kitap verilmesini sağlayabilirler ve çocukların kültürel gelişimine katkıda bulunabilirler. Bununla ilgili olara 1580 Sayılı Belediye Kanunu'nun Belediyelerin Vazifeleri başlığı altında (Madde: 15/33), "Halk için kütüphane ve okuma salonları açmak..." şeklinde yasal dayanak bulunmaktadır. Belediyeler bu hükme göre, vatandaşların kültürel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, çeşitli semtlerde kitaplıklar ve okuma salonları açmalıdır. Aynı Kanun'daki Madde: 16'da, bu ve sayılan diğer hizmetlerin "her belediye tarafından yapılması mecburi" hizmetler olduğu da belirtilmektedir.

- Belediyeler, çocuk ve gençlere yönelik olarak rekreasyon merkezleri kurarak, burada sportif ve kültürel faaliyetler düzenleyebilirler. Bu merkezler, çeşitli spor kolları yanında tiyatro, müzik kolları, çeşitli hobi kolları gençlerin boş zaman aktivitelerini organize edebilir. Buralarda kitaplık oluşturularak, gençlerin kitap, dergi ve gazete okumalarına da imkan tanınabilir. Belediye Kanunu'nun Madde: 15/54'de: "Gençler için mahallin ihtiyacıyla mütenasip stadyumlar tesis etmek ve işletmek" belediyelerin görevleri arasında yer almaktadır. Bu çerçevede belediyeler, halka yönelik spor ve kültür merkezleri oluşturmalı, mevcut olanları geliştirmelidir.

- Kültür Bakanlığı'nın desteği ile etkin bir kitap kulübü oluşturulabilir. Devlet Yayın Politikasına uygun, ticari yayımcıların da yayımladıkları kültür kitaplarının bu kulüp kanalıyla geniş bir kitleye sunulması, Anadolu'nun değişik kentlerindeki pekçok kişinin kitap edinebilmesine olanak sağlayacaktır. Kültür Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel

Müdürlüğü'nde oluşturulacak bir birim, Kültür Bakanlığı Kitap Kulübü'nün kurulması, geliştirilmesi ve işletilmesini organize edebilir.

- Kütüphaneler tarafından her yılın Mart ayının son haftasında düzenlenen Kütüphaneler Haftası, etkinlikler olarak yalnızca kütüphaneler ile sınırlı kalmayıp okulların da geniş katılımı sağlanmalıdır. Bu haftanın, Atatürk döneminde önerilen Kitap Bayramı gibi bir bayram havasında kutlanması için etkinlerin türleri ve kapsamlarını genişletmek, bu hafta boyunca daha fazla sayıda kişinin kitap alabilmesini sağlamak amacıyla yurt genelinde indirimli kitap satışları, söyleşiler, paneller, televizyon ve radyo programları ile geniş katılımın sağlanması, kamuoyunun daha yoğun biçimde kitaba ve okumaya dikkatinin çekilmesi gerekmektedir.

G. OKUMA ALIŞKANLIĞI KAZANDIRMADA MEDYANIN GÖREVLERİ

Toplumumuzda okuma bilinci oluşturulmasında, okuma eyleminin bir alışkanlığa dönüştürülmesinde basılı ve görsel iletişim araçlarına bazı görevler düşmektedir. Bunlar şöyle sıralanabilir:

- Görsel iletişim araçlarında yayınlanan programlar ve filmlerde okuyan birey ve aile rollerine yer verilerek toplumda okuma bilincinin oluşmasına katkıda bulunulabilir. Çeşitli Amerikan filmlerinin kırsal hayatı işleyenlerinde, akşam yemeğinden sonra aile bireylerinin oturup kitap okudukları ya da okuyanı dinledikleri sahneleri görmek olasıdır. Türk yapımlarında da buna benzer sahnelerin işlenmesiyle aile ortamında okuma bilinci oluşturulması sağlanabilir.

- Çocuklara yönelik televizyon programlarında kitabı ve okumayı

sevdirici söylemler yerelmalıdır. Bu programlarda, çocukların okuyabileceği kitaplar tanıtılabilir ve onlara kitap seçiminde yardımcı olunarak haftalık okuyabilecekleri kitapların listesi verilebilir.

- TRT ve özel televizyon kanalları, çocukları ve gençleri okumaya teşvik edici çeşitli kültür programları ve yarışmaları düzenlemelidir. Bu programlar içinde haftalık olarak yeni yayımlanan kitaplar tanıtılmalı, yazarlarla söyleşiler yapılmalı, bu kitapların fiyatları belirtilerek okura kitap seçiminde bütçesine göre bir düzenleme yapabilme fırsatı verilmelidir. Bu programlarda soru/sorular sorularak doğru yanıtlayan izleyicilerden bazılarına yeni çıkan kitaplardan ödüller verilmelidir. Radyolarda da benzer program ve yarışmalar yapılmalıdır.

- Gazetelerin promosyonları, kültürel amaçlı promosyonlara dönüştürülmeli, okurların kendi kitaplıklarını kurabilmeleri imkanı sağlayacak şekilde promosyon yapılması doğrultusunda gazete yöneticileri ortak çaba harcamalıdır. 1980'li yıllarda Milliyet ve Tercüman gazeteleri çeşitli kültür kitaplarını okurlarına armağan etmişler ve birçok evde kitaplık oluşmasına katkıda bulunmuşlardır. Bu tür girişimler gazete yöneticileri tarafından da desteklenmelidir.

24. MODEL İÇİN HUKUKİ ÖNLEMLER

5846 SAYILI FİKİR VE SANAT ESERLERİ KANUNU'NA ÖNERİLEN MADDE:

Devlet'in Yayın Politikası

Devlet, milli kültürün korunması ve geliştirilmesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin birliği ve bütünlüğü, Atatürk İlke ve İnkılapları, toplumsal, kültürel ve teknolojik gelişmeler doğrultusundaki yayınları destekler, yayımlar ve bu nitelikteki eserlerin Çocuk ve Halk Kütüphanelerine temin edilmesini sağlar. Devlet adına bu işleri Kültür Bakanlığı yerine getirir. Bakanlık bünyesinde Yayın Seçim Kurulu oluşturularak, Kültür ve Milli Eğitim Bakanlıklarının yayımlayacağı kültür kitaplarının seçimini yapar, kütüphanelere alınacak eserleri tespit eder. Kurul, siyasi iktidarın görüşlerinden etkilenmez. Kurul üyeleri, Kültür Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Yüksek Öğretim Kurulu, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurulu'ndan seçilecek ikişer üyeden oluşur ve Cumhurbaşkanı tarafından üç yıl süre ile atanır. Kurul, yukarıda sayılan ilkeler doğrultusunda Devletin Yayın Politikasının geliştirilmesi için çalışır.

GEREKÇESİ: Devletin yazılı bir Yayın Politikası olmaması, resmi kuruluşların yayımladıkları kültür eserlerinde siyasi iktidarın yönlendirmesi, Milli Eğitim Bakanlığı'nın ders ya da yardımcı kitap seçiminde yaşanan sorunlar, çocuk ve halk kütüphanelerine alınacak kitapların belirlenmesinde, siyasi iktidara yakın yayınevlerinin eserlerinin seçilmesi gibi sorunlara neden olmaktadır. Bu sorunların ortadan kalkması, Devletin bir yayın politikasına sahip olmasına ve yayınları bu çerçevede değerlendirmesine olanak sağlayacak, siyasi iktidarlara göre belirlenen bazı yayım koşulları ve siyasi çıkarlar yerine, Devletin çıkarları gözetilmiş olacaktır.

MİLLİ EĞİTİM GENÇLİK VE SPOR BAKANLIĞI TEŞKİLAT VE GÖREVLERİ HAKKINDA KANUN HÜKMÜNDÜ KARARNAME (No. 179) MADDE: 28/e:

Yayımlar Dairesi Başkanlığı'nın görevleri şunlardır:

.....

e) Okul kütüphanelerini hizmetleri yönünde desteklemek.

ÖNERİLEN FIKRA HÜKMÜ:

e) Okul kütüphanelerinin geliştirilmesi için kitap alımı ve buralara kitap bağışının desteklenmesi, okul kitaplık ve kütüphanelerinin öğrenciye en iyi hizmeti verecek şekilde düzenlenmesi.

GEREKÇESİ: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı, okul

kitaplık ya da kütüphanelerinin, toplumsal, kültürel ve teknolojik gelişmelere uyum sağlayabilmesi, öğrenci ihtiyaçlarını daha iyi karşılayabilmesi ve onlara okuma alışkanlığı kazandırılması sürecinde okul kitaplıklarının önemli işlevi nedeniyle, görev tanımının daha açık yapılması uygun olacaktır.

442 SAYILI KÖY KANUNU MADDE: 13'E EK FIKRA ÖNERİSİ:

Köy meydanında uygun bir yere, çocukların, gençlerin ve köylülerin kitap, gazete ve dergileri okuyabilecekleri, çeşitli kültürel faaliyetler düzenleyebilecekleri köy okuma odası ve köy kitaplığı kurmak.

GEREKÇESİ: Köylünün mecburi yapması gereken işlerine köy kitaplığı ve okuma odası kurulması hükmünün eklenmesiyle, köylerde çocuk ve gençlerin boş zaman faaliyetlerini organize edebilecekleri, okumaya, kitaba ve gazeteye zaman ayırabilecekleri mekanlar oluşturulmuş olacaktır. Ayrıca bu mekanlarda çeşitli kültürel etkinlikler de düzenleyerek kişilik gelişimlerine katkıda bulunabileceklerdir.

442 SAYILI KÖY KANUNU MADDE: 14:

Yapılması köylünün isteğine bağlı işler:

20. Köylünün bilgisini artıracak kitap getirmek.

ÖNERİLEN FIKRA HÜKMÜ:

20. Köylünün zirai ve hayvansal üretimi artırmaya yönelik eğitici

kitapların edinilmesi, çocuklara ve gençlere yönelik milli duygu ve kültürü ön plana çıkaracak eserlerin köy kitaplığına kazandırılması.

GEREKÇESİ: Köylünün genci yaşlısıyla, herkese yönelik eğitici kitapların yanında kültür kitaplarının da getirtilmesi ve bunların köy kitaplığında muhafaza edilerek tüm köylünün hizmetine sunulması, kırsal kesimdeki kültürel gelişmeye daha büyük katkılarda bulunacaktır. Bu nedenle, fıkra hükmünün genişletilmesi, eğitici kitaplar yanında, çocukların ve gençlerin ilgilerine ve isteklerine hitap edebilecek çeşitli kültür yayınlarının da köy tarafından edinilmesinin belirtilmesi yararlı olacaktır.

İLKOKUL, ORTAOKUL, LİSE VE DENGİ OKULLAR EĞİTİCİ ÇALIŞMALAR YÖNETMELİĞİ (6.6.1983 tarih ve 2140 sayılı Tebliğler Dergisi)

Genel ve Milli Kültürü Artırıcı Çalışmalar (VI. Bölüm) başlığı altında Folklor, Müsamereler, Konserler ve Müzik Çalışmaları, Konferanslar ve Grup Tartışmaları belirtilmesine karşın, Kitap okuma ve yazma eylemi (Madde 112/e), Yönetmeliğin Özel İlgi ve Meraklar Yönünden Çalışmalar (VII. Bölüm) başlığı altında verilmesi, okumaya ve kitaba yönelik ilginin özel ilgi ve merak bağlamında değerlendirilmesine sebep olmaktadır. Oysaki okumaya ve kitaba ilgi özel merak olmanın dışında, her öğrencinin merakı ve ilgisinin olması gereken bir durumdur. Bu nedenle, ilgili yönetmelikteki, kitap okumaya ve yazmaya yönelik çalışmaların Genel ve Milli Kültürü Artırıcı Çalışmalar başlığı altında yer alması gerekmektedir.

VIII. SONUÇ

Toplumların gelişmişliği, teknolojileri yaratabilmelerine ve kullanabilmelerine bağlıdır. Gelişme, büyük ölçüde kitaba ve okumaya verilen değer olarak nitelenebilir. Çünkü, teknoloji, yaşam koşulları, kültürel ve toplumsal gelişme, kitap ve okumayla bütünleşmiştir. Okumayan bireyin, kültürel, sosyal ve teknolojik gelişimi sınırlı boyutlarda kalacaktır. Okuyan birey ise, hem kendi toplumu hem de dünya bağlamında geniş bir kültür birikimine sahip olabilecek, durumları ve gelişmeleri daha iyi sentezleyebilecek, düşünce ufkunu daha geniş boyutta tutarak yeni düşünceler geliştirebilecek ve bunları uygulamaya koyabilmek için gerekli koşulları detaylı irdeleyebilecektir.

Ülkelerin gelişmişliği, okumayan değil, fakat okuyan kişilerin özellikle de bunu yaşamın bir koşulu olarak algılayıp okumayı alışkanlık haline dönüştüren kişilerin sayılarının çokluğu ile sağlanabilir. Avrupa'nın ve Amerika'nın gelişmişliğinin temel koşulu, yazılı kültüre, okumaya ve kitaba verilen önemle gerçekleşmiştir. Az gelişmiş ya da gelişmekte olan toplumlarda ise yazılı kültürün henüz yaygınlaşmaması, bunun yerine sözlü kültürün toplum bağlamında çok yaygın olarak kullanılması, teknoloji transferi ve buna bağımlı olarak bazı kültürel değerlerin gelişmiş ülkelere transfer edilmesine yol açmaktadır. Kültürel değerler, ülkeleri ayakta tutan en önemli değerlerdir. Ancak günümüzde, televizyonun

sağladığı görsel ve sözel iletişim olanağı, bireylerin özellikle gelişmiş ülkelerdeki yaşam biçimlerinden etkilenmesine neden olmaktadır. Nitekim, Amerikan filmlerindeki oyuncuların saç modelleri, giyim tarzları ve söylem biçimleri gibi çeşitli öğelerin toplumumuzdaki birçok kişi üzerinde de bir özenti yarattığı, üzerinde ne yazdığını bilmediği tişörtleri almaya ve yabancı markalı giysilere rağbet gösteren kişilerin çok olduğu görülmektedir. Milli kültürü savunmanın en iyi yollarından birisi, milli kültürü desteklen kitapların toplumda yaygın olarak okunmasının imkanlarını aramakla gerçekleştirilebilecektir.

Türk toplumunda okumaya ve kitaba karşı yaşanan soğukluğun nedenlerinin ve niçinlerinin tartışıldığı bu çalışmada, toplumumuzda da okuma bilincinin yaratılması amacıyla nelerin yapılabileceği de ortaya konulmuştur. Okuma alışkanlığı kazanılması, hemen olabilecek bir eylem olmayıp, ortaya çıkması için uzun süreli ve kapsamlı çalışmaların yapılması gereği bulunmaktadır. Nitekim toplumumuzdaki bu bilincin Cumhuriyet'in ilk yıllarına gören oldukça önemli bir yol aldığı görülse de henüz pekçok kişinin yaşamlarında ellerine bir kitap dahi almadığı da bir gerçek olarak ortadadır. Bu yüzden, toplumun genelinde okumanın bir alışkanlığa dönüşmesi için aile ve okuldan başlayarak önemli girişimlerde bulunmak gereklidir. Bu girişimlerin yansımaları yakın gelecekte görülebilecektir. Atatürk'ün belirttiği uygar toplumlar arasında yer alabilmenin temelinde eğitim bulunmaktadır. Eğitimin en önemli aracı ise kitap ve okumaktır. Kitapsız ve okumasız bir eğitim süreci düşünülemez. Türkiye'de, Türk Eğitim Sistemi'nde öğrenciye, kitabı ve okumayı sevdirecek önlemler alınması, ders içeriklerinin test çözüp sınava hazırlanmaya değil, okuyup araştırmaya ve düşünce geliştirmeye yönelik

olarak hazırlanması, öğretmenlerin bu konuda duyarlı olmalarının sağlanması gereklidir.

Kitap yayım teknolojisi, günümüzde kitap üretiminin çok artmasında ve kaliteli ürünlerin okura sunulmasında, büyük kolaylıklar sağlamıştır. Ülkemizdeki basım ve yayım imkanlarına paralel olarak gerek makina donanımı ve gerekse üretim imkanı olarak büyük kapasitelerde iş hacmi olmasına karşın, Türk toplumunda kitap tüketiminin sınırlı düzeyde gerçekleşmesi, kitap yayımcılığının yaşama savaşı vermesine neden olmaktadır. Türkiye'deki temel sorun, yeteri kadar kitap üretememek değil, toplum olarak okumayı ve kitabı yeteri kadar sevmememizden kaynaklanan ve okuma alışkanlığımızın olmamasında odaklanan bir sorundur. Türk toplumunun genelinde okuma alışkanlığı kazanılması ile kitaba duyulan gereksinim artacak ve buna bağımlı olarak da kitap üretiminde gelişme olacaktır. Toplumda okuma bilincinin oluşturulması için de okurun kitapla daha fazla karşılaşabilmesi ve buluşabilmesi imkanlarının artırılması gerekmektedir. Bu nedenle ülke genelinde kitapçıların, kitap dağıtımının, kitaplık ve okuma odalarının sayılarının artırılması çok önemli etkenlerdir.

IX. EKLER

EK: 1

KENTLERDE NÜFUS ARTIŞI

Yıl	Toplam Nüfus (bin)	Kent Nüfusu	Toplam nüfus içindeki oranı	Köy nüfusu
1927	13.648	3.306	24.2	10.342
1934	16.158	3.803	23.5	12.355
1940	17.821	4.346	24.4	13.475
1945	18.790	4.687	24.9	14.103
1950	20.947	5.244	25.0	15.703
1970	35.605	13.691	38.5	21.914
1990	56.473	33.326	59.0	23.147

(Kaynak: D.İ.E. 1990 Sayımı)

EK: 2

TÜRKİYE' DE NÜFUSUN OKURYAZARLIK DURUMU VE CİNSİYETE
GÖRE DAĞILIMI (% olarak)

(6 ve yukarısı yaşlar)

Yıllar	Okuma yazma bilmeyen		Okuma yazma bilen	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
1927	42.21	57.79	73.36	26.64
1945	40.80	59.20	72.26	27.74
1950	39.84	60.16	70.16	29.84
1955	37.80	62.20	69.17	30.83
1960	39.08	60.92	69.18	30.82
1965	35.15	64.85	66.95	33.05
1970	34.28	65.72	63.23	36.77
1975	33.73	66.27	61.54	38.46
1980	31.17	68.83	60.01	39.99

EK: 3

OKURYAZARLIK VE EĞİTİM (% olarak)

(6 ve yukarı yaştaki nüfus)

	1985	1990
Okuryazar		
Erkek	86.35	88.78
Kadın	68.02	71.95
Okuryazar olmayan		
Erkek	13.65	11.22
Kadın	31.98	28.05
Okuryazarların bitirdikleri okullar		
Bir okul bitirmemiş		
Erkek	21.84	26.53
Kadın	18.41	21.62
İlkokul		
Erkek	55.12	55.26
Kadın	57.94	59.96
Orta ve dengi		
Erkek	9.80	10.84
Kadın	6.60	7.57
Lise ve dengi		
Erkek	9.46	10.74
Kadın	7.27	8.28
Yüksekokul		
Erkek	3.78	4.75
Kadın	1.66	2.57

Kaynak: Nüfus ve Nüfusun Yapısı, (Ank.:DPT Yayın No: 2369, 1994), s. 19.

EK: 4

NÜFUS SAYIMLARINDA OKURYAZARLIK VE BİTİRİLEN OKUL

1980-1985-1990 Nüfus Sayımı sonuçlarına göre, 6 ve daha yukarısı yaşlardaki okuryazarlık, bitirilen son öğretim kurumu durumu

	6 + yaş Nüfus	Okuma yazma bilmeyenler	Okuma yazma bilenler	Bir ögr. kurum.				
				Okuma yazma mezun olmayan okuryazarlar	İlkokul bitirenler	Ortaokul ve dengi bitiren.	Lise ve dengi bitirenler	Üniversite bitirenler
1980								
Toplam	37.523.623	12.197.323	25.311.211	6.204.728	14.215.730	2.137.065	1.901.623	843.788
Erkek	18.999.101	3.802.455	15.188.078	3.493.619	8.394.890	1.445.679	1.219.444	628.749
Kadın	18.524.522	8.394.868	10.123.133	2.711.109	5.820.840	691.386	682.179	215.039
1985								
Toplam	43.112.337	9.703.662	33.321.762	7.959.118	18.775.003	2.801.358	2.834.649	952.634
Erkek	21.800.854	2.932.964	18.824.697	4.111.613	10.375.698	1.844.808	1.780.236	712.342
Kadın	21.311.483	6.770.698	14.490.065	3.846.505	8.399.305	956.550	1.054.413	240.292
1990								
Toplam	49.163.110	9.587.981	39.555.483	7.843.702	22.681.303	3.714.984	3.818.149	1.497.345
Erkek	24.856.528	2.779.172	22.066.860	4.062.818	12.194.610	2.391.423	2.369.973	1.048.036
Kadın	24.306.582	6.808.809	17.488.623	3.780.884	10.486.693	1.323.561	1.448.176	449.309

Kaynak: D.İ.E.

EK: 5

TÜRKİYE'DE NÜFUSUN YAŞ VE CİNSİYET YAPISI (% olarak)

Yaş grubu	0-14	15-64	65 +
1985			
Erkek	38.18	58.09	3.73
Kadın	36.99	58.32	4.69
1990			
Erkek	36.14	60.06	3.76
Kadın	35.43	59.93	4.64
1995 (Tahmini)			
Erkek	34.45	61.34	4.21
Kadın	33.82	61.05	5.13

Kaynak: Nüfus ve Nüfusun Yapısı, (Ankara: DPT, 1994)

EK: 6

HANE HALKI REİSLERİ NE TÜR KİTAPLAR OKUYORLAR?

Evinizde okul kitapları dışında ne tür kitaplar okunur?

	Toplam	%	Kır	Kent
Toplam	11.033.028	100.00	100.00	100.00
Hikaye ve roman türü	2.887.547	26.17	17.44	32.75
Dini ve ahlaki yayınlar	3.657.752	33.15	38.55	29.09
Meslek kitapları	856151	7.76	5.02	9.83
Ansiklopedi	1.562.042	14.16	8.47	18.44
Halk hikayeleri	359.825	3.26	2.60	3.76
Siyasi kitaplar	286.700	2.60	2.05	3.01
Tarihi kitaplar	854.658	7.75	7.34	8.06
Felsefi kitaplar	267.914	2.43	1.24	3.32
Hiç kitap okunmaz	4.728.620	42.86	46.78	39.91

Not: Soruya birden fazla yanıt verilmiştir.

Kaynak: Türk Aile Yapısı Araştırması, (Ank.: DPT,1992), s. 238

Evinizde okul kitapları dışında ne tür kitaplar okunur?

	Toplam	%	OTURDUĞU YER		
			İl merkezi	İlçe merkezi	Bucak ve köy
Toplam	11.033.028	100.00	48.03	23.29	28.69
Toplam	11.033.028	100.000	100.00	100.00	100.00
Hikaye ve roman türü	2.887.547	26.17	34.16	24.83	13.88
Dini ve ahlaki yayınlar	3.657.752	33.15	28.79	33.73	39.99
Meslek kitapları	856151	7.76	10.59	7.50	3.23
Ansiklopedi	1.562.042	14.16	19.95	13.41	5.06
Halk hikayeleri	359.825	3.26	3.97	2.54	2.65
Siyasi kitaplar	286.700	2.60	3.21	2.41	1.72
Tarihi kitaplar	854.658	7.75	8.61	6.72	7.14
Felsefi kitaplar	267.914	2.43	3.65	1.91	0.81
Hiç kitap okunmaz	4.728.620	42.86	38.05	45.62	48.67

Kaynak: Türk Aile Yapısı Araştırması, (Ank.: DPT,1992), s. 239.

EK: 7

TÜRKİYE'DE KÜTÜPHANE, OKUYUCU VE KİTAP SAYILARI

A. Halk Kütüphaneleri

<u>Yıllar</u>	<u>Halk Kütüp.Sayısı</u>	<u>Halk Kütüp.Yarar. Kişi Sayısı</u>	<u>Kitap Sayısı</u>
1951	88	901.355	880.407
1952	88	929.978	987.207
1953	105	966.695	1.038.817
1954	118	994.684	1.139.951
1955	129	1.039.872	1.205.468
1956	135	1.091.367	1.272.826
1957	145	1.162.525	1.358.715
1958	152	1.228.497	1.453.172
1959	162	1.296.909	1.511.492
1960	160	1.416.609	1.776.508
1961	180	1.763.706	1.680.282
1962	189	2.211.824	1.950.929
1963	222	2.216.059	1.896.121
1964	229	2.788.384	2.034.069
1965	253	2.333.904	1.922.026
1966	241	2.672.957	2.231.202
1967	244	2.635.533	2.301.655
1968	266	3.855.564	2.712.752
1969	292	3.839.807	2.893.307
1970	318	4.085.076	3.039.381
1971	328	4.457.615	3.152.270
1972	343	4.792.075	3.258.831
1973	355	5.123.857	3.367.349
1974	365	5.583.918	3.521.282
1975	379	5.967.825	3.822.033
1976	401	5.937.565	3.572.523
1977	410	7.071.357	4.201.606
1978	483	8.469.914	4.409.513
1979	512	8.211.911	4.562.944
1980	517	8.944.172	4.466.156
1981	537	10.053.708	4.917.954
1982	568	10.173.085	5.375.035
1983	623	14.090.014	5.962.955
1984	632	15.398.242	6.167.775
1985	664	14.895.904	6.442.463
1986	694	16.354.569	6.636.285
1987	725	17.133.453	6.878.325
1988	759	18.682.478	7.151.545
1989	771	16.811.346	7.477.177
1990	810	17.172.497	7.931.561
1991	853	18.108.956	8.550.321
1992	910	19.297.767	9.041.799
1993	1004	21.160.880	9.718.725

Kaynak: D.I.E.

B. Çocuk Kütüphaneleri

<u>Yıllar</u>	<u>Çocuk Kütüp.Sayısı</u>	<u>Çocuk Kütüp.Yarar. Kişi Sayısı</u>	<u>Kitap Sayısı</u>
1986	108	1.836.437	428.040
1987	104	1.864.780	427.931
1988	106	2.161.538	457.517
1989	105	1.878.714	465.517
1990	104	1.575.998	484.105
1991	101	1.412.572	506.760
1992	94	1.289.131	496.838
1993	90	1.206.741	500.245

Kaynak: D.İ.E.

		ABD	ALMANYA	BULGARİSTAN	ÇİN	DANİMARKA	FRANSA	GANA	İNGİLTERE	İRAN
Nüfus (000)		252.688 (91)	80.334 (91)	8.982 (91)	1.155.795(91)	5.154 (91)	57.049 (91)	15.509 (91)	57.367 (91)	57.727 (91)
Kütüphane Sayısı	Milli K.	—	—	1 (89)	1 (89)	1 (89)	—	—	3 (90)	1 (89)
	Halk K.	—	18.284 (90)	5.356 (89)	2.512 (89)	250 (90)	2.740 (87)	47 (89)	5.270 (89)	507 (87)
	Okul K.	92.438 (88)	—	3.208 (90)	—	1.773 (90)	—	—	—	—
	Üniv. K.	3.438 (88)	237 (90)	56 (90)	1.064 (90)	54 (90)	220 (90)	—	—	—
Top. Kitap Sayısı (000)	Milli K.	—	—	2.161 (89)	13.768 (89)	3.348 (89)	—	—	27.500 (90)	300 (89)
	Halk K.	—	148.683 (90)	46.148 (89)	283.680 (89)	34.285 (90)	78.474 (87)	1.576 (89)	156.700 (89)	3.332 (87)
	Okul K.	738.706 (88)	—	16.625 (90)	—	32.235 (90)	—	—	—	—
	Üniv. K.	718.503 (88)	118.695	7.043 (90)	356.415 (90)	11.247 (90)	21.400 (90)	—	—	—
Yıllık Kitap Artışı	Milli K.	—	—	36.639 (89)	476.796 (89)	74.426 (89)	—	—	542.606 (90)	7.500 (89)
	Halk K.	—	—	1.777.718 (89)	4.910.000 (89)	—	4.925.884 (87)	32.200 (89)	13.697.000 (89)	—
	Okul K.	27.918.173 (88)	—	520.286 (90)	—	1.208.700 (90)	—	—	—	—
	Üniv. K.	21.907.295 (88)	3.615.078 (90)	220.555 (90)	419.850 (90)	288.109 (90)	522.000 (90)	—	—	—
Kayıtlı Üye Sayısı	Milli K.	—	—	26.063 (89)	166.861 (89)	—	—	—	82.945 (90)	7.200 (89)
	Halk K.	—	9.386.000 (90)	1.609.397 (89)	5.919.000 (89)	—	16.497.007 (87)	156.211 (89)	—	7.062.103 (87)
	Okul K.	—	—	761.532 (90)	—	—	—	—	—	—
	Üniv. K.	—	1.711.608 (90)	144.688 (90)	3.244.181 (90)	—	794.000 (90)	—	—	—
Üretilen	Kitap Çeş.	—	67.890 (91)	3.260 (91)	73.923 (90)	10.198 (91)	43.682 (90)	—	86.573 (92)	5.018 (91)
	Sürelî Y. Ç.	8.611 (90)	9.459 (90)	1.447 (90)	44 (90)	269 (90)	2.891 (90)	210 (90)	922 (90)	389 (90)

Not: Parantez içindeki rakamlar, 1994 yılı başında verinin elde edilebildiği en son yılın son 2 hanesini göstermektedir.

		İSVEÇ	JAPONYA	KANADA	MACARİS.	MEKSİKA	MISIR	NIJERYA	RUSYA F.	TÜRKİYE	UKRAYNA
Nüfus (000)		8.635 (91)	123.921 (91)	27.034 (91)	10.344 (91)	87.836 (91)	54.688 (91)	112.163 (91)	148.290 (90)	61.183 (94)	35.080 (91)
Kütüphane Sayısı	Milli K.	1 (90)	1 (89)	1 (89)	1 (86)	1 (89)	1 (90)	1 (89)	—	1 (94)	—
	Halk K.	375 (91)	1.950 (90)	993 (88)	9.049 (87)	2.269 (89)	836 (88)	92 (89)	—	1.184 (94)	25.762 (89)
	Okul K.	5.226 (89)	39.685 (87)	—	3.956 (90)	3.546 (90)	—	16.714 (87)	64.263 (90)	5.094 (94)	22.500 (88)
	Üniv. K.	137 (90)	1.398 (87)	—	—	770 (87)	272 (89)	144 (87)	491 (90)	58 (94)	—
Top. Kitap Sayısı (000)	Milli K.	3.677 (90)	4.903 (89)	7.200 (89)	2.525 (86)	1.500 (89)	2.117 (90)	558 (89)	—	1.140 (94)	—
	Halk K.	47.203 (91)	161.694 (90)	59.581 (88)	51.808 (87)	9.875 (89)	8.523 (88)	1.108 (89)	—	10.076 (94)	419.800 (89)
	Okul K.	30.600 (89)	300.827 (87)	—	27.975 (90)	9.844 (90)	—	1.088 (87)	739.822 (90)	9.234 (94)	299.900 (88)
	Üniv. K.	18.275 (90)	205.237 (87)	—	—	8.347 (87)	35.790 (89)	3.842 (87)	323.763 (90)	4.577 (94)	—
Yıllık Kitap Artışı	Milli K.	56.000 (89)	334.000 (89)	84.740 (89)	30.451 (86)	17.169 (89)	—	6.713 (89)	—	24.286 (94)	—
	Halk K.	2.335.000 (89)	15.205.000 (90)	4.378.072 (88)	—	953.554 (89)	—	38.877 (89)	—	374.416 (93)	—
	Okul K.	—	11.795.200 (87)	—	—	533.898 (90)	—	16.100 (87)	97.511.700 (90)	—	—
	Üniv. K.	305.000 (90)	7.814.000 (87)	—	—	385.750 (87)	—	105.057 (87)	16.975.467 (90)	189.632 (87)	—
Kayıtlı Üye Sayısı	Milli K.	—	418.000 (89)	—	18.061 (86)	110.313 (89)	1.798.000 (90)	29.906 (89)	—	165.398 (94)	—
	Halk K.	—	16.038.000 (90)	—	2.207.000 (87)	39.455.860 (89)	1.664 (88)	46.728 (89)	—	962.647 (93)	25.800.000 (89)
	Okul K.	—	—	—	994.967 (90)	4.424.483 (90)	—	13.763 (87)	—	—	—
	Üniv. K.	—	1.182.000 (87)	—	—	31.046.770 (87)	65.900 (89)	139.938 (87)	3.959.736 (90)	342 175 (87)	—
Üretilen	Kitap Çeş.	11.866 (91)	—	—	8.133 (91)	2.608 (90)	—	1.466 (89)	—	5.978 (93)	5.857 (91)
	Sürelî Y. Ç.	223 (90)	2.916 (90)	3.237 (90)	1.490 (90)	519 (90)	312 ()	134 (90)	—	2.734 (93)	1.992 (90)

EK: 9

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI DERS KİTAPLARI YÖNETMELİĞİ

Millî Eğitim Bakanlığından :**Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları Yönetmeliği****BİRİNCİ BÖLÜM**

Amaç, Kapsam, Dayanak ve Tanımlar

Amaç

Madde 1 — Bu Yönetmeliğin amacı, örgün ve yaygın eğitim kurumlarında okutulacak ders kitabı, temel ders kitabı, iş ve işlem yaprakları ile öğretmen kılavuz kitaplarının, Türk Millî Eğitiminin genel amaç ve temel ilkelerine uygun olarak hazırlanması ile ilgili esas ve usulleri düzenlemektir.

Kapsam

Madde 2 — Bu Yönetmelik, Millî Eğitim Bakanlığına bağlı örgün ve yaygın eğitim kurumlarında okutulacak ders kitabı, temel ders kitabı, iş ve işlem yaprakları ile öğretmen kılavuz kitaplarının niteliklerinin belirlenmesi, hazırlanması, incelenmesi, yayımlanması ve dağıtılması ile ilgili hususları kapsar.

Yürütme ve İdare Bölümü Sayfa : 28

Dayanak

Madde 3 — Bu Yönetmelik, 14/6/1973 tarih ve 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu ile 30/4/1992 tarih ve 3797 sayılı Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanuna dayanılarak hazırlanmıştır.

Tanımlar

Madde 4 — Bu Yönetmelikte geçen;

“Bakanlık”, Millî Eğitim Bakanlığını,

“Başkanlık”, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığını,

“Kurul”, Talim ve Terbiye Kurulunu,

“Daire Başkanlığı”, Yayınlar Dairesi Başkanlığını,

“Birim”, Bakanlık Hizmet Birimlerini,

“Kitap”, ders kitabı, temel ders kitabı, iş ve işlem yaprakları ile öğretmen kılavuz kitaplarını,

“Ders Kitabı”, her tür ve derecedeki örgün ve yaygın eğitim kurumlarında kullanılacak olan, konuları öğretim programları doğrultusunda hazırlanmış, öğrenim amacı ile kullanılan basılı eseri,

“Temel Ders Kitabı”, genellikle meslekî ve teknik öğretim okul ve kurumlarında, alanın gerektirdiği bilgilerin tamamını kapsayan ve program değişikliklerinden kısa sürede etkilenmeyen basılı eseri,

“İş ve İşlem Yaprakları”, meslekî ve teknik öğretim okullarının atölye ve laboratuvar derslerinde veya uygulamalarında kullanılmak, meslekî bilgi ve becerileri pekiştirmek amacıyla hazırlanan yayınları,

“Öğretmen Kılavuz Kitabı”, ilgili öğretim programlarında yer alan amaç ve açıklamalar doğrultusunda öğrencilere kazandırılacak davranışları gerçekleştirmede öğretmenlere yardımcı olmak için hazırlanan basılı eseri,

“Baskıya Hazır Nüsha”, çizgisiz beyaz kâğıdın bir yüzüne daktilo, bilgisayar veya benzeri araçlarla sınıf seviyesine uygun punto ve standartta yazılmış, resim, fotoğraf, tablo, grafik, şema, plân, harita ve benzeri öğretime yardımcı unsurları, metinlerin uygun yerlerine yerleştirilmiş, basılmamış, ciltlenmemiş baskıya hazır eseri,

“Basılmış Kitap”, ders kitabı, temel ders kitabı, iş ve işlem yaprakları, öğretmen kılavuz kitabı gibi basılı eserleri

ifade eder.

İKİNCİ BÖLÜM

Kitapların Nitelikleri ve Hazırlanması

Kitaplarda Aranacak Nitelikler

Madde 5 — Kitaplarda aranacak nitelikler şunlardır:

a) Kitaplar, ders programlarına uygun olarak hazırlanmalıdır.

Bunun için;

1) Konular, mümkün olduğu ölçüde günlük hayatla bağlantılı olarak bilimsel, doğal, sosyal, estetik, ekonomik ve kültürel boyutları içinde ele alınır. Öğrencilerin, sınıf veya dönem seviyelerine göre ihtiyaçlarını karşılayacak ve onlara günlük hayatlarında uygulama imkânları sağlayacak konular veya üniteler hâlinde işlenir.

2) Her ünite veya konu; problemleri belirtme, problem etrafında araştırma, inceleme ve gözlem yolu ile sıralama, gerekli deneyleri yapma, bu deneylerden sonuç çıkarma ve bu sonuçları kontrol ederek genelleme yapma şeklinde sıralanan bilimsel düşünme metodunu kuvvetlendirecek şekilde işlenir.

3) Kitaplarda öğrencilerin gelişim basamakları dikkate alınarak yaş ve olgunluk seviyelerine uygun dil ve ifade kullanılır.

b) Kitaplarda, konular sistemli bir şekilde işlenir.

Bunun için;

1) Dersin özelliğine göre bölümler veya ünitelerle konular arasında hacim bakımından, programında belirtildiği şekilde uygun bir denge kurulur. Kitapların forma sayısı, dersin özelliğine, sınıf veya dönem seviyesine göre öğretim programında belirtilir.

2) Konuların hazırlanması ve düzenlenmesinde öğrencilerin ilgi, yetenek ve ihtiyaçlarına göz önünde bulundurulur.

3) Programda belirlenen eğitim - öğretim ilkelerine uyulur.

4) Kazandıracak esas davranış, bilgi ve beceriler, mümkün olduğu kadar sınıf veya dönem seviyesine göre kavram ve örneklerden hareket edilerek verilir. Temel bilgileri kazandırmak için açıklamalara gerek duyulursa, bu bilgilerin açıklanmasına yetecek kadar ayrıntılara yer verilir. Gereksiz bilgilerden kaçınılır.

5) Konuların işlenmesinde, aynı sınıf veya dönemde okutulan diğer derslerle olan ilişkisi göz önünde bulundurulur. Önceki sınıf veya dönemlerin konularıyla bilgi, kavram, ilke ve beceri bakımından bağlantı kurulur. Ayrıca, sonraki sınıf veya dönemlere hazırlayıcı açıklamalara yer verilir.

6) Konularla ilgili hazırlık çalışmalarının, öğrenciyi düşünmeye ve araştırmaya yönlendirecek nitelikte olmasına dikkat edilir. Ayrıca gezi, gözlem, deney, araştırma ve ödevler arasında ilişki ve uygunluk sağlanır.

7) Metinlerde doğru, açık, anlaşılır bir dil ve anlatım kullanılır.

c) Kitaplardaki konular, öğretime yardımcı unsurlarla beslenerek daha anlaşılır hâle getirilir.

Bunun için;

1) Kitaplarda; öğrencileri çalışmaya, araştırmaya, gözlem ve deney yapmaya ve düşünmeye özendirici, yönlendirici hazırlık soruları, araştırma konuları, deneyler ve işlemler yer alır. Ayrıca, her bölüm veya ünite sonunda, dersin özelliğine göre değişik ölçütlerin kullanıldığı değerlendirme sorularına yer verilir.

2) Kitaplarda; konuları açıklayıcı resim, fotoğraf, tablo, grafik, şema, plân, harita ve benzeri öğretime yardımcı unsurlar bulunur. Bunlar, metinlerin kolay kavranmasını sağlayacak biçimde, uygun yerlere konur ve gerekli açıklamalar yapılır. Ayrıca kitaplarda, öğrencileri millî, ahlâkî, insanî, manevî ve kültürel değerler bakımından besleyici; demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmede yol gösterici ve bu değerlerle ilgili ders konularını sevdireci okuma parçalarına yer verilir.

3) Aynen yazılması gereken yabancı kelimelerin yanlarında parantez içinde Türkçe okunuşları da gösterilir.

4) Her kitabın, programlarda belirtilen hususlara ilâve olarak başında ve sonunda yer alması gerekenler, "Kitapların Hazırlanması ve İncelenmesi ile İlgili Esas ve Usuller" içerisinde belirtilir ve Tebliğler Dergisinde yayımlanır.

d) Kitaplar, estetik bakımdan yeterli ve göz sağlığına uygun olur.

Bunun için;

1) Kitaplar, mümkün olduğu kadar kaliteli kâğıda basılır.

2) Kesim, fotoğraf, grafik, şema, plân, harita ve benzeri unsurların yerleştirilmesinde, görünümün yanı sıra eğitici ve öğretici vasfına da önem verilir. Baskıların açık, net, estetik ve anlaşılır olması sağlanır.

3) Kitaplar kullanılabilir ve korunabilir nitelikte hazırlanır.

Kitapların Hazırlanması ve Hizmete Sunulması

Madde 6 — Kitaplar aşağıdaki usullere göre hazırlanır ve hizmete sunulur:

a) Yarışma

1) Ödüllü veya ödüksüz yarışma açılması hâlinde ilgili birimin hazırlayıp Başkanlığa sunduğu şartname, Kurulca uygun görüldükten sonra Tebliğler Dergisi'nde yayımlanır.

2) Yazarlar veya yayınevleri tarafından şartnameye uygun olarak hazırlanan baskıya hazır nüsha belirtilen süre içerisinde Daire Başkanlığına gönderilir veya elden teslim edilir. Daire Başkanlığı, eserler üzerinde ön incelemeyi yapar, uygun olanlara gizliliği sağlayacak şekilde gerekli işlemleri (kodlama ve benzeri) yapar ve ilgili birime gönderir.

3) İlgili birim, hazırlanan baskıya hazır nüshaları inceler veya incelettirir. İnceleme sonunda düzenlenen raporlar ile eserler Başkanlığa sunulur. Bunlar Kurulca değerlendirilir. İnceleme ve değerlendirme sonucu, Daire Başkanlığına ve ilgili birime bildirilir.

4) Eserlerin Kurulca değerlendirilmesi tamamlanıncaya kadar kimlik zarfları açılmaz ve kodlamalar gizli tutulur.

b) Sipariş

1) Sipariş usulü ile yazdırılacak kitapların şartnamesi, ilgili birimce hazırlanıp Başkanlığa sunulur. Kurulca uygun görülen şartname, hazırlayan birime gönderilir.

2) Söz konusu birim, kişi veya komisyona şartname hükümlerine göre kitap yazdırır.

3) İlgili birim, hazırlanan baskıya hazır nüshaları inceler veya incelettirir. İnceleme sonunda düzenlenen raporlar ile eserler Başkanlığa sunulur. Bunlar Kurulca değerlendirilir. Alınan karar, Daire Başkanlığına ve ilgili birime bildirilir.

c) Satın alma

1) Okutulmasına ihtiyaç duyulması hâlinde, yurt içinde veya dışında yazılmış ya da tercüme edilmiş olan kitapların incelenmesi, ilgili birimce yaptırılır ve raporlarıyla birlikte Başkanlığa sunulur.

2) Kurulca kitabın veya telif hakkının satın alınmasına karar verilmesi hâlinde, bu durum, gereği için Daire Başkanlığına bildirilir. İlgili birime de bilgi verilir.

d) Yazdırma

Bakanlık, teşkilâtında görevli elemanlara veya bunlardan kuracağı bir komisyona kitap hazırlatabilir. Bu durumda da sipariş usulündeki yof izlenir.

e) Özel Kesimce Hazırlama

1) Yazar veya yayınevleri tarafından hazırlanan, biri orjinal olmak üzere üç adet baskıya hazır nüsha Başkanlığa gönderilir veya elden teslim edilir.

2) Başkanlık, eserler üzerinde ön inceleme yapılmasını sağlayarak uygun bulunanları incelettirir. Uygun bulunmayanları ise müracaat sahibine iade eder.

3) Başkanlık, eserin incelenmesini sağlayarak inceleme raporu doğrultusunda gerekli işlemleri yapar ve sonucu yazara veya yayınevine duyurur.

4) Bu usulle hazırlanan baskıya hazır nüshalar için ilk müracaatlar 1 Ocak - 15 Nisan tarihleri arası hariç olmak üzere, her zaman yapılabilir. Ancak, her yılın Aralık ayı bitiminden sonra yapılan müracaatların müteakip öğretim yılına yetiştirilme zorunluluğu yoktur.

5) Azınlık okulları için kendi dillerinde okutulan veya okutulacak olan kitaplar, yemimli mütercümelere tercüme ettirilerek, tercüme edilmiş bir nüshası ile birlikte teslim edilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Kitapların Değerlendirilmesi ve İnceleme Ücretinin
Tespitine Ait Esas ve Usuller

İnceleme Esas ve Usulleri

Madde 7 — Kitapların hazırlanması ve incelenmesi ile ilgili esas ve usuller Kurulca belirlenerek Tebliğler Dergisinde yayımlanır.

Ön İnceleme Komisyonu

Madde 8 — Başkanlıkça kurul uzmanı, eğitim uzmanı ve şube müdürü düzeyinde elemanlardan oluşan üç kişilik ön inceleme komisyonu kurulur. Aynı düzeyde üç de yedek üye tespit edilir. Komisyon, başvuruları "Kitapların Hazırlanması ve İncelenmesi ile İlgili Esas ve Usuller" hükümlerine göre değerlendirir.

Ön inceleme sonucuna göre uygun görülenler incelemeye alınır. Uygun görülmeyenler ise yazarına veya yayınevine iade edilir.

İnceleme Ücreti

Madde 9 — Özel kesimce hazırlanan eserler ücret karşılığında incelenir. Bu ücret; eserin sayfa sayısı üzerinden hesaplanır ve her bir forması için 1000 (bin) gösterge rakamının, ücretin yatırıldığı tarihteki devlet memurları aylık kat sayısı ile çarpılması suretiyle bulunur. Forma sayısı ise sayfa sayısının on alıya bölünmesiyle tespit edilir.

İncelenmesi istenen eserin, inceleme ücretinin tamamı, Başkanlıkça belirlenen Döner Sermaye İşletmesi hesabına maktubuz karşılığında yatırılır.

Eserin incelenmesi için Döner Sermaye İşletmesi hesabına yatırılan ücretin bir kısmı, Başkanlıkça hazırlanan yönergede belirlenen esas ve usuller çerçevesinde, ön inceleme ve inceleme hizmetlerinde görev alanlara ödenir.

Birinci incelemeden sonra;

a) 75 - 89 puan aldığı için düzeltme çizelgelerine göre yeniden düzeltilmesi istenen eserlerin ikinci inceleme başvurusu yapıldığında inceleme ücretinin yarısı alınır.

b) İkinci incelemede de 75 - 89 puan alan eserler için üçüncü inceleme başvurusu yapıldığında, inceleme ücretinin 1/4'ü kadar ücret alınır.

c) 74 ve daha aşağı puan alan eserler ile üçüncü inceleme sonucunda 90'dan daha aşağı puan alan eserler için yeniden başvuru yapıldığında, bu başvuru, ilk başvurusu yapılan eserler gibi işleme tabi tutulur ve inceleme ücretinin tamamı alınır.

Bakanlıkça Sağlanan Eserlerin Değerlendirilmesi

Madde 10 — Bakanlık, ihtiyaç duyması hâlinde; yarışma, sipariş, satın alma ve yazdırma usulleri ile kitap temin edebilir. Bu yollarla sağlanan eserleri incelemek üzere komisyonlar kurulur.

Bu komisyonlar, ilgili birim temsilcisinin başkanlığında özel kesimce hazırlanan eserlerin değerlendirilmesinde görev alan komisyonlar gibi kurulur.

Özel Kesimce Hazırlanan Eserlerin Değerlendirilmesi

Madde 11 — Özel kesimce hazırlanan eserler için aşağıdaki şekilde komisyonlar kurulur ve değerlendirme yapılır.

a) 1) Her komisyon, dersin özelliği, dönem veya sınıf seviyesi dikkate alınarak yeter sayıda elemandan oluşturulur. Komisyonlar üç kişiden az, yedi kişiden fazla olamaz.

2) Komisyonlarda yeter sayıda branş öğretmeninin yanında, eserleri dil bakımından inceleyebilecek eleman da bulundurulur. Eserler, pedagojik ve görsel bakımdan da (şekil, tasarımlar, resim gibi) incelenir.

3) İhtiyaç duyulması hâlinde, bu komisyonlara diğer kamu kurum ve kuruluşlarından veya özel kuruluşlardan ya da emekli öğretmenlerden de üye alınabilir.

b) Eserler, komisyonca "Kitapların Hazırlanması ve İncelenmesi ile İlgili Esas ve Usuller"e göre incelenir ve puanlanır.

c) Sonuçta 100 üzerinden;

1) En az 90 puan alan eserler, ilgili uzman veya şube müdürü tarafından Kurula sunulur. Kurulda, eseri inceleyen komisyon başkanı da bulundurulabilir.

2) 75 - 89 puan alan eserler, yazar veya yayınevine, düzeltilmesi istenen hususlarla birlikte gönderilir. Bu eserlerden başvurusu yapılanlar, istenilen düzeltmeler kontrol edilerek yeniden puanlandırılır. 90 ve daha yukarı puan alanlar, ilgili uzman veya şube müdürü tarafından Kurula sunulur.

3) 89 ve daha aşağı puan alanlar, ikinci defa düzeltilmesi istenen hususlarla birlikte yazara veya yayınevine gönderilir.

4) Tekrar başvurusunda da 90 ve daha yukarı puan alamadığı takdirde ilk başvurusu yapılan eserler gibi işlem görür.

d) İnceleme sonucunda;

1) 50 - 74 arasında puan alanlar ilgililerine inceleme raporları ile birlikte geri gönderilir. Yazar veya yayınevinin rapora itirazında Başkanlığın gerekli görmesi halinde komisyonla yazara görüşülebilir.

2) 49 ve daha aşağı puan alanlar için inceleme raporu gönderilmez, sadece eserler gönderilir.

e) Kurula sunulan eserler, varsa düzeltme listeleriyle birlikte incelenerek değerlendirilir. Ayrıca, gerekli görülmesi hâlinde, Kurulca ayrı bir komisyona da incellettirilebilir. Değerlendirme sonucuna göre bu eserler Kurulca ya uygun bulunur veya düzeltilmek üzere ilgisine gönderilir ya da uygun görülmez. Kurulca uygun görülmeyen eserler, yapılan tespitlerle birlikte

ilgisine gönderilir. Kitap, Kurul tarafından, düzeltilmek üzere yazar veya yayınevine en fazla iki (2) defa gönderilir.

Kurul Üyelerinin Rehberliği

Madde 12 — Komisyonların kurulmasında, çalışmalarında ve ortaya çıkabilecek problemlerin çözümünde ilgili Kurul üyesinin rehberliğinden yararlanılır.

Okutulma Süresi

Madde 13 — Kitapların okutulma süresi, ilk kabul edildiği öğretim yılından veya dönemden itibaren 5 (beş) öğretim yılı veya 10 (on) dönemdir.

Okutulma Süresinin Uzatılması

Madde 14 — Süresi sona eren, özel kesimce hazırlanan kitapların sürelerinin uzatılmasına, yazar veya yayınevinin başvurusu ve ilgili birimin teklifi; Bakanlık baskısı kitaplarda ise ilgili birimin teklifi dikkate alınarak Kurulca karar verilir. Süresi uzatılan kitaplara ilişkin karar, Daire Başkanlığına bildirilir.

Okutulma Süresi İçerisinde Kitaplarda Değişiklik Yapılması

Madde 15 — Programları değiştirilen derslere ait kitapların yeni duruma uyarlanmaları zorunludur. Bunun için, Bakanlıkça gerekli görülen düzeltme ve değişiklikler;

a) Özel kesimce hazırlanan eserlerde, yazardan veya yayınevinden istenir. Süresi içinde yazar veya yayınevi tarafından düzeltme ve değişiklik yapılmadığı takdirde Bakanlık, kitabın, ders kitabı olma kararını iptal eder.

b) Bakanlık baskısı kitaplarda, kurulacak komisyonlar vasıtasıyla yapılır.

Yazarların veya Yayınevlerinin Uyması Gereken Hususlar

Madde 16 — Yazarlar veya yayınevleri kitap hazırlarken ilgili öğretim programında ve varsa şartnamelerinde belirtilen esaslar ile Bakanlıkça istenilen diğer hususlara aynen uymak zorundadırlar.

Yayımlanan Kitapların Kontrolü

Madde 17 — Başkanlıkça kabul edilen ders kitapları, Daire Başkanlığından fiyat alır. Ancak, yazar veya yayınevi, kitabı bastıramayacaksa durumu yazılı olarak Daire Başkanlığına bildirir. Bu durumda kitap, ders kitapları listesinde yayımlanmayacağı gibi okutulma süresinde de değişiklik yapılmaz. Yayımlanan kitapların ilk ve müteakip baskılarından, basıldığı tarihten itibaren bir ay içerisinde 5 adedi Başkanlığa, 5 adedi de Daire Başkanlığına gönderilir. Bu süre içerisinde gönderilmeyen eserlere ait Kurul Kararı iptal edilir. Başkanlık, bu kitapları karara bağlanmış olan mühürlü nüshalarıyla, Daire Başkanlığı da fiyatı ile karşılaştırır. Bu karşılaştırmalarda asıl nüshalara uymadığı tespit edilen eserlerin kabulüne dair Kurul Kararı, kitabın kabulündeki yöntemle yürürlükten kaldırılır ve Tebliğler Dergisinde yayımlanır.

Yeni baskılar, ilgili birim tarafından da incelenir, varsa belirlenen hatalar Başkanlığa bildirilir.

Kitaplarda, Kurul kararı olmadan herhangi bir değişiklik yapılamaz.

Baskı ve Dağıtım

Madde 18 — Bakanlıkça yayımlanacak kitapların baskı adedi, Daire Başkanlığına ilgili birimle iş birliği yapılarak ihtiyaca göre belirlenir. Baskı, satış ve dağıtım işlemleri de Daire Başkanlığına yapılır.

Kayıtların Tutulması ve Bilgilendirme

Madde 19 — Daire Başkanlığı, Bakanlık ve özel kesimce hazırlanan kitapların yayım, dağıtım ve satış durumlarını izler. Konu ile ilgili istatistikî verileri Başkanlığa sunar.

Telif Ücreti

Madde 20 — Bakanlıkça yayımlanan kitapların yazarlarına Millî Eğitim Bakanlığınca "Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ödenecek Telif ve İşlenme Ücretleri Hakkında Yönetmelik" hükümlerine göre ücret ödenir.

Fiyatların Belirlenmesi

Madde 21 — Fiyatların belirlenmesi amacıyla, Daire Başkanının başkanlığında, Başkanlığın ders kitaplarıyla ilgili Daire Başkanı, Daire Başkanlığından ilgili şube müdürü, ilgili birim yetkilisi, Devlet Kitapları Mütedavil Sermayesi Müdürü, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nden bir temsilci, Millî Eğitim Basımevi Müdürü ve Yayıncılar Birliği temsilcisinden bir komisyon oluşturulur. Komisyon, gerekli gördüğü takdirde, kitap yayımlayan kamu kurumlarının, özel kuruluşların veya uzmanların görüşlerini de alabilir. Ancak, kesin karar komisyonuna aittir.

Ders kitaplarının satışlarında uygulanacak birim fiyatları; kullanılan kâğıdın cinsine, ebadına, cildinin karton veya bez oluşuna göre komisyon tarafından belirlenir.

Kitaplara, komisyonca uygun görülen forma birim fiyatlarının üzerinde fiyat verilemez. Komisyonun belirleyeceği fiyatlar Bakanlık Makamı'nca onaylandıktan sonra yürürlüğe girer.

Fiyat almadan satışı yapılan ve belirlenen fiyatın üstünde bir fiyatla satışı yapıldığı Daire Başkanlığına tespit edilen kitabın kabulüne dair Kurul Kararı iptal edilir ve ders kitapları listesinden çıkarılır.

Okullara Duyuru

Madde 22 — Kurulca kabul edilen ders kitaplarının duyurusu, Nisan ayının ilk yarısında Tebliğler Dergisinde yapılır. Bu duyuruda kitaplar, fiyatları ile birlikte yayımlanır. İlk duyurudan sonra, kitabı olmayan alanlar için hazırlanan ders kitaplarından Kurulca uygun bulunanlar, Ağustos, Ocak aylarının ilk yarısında da duyurulur.

İhtiyaç duyulması hâlinde ilgili birimlerin de görüşleri alınarak Daire Başkanlığına belli sürelerde "Ders Kitapları Kataloğu" yayımlanabilir.

Kitapların Seçimi

Madde 23 — Kitapların seçimi, ilkokullarda, aynı sınıflarda görevli şube öğretmenleri, diğer okullarda ise zümre öğretmenleri tarafından, bu okulların okul-aile birliğinden de bir temsilcinin katılması ile en kıdemli şube veya zümre öğretmenin başkanlığında, Tebliğler Dergisinde yer alan kitaplar arasından, varsa kitap örnekleri de incelenerek yapılır.

Kitap seçiminde; kitabın fiyatı, baskı yılı, baskı ve cilt kalitesi ile önceki yılda aynı sınıf veya dönemler için seçilip seçilmediği gibi hususlar dikkate alınır.

Seçilen kitapların seçilme sebepleri için gerekçeli bir rapor hazırlanır ve okul müdürlüğüne teslim edilir.

Kitap seçimi ile ilgili bu raporlar, her yıl Bakanlık veya ilköğretim müfettişleri tarafından incelenir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli Hükümler

Hazırlama Esas ve Usullerine Uyma

Madde 24 — Sipariş usulü ile yazdırılacak kitapların şartnamesinde belirtilen hususlar yerine getirilmediği takdirde hazırlayanlara ödeme yapılmaz.

Yazar veya Yayınevi Değişikliği

Madde 25 — Baskıya hazır nüsha Kurul kararına bağlandıktan sonra kitabın üzerinde bulunan yazar veya yazarların isimleri ile yayınevi adı, tarafların karşılıklı rızalarına dair noter sözleşmesi, ihtilaf durumunda ise esasa ilişkin kesinleşmiş mahkeme kararı olmaksızın değiştirilemez.

Komisyon Alınacak Elemanlar

Madde 26 — İlgili birimler tarafından kitap yazdırmak için görevlendirilecek kişiler ile inceleme komisyonlarına alınacak personel, ilgili birimlerce belirlenir, Başkanlığa da bilgi verilir.

Kitaplarla İlgili Olarak Başkanlıkça da Yapılabilecek İşlemler

Madde 27 — Bu Yönetmelikte sözü edilen kitapların hazırlanarak ilgililere sunulmasına ilişkin iş ve işlemler, ilgili birimlere bilgi verilmek suretiyle Kurul Kararı ile Başkanlıkça da yapılabilir.

Öğrencilere Aldırılmayacak Kitaplar

Madde 28 — Tebliğler Dergisinde yayımlanan ders kitaplarından başka hiçbir eser ders kitabı olarak öğrencilere alınamaz.

Ders kitabı bulunmaması hâlinde Başkanlıkça tavsiye edilen kitaplardan faydalanılır.

Diğer Bakanlıkların Meslekî Ders Kitapları

Madde 29 — Diğer Bakanlıklara bağlı okulların meslekî ders kitapları, kendi bünyelerinde branş elemanlarından oluşturulacak en az 3 kişilik bir komisyona incelettirilerek tanzim edilen raporla birlikte Başkanlığa gönderilir.

Uygunluk Kararının İptali

Madde 30 — Duyurusu yapılan kitapların bu kararı aşağıdaki durumlarda iptal edilir ve bu kitapların yazar veya yayınevine ait diğer kitaplarda iki (2) yıl süre ile incelemeye alınmaz.

a) Ders kitabı olarak kabul edildiğine dair Kurul Kararı olmadığı halde, bu karar varmış gibi yanlış veya yanıltıcı beyanda bulunduğu tespit edilenler,

b) Bu Yönetmelikte belirtilen hususlara ve Bakanlıkça belirlenen esas ve usullere uymadığı sonradan tespit edilenler.

Öğretmen Kılavuz Kitapları

Madde 31 — Her ders için öğretmen kılavuz kitabı hazırlanması esastır. Öğretmen kılavuz kitapları her ders kitabı için ayrı ayrı hazırlanabileceği gibi her ders için birlikte de hazırlanabilir. Bu uygulamaya hangi derslerden başlanacağı ilgili birimlerce belirlenir. Belirlenen dersler Tebliğler Dergisinde yayımlanır.

“Kitapların Hazırlanması ve İncelenmesi ile İlgili Esas ve Usuller” çerçevesinde hazırlanan öğretmen kılavuz kitapları, ilgili birimlerce “Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları İnceleme Yönetmeliği” hükümlerine göre incelenir. İnceleme sonunda eserler, düzenlenen rapor ile birlikte Başkanlığa sunulur.

Ancak; yabancı dil ders kitapları için başvurular, yabancı dil öğretiminin özelliği dikkate alınarak “Öğretmen Kılavuz Kitabı” ve “Öğrenci Alıştırma Kitabı” ile birlikte kabul edilir ve birlikte incelenir.

Kılavuz kitaplar öğretmenlere ücretsiz verilir.

Takma (Müstear) Ad Kullanamama

Madde 32 — Ders kitapları yazarları ders kitaplarında takma (müstear) ad kullanamazlar.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Yürürlük - Yürütme - Son Hükümler

Yürürlükten Kaldırılan Mevzuat

Madde 33 — 29/5/1993 tarih ve 21595 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan “Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları Yönetmeliği” ve değişiklikleri yürürlükten kaldırılmıştır.

Geçici Madde 1 — Basılmış kitapların incelemeye alınması esas olduğundan 31 Aralık 1998 tarihinde “Baskıya Hazır Nüsha” eserlerin incelemeye alınma işlemi sona erer. Bu tarihten itibaren sadece basılmış kitaplar incelemeye alınır.

Yürürlük

Madde 34 — Maliye Bakanlığı ile Sayıştay’ın görüşleri alınarak hazırlanan bu Yönetmelik yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

Madde 35 — Bu Yönetmelik hükümlerini Millî Eğitim Bakanı yürütür.

Afyon Kocatepe Üniversitesinden :

Afyon Kocatepe Üniversitesi Kütüphane Yönetmeliği

BİRİNCİ BÖLÜM

Amaç ve Kapsam

Madde 1 — Bu Yönetmelik, Afyon Kocatepe Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı ile ona bağlı birim kütüphanelerinin tanımını yapmak, örgütlenmesini, görev, yetki ve sorumluluk esaslarını belirlemek amacıyla düzenlenmiştir.

EK: 10

TÜRKİYE'DE YILLARA GÖRE ÜRETİLEN KİTAP SAYILARI

<u>Yıllar</u>	<u>Üretilen Kitap Sayısı</u>	<u>Yıllar</u>	<u>Üretilen Kitap Sayısı</u>
1729-1745	17	1961	4.357
1746-1782	1	1962	4.842
1783-1794	11	1963	5.426
1795-1802	16	1964	5.745
1803-1839	391	1965	5.442
1840-1858	799	1966	6.099
1850-1868	537	1967	5.688
1869-1875	1128	1968	5.492
1876-1923	(Tahmini) 27.000	1969	5.669
1923-1928	4.500	1970	5.854
1928-1933	6.297	1971	6.541
1934	1.530	1972	6.913
1935	1.741	1973	7.479
1936	2.106	1974	6.883
1937	2.512	1975	6.645
1938	2.731	1976	6.320
1939	2.831	1977	6.830
1940	2.370	1978	5.033
1941	2.339	1979	5.071
1942	2.104	1980	4.318
1943	2.804	1981	5.610
1944	3.072	1982	6.190
1945	2.621	1983	7.180
1946	2.730	1984	7.224
1947	2.436	1985	6.741
1948	2.322	1986	6.794
1949	2.461	1987	6.382
1950	2.400	1988	6.101
1951	2.197	1989	5.870
1952	2.447	1990	6.586
1953	3.266	1991	6.522
1954	3.585	1992	6.151
1955	3.250	1993	5.978
1956	3.080		
1957	2.630		
1958	3.925		
1959	4.124		
1960	4.195		

Kaynak: D.İ.E.; JALE BAYSAL, Osmanlı Türklerinin Bastıkları Kitaplar, (İst. Üni. Edeb. Fakültesi, 1968); S. ÖZERDİM, Elli Yılda Kitap (Ank.: Sevinç Matbaası, 1974).

EK: 11

BAZI ÜLKELERDE ÜRETİLEN KİTAP SAYILARI

Ülke	1986	1987	1988
A.B.D.	52.637	56.027	52.069
Almanya (Batı)	63.724	65.670	68.611
Almanya (Doğu)	6.486	6.515	6.526
Arjantin	—	4.818	4.826
Avusturya	9.560	8.910	8.360
Bulgaristan	4.924	4.583	4.379
Çekoslovakya	10.020	10.565	9.558
Danimarka	10.957	11.129	—
Finlandiya	8.694	9.106	10.386
Fransa	32.934	43.505	39.026
Hindistan	12.543	14.965	14.408
Hollanda	13.368	13.329	13.845
Güney Kore	41.543	44.288	42.942
İngiltere	57.845	59.839	62.069
İsviçre	11.626	12.410	12.696
İsveç	10.587	11.516	11.794
İspanya	38.405	38.302	35.426
İtalya	16.297	17.109	19.820
Japonya	44.686	36.346	—
Kanada	6.623	7.263	7.550
Macaristan	9.857	9.111	8.621
Meksika	4.897	7.725	4.826
Norveç	3.284	6.757	4.894
Portekiz	10.782	7.733	—
Polonya	9.881	10.416	10.728
Sovyetler Bir.	83.472	83.011	—
Şili	1.499	1.654	1.840
Türkiye	6.794	6.382	6.101

Kaynak: UNESCO Statistical Yearbook, 1990.

EK: 12

TÜRKİYE'DE HALKEVİ VE HALKODASI KÜTÜPHANELERİ SAYILARI

Yıllar	Kütüphane sayısı			Kitap Sayısı		
	H.K.	H.O.O.	H.O.	H.K.	H.O.O.	H.O.
1933-34		778			34.686	
1934-35		540			41.639	
1935-36	22	527		45.789	39.712	
1936-37	165	543		185.084	23.717	
1937-38	166	463		214.463	26.327	
1938-39	207	434		278.985	26.303	
1939-40	374	432		374.227	27.375	
1940-41	377	321	132	462.817	21.870	21.455
1941-42	378	275	216	524.594	21.514	37.244
1942-43	393	262	210	284.187	22.621	46.425
1943-44	392	233	219	626.082	25.909	56.646
1944-45	395	230	366	648.408	17.657	73.681
1945-46	401	159	2382	712.097	17.612	199.134
1946-47		113			10.285	
1947-48		82			6.021	
1948-49		54			4.729	

Kaynak: BÜLENT YILMAZ, Okuma Alışkanlığında Halk Kütüphanelerinin Rolü, (Ank.: Kültür Bakanlığı, 1993), s. 118.

X. KAYNAKLAR

KİTAPLAR:

- Adam Yayınevi : **Denemeler**, (Der. Memet Fuat), İstanbul: Adam Yayınları, 1993.
- ADLER, MORTIMER/DOREN, CHARLES VAN : **How to Read a Book**, New York: Simon and Schuster, 1972.
- ALAKUŞ, MERAL : **Bilgi Toplumu**, (Ankara: Kültür Bakanlığı, Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, 1991.
- ALEMDAR, KORKMAZ/ KAYA, RAŞİT : **Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar**, Ankara: Savaş Yayınları, 1983.
- ALPAY, MERAL : **Kütüphane: Dünü Bugün Bağlayan Köprü**, İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İst. Şubesi, 1991.
- American Library Association : **The A.L.A. Yearbook of Library and Information Services '90, Background for the Nineties**, Chicago: American Library Association, 1990.
- : **Book Reading and Library Usage: A Study of Habits and Perceptions**, New Jersey: Gallup, 1978.
- ATALAY, BEŞİR ve diğer. : **Türk Aile Yapısı Araştırması**, Ankara: DPT Sosyal Planlama Gn. Müdürlüğü, 1992.
- Atatürk Kültür Merkezi : **Milli Kültür Unsurlarımız Üzerine Düşünceler**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayın No: 46, 1990..
- BAMBERGER, RICHARD: **Okuma Alışkanlığını Geliştirme**, (Çev. Bengü Çapar), Ankara: Kültür Bakanlığı, Kütüphanecilik Dizisi: 19, 1990.

- BARAZ, TURHAN : **Türk Dili II**, Eskişehir: Anadolu Üni., AÖF, Eğitim Önlisans Programı, 1987.
- BAŞARAN, İ. ETHEM : **Eğitime Giriş**, Ankara: Kadioğlu Matbaası, 1983.
- BAVERSTOCK, ALISON : **How to Market Books**, London: Kogan Page, 1990.
- BAYSAL, JALE : **Kitap ve Kütüphane Tarihine Giriş**, İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İst. Şubesi Yayını No: 10, 1991.
- : **Osmanlı Türklerinin Bastıkları Kitaplar**, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1968.
- BAYMUR, FERİHA : **Genel Psikoloji**, İstanbul: İnkılap ve Aka , 1983.
- BITTNER, JOHN R. : **Mass Communication, An Introduction**, New Jersey: Prentice Hall, 1986.
- BLOOM, BENJAMIN : **İnsan Nitelikleri ve Okulda Öğrenme**, (Çev. Durmuş Ali Özçelik), Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1979.
- CEYHUN, DEMİRTAŞ : **Can Çekişen Kitap**, İst.: Cem Yayınevi, 1985.
- CHAMPBELL, H.C. : **Halk Kütüphanesi Sistem ve Hizmetlerinin Geliştirilmesi**, (Çev. Bengü Çapar), Ankara: Kültür Bak., Kütüphaneler Genel Müd., 1988.
- CLARK, GILES N. : **Inside Book Publishing**, London: Blueprint Publishing, 1990.
- COMPAINÉ, BENJAMIN : **The Newspaper Industry In The 1980's**, New York: Knowledge Publishing, 1980.
- COMPARATO, FRANK E. : **Books for the Millions**, Pennsylvania: The Sackpole Co. 1971.
- Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği : **Yaratıcı Toplum Yolunda Çağdaş Eğitim**, İstanbul: Cem Yayınevi/ Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayın. No: 1, 1990.

- : Türkiye'nin Ders Kitapları, İstanbul: Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayın No: 5, 1991.
- ÇİLENTİ, KAMURAN : Eğitim Teknolojisi ve Öğretim, Ankara: Kadioğlu Matbaası, 1988.
- DEFLEUR, MELVIN/BALL-ROKEACH, SANDRA : Theories of Mass Communication, New York: Longman, 1989.
- DIZARD, WILSON : Old Media, New Media, Mass Communication In The Information Age, New York: Longman, 1994.
- D.İ.E. : Kültür İstatistikleri, Ankara: DİE, 1992.
- : Türkiye İstatistik Yıllığı 1994, Ankara: DİE, 1995.
- DOWNING, JOHN/LEONG, CHE KAN : Psychology of Reading, New York: Macmillan Publishing Co, 1982.
- D.P.T.-Ö.İ.K. Raporu : Çocuk, Ankara: DPT Yayınları No: 2359, 1994.
- : Nüfus ve Nüfusun Yapısı, Ankara: DPT Yayınları No: 2369, 1994.
- Elif Kitabevi : Cumhuriyet'in 50. Yılında Türkiye'de Yayınlar, İstanbul: Elif Kitabevi, 1973.
- EKŞİOĞLU, KANI : Belediye/İl İdaresi ve İl Özel İdaresi Mevzuatı, İstanbul: Yasa Yayınları, 1989.
- EKWALL, ELDON E. : Locating and Correcting Reading Difficulties, Columbus, Ohio: Charles E. Merill Pub., 1981.
- ERDOĞAN, İRFAN/ ALEMDAR, KORKMAZ : İletişim ve Toplum, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1990.
- ERKÖK, ŞİİR : Teknoloji Seçimi ve İstihdam Sorunları (Basım Sanayii Üzerine Bir Uygulama), Ankara: İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, 1978.
- ERTÜRK, SELAHATTİN : Eğitimde Program Geliştirme, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi, 1972.

- ESCARPIT, ROBERT : Edebiyat Sosyolojisi, İst.: Remzi Kitabevi, 1968.
 ————— : The Book Revolution, Paris: Unesco, 1966.
- FEATHER, JOHN : A History of British Publishing, London: Routledge Publishing ltd, 1991.
- FIDAN, NURETTİN : Birleştirilmiş Sınıflarda Öğretim, Eskişehir: A.Ü.,AÖF Yayın No: 100, 1987.
- FISKE, JOHN : Introduction to Communication Studies, London: Methuen Publishing, 1985.
- FUAT, MEMET : Eleştiri Yazıları, İstanbul: Adam Yayınları, 1993.
- GERAY, CEVAT : Halk Eğitimi, Ankara: A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları No: 73, 1978.
- GÖĞÜŞ, BEŞİR : Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi, Ankara: Gül Yayınevi, 1978.
 ————— : Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi, Eskişehir: A.Ü. AÖF Yayın No: 153, 1991.
- GÖKALP, ZİYA : Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri (I. cilt), İstanbul: Milli Eğitim Bak. Yay. No: 2029, 1992.
- GÖKBERK MACİT : Değişen Dünya, Değişen Dil, İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1980.
- GÖKÇE, BİRSEN : Ortaöğretim Gençliğinin Beklenti ve Sorunları, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1984.
- GÖKTÜRK, AKŞİT : Okuma Uğraşı, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1988.
- GUINCHAT, CLAIRE : Bilgi ve Dokümantasyon Çalışma Tekniklerine Genel Giriş, (Çev. Sönmez Taner). Ankara: Kültür Bak. Kütüphaneler Genel Müd., 1990.
- GÜVENÇ, BOZKURT : İnsan ve Kültür, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1979.
- HILGRAD, ERNST R. / BOWER, GORDON H. : Theories of Learning, New Jersey: Prentice Hall Inc., 1975.

- İNAN, M. RAUF : **Köylerde Boş Zamanları Değerlendirme**, İstanbul: Halk Sağlığı Eğitimi Komitesi, Boş Zamanları Değerlendirme Semineri, Nisan 1964.
- IFLA Halk Kataphaneleri Seksiyonu : **Halk Kütüphaneleri İçin Hizmet Klavuzu**, (Çev. Sevgi Hısım), Ankara: Kültür Bak. Kütüphaneler Genel. Müdürlüğü, 1987.
- JELTYAKOV, A.D. : **Türkiye'nin Sosyo-politik ve Kültürel Hayatında Basın (1729-1908 Yılları)**, Ankara: Basın-Yayın Genel Müdürlüğü, 1979.
- KAĞITÇIBAŞI, ÇİĞDEM : **İnsan, Aile, Kültür**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1991.
- : **İnsan ve İnsanlar**, İstanbul: Cem Ofset Matbaası, 1979.
- KAYA, RAŞİT : **Kitle İletişim Sistemleri**, Ankara: Teori Yayınları, 1985.
- KAYA, YAHYA KEMAL : **İnsan Yetiştirme Düzenimiz, Politika-Eğitim-Kalkınma**, Ankara: Nüve Matbaası, 1977.
- KONGAR, EMRE : **Demokrasi ve Kültür**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.
- : **Kültür Üzerine**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994.
- KOTEI, S.I.A. : **The Book Today In Africa**, Paris: Unesco, 1981.
- KÖKNEL, ÖZCAN : **İnsanı Anlamak**, İstanbul: Altın Kitabevi, 1986.
- KRASHEN, STEPHEN : **The Power of Reading, Insight from the Research**, Eaglewood, Colorado: Libraries Unlimited Inc., 1993.
- Kültür Bakanlığı : **T.C. Kültür Bakanlığı 1993 (Faaliyet Raporu)**.
- : **III. Yayın Kongresi ve Telif Hakları Kurultayı (11-13 Haziran 1991)**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları No: 1426, Yayınlar Dairesi Bşk., 1992.

- : **Türkiye’de Kütüphaneler ve Diğer Bilgi Merkezleri**, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1989.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı : **Birinci Milli Kültür Şurası (23-27 Ekim 1982, Bildiriler)**, Ankara: Kül. ve Turizm Bak., 1982.
- : **I. Milli Kitap Fuarı (16-25 Ekim 1987)**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987.
- : **II. Türk Yayın Kongresi (24-27 Ocak 1975)**, (Cilt: 1-2), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayınlar Gn.Md, 1987.
- : **Kitap Sempozyumu (15-17 Haziran 1981)**, Ankara: Kültür ve Turizm Bak., Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müd., 1987.
- LABARRE, ALBERT : **Kitabın Tarihi**, İstanbul: İletişim Yayınevi,1993.
- MACBRIDE, SEAN ve diğer: **Birçok Ses Tek bir Dünya**, Ankara: Unesco Türkiye Milli Komisyonu, 1993.
- MARSHALL, JULIA : **Anadili ve Yazın Öğretimi**, (Çev. Cahit Külebi), İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1994.
- MCLUHAN, MARSHALL: **Understanding Media**, London: Routledge and Kegan Paul Ltd, 1975.
- MCQUAIL, DENIS/WINDAHL, SVEN : **Kitle İletişim Çalışmaları İçin İletişim Modelleri**, (Çev. Banu Dağtaş, Uğur Demiray), Eskişehir: Anadolu Üni. ESBAY Yayın No: 92, 1994.
- Milli Eğitim Bakanlığı : **Ortaöğretim Gençlerinin Beklenti ve Sorunları**, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, 1984.
- M.E.G.S.B. : **12-24 Yaş Gençlerin Sosyo-Ekonomik Sorunları**, Ankara: M.E.G.S.B. Yayını, 1986.

- MOLES, ABRAHAM : **Kültürün Toplumsal Dinamiği**, (Çev. Nuri Bilgin), İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 211, 1983.
- MOODY, KATE : **Growing Up On Television, The TV Effect**, New York: Times Books, 1980.
- MUTLU, EROL : **İletişim Sözlüğü**, Ankara: Ark Yayınevi, 1994.
- Mülkiyeliler Vakfı Sosyal Araştırmalar Merkezi : **Türkiye'de 90'ların Gençliği**, İstanbul: Yeni Yüzyıl Kitaplığı, Türkiyenin Sorunları Dizisi: 2, 1995.
- MYERS, GAIL / MYERS, MICHELE : **The Dynamics of Human Communication: A Laboratory Approach**, New York: McGraw Hill Co., 1976.
- OAKESHOTT, PRISCILLA : **The Impact of New Technology on the Publication Chain**, British National Bibliography Research Fund Report No: 11, 1983.
- OĞUZKAN, FERHAN : **Özel Öğretim Yöntemleri: Türkçe Öğretimi**, Eskişehir: A.Ü. AÖF Yayın No: 96, 1987.
- OSKAY, ÜNSAL : **Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri**, Ankara: A.Ü.,SBF Yayını, 1982.
- OZANKAYA, ÖZER : **Toplumbilim Terimleri Sözlüğü**, Ankara: Türk Dil Kurumu, 1980.
- ÖCAL, ORHAN : **Kitabın Evrimi**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1971.
- ÖZÇELEBİ, SUAT O./CEBECİOĞLU, N.SELER : **Okuma Alışkanlığı ve Türkiye**, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1990.
- ÖZDEMİR, EMİN : **Okuma Sanatı**, İstanbul: Varlık Yayınevi, 1983.
- : **Türk Dili ve Edebiyatı: Okuma ve Metin İnceleme**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, AÖF Yayınları No: 155, 1991.

- ÖZERDİM, SAMİ N. : **Elli Yılda Kitap**, Ankara: Sevinç Matbaası, 1974.
- ÖZGÖNENÇ, FİKRET : **Ailenin Eğitim Görevleri**, İstanbul: Remzi Yayınevi, 1972.
- ÖZKALP, ENVER : **Sosyolojiye Giriş**, Eskişehir: A.Ü., ESBAV Yayın No: 87, 1990.
- ÖZKÖK, ERTUĞRUL : **İletişim Kuramları Açısından Kitlelerin Çözülüşü**, Ankara: Tan Yayınları, 1985.
- ÖZÖN, M. NİHAT : **Yazmak Sanatı ve Kompozisyona Giriş**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1967.
- ÖZSOY, YAHYA : **Türk Eğitim Sistemi ve Yönetimi**, Eskişehir: A.Ü., AÖF Yayın No: 91, 1987.
- PELLOWSKİ, ANNE : **Made To Measure: Children's Book in Developing Countries**, Paris: Unesco, 1980.
- PERRIN, JAQUES : **Teknoloji Transferi**, (Çev. Turgut Arnas), İstanbul: İletişim Yayınevi, 1992.
- PILGRIM, G.H./MCALLISTER, M.K. : **Books, Young People and Reading Guidance**, New York: Harper and Row Publishers, 1968.
- R.R. Bowker Co. : **The Book Trade of The World**, (Ed.: Sigfred Taubert), New York: R.R.Bowker Co., 1972.
- REHE, ROLF F. : **Typography and Design For Newspapers**, Darmstadt-Germany: Ifra, 1985.
- RICE, RONALD E. : **Communication, Research and Technology**, Beverly Hills: Sage Publications, 1984.
- ROBINSON, DON/POWER, RAY : **Spotlight on Communication**, London: Pitman Publishing, 1984.
- RUŞEN, MUSTAFA : **Hızlı Okuma**, İstanbul: Alfa Yayınları, 1991.
- SARGUT, A. SELAMİ : **Kültürlerarası Farklılaşma ve Yönetim**, Ankara: Verso Yayınları, 1994.

- SERİM, ÖZLEM : **Milli Eğitim Mevzuatı**, Ankara: Alkım Kitapçılık-Yayıncılık, 1991.
- SEZER, AYHAN ve diğer. : **Türkçe Öğretimi**, Eskişehir: A.Ü. AÖF Yayın No: 153, 1991.
- SMITH, ANTHONY : **Goodbye Gutenberg : The Newspaper Revolution of 1980's**, New York: Oxford University Press, 1980.
- SMITH, ELDRED : **Kütüphaneci, Bilim Adamı ve Araştırma Kütüphanesinin Geleceği**, (Çev. Ahmet Çelik), Ankara: Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği Yayını, 1993.
- SMITH, FRANK : **Psycholinguistics and Reading**, New York: Holt, Rinehart and Winston, 1973.
- : **Understanding Reading**, New York: Rinehart and Winston Ltd., 1971.
- STAIGER, RALPH C. : **Roads to Reading**, Paris: Unesco, 1979.
- STANDERA, OLDRICH : **The Electronic Era of Publishing**, New York: Elsevier, 1987.
- ŞENEL, ALAEDDİN : **İlkel Topluluktan Uygar Topluma**, Ankara: A.Ü.S.B.F. Yayın No: 504, 1982.
- TAUBERT, SIGFRED : **The Book Trade of The World**, Hamburg: Verlag für Buchmarkt-Forschung, 1972.
- TEKİN, HALİL : **Okullarımızdaki Türkçe Öğretimi**, Ankara: Mars Matbaası, 1980.
- TEZCAN, MAHMUT : **Boş Zamanlar Sosyolojisi**, Ankara: A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları No: 174, 1993.
- The Publishers Association: **Book Publishing In The United Kingdom, Key Facts 1989**, London: The Publishers Association, 1989.

- TOKGÖZ, OYA : **Temel Gazetecilik**, Ankara: İmge Kitabevi, 1994.
- Türk Dil Kurumu : **İsmarlama Ders Kitapları Üzerine Rapor**,
Ankara, Türk Dil Kurumu, 1976.
- : **Türkçe Sözlük**, Ankara: TDK, 1992.
- Türk Sosyal Bilimciler Derneği : **İletişim ve Toplum Sorunları**, Ankara:
Türk Sosyal Bilimciler Derneği, 1983.
- TÜRKDOĞAN, ORHAN : **Türkiye'de Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları**,
Erzurum: Atatürk Üni. Yayınları No: 76, 1970.
- Türkiye Diyanet Vakfı : **Din Görevlilerinin Okuma Motivasyonlarını
ve Genel Kültürel Düzeylerini Ölçme ve Değer-
lendirme Araştırması**, Ankara: Türkiye Diyanet
Vakfı Yayınları, 1992.
- TÜTENGİL, C. ORHAN : **Az Gelişmenin Sosyolojisi**, İstanbul: Toplum
Yayınları, 1970
- Unesco : **Books for All, A Program in Action**, Paris:
Unesco, 1972.
- : **The Book Hunger**, (Edit. Ronald Barker, Robert
Escarpit), Paris: Unesco, 1973.
- : **The Teaching of Reading**, (Edit. Ralph C. Staiger),
Paris: Unesco, 1978.
- : **The Book In Multilingual Countries**, Paris:
Unesco, 1978.
- UNWIN, PHILIP : **Book Publishing as a Carrier**, London: Hamish
Hamilton, 1965.
- USLUATA, AYSELİ : **İletişim**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- VARIŞ, FATMA : **Eğitimde Program Geliştirme**, Ankara: A.Ü.
Eğitim Fakültesi Yayınları No: 75, 1978.
- : **Eğitim Bilimine Giriş**, Eskişehir: A.Ü., AÖF
Yayın No: 84, 1987.

- Varlık Yayınevi : Varlık Yıllığı 1985, İstanbul.
- VURKAÇ, YILMAZ : Atatürk ve Kitap, İstanbul: Milliyet Yayını, 1985.
- WAINWRIGHT, DAVID : Journalism, London: Heinemann Pub., 1986.
- WATSON, JAMES : What Is Communication Studies, London: Edward Arnold Publishing, 1985.
- WILLIAMS, RAYMOND : Kültür, (Çev. Ertuğrul Başer), İstanbul: İletişim Yayınevi, 1993.
- WINDAHL, SVEN/ SIGNITZER, BENNO/ OLSON, JEAN : Using Communication Theory, London: Sage Publications, 1992.
- WITHERS, F.N. : Kütüphane Hizmeti Standartları, (Çev. Sönmez Taner, Aysal Son), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988.
- Ya-Pa Yayınevi : Türkiye Yayıncılar ve Dağıtımçılar Adres Kataloğu, İstanbul, 1989.
- Yapı Kredi Yayınevi : Gutenberg Gökadasına Gezi, (Haz.: Enis Batur), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993.
- : Kitap Üzerine Anatomi Dersleri, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993.
- YAZICI, OLCAY : Kitapsız Toplum, İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1994.
- YILDIRIM, CEMAL : Eğitim Felsefesi, Eskişehir: A.Ü. AÖF Yayın No: 85, 1989.
- YILMAZ, BÜLENT : Okuma Alışkanlığında Halk Kütüphanelerinin Rolü, Ankara: Kültür Bak., Kütüphaneler Genel Müdürlüğü, 1993.
- YÜKSEL, A. HALUK : Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları, Eskişehir: Anadolu Üni. AÖF Yayın. No: 123, 1987.

- YÜKSEL, A.H. / DEMİRAY, UĞUR : **Basının Toplumsal İletişimdeki İşlevleri**, Eskişehir: A.Ü., ETYEV Yayını, 1988.
- ZILLIOĞLU, MERİH : **İletişim Nedir?**, İstanbul: CemYayınevi, 1993.

MAKALELER:

- ACAROĞLU, M. TÜRKER: "Yayın Hayatımızdaki Gelişmeler", **TKDB** (1) Cilt:XV, S: 1-2, 1966.
- : "Kitabın Tarihçesi", **TKDB**, C: XX, S: 1, 1971.
- AKSOY, NİHAT : "Eğitim Hakkı ve Temel Eğitim Ders Kitapları", **Bilim ve Sanat**, S: 34, Ekim, 1983.
- ANDAÇ, FERİDUN : "Kültürel Yazınsal Kimliğin Sorgulanması", **Hürriyet Gösteri**, Ocak 1994.
- AŞKUN, İNAL CEM : "Örgütsel İletişim ve Küçük Grup Boyutları", **Kurgu Dergisi**, Ü.A., AÖF, S: 4, 1981.
- : "Kültürel İletişim Politikası", **Kurgu Dergisi**, A.Ü., İBF Dergisi, S: 7, 1990.
- BAMBERGER, M. RICHARD : "Gençler ve Okuma", **TKDB**, C: XVI, S: 4, 1967.
- BARAZ, TURHAN : "Yükseköğretim Kurumlarında Türk Dili Eğitiminin Gerekliliği", **Kurgu Dergisi**, E.İ.T.İ.A. TÖEF, S: 1, 1979.
- BARKAN, MURAT : "Birey ve İletişim", **Kurgu Dergisi**, A.Ü., AÖF, S: 5, 1989.
- BENDING, C.W. : "Eğitim, İletişim Düşüncelerinin Kökenleri", **Kurgu Dergisi**, A.Ü.İBF Dergisi, S: 3, 1980.

- BEYGU, ŞAHİN : "Kitabın da Söyleyecek Sözü Var", **Hürriyet Gösteri** '86.
- BİLGEN AHMET R. : "Dağıtımda Kartelleşme ve Basın Özgürlüğü", **Bilim ve Sanat**, S: 80, Ağustos 1987.
- BİNARK, İSMET : "Kitap Sevgisi ve Dostluğu Üzerine", **TKDB**, C: XVIII, S:1, 1969.
- : "Batıda Çeşitli Devirlerde Kitap Ticareti", **TBDB**, C: XXII, S: 3, 1975.
- ÇELİK, AHMET : "Elektronik Yayıncılık Üzerine", **TKDB**, C: 4, S: 35, 1986.
- DABIL, AVNİ (Çev.) : "Kütüphanelerin Geliştirilmesi ve Kitapların Dağıtımı", **TKDB**, C: XXII, S: 1-2, 1973.
- DELİORMAN, ALTAN : "Türkiye'de Kitap Pazarlaması", **TKDB**, C: XXIV, S: 3, 1975.
- DİRİM, AYGÖREN : "KİT'lerde Özelleştirme, Kitapta Devletleştirme Çelişkisi", **Yayın Dünyası**, S: 10, Şubat 1990.
- DÜNDAR, MEHMET : "Başkent Ankara'dan Türkiye Okul Kitaplıklarına", **Öğretmen Dünyası**, S: 29-30, Mayıs-Haziran 1982.
- EROĞLU, EBUBEKİR : "Okuma Üzerine", **Yönelişler Dergisi**, S: 18, Aralık 1982.
- ERSAN, BERRAN : "Yayın Dünyası Sorun Arıyor", **Nokta Dergisi**, 14-20 Şubat 1993.
- ERSOY, OSMAN : "Okul Öncesi Dönemde Kitabın Önemi", **TKDB**, C: XXXV, S: 2, 1986.
- GÖKDEMİR, ORHAN : "Kontr Medya AŞ", **Nokta**, 22-28 Mayıs 1994.
- GÖKTÜRK, AKŞİT : "Okumasız Okuryazarlar", **Yazko Edebiyat**, S: 29, Mart 1993.

- GÜNTEKİN, R. NURİ : "Anadolu'da Gazete ve Kitap", **Bilim ve Sanat**, S: 80, Ağustos 1987.
- GÜNYOL, VEDAT : "Tercüme Bürosu Konusunda", **Hürriyet Gösteri**, S: 8, Temmuz 1981.
- GÜRÇAN, H. İBRAHİM : "Türk Kitap Yayıncılığında Genel Durum", **Kurgu Dergisi**, Anadolu Üni. İ.B.F., S: 13, 1994.
- GÜRSEL, ÖZLEM : "Kütüphane Okuyucusunun Eğitilmesi", **TKDB**, C: XX, S: 1, 1971.
- HEGEL, GÜNTHER : "Gençler ve Okuma", **TKDB**, C: XIX, S: 4, 1970.
- Hürriyet Gösteri : "Bilim Adamlarımız Edebiyat Kitabı Okuyor Mu?", **Hürriyet Gösteri**, S: 8, Temmuz 1981.
- İPŞİROĞLU, ZEHRA : "Okuma Edimi ve Yazınsal Metin Türleri", **Hürriyet Gösteri**, S: 122, Ocak 1991.
- KAYNARDAĞ, ARSLAN: "Devletin İlgisizliği ve Yayımcılarımızın Başlıca Sorunları", **Milliyet Sanat**, S: 205, 17 Kasım 1976.
- : "Toplumun Okuma Hakkı ve Devletimiz", **Hürriyet Gösteri**, S: 8, Temmuz 1981.
- KILBAŞ, ŞÜKRAN : "Boş Zamanları Değerlendirme ve Gencin Kişilik Gelişimine Katkısı", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, S: 131, Mayıs 1991.
- KOCABOŞLU, UYGUR : "Neden Okusun Ki...", **Bilim ve Sanat**, S: 32, Ağustos, 1983.
- : "Okumalı Mı, Okumamalı Mı?", **Bilim ve Sanat**, S: 30, Haziran 1983.
- : "Ne Kadar Okumalı", **Bilim ve Sanat**, S:31, Temmuz 1983.
- KONGAR, EMRE : "Kitaplar ve İktidarlar", **Hürriyet Gösteri**, S: 59, Ekim 1985.

- KOŞAY, HAMİT Z. : "Yazı, Kitap ve Kütüphane Üzerine Düşünceler", **TKDB**, C: XXVI, S: 1, 1977.
- KOZANOĞLU, ALİ : "Okuma Becerisi ve Alışkanlığı Kazanma Yöntemleri", **Milli Eğitim**, Eylül 1993.
- MALHOTRA, DINA N. : "Gelişen Memleketlerde Kitap Kıtılığı", **TKDB**, C: XX, S: 1, 1984.
- Milliyet Sanat : "Tatilde Ne Okunur?", **Milliyet Sanat**, S: 27, Temmuz 1981.
- : "Tıpkıbasım Korsan Kitaplar", **Milliyet Sanat**, S: 295, Eylül 1992.
- ÖZERDİM, N. SAMİ : "Okuma Düşmanlığı", **Yeni Ufuklar**, C: 16, S: 182, Temmuz, 1967.
- ÖZDEMİRCİ, FAHRETTİN: "Niçin Az Okuyoruz? Kamuoyu Araştırması Sonuçlandı", **Türk Kütüphaneciliği**, C: 4, S: 3 1990.
- ÖZKIRIMLI, ATİLA : "Araçlar Değil, Amaçlar Değişmeli", **Hürriyet Gösteri**, S: 59, Ekim 1985.
- ÖZSOY, YAHYA : "Okuma Yetersizliği", **Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C: 1, S: 1, 1984.
- : "Okul Sonrası Yaşamda Okuma", **Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C: 2, S: 1, 1984.
- ÖZTUNCER, AHMET : "Test Kitapları", **Bilim ve Sanat**, S: 34, Ekim 1983.
- PAKIN, EROL : "Kitap ve Mutluluk Düşüncesi", **TKDB**, C: XXIV, S: 2, 1975.
- RAZON, NORMA : "Okuma Güçlükleri", **Eğitim ve Bilim**, C: 7, S: 39, Eylül 1982.
- SAĞLAMTUNÇ, TULİN : "Öğrencilerin Ders Dışı Okuma Alışkanlıkları Üzerine Bir Araştırma", **Türk Kütüphaneciliği IV**, S: 1, 1990.

- SANKUR, BÜLENT/ USLUATA, AYSELİ : "İletişim Teknolojileri ve Eğitim", **Cumhuriyet Gazetesi**, 22 Ocak 1991.
- SARIASLAN, ÜMİT : "Ders Kitapları, Çocuk Yaratıcılığının Sınırlandırılması ya da Sulandırılması", **Bilim ve Sanat**, S: 34, Ekim 1983.
- SELÇUK, İLHAN : "Kitap El Bombası Mı?..", **Bilim ve Sanat**, S: 75, Mart 1987.
- SOFUOĞLU, MÜBECCEL : "Anaokullarına Giden 5-6 Yaş Çocuklarının Resimli Kitaplar Hakkındaki Beğenileri İncelemesi", **TKDB**, C: XXVIII, 1979.
- SOYSAL, ÖZER : "Cumhuriyet ve Kütüphaneciliğimiz", **Kütüphanecilik Dergisi**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, S: 1, 1987.
- : "Türkiye'de Gençlere Özgü Okuma Davranışları", **Türk Kütüphaneciliği II**, S: 4, 1988.
- SÖNMEZ, HÜSEYİN : "Kitabı Tüketmeye Alışamadık", **Hürriyet Gösteri**, S: 122, Ocak 1991.
- ŞENEL, ORHAN : "Cumhuriyet Döneminde Ders Kitaplarına Genel Bakış", **Milli Eğitim**, S: 125, Aralık 1993.
- ŞENYAPILI, ÖNDER : "Kitap Sevmeyenler Ülkesi", **Yazko Edebiyat**, S: 34, Ağustos 1983.
- TANER, ÖZKAN : "Kitap Mı Pahalı, Okumak Mı?", **Yayın Dünyası**, S: 7, Mart 1989.
- TAZEBAY, ATILLA : "İlkokuma Yazma Öğretimi", **Milli Eğitim**, S: 123, Eylül 1993.
- TEAGARDEN, F. : "Çocuklarda Alışkanlıklar", **Okul Aile Birliği**, (Milli Eğitim Basımevi, Ankara) Ekim 1947.
- TEKİŞİK, H. HÜSNÜ : "Milli Eğitimde Kaybolan Yıllar", **Çağdaş Eğitim**, S: 206, Ocak 1995.

- ULAŞ, BAHRİ : "Tarihimizde Kitap ve Gazete Sansürü", TKDB, C: XV, S: 1-2, 1966.
- UYANIK, HASAN : "Çocuk ve Okuma Eğitimi", TKDB, C: XXVIII, S: 1-2, 1979.
- UYGUNER, MUZAFFER : "Kitap Tanıtma Yazarlığı", Türk Dili Dergisi, S: 42, Haziran 1994.
- WILLIAMS, ROGER E. : "Genel İletişim Kavram ve Modelleri", Kurgu Dergisi, EİTİA, TÖEF, S: 2, 1979.
- YILMAZ, BÜLENT : "Okuma Alışkanlığında Öğretmenin Rolü", Eğitim Dergisi, C: 1, S: 2, 1992.
- YÜKSEL, A. HALUK : "İletişimin Toplumsal Boyutu Olarak Kitle İletişimi", Kurgu Dergisi, A.Ü., AÖF, S: 7, 1990.

GAZETELER:

- "5846 Sayılı FSEK'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine İlişkin Kanun", Resmi Gazete, S: 22311, 12 Haziran 1995.
- "1990'lı Yıllarda Türk Gençliği Araştırması", Milliyet, 22 Mart 1993.
- "Cezaevi Kütüphaneleri", Görünüm (Kütüphanecilik eki), Şubat 1995.
- "CD'niz Kaçınıcı Baskı?", Milliyet, 9 Kasım 1995.
- "Ders Kitapları", Milliyet, 7 Ekim 1995
- "Ders Kitaplarına Düzenleme", Yeni Yüzyıl, 5 Mayıs 1995.
- "Ders Kitaplarında Rüşvet Kokusu", Milliyet, 25 Ağustos 1995.
- "Kiralık Kitap Uygulaması", Milliyet, 5 Ağustos 1995.
- "Kiralık Kitap Sorunlu Başladı", Milliyet, 6 Eylül 1995.
- "Kitabın, Kültürün Muhatabı Kim?", Zaman-Aile Eki, 2 Nisan 1994.

- "Korsan Kitapta Patlama", **Milliyet**, 28 Ağustos 1992.
- "Korsan Kitapçılara Yayıncı Darbesi", **Milliyet**, 15 Eylül 1995.
- "Kur'an da CD-ROM'da", **Milliyet**, 14 Kasım 1995.
- "M.E.B. Ders Kitapları Yönetmeliği", **Resmi Gazete**, S: 22297,29 Mayıs 1995.
- "Okul Müdürü 500 Milyon Rüşvet Aldı", **Milliyet**, 12 Ekim 1995.
- "Okuryazarlık İşlevsel Olmadıkça", **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1988.
- "Okur Kitabı Keşfetti", **Milliyet**, 9 Aralık 1994.
- "Okuyanlar ve Bakanlar", **Cumhuriyet**, 28 Haziran 1989.
- "The Electronic Future Is Upon Us", **New York Times**, 7 June 1992.
- "Yayıncı Talim Terbiyeyi Suçladı", **Yeni Yüzyıl**, 25 Mayıs 1995.
- "Yayıncılar Birliği'nden Tüyp'a Eleştiri", **Milliyet**, 7 Ocak 1996.
- "Türkiye Kitap Fakiri", **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1991.